

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР-АЛЬМАНАХ

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

НА 1929 РІК

ЛЬВІВ 1929
НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „ЧЕРВОНА КАЛИНА“.

ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК ГІПОТЕЧНИЙ

Акційна Спілка

Львів, вул. Підвалля ч. 7. — Тел. ч. 3-82.

Дирекція ч. тел. 52-92.

Телегр. адреса: Землебанк, Львів. Кто в П. К. О. 149.000.

ОДИНОКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДЕВІЗОВИЙ БАНК

Полагоджує всі банкові чинности.
Переводить перекази заграницю до всіх місцевостей світа — головно до Америки й на Україну,

Приймає вклади в золотих і долярах.
Приймає векслі й ефекти до інкаса.

У всіх краях Европи й Америки власні кореспонденти.

Кождий Українець повинен мати акції Земельного Банку Гіпотечного. -- Як їх ще не маєте -- пишіть до Банку.

При письменних запитах долучити на відповідь марку за 50 грошів.

Українізуйте свою рідну хату!

Коли хочете мати гарно в українськім стилю прикрашену хату, то купуйте

щирецькі **КИЛИМИ** і **ПОРТІЄРИ**

По інформації звертайтеся до:

Могильницький - Щирець

Книгарня Наук. Т-ва ім. Т Шевченка

у Львові, Ринок ч. 10.

Богдана Лепкого:

„МАЗЕПА“

ТРИЛЬОҐІЯ.

Третя й остання частина – ПОЛТАВА – вже продається.

ГОЛОСИ ПРЕСИ:

Нарешті маємо цікаву літературно написану, передуману, запальну історичну повість — такий є щирий оклик кождого, хто прочитав перші три томи трильоґії „Мазепи“...

Три томи по 300 сторінок прочитає сучасний укр. читач із запертим віддихом і нетерпляче жде на нових два, так, немовби це була остання сензація фільми! Чи треба більшої похвали для автора і більшого виправдання для читача, якого відраза до рідної книжки не є первородним ґріхом а придбаним під впливом середовища?...

В інтересі власного талану, українського читача і дальшого розвитку рідної історичної повісти — він (Лепкий) повинен продовжувати свій великий цикль історичної епопеї.

„М. Рудницький Діло“
2. XI. 1926.

„Нова Книжка Б. Лепкого — („Полтава“) — новий цінний дар українській літературі, нова скрижаль для всіх чистих серцем і відданих душею ідеї української майбутности во ім'я великого минулого“.

„Тризуб“, Париж
13. V. 1928.

„Трильоґія Лепкого належить до найбільше почитних творів серед західно-українського громадянства. Добрий знак часу!

Саме появилася на книгарських полицях дальша частина „Мазепи“: Перший том Полтави. який має підзаголовок „Над Десною“ (в другому томі буде зображена битва під Полтавою). Як в „Батурині“ так і в цьому томі держить автор увагу читача у високому напруженню...

Лепкий своєю повістю відповідає на питання: чому полтавський бій скінчився катастрофою. А пильний читач „Мазепи“ Лепкого найде теж відповідь: чому катастрофою покінчився зрив сучасного покоління“.

„Український Голос“
27. V. 1928.

Вийшли та продаються:

ч. I, МОТРЯ т. I—II.	по брош.	9·90	—	опр. по . .	13·50
НЕ ВБИВАЙ	„	9·90	—	„ . . .	13·50
ч. II, БАТУРИН	„	9·90	—	„ . . .	13·50
ч. III, ПОЛТАВА т. I.	„	8·—	—	„ в півпол. .	10·—
„				„ в ціле пол. .	11·—
„ т. II. в друку.					

Головний склад в Книгарні Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові, Ринок 10.

Основана 1883 року. -- Відзначена 10 золотими медалями на світових виставах. -- 8 власних домів.

„НАРОДНА ТОРГОВЛЯ"

КРАЄВИЙ СОЮЗ СПОЖИВЧИЙ

КООПЕРАТИВА З ВІДПОВІД. УДІЛАМИ

ДОСТАВЛЯЄ із своїх магазинів у Львові, на основі порозуміння і договору з ЦЕНТРОСОЮЗОМ

КООПЕРАТИВАМ через Повітові Союзи кооператив, а в місцевостях, де таких Союзів нема, через свої склади:

ТОВАРІ споживчі, кольоніяльні і инші сільського запотребування.

СКЛАДИ „Народної Торговлі": у Львові (власний дім), Станиславові 2 склади, Перемишлі, Тернополі (власний дім), Дрогобичі, Коломиї, Стрию (вл. дім), Снятині (вл. дім), Самборі (власний дім) 2 склади, Рогатині, Бродах, Сяноці (власний дім), Городенці, Борщеві, Золочеві, Збаражи, Косові, Мостисках (вл. дім), Сокали (вл. дім), Турці н/Стр. і в Луцьку на Волині

ОБСЛУГУЮТЬ фізичних членів в подр. продажі

ТОВАРАМИ споживчими, кольоніяльними, делікатесами, напитками безалькогольними і всіми родами алькоголічних з найкращих жерел, з осібна

ВИНАМИ богослужебними, хемічною аналізою провіреними, впрост від продуцентів спроваджуваними.

Від готівкових закупів уділяє членам зворотів товарових після ухвали Загальних Зборів

Скорочена адреса: **„НАРОДНА ТОРГОВЛЯ", Львів Ринок 36.** -- Банкові звязки у Львові: **Земельний Банк Гіпотечний, Банк Польський, Банк господарства краєвого. -- Почтова каса ощадности в Варшаві, конто ч. 143.381. -- Телефон 486.**

ФРАНККА

домішка до кави
в скриночках

ощадна в уживанню,

знаменита в смаку і ароматі

Українська Книгарня
Теодор Савула у Відні

має на складі усі старокраєві і закордонні видання. Великий вибір мап, образів, портретів, листівок і українських товариських відзнак.

Великі трикольорові образи:

Богун під Берестечком . . . ціна 1·10 $
Запорожці . . . . . „ 1·50 $

Портрети славних українських людей:
Т. Шевченка, Івана Франка, С. Петлюри
по 0·20 $.

КОЖДОМУ ДАРОМ

хто закупить у нас за найменшу суму наших видань даємо даром премію, а то книжки, портрети, мапи, листівки.

Через нашу книгарню можна замовляти книжки на чужих мовах, так само передплачувати газети і журнали. Усі замовлення виконуємо того самого дня. Для догідности наших покупців маємо чекові конта в Польщі, Румунії і Чехословаччині.

ЖАДАЙТЕ БЕЗПЛАТНО

списку нашої книгарні по адресі:

Ukrainische Buchhandlung
Theodor Sawula
Wien I., Riemerg. 2. (Austria).

По цілому світі розсилається загально поширений, усмиряючий болі, випробуваний від 30 літ плин до натирання

на РЕВМАТИЗМ гостець, крижолом, (постріл) ісхіяс, всілякі болі зовнішні і ломання як також болі голови і зубів **НЕВРОЛЬ** дра **ФРАНЦОЗА**

Славний той лік признаний богатьома лікарськими свідоцтвами, примінюваний в шпиталях і клініках, нагороджений почестними медалями на виставах в Парижи, Відни і у Львові.

Ціна фляшочки разом з приписом ужиття **3.00 Зл.** За попередним надісланнєм **3.50 Зл.** висилається франко разом з опакованням.

При замовленню 5 фляшок тільки **15 Зл.** франко з опаков.
„ „ 10 „ числиться тільки за 9 фляшок, є це **27 Зл.** франко з опаков.
„ „ 30 „ числится тільки за 26 фляшок, є це 78 **Зл.** франко з опаков.

Висилається
за післяплатою або попередним надісланням належитости.

Виріб і головний висилковий склад:
АПТЕКА МІКОЛЯША — Львів, вул. Коперника ч. 9.

„КАРПАТІЯ“

Т-во взаїмних обезпечень на життя і ренти

Львів, вул. Руська 18.

приймає обезпечення на життя у всіх найдогіднійших комбінаціях при найкориснійших услівях: на доживоття, посмертні капітали, віна і т. п.

„КАРПАТІЯ” забезпечена відповідними гарантійними фондами опирається о великий заграничний Інститут і тому дає повну запоруку виконання своїх зобовязань.

Обезпечуйте тому своє життя і життя своїх родин виключно в Товаристві

„КАРПАТІЯ”

ЛЬВІВ, вул. РУСЬКА 18. І. пов.

Жадайте по всіх кооперативах і складах „Народної Торговлі“

Czekolada

ANGLAS

Kakao

The Anglo-Asiatic Company Ltd. London

Філія: **Danzig, Ketterhagergasse 3.**

Цукровні і промислово-рільні заведення, як також Фабрики консерв і перетворів овочевих

„Заґлоби & Ополє - Любельське“

поручають зі своїх складів в Кракові або впрост з фабрики: незрівнаної якости конфітури-джеми, скірку помаранчеву цикату, овочі кондензовані всіляких родів, мармеляди конфітурові у ведрах, як також мармеляду консумційну в скринках, соки овочеві, всілякого роду консерви варивні і компотові і т. д. Всі наші вироби є ґварантованої якости, на білім цукрі і без домішок.

Нагороджені кільканайцять разів золотими медалями на виставах краєвих і заграницею.

Ґенеральна репрезентація на Малопольщу, Шлеск гор. і Теш., як також фабричні склади:

Дім Торговельний: Болєслав Каміньскі Краків, св. Яна 11

Поручаю рівнож всілякі товари кольоніяльні імпортовані, як: родзинки, міґдали, оріхи, ванілію, перец, овочі сушені і т. д. Рівнож всілякого рода консерви рибні французькі, волоські і т. д.

Всі кооперативи замовляють через Народну Торговлю у Львові, Ринок 36.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КООПЕРАТИВНИЙ БАНК

КРАЄВИЙ СОЮЗ КРЕДИТОВИЙ

У ЛЬВОВІ, РИНОК Ч. 10.

що акредитує українські кооперативи всіх видів, — **приймає вкладки ощадности** в золотовій і чужій валюті, та опроцентовує їх на 7, згл. 8 прц.

Резервові фонди має улюковані в каменицї при ул. 3-го Мая ч. 15. і в реальности при ул. Кордецкого у Львові та в маєтности Черниця коло Бродів.

Ч. телєфону 433. — Чекове конто П. К. О. Варшава 143.467. — Жирове конто в Польськім Банку. — Адреса для телєґрам.: Центробанк Львів.

Товариство Торговельно-аґентурне

С. А.

передтим **Герман Маєр**

Відділ львівський: Пілсудського ч. 11.

Ч. тел. 465, 2717, 1646.

Вироби желізні.

Склади лудзкої мануфактури,
Соди — закладів Сольвай в Польщі.
Артикули технічні. Самоходи
N. A. G. (National-Automobil Gesellschaft).

Представництво технічне краєве і заграничне.

АРТУР ҐОЛЬДМАН

ДРУКАРНЯ

ЛЬВІВ, СИКСТУСЬКА 19.

№ ТЕЛЄФОНУ 8-74.

СПЕЦІЯЛЬНІСТЬ:

ВИПУКЛИЙ ДРУК БЕЗ ШТАНЦИ.

МІХАЛ ФЛЯЙШЕР

ФАБРИЧНИЙ СКЛАД ПАПЕРУ

Краків, Кремеровська 2

Телєфон 11-21

Роздільчі маґазини: ЛЬВІВ, вул. Сикстуська 23. — Тел. 40-87
КАТОВИЦІ, Францускa 20. — Тел. 20-76

Репрезентація на Галичину і Шлеськ:

Schnellpressenfabrik Frankenthal Albert et Cie A.-G., Frankenthal.
A. Hogenforst: Maschinenfabrik, Leipzig.
Karl Krause, Leipzig, Maschinenfabrik
Gebrüder Brehmer, Leipzig, Maschinenfabrik.
Windmöller et Höllscher, Maschinenfabrik Lengerich in Westfalen.

ЛЬВІВ **ОКРУЖНА АПТИКА** РИНОК

(давнійше ц. к. циркулярна)

має власні вироби:

САПОЗАН. КОРОСТА: Місце де свербить натирати два три рази денно через чотори дні, а місця натерті пудром засипати. Доперва по останнім натиранню треба конечно скупатися і добре намилити тіло. По купели треба змінити постіль і перебратися у чисте білля.

Спосіб ужитя:

САПОЗАН уживається з успіхом також проти усіх инших недуг скіри.

Сируп ґваяколевий проти кашлю, хрипки і всяких недуг легінів.

Сируп д-ра Себурґера для дітей.

Має на складі — **усі краєві і заграничні специфіки**

АПТИКА МИХАЙЛА ТЕРЛЕЦЬКОГО

РІГ Домінїканської

ЛЬВІВ — РИНОК

Лічне зілля у великім виборі!

РІГ Ґродзіцьких

Звертаємося з проханням до Впов. громадянства, а зокрема до всіх наших прихильників, яким лежить на серці поширення та розвій нашого видавництва, щоби вступали громадно в члени Кооперативи — „Червона Калина".

Членський уділ виносить 25 золотих, вписове 5 золотих.

Дійсні члени одержують даром кожного року великий календар-альманах „Червоної Калини", а крім цього всі видання „Червоної Калини" за половину ціни.

Кому дорога наша традиція, кому лежить на душі і серці розвиток нашого видавництва, той стане членом кооперативи „Червона Калина" та співпрацею і співучастю причиниться до розбудови видавництва, яке звязує минуле з теперішним і майбутним, зберігаючи для грядучих поколінь найбільш дорогі нам скарби.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА"
видавнича кооператива
Львів, Руська 18.

Берестейський мир

з нагоди 10-тих роковин (9/II. 1918 — 9/II. 1928). Спомини та матеріяли. Зладив і попередив вступом І. Кедрин.

Зміст: Від Видавництва. 1) Кедрин: Берестейський Мир. 2) М. Голубець: Берестє Литовське. 3) Др. М. Залізняк: Моя участь у мирових переговорах в Берестю Литовському. 4) О. Севрюк: Берестейський Мир. 5) В. Винниченко: Мир з Центральними Державами. 6) Ґр. О. Чернін: Берестє Литовське. 7) Ґен. Гофман: Берестейський Мир. 8) Ґен. Людендорф: Мирові переговори у Бересті Литовському. 9) Колін Рос: Звіт. 10) Текст мирового договору. 11) Тайний договір про Галичину та Буковину. Карта України. 20 аркушів друку. 320 сторін + 16 сторін ілюстрацій. — Ціна 8 зол.

Федь Федорців »Діло« ч. 86. з дня 20. квітня 1928 пише:

»Перед нами нове, досить обємисте і коштовне видання рухливої »Червоної Калини«. Ця видавнича кооператива, особливо чутка на наше недавнє минуле, відгукнулася і на один з найбільших, бо маніфестаційно-державних актів найновійшої історії українського народу.

Тихо, без гомону, майже німо проминули 10-літні роковини Берестейського Мира, того справді

АДВОКАТ

Др. Степан Шухевич

Львів, вул. Чарнецького 24.

епохального акту, що вперше від соток літ поставив нас у »народів вольних колі«, що від непамятних часів вивів нас, як державну націю, на широкий шлях міжнародніх зносин, що перед цілим світом засвідчив зірвання рабських оков з великого народу. Тихо й без гомону проминув день 9. лютого 1928, який закінчував першу декаду літ від памятного дня, в якому підписувано мир у Бересті між Українською Народньою Республикою і почвірним союзом: Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною і Болгарією. Ледві дрібні ґазетні замітки відзначили цей день у світовій пресі, хоч Берестейський Мир перший офіційно поклав кінець світовій війні на східному фронті, перший започаткував припинення світової різні під величнім кличем: »без анексій і контрибуцій«, перший нині з розмислом забутий, споневіряний і зненавиджений пізнішими переможцями, розпочав серію мирових договорів. І саме те, що він був першим мировим договором, накопичило на ньому грубу верству ненависти та опісля спричинило його знехтування й уневажнення б. членами антанти зі сходу і заходу та їх тихими спільниками.

Зі зрозумілих причин не відсвятковано роковин того гомінкого акту і в нас. Та й як його святкувати, коли ми находимося в такому положенні, що могилу Берестейського Мира привалили не лише грубі звали каміння з рук чужих, але й дрібні камінчики з рук своїх. Читайте оцінку Берестейського Мира у q u a s i-марксівському, по суті розхрістаному »Відродженні Нації« В. Винниченка або звдержливо вибачливі спомини »сменовеховця« О. Севрюка, творця того мира, а переконаєтеся, як

ЛІКАР
Др. Володимир Свідерський
Білий Камінь

у нас шанується й оцінюється великі історичні моменти й акти.

Єдиним наявним свідоцтвом шановливости і — так сказатиб — любовного відношення до цього зворотного акту в історії українського народу є солідне видання »Червоної Калини« під написом »Берестейський Мир«. Ця книжка є відрадною появою для звеличання німих роковин гомінкого акту, що — на жаль — був тільки епізодом нашого політичного життя. Складається вона зі вступної статті редактора цього збірника І. Кедрина під загальним написом »Берестейський Мир«, статті солідної, вдумчивої, написаної з хистом. Особливо перша, — назвім її — історіософічною — частина цеї статті є гідна уваги й признання для її автора. Опісля йде коротка, принагідна замітка М. Голубця про Берестє під написом »Берестє Литовське«, яка попереджує серію споминів урядових і неурядових учасників мирової конференції в Бересті.

Серію споминів розпочинає д-р Микола Залізняк майже 100-сторінковою статтею: »Моя участь у мирових переговорах в Берестю Литовському«, статтею незвичайно цікавою і вичерпуючою. Може бути, що д-р Залізняк занадто багато уваги присвячує своїй особі, та такою є вже основна прикмета більшости споминів, в яких чинник індивідуально-субєктивний переважає елєменти змістово-обєктивні. Цей »еґотизм« д-ра Залізняка для нас стане тим більше зрозумілий, коли уявимо собі дуже багату й ріжнородну діяльність автора підчас світової війни та закиди й леґенди, що імлою таємничости сповивали його особу. Зовсім зрозуміло, що д-р Залізняк використав нагоду, щоб час-

АДВОКАТ
Др. Михайло Волошин
Львів, вул. Шашкевича 2

тинно оборонити себе перед тими закидами, виявляючи засоби й методи своєї праці, їх значіння і наслідки та свою ролю в переломових моментах життя українського народу.

Коли д-р Залізняк по більшій части водить нас позакулісовими стежками Берестя та показує зразки вдатного дипльоматичного маневрування, то in medias res самих переговорів уводить нас Ол .Севрюк, голова української мирової делеґації у своїх уривках зі споминів, уривках, що торкаються берестейського мира. Прочитавши Залізнякову незвичайно цікаву працю, поминаючи зручно вплетені самооборонні виступи не стрічається в Севрюковій статті багато несподіванок. А всетаки читається її з напруженим зацікавленням. Можливо, що гостроту нашої цікавости дещо темперує якийсь ніби утаєний, ніби наявний вибачливий тон у відношенні до своїх петербурських партнерів у Бересті під проводом Троцького. Особливо різко позначується ця вибачливість у попрікуванні свого товариша М. Любинського за відому промову проти більшовиків.

Той самий тон, хоч заправлений специфічним іронічним сосом, пробивається і в quasi іґнґене taquasi оцінці В. Винниченка. Знаменитий письменник і в політиці повертається, як у романі. В зустрічі з дійсністю він вічно невдоволений. Позбавлений нарраторського засобу, яким він так знаменито вміє користуватися в романі, він постійно підводить чорні коліри під українську політику, якої він сам magna pars fui. Словом, — він постійно виприскує, коли покористуватися його таки терміном, слова невдоволення, докорів, закидів і попрі-

ЛІКАР
Др. Евген Олексій
Львів, Жовківська 85 (напроти Підзамча)

кань на адресу всіх і вся. Невдоволений Винниченко тим, що український уряд (до речі — під проводом таки Винниченка як голови Ґен. Секретаріяту) »вибачався« перед союзниками (антантою) за навязання мирових переговорів з почвірним союзом; невдоволений, що Україна перша не виступила з мировою пропозицією (»не брались гаряче за спинення цього катування міліонів людей«); невдоволений, що »на мировій конференції в Берестю відносини української делеґації до делеґації почвірного союзу були кращі, ніж до більшовицької делеґації«; невдоволений і тим, що »ці держави (почвірного союзу) як і »союзники« по суті були нам близчі, ніж »большевики« і т. і., словом ґенеральне »принціпове« невдоволення.

Після українських авторів ідуть спомини німецько-австрійських учасників мирової конференції в Бересті, а саме: ґр. О. Черніна (»Берестє Литовське«), ґен. М. Гофмана (»Берестейський Мир«) і ґен. Е. Людендорфа (»Мирові переговори у Берестю Литовському«). На кінці додано звіт журналіста для начальника відділу воєнних операцій німецького східного фронту про стан на Україні в березні 1918 р., текст мирового договору в Бересті та тайний договір про Галичину та Буковину.

Коли спомини й освітлення берестейських подій в українських авторів заносять деякою зручно скриваною котурноватістю, то від німецьких авторів бє безпосередність і щирість. Чи то буде чепурний, важкою журбою за непевну долю двоєдиної монархії пригнічений Чернін, чи розброюючо-брутальний Гофман чи вкінці самопевний Люден-

АДВОКАТ
Др. Франц Свістель
Перемишляни

дорф — всі вони просто і безпосередньо змальовують події.

В споминах, зібраних у виданій книжці, встають перед нами події зперед десяти літ, їх напружуюче чергування, дієві особи гомінкого епізоду, а все зацікавлення скупчується біля України й її делеґації.

Десятиліття великого й гомінкого епізоду відсвяткуємо найкраще, хоч і тихо та німо, коли на основі виданої книжки перейдемо всі етапи Берестя і подій після нього та освідомимо наше молоде покоління про цей акт-метеор, що заяснів був на сонцем опроміненому небозводі наших великих державних починів«.

Федір ДУДКО.

Чорторий

(І частина істор. трильоґії »В Заграві«).

Роман. — Фільми української революції 1919—1920.

1928 р. сторін 187. **Ціна 3 50 зол.**

Волод. Дорошенко пише:

»У нас досі бракувало повісти, що змалювалаб події боротьби за державність на Великій Україні. Широковідоме й заслужене на полі видавання визвольної літератури видавництво »Червона Калина« нарешті виповнило цю діймаючу прогалину видаючи роман Ф. Дудка »Чорторий«, де описані події 1919 р. Перед нами покищо перша частина цего роману, де в живій займаючій формі змальовані, на тлі особистих переживань героя, події визвольної боротьби Армії УНР. з большевиками, денікінцями, а також епізоди стихійної повстанської

ЛІКАР

Др. Осип Залужний

Золочів

партизантки. Автор, наочний свідок тогочасних подій, що сам багато бачив, пережив, й передумав, виявляє себе тут добрим спостерігачем і правдивим дієписцем. Маючи перед нами ріжні епізоди і типи недавнього минулого, автор заставляє читачів не тільки їх наново переживати, але й задуматися над їх траґізмом, що ще збільшує вартість його книжки.

Написана легким стилем і гарною мовою прецікава його повість читається до кінця з неослабним інтересом. Закриваючи книжку, на останній сторінці, мимоволі жалкуєш, що ще не маєш у руках дальших її частин. Сподіваючись отже, що і автор і видавництво не забаряться з цими частинами, тимчасом гаряче поручаємо першу, тимбільше, що вона становить окрему для себе цілість. Серед безлічі ріжного роду друкованого паперу, яка наводнює наш книжковий ринок, слушно розчаровуючи й деґустуючи читача, »Чорторий« безперечно явище у нас виїмкове, варте всякої уваги. Це не макулятура, а річ справді літературна.

Глум

Оповідання. — Львів 1925. — Сторін 52. — Ціна: 1.20 зол.

»Український Голос« в ч. 19. з 10. травня 1925 р. про »Глум« пише:

»Прочитавши на першій стороні, що оповідання вийшло накладом В-ва »Червона Калина«, читач бере книжку з довірям до рук, знаючи, що видавництво »Червона Калина« друкує гарні й ін-

АДВОКАТ
Др. Ілля Салагуб
Белз

тересні твори. Сподівання читача сповнюються по прочитанню згаданого оповідання. Автор його знаний вже нашим читачам. »Глум« — це епізод з кривавого епільоґу Директорії, тож зрозріла річ, що з цього оповідання віє якимсь сумом. Четар Сиротюк відступає з сотнею українських січових стрільців перед наступом большевиків, і попадає в большевицький полон. По переслуханню у начальника штабу, який в звірський спосіб обійшовся з Сиротюком, мають четара розстріляти. Лише завдяки припадкові завертають його і замикають на ніч на те, щоби на другий день його розстріляти. Виратував його політичний дівізийний комісар Гордієнко. Сиротюк утік і добився до своїх і потім мав нагоду стрінутися з колишнім своїм катом, начальником Свірібєєвим, але не пімстився на нім, а було за що, бо на його приказ розстріляно Гордієнка. Немов на глум він його відвозив автом, як делеґата большевицького до фронтової лінії. Ці дві бєєва — чоловіка наскрізь брутального, звіря, постаті: Сиротюка — чоловіка гуманного і Свірілишають глибоке враження в душі читача, а сцена переслухання Сиротюка у Свірібєєва мусить кожного обурити«. І. М.

За золотоверхий Київ.

Зміст: 1. чет. К. К.: Бої на вулицях Київа.
2. Клим Поліщук: При Центральній Раді.

Львів 1922. — Сторін 32. — Ціна: 0.60 зол.

ЛІКАР

Др. Станислав Полянський

Володимир Волинський

Лев ЛЕПКИЙ.

Сон Івасика.

Музика М. Гайворонського.

Сценічна картина на 4 відслони з нотним додатком.

Львів 1922. — Сторін 24. — Ціна 0.50 зол.

Дмитро ДОРОШЕНКО.

Мої спомини про недавнє-минуле.

Частина I. Галицька руїна 1914—1917. — Львів 1923. — Сторін 131. — Ціна: 2.00 зол.

Частина II. З початків відродження української державности. Доба Центральної Ради. — Львів 1923. — Сторін 96. — Ціна: 2.00 зол.

Частина III. Доба Гетьманщини 1918. — Львів 1923. Сторін 122. — Ціна: 2.20 зол.

Частина IV. Під Директорією. На чужині. 1919—1920. — Львів 1924. — Сторін 100. — Ціна 2.20

»Книжка« ч. VI.: »Дуже рухливе й видатне Видавництво »Червона Калина« має велику заслугу перед історією нашої визвольної боротьби за це, що видало Дорошенкові »Спомини« з так важного періоду нашої бувальщини. Горячо поручаємо »Спомини« всім, хто цікавиться долею свойого народу в недалекій і так бурливій минувшині«.

»Український Голос« з дня 25.IX. 1923. ч. 46.: »Спомини« Д. Дорошенка це незвичайно цінний вклад у нашу визвольну літературу. А збільшує вартість їх не тільки велика сила фактичного матеріялу, дотепер майже невідомого з інших джерел, але гарне оброблення, поправна мова, легкий, до-

АДВОКАТ

Др. Петро Зволинський

Болехів

ступний стиль, тверезість поглядів, велика скромність і обективність автора, не тільки у відношенню до партийних противників, але й до большевиків«.

Між молотом а ковалом.

Причинки до історії Української Армії.

Зміст: 1. Мирон Дольницький: Над пропастю.
2. Ярослав Кузьмів: Кінець кровавої епопеї.
3. Степан Божик: З останніх днів У. Г. А.

Львів 1923. — Сторін 79. — Ціна: 1.50 зол.

Л. Н. В.-к: »Книжечку повинні прочитати усі, яким дорога традиція боротьби Галицької Армії за незалежність України і які хочуть використати навіть блуди й недостачі її для красшої долі завтрішнього дня«.

»Книжка« ч. 6. »Всі спомини написані незвичайно живо і з чуттям. Мова гарна і чиста. Книжочка окрашена артистично виконаними символічними знаменами українського війська, представляється симпатично і повинна находитися в кождій українській хаті«.

Степан ЛЕВИНСЬКИЙ.

Від Везувія до пісків Сагари.

Зміст: У Неаполі. Palermo La Felice На порозі Африки. Що розказав мені Туніс? Пустиня й оази. На півдни. Боже й чортове в Кайруані.

Прегарна вінета арт. Бутовича. Друковано на люксусовім папері. Розкішні ілюстрації.

Львів 1926. — Сторін 84. — Ціна: 3.25 зол.

ЛІКАР

Др. Осип Гробельний

Станиславів, вул. Ґолуховського 20.

Халіда ЕДІБ.

В огні

Повість з турецької визвольної війни. Переклав Василь Софронів. — Львів, 1927. — Сторін 234. Ціна 4.50 золотих.

Голоси преси:

Літ. Наук. Вістник кн. VII.—VIII. з 1927 р.

Видавництво »Червона Калина«, що має на меті давати нашому громадянству саме певну дидактичну лектуру, добре зробило, спинившися на повісти турецької письменниці.

Повість ця будить і в чужинецького читача симпатії до турецького народу, до його визвольних змагань. Разом із авторкою та її земляками переймаємося і ми долею героїв. »В огні« бажаємо їм витривати до кінця, осягнути поставлену ціль, словом тішимося їх успіхами й ненавидимо їх ворогів. Халіда Едіб загріває своїм твором і нас. Тому, поки ми не маємо подібної власної повісти з своєї визвольної боротьби, читаймо чужу і звідти черпаймо цілющу воду на свої рани, причащаймося животворного духа, який з кожної сторінки промовляє до нас старою максимою: dulce et decorum est patria mori. А той хто не боїться вмерти за батьківщину, як не боялися цього герої Халіди Едіб — той побідить.

»Табор« ч. 3. з 1927:

...»Титульна сторінка книжки має вже твердження (М. Струтинського), що повість читається з запертим віддихом і що ніби турецька авторка перенесла на малоазійський

ЛІКАР
Др. Родіон Сліпий
Струсів

ґрунт картини з української революції. І дійсно, не одриваючись від книжки, перегортується сторінки. За яких 5 — 10 листків як би промінням пронизує мозок думка про повну анальогію долі двох країн. Як нам, так й Туреччині (властиво ангорському урядові) випало боронити рідний край від чужинецької навали молодими арміями, що повстали в хаосі революції. А тому, підчас читання повісти, мимоволі на кожному кроці відновлюються в памяти подібні ж часи 1919. року... Чудовими рисами малює авторка жіночу постать, що є головною в цій повісти. »Дівча зі Смірни« — це Жанна д'Арк Анатолії, що запалює вогонь помсти і гаряче прагнення до визволення Батьківщини у серцях похилених перед нею лицарів. Вона веде їх по шляху до визволення Смірни.

»Поступ« ч. 5—6 з 1927:

»Повість писана жагучо, пристраснсо, писана кровю і то щирою, сердечною. »Жіночі очі, що накладають на мущину окови найтрусливіщих рабських звичок, які приковують його до домашнього огнища, до кімнати, провадить його деколи й у пекло.

І в тому випадку в пекло стрільного пороху, смерти на полі, в окопах, в пекло партизанських боїв, завдяки одній жінці Айші, з якої війна зробила героїню, забравши її мужа й сина, забитих у жорстокий спосіб завойовниками, а лишаючи в серці одиноку тепер ціль в її житті: добро, й визволення вітчини.

Повість кінчиться траґічно (писана в формі дневника) але по її прочитанні мимовільно насуваються рефлексії: а ми? Декотрі уривки можнаби

АДВОКАТ
Др. Евген Щуровський
Винники

живцем примінити до наших обставин, і справедливо пише М. Струтинський, що читач часто затрачує екзотичність сюжету й »здається йому, що турецька авторка перенесла на малоазійський ґрунт картини з української революції«.

Богдан Лепкий.

Сотниківна.

Історична картина з часів Виговського. Львів 1927. Сторін 184. Ціна 3.50 зол.

І. Кедрин пише про Сотниківну:

»...Бурлива романтика — затишна ідилля степового хутора. Сотниківна Олеся вичарована Лепким із мряки давнини, така далека й тому така близька й дорога нам — у добі коротковолосих дівчурів...«.

От так собі.

Мініятури. — ст. 129. Ціна 1.50 зол.

Михайло Рудницький в »Ділі« з дня 1. квітня 1927 р. пише про »От так собі«: Вона дає більше як обіцює своїм заголовком. Нема в нас письменників, які наслідувалиби цей дуже сучасний рід літератури, такий поширений нині на Заході; мініятури на один часописний фейлєтон і легке оповідання. Жаль, що Б. Лепкий пише їх тільки як intermezzo між поважнійшою працею. Деякі з них, мережані легкою іронією та соняшним гумором, вартують більше, як груба поважна повість.

ЛІКАР
Др. Дмитро Блавацький
Бібрка

Слота.

Поезії. — Ціна 0.90 зол.

Історія України

в оповіданнях. — Друкується.

Василь СОФРОНІВ.

Грішник.

Нариси. — Сторін 104. — Ціна: 1.50 зол.

Др. Остап Грицай: Американська „Свобода“ ч. 140—143. „Літературні Новини“ пише:

»Грішник — збірка незвичайно цікава. Раз тому, що це твір прозовий, а далі інтересна вона обрисами свойого внутрішнього обличчя.

»...В тім дрібнім вирізку життя, змальованім тут — зазначуються обриси справжньої дійсности так гостро, так переконуючо, а подекуди й захоплюючо, що читається його книжечку з щораз глибшою увагою, а при кінці з жалем, що вона така коротка. Софронів цікавить так тому, що від його нарисів віє чимсь свіжим, новим і вщерть природнім, ізза чого сміливий підхід в його любовних історіях пригадує дещо, творчу стихійність у творах молодого Винниченка.

»...А найбільш вражаючий з усіх нарисів це »Непорочна«, любовна історія упослідженої сільської дівчини...

»...Обидві головні постаті тут змальовані автором як типи просто майстерньою рукою й я не вагаюся сказати, що чудово видержаний тон скеп-

---

АДВОКАТ

Др. Андрій Лунів

Борщів

тичного реалізму враз зі знаменито заобсервованими подробицями як в характеристиці осіб, так і в накресленню подій, пригадує подекуди Мопасана.

» Новоукраїнки до Відня« виявляє знову обсерваційний хист автора в найкращому світлі...

»...Словом Софронів виявляє обриси таланту небуденного, а коли освободиться від помітних ще нині чужих впливів, то можна надіятися від нього творів зовсім своєріднього типу...«

Микола ГОЛУБЕЦЬ.

Львів.

Зміст: Історія міста від найдавніших часів. Історичні памятники, старовини.
Львів в часах великої і визвольної війни.
Провідник по Львові.
23 ілюстрацій. — Сторін 179. — Ціна: 3.00 золотих.

Всеволод ПЕТРІВ

ґен. штабу, ґен. хорунжий.

Спомини

з часів української революції (1917—1921). Частина І. До Берестейського Миру. — Ціна 3.50 зол.
Частина ІІ. в друку. Частина ІІІ. в друку.

Др. М. Рудницький пише:

»Очевидець наших визвольних змагань — дає картину подій, що хвилюють більше як сензаційна повість. Вірність, щирість, безпосередність, сотні подробиць революційної боротьби неімовірних мов порив невідомих героїв...«

ЛІКАР
Др. Володимир Білозор
Коломия, вул. Крашевського

Літ. Наук. Вістник книжка IV. з року 1928:

»З усіх досі написаних у нас споминів із недавно-пережитого, може ні одні не залишають такого сильного враження своєю щирістю, безпретенсійністю, холодною обєктивністю й глибоким тверезим поглядом в минуле, як спомини ґенерала Петрова. Спомини написані дуже цікаво й читаються з неослабним інтересом, як ліпший роман, до останнього рядка, але — не в хвилюванні справа. Справа в де-чому иншому, глибшому, а саме в тому, що ці спомини не тільки хвилюють, але і вчать. Бо мало ще дати правдивий перебіг подій у тому вигляді, в якому вони відбулись, — це завдання сумлінного літописьця. Трудніше оцінити ці події серед тих обставин, в яких вони моглиб прибрати цілком инші форми. А автор веде свій опис властиво в цьому дусі, кидаючи назад глибокі, хоч і не зовсім ще спокійні (що так зрозуміло для живого свідка й активного учасника недавньої боротьби) погляди на перейдені шляхи, а серед них, ідучи по кривій наших етапів боротьби з усіма її ухилами в той чи инший бік, викриває безліч хиб, і непростимих прогріхів, за котрі ми несемо на собі тяжку відповідальність перед нащадками.

В своїх спогадах ґен. Петрів виступає як чесний український громадянин і патріот, в душі якого боляче відгукуються всі невдачі нашої національної боротьби і як воєнний »спец« (автор споминів один із нечисленних в наших рядах офіцерів ґенерального штабу мирного часу), котрого вся та аматорщина, що вела воєнний провід нашої боротьби, разить так само, як фальшивий

АДВОКАТ
Др. Володимир Старосольський
Львів, вул. Крашевського 23.

звук, тонко-музикальне ухо. Виступаючи послідовно в ролях командanта революційно сформованого на російському фронті українського Запорожського полку ім. кошового отамана Костя Гордієнка (»гордієнківців«) і кінних гайдамаків, начальника на ріжних чільних посадах за гетьманування Скоропадського, начальника української житомирської Юнацької Школи, командanта Північної Дивізії і потім Волинської ґрупи, військового міністра, інспектора піхоти й наприкінці, начальника українського Ґенерального Штабу, автор споминів багато бачив і пережив — і наслідки того пережитого перебігають цікавими рядками перед нашими очима в його цінній праці.

Перший том спогадів обіймає час від початків українського руху серед військових на російському фронті, до виїзду Центральної Ради з Київа під натиском Муравйовської навали до Житомира. В цілому ряді цікавих моментів ґен. Петрів дає побіжні характеристики де-яких помітних українських діячів, політичних верств і урядів, які своєю майстерністю не уступають перу ліпшого літературного таланту.

Видавництво Червона Калина, яке видрукувало до цього часу цілий ряд цікавих книжок, має можливість сміливо пишатися випущенням у світ цих безперечно цінних споминів.

В. Софронів: Бо війна війною — вичерпане.
Е. Яворівський: Серед куль і ґранат „
Ю. Шрумеляк: Поїзд мерців „
Тобілевич: Рідні гості „

ЗУБНИЙ ЛІКАР
Др. Іван Бережницький
Львів, вул. Підвалле 7.

Роман КУПЧИНСЬКИЙ.

Заметіль.

Цикль історичних романів.

I **КУРИЛАСЯ ДОРІЖЕНЬКА.** Повість зі стрілецького життя. — Львів 1928. — Сторін 208. — Ціна: 4.00 зол.

М. Струтинський пише про цю повість:

»Повість Р. Купчинського — це перша у нас спроба відтворити осередовище, в якому зродилася і зросла в могутню силу стрілецька ідея. Герої повісти, близькі знайомі автора. Події, які описує, пережив як співучасник та очевидець. З цього боку твір автора являється для історика рр. 1914—1918 горячим документом. Масовий читач буде вдячний авторові за талановиту панораму картин з бурливих воєнних років, в яких формується новий тип Українця«.

II. **ПЕРЕД НАВАЛОЮ.** Друга частина циклю історичних романів »Заметіль«, продовження повісти »Курилася доріженька«, в якій змальовані трівожні настрої в Галичині в часі московської навали. Ціла Голгофта страждань, знущання австрійців над неповинним населенням, потрясаючі нервами картини, які зручно переплітає автор соняшною мережю цікавих переживань молодих стрілецьких героїв. — Ціна 4.000 зол.

III. **ВИЛІТАЛИ ОРЛИ** — друкується.

АДВОКАТ

Др. Володимир Бемко

Бережани

М. Капустянський, ґен. штабу ґен. хор: »Похід українських армій на Київ-Одесу в 1919 році«, короткий воєнно-історичний огляд.

Ч. I—II з 23 кольоровими схемами-шкіцами і документами в додатках. 2 зол. Вичерпане. кументами в додатках. 2 зол. Вичерпане.

Ч. III. з 25 кольоровими схемами-шкіцами і документами в додатках. Ціна 3 зол. Сконфісковане.

В III. частині найде читач, поруч огляду й оцінки операцій обєднаних армій аж до здобуття Київа, багато цікавих і мало знаних або й неодному зовсім незнаних подробиць до історії боротьби за українську державність. Уже сам факт, що автор подає інтересні причинки до історії придніпрянських партій та їх діяльности, характеристику обох урядів і армій та майже усіх визначніших політичних та військових діячів, робить цю книжку необхідною для кожного, хто цікавиться історією останнього нашого визвольного зриву. А цікавитися тим повинен кожний Українець.

Ноти;

»Синя чічка« на голос і фортепян — слова В. Бобинського — музика М. Гайворонського. Ціна 0.75 зол.

»Ой казала мати та не банувати« — на голос і фортепян, музика М. Гайворонського. Ціна 0.75 зол.

»Ой нагнувся дуб високий« 1) на голос і фортепян — 2) баритонове сольо з хором. Слова М. Голубця, музика М. Гайворонського. Ціна 0.75 зол.

Сурма: збірник воєнних пісень — 76 пісень під нотами — 41 образочків і вінєта роботи арт. І. Іванця. Вичерпане.

Витинанки:

Українське військо — піхота, кавалєрія, артилєрія. Ціна 0·50 зл.

АДВОКАТ

Др. Осип Левицький

Делятин

ЧУЖІ ВИДАННЯ, ЯКІ МОЖНА НАБУТИ В »ЧЕРВОНІЙ КАЛИНІ«:

Літопис української революції. Матеріяли й документи до історії української революції. Том II. Книга 4. Від року 1917—1922. 362 стор. друку. Ціна 15 зол.

Літопис української революції. Матеріяли й документи до історії української революції. Том II. Книга 5. Від року 1917—1923. 398 ст. Ціна 20 зол.

Роман Купчинський: »Великий день«. Драматична поема. Ціна 1 зол.

П. Тичина: »Золотий гомін«. Ціна 1 зол.

М. Голубець: »Галицьке малярство«. Ціна 2 зол.

Вол. Босий: Зелена Скупщина, сценічна картина з життя Чорнорців. Ціна 0.50 зол.

Ю. Бачинський: Україна irredenta III. видання. Ціна 4.50 зол.

Ю. Шрумеляк: Авлева жертва. Ціна 1.60 зол.

М. Чубатий: Державний лад на Зах. Україні. Ціна 1 зол.

Ганс Гайнц Еверс: Біснуваті. Збірка оповідань. Ціна 2.50 зол.

Проспер Меріме: Кармен і инші оповідання. Ціна 3 зол.

Микола Гоголь: Тарас Бульба, історична повість. Ціна 2 зол.

Данило Мордовець: Гетьман Мазепа, історичний роман ч. I., ч. II. Ціна 4 зол.

А. Чайковський: На уходах, історичне оповідання ч. I., ч. II. Ціна 4 зол.

М. Ординців: Запорожці в Сарагоссі, історична повість. Ціна 2 зол.

А. Чайковський: За сестрою. Ціна 1.50 зол.

О. Олесь: Вибір поезій, 1903—1923. Ціна 3 зол.

ЛІКАР

Др. Іван Ціпановський

Коломия, вул. Тарновських 6.

Оповідання з історії української землі, перекл. Микола Залізняк. Ціна 1 зол.

12 Українців перед львівським судом. Процес Паславського і тов. Ціна 4.— зол.

Жалібна книга — виказ погибших старшин. Ціна 1.— зол.

Ол. Бабій: Гуцульський Курінь. Ціна 4.00 зол.

АДВОКАТ

Др. Володимир Елєкторович

Чортків

НАЙДОБІРНІЙШІ ЧОКОЛЯДИ ПОЗНАНЬСЬКОЇ ФАБРИКИ

„GOPLANA"

Познань, вул. св. Вавжиньца ч. 28.

№ телєфону 66-41 — — Скритка почтова ч. 161.

БАНКОВІ ЗВЯЗКИ: Банк Цукровництва. Банк Промисловців. Банк Союзу Спілок Зарібкових, Познань.
ЖИРОВЕ КОНТО: Банк Польський.
ПОЧТОВА КАСА ОЩАДНОСТИ:
:-: :-: Познань № 202.586. :-: :-:

ВСІ ПОВІТОВІ СОЮЗИ КООПЕРАТИВ І КООПЕРАТИВИ ЗАМОВЛЯЮТЬ ЗА ПОСЕРЕДНИЦТВОМ „ЦЕНТРОСОЮЗА" І „НАРОДНОЇ ТОРГОВЛІ" У ЛЬВОВІ.
:-: :-: :-: :-: :-: :-:

Незрівнаної якости

Горівки **лікери**

Рік основ. 1782

І. А. БАЧЕВСЬКИЙ

Знесіннє
біля Львова

Скрізь до набуття

A-28155
1929

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР-АЛЬМАНАХ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ НА 1929 РІК

ЛЬВІВ — КИЇВ
НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „ЧЕРВОНА КАЛИНА".
З ДРУКАРНІ АРТУРА ҐОЛЬДМАНА, ЛЬВІВ, СИКСТУСЬКА 19. — PRINTED IN POLAND.

СІЧЕНЬ

Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята українсько-кат.	Свята римо-кат.
1	19	В	*Груд. 1928.* М. Боніф.	**Новий Рік 1929.**
2	20	С	Ігнатія Бог. свмч ♋	*Імени Ісус*
3	21	Ч	Юліянни мч.	Геновефи
4	22	П	Анастазії вмч.	Евгенія
5	23	С	10 муч. на Криті	Телєсфора
1.			Глас 6. Єв. утр. в 9. — На Літ. Ап. зач. 328. Єв. Мат. зач. 1.	
6	**24**	**Н**	**Н. пер. Різдв.** *Нав. Р.*	**Трьох Королів**
7	**25**	**П**	**Різдво Христове**	Лукіяна м.
8	**26**	**В**	**Соб. Пр. Богор., Йосифа**	Северина ав.
9	**27**	**С**	**Стефана првмч.**	Юліяни й Василіси
10	28	Ч	20 тис. муч. в Ніком.	Івана Добр. еп.
11	29	П	Дітий убит. у Вифл. ♑	Гигіна папи
12	30	С	Анізії мч.	Аркадія м.
2.			Глас 7. Єв. угр. воскр. 10. На Літ. Ап. з. 200 Єв. Мат. з. 4.	
13	**31**	**Н**	**Н. по Різд.,** Меланії	**1. по З. Кор.** *Св. Р.*
14	**1**	**П**	*Січ.* **Н. Р., Обр. Г., Вас. В.**	Ілярія
15	2	В	Сильвестра папи	Павла Пуст
16	3	С	Малахії пр.	Маркила п. і м.
17	4	Ч	Собор 70 Апост.	Антонія ав.
18	5	П	*Нав. Бог.,* Теопемт. ♑	Пр. св. Пет. в Римі
19	**6**	**С**	**Богоявлення Господнє**	Марія і тов. м.
3.			Глас 8. Єв. утр. 11. — На Літ. Ап. з. 224 і 42. Єв. Мт. з. 8 і Й. з. 3.	
20	**7**	**Н**	**Н. по Просв.** Соб Ів. Хр.	**2. по З. Кор.** Севас.
21	8	П	Юрія, Еміліяна прп.	Агнети д. м.
22	9	В	Полієвкта мч.	Вінкентія м.
23	10	С	Григорія прп. і Домет.	Раймунда
24	11	Ч	† Теодозія В. прп.	Тимотея еп. м.
25	12	П	Татіяни мч., Евпракс. ♋	Нав. Ап. Павла
26	13	С	Ермила і Стратоніка мч.	Полікарпа еп. м.
4.			Глас 1. Єв. утр. в. 1. — На Літ. Ап. з. 257. Єв. Луки з. 85.	
27	**14**	**Н**	**29. по С.** Отців в Сінаї	**Старозап.** Івана З.
28	15	П	Павла Тив. і Івана прп.	Леоніда і тов. м.
29	16	В	Покл. оков. Ап. Петра	Франца Сал. еп.
30	17	С	† Антонія Вел. прп.	Мартини д. м.
31	18	Ч	Атаназія і Кирила св.	Петра з Нолі

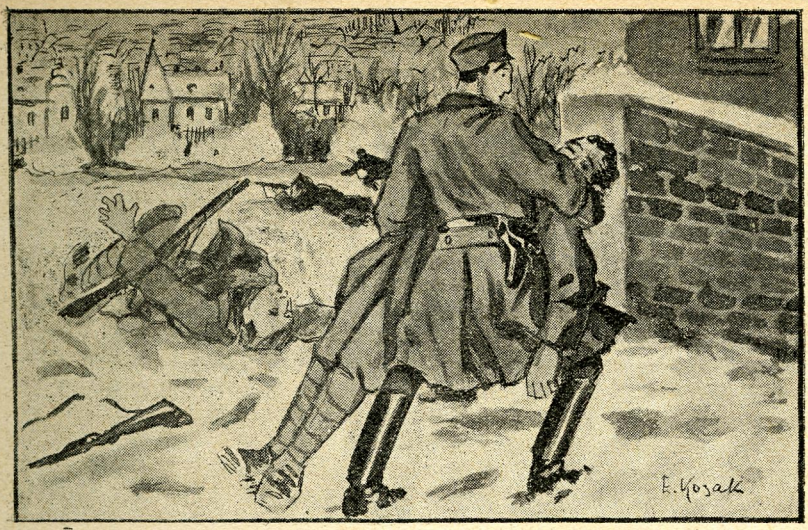
Історичний календар:

14. 1649. Вїзд Богдана Хмельницького до Київа і святочне повитання його на Софійському Майдані. 17. 1654. Переяславська угода і злука України з Московщиною на правах автономії. 22. 1918. Проголошення самостійности Української Держави. 22. 1919. Свято зєдинення проголошення маніфесту на Софійському Майдані в Київі в присутности делеґатів з Галичини.

Столітній календар:

З початку студено, в другій половині сніг, відтак відлега, опісля сніг і лехкий мороз до кінця.

Львівська державна наукова бібліотека № 20834
38583
ЛНБ ім. В. Стефаника АН України Д 28193

Лицарський вчинок коменданта.
(Подав Д. Паліїв).

Підчас свята в честь поляглих стрільців на Семиковецькій могилі над Стрипою, весною 1916 р., підійшов до теперішнього посла Дмитра Паліїва, що промовляв тоді як делеґат „Краєвого Товариства Охорони Воєнних Могил у Львові", молодий ще господар та привітавшись з ним почав розпитувати про знайомих старшин У. С. С.

— А що там робить наш комендант сотні пор. Купчинський, чи жиє ще і як йому поводиться? Як побачитеся з ним, то поздоровіть його від мене та подякуйте... Він колись виратував мене від смерти...

І почав розказувати свою пригоду.

Дня 4. листопада, о 4-ій годині зрана, вивантажилися Січові Стрільці на Перзенківці і дістали наказ наступати цілим курінем на Головний Двірець.

Досвіток був зимний. Стрільці подзвонювали зубами, бо їдучи аж з Черновець в неопалених возах таки добре продрогли. Та вискочивши з ваґонів зараз таки розрухались і дiставши наказ, уставились сотнями та рушили до наступу.

5. сотня УСС наступала в сторону забудовань Перзенківки.

Спершу підходила розстрільною без ніякого спротиву. Та небавом, як увійшла між доми, затріскотів ненадійно — може на віддаль яких 50—60 кроків, скорострiл із вікна якоїсь віллі. Кулі свистали як батоги попри вуха, аж горяч ішла по тілі. Тоді розстрільна відрухово розбилася на гуртки, які підбігли вперед до поодиноких дімків.

Якраз на гурток, з яким ішов комендант сотні, пор. Купчинський, був намірений скорострiл і пражив по ньому чергою.. Не було ані як закопатися в замерзлій землі, ані не було де скритись — все видно було як на долоні. Скорострiл узяв приціл на віддаль кількадесять кроків. Хлопці порозскакувались, але кого ранило, тому не було виходу.

Ранило і мене, і я вже бачив, що мені прийшов кінець.. Та комендант сотні, пор. Купчинський, прискочив тоді до мене, вхопив мене на руки і, виніс із вогню. Наражував себе на певну смерть. Бо кулі сипали як зливний дощ! Але якось доля сприяла. Пор. Купчинський щасливо вирвав мене із того пекла і доніс аж під якийсь мур коло дому. Звідтам вже забрали мене пізніше наші санітарі.

ЛЮТИЙ

Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята: українсько-кат.	Свята: римо-кат.
1	19	П	Макарія прп.	Ігнатія еп. і м.
2	20	С	† Евтимія Вел. прп.	*Мат. Б. Громн.*
5. Глас 2. Єв. утр. в. 2. — На Літ. Ап. з. 258 Єв. Луки з. 91.				
3	**21**	**Н**	**30. по С.** Максима прп.	**Мясоп** Власія еп.
4	22	П	Тимотея ап., Анастазія	Андрія К., Верон.
5	23	В	Климентія свмч.	Агафії д. і м.
6	24	С	Ксенії прп.	Тита еп., Дороти
7	25	Ч	† Григорія Богосл.	Ромуальда ав.
8	26	П	Ксенофонта прп.	Івана з Мати
9	27	С	† Перен. мощ. Ів. Зол.	Апольонії д. і м.
6. Глас 3. Єв. утр. в. 3. — На Літ. Ап. з. 290. Єв. Луки з. 93.				
10	**28**	**Н**	**31. по С.** Єфрема прп.	**Запуст.** Схоляст.
11	29	П	Перен. мощ. Ігнатія Б.	*Поява МБ. Люрд.*
12	**30**	**В**	**Трьох Святителів**	7 Основ Серв.
13	31	С	Кира і Івана безср.	*Попелец.* Григ. II.
14	1	Ч	*Лют.* Трифона мч.	Валентина еп. і м.
15	**2**	**П**	**Стрітення Госп.**	Фавстина і Йов. м.
16	3	С	Симеона й Анни прор.	Юліяни д. і м.
7. Глас 4. Єв. утр. в. 4. — На Літ. Ап. з. 295 Єв. Луки з. 94.				
17	**4**	**Н**	**32. по С.** Ізидора	**Вступна.** Юліяна
18	5	П	Агафії мч.	Симеона еп. і м.
19	6	В	Вукола прп.	Конрада і Зузанни
20	7	С	Партенія і Луки прп.	*Сух.* Льва еп.
21	8	Ч	Теодора Страт. вмч.	Фелікса еп. і м.
22	9	П	Никифора мч.	*Сух.* Марг. з Корт.
23	10	С	Харлампія мч.	*Сух.* Петра Дам.
8. Глас. 5. Єв. утр. в. 5. — На Літ. Ап. з. 296 Єв. Луки з. 89.				
24	**11**	**Н**	**Мит. і фар.** Власія свмч.	**Суха.** Матея ап.
25	12	П	Мелетія св.	Леандра
26	13	В	Мартиніяна прп.	Віктора
27	14	С	Авксентія прп.	Александра м.
28	15	Ч	Онисима ап., Пафнутія	Теофіля м.

Історичний календар:

20. 1054. Смерть київського князя Ярослава Мудрого. 27. 1664. Розстріляння полковника Богуна. 1915. Бої У. С. С. під Славськом і Лавочним. 9. 1918. Центральні Держави, Німеччина, Австрія, Туреччина й Болгарія підписують з Україною мир у Берестю та визначують її окремою і самостійною державою.

Столітній календар:

В перших днях лютого заверухи, опісля погідно; в другій половині місяця дощ зі снігом, мрачно; під кінець ясно і приємно.

Віра Бабенко.
(Подав Ю. Могилевський).

Коли українські війська залишили в 1918 році Катеринославщину й не мали спромоги повернути туди, то там заснувалась повстанча орґанізація під проводом одного лікаря. До тієї орґанізації вступила і молоденька ґімназистка з Весело-Тернівської ґімназії, Віра Бабенко, й приняла на себе ролю розвідчиці.

В 1919—1920 роках ця орґанізація нераз посилала післанців до уряду для звязку, але ні один із них не вертав назад. В 1921 році Віра Бабенко сама виявила охоту піти туди з дорученням.

Були це часи воюючого комунізму на Україні, коли всевладно панувала „Чека", яка за найменшу дрібничку ставила всякого, хто попав їй під руки, „под стєнку". В такий то жахливий час, коли всюди вештались збройні большевицькі загони, коли здавалося — птах не перелетівби, молоденька ґімназистка, Віра Бабенко, вибралася в далеку дорогу, повну небезпек і страхіть. Вона з роду далі свого села не бувала; навіть поїзду на очі не бачила, — а тут прийшлося пройти цілі сотки кільометрів серед найгірших умовин. І вона продираючись крізь ліси та села обставлені військом та чекістами, добивається до уряду і виконує доручення, яке на неї вложила повстанча орґанізація „Катеринославщини".

В осени 1921 р. на вулицях Тарнова, де під цей час перебував уряд на еміґрації, появилася чорнява дівчина в кожушку, в синій хустинці, з кошичком у руці. Розмовляючи з нею і дивлячись на неї, треба було просто дивуватись, скільки в неї відваги, сміливости й самопожертви.

Вона перебула в Тарнові всього декілька днів і одержавши від уряду потрібні інформації, повернула щасливо назад. За кілька місяців прийшла з Катеринославщини вістка, що хтось таки зі своїх видав цілу повстанчу орґанізацію, так що біля 60 повстанців розстріляно, а між ними і голову цієї орґанізації, згаданого лікаря. Арештували і Віру Бабенко, та мучили її страшенно. Хотіли довідатись від неї про інших членів орґанізації і видістати список визначніших повстанців. Та Віра Бабенко, мимо всіх цих жахливих знущань над нею, всіх цих страхіть та способів, яких уживали щоб видобути щось від неї, не здрадилась ні словечком і не видала нікого. Скінчила на муках забираючи повірені їй таємниці зі собою до гробу.

БЕРЕЗЕНЬ

Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята: українсько кат.	Свята: римо-кат.
1	16	П	Памфила і тов. мч.	Альбіна еп
2	17	С	Теодора вмч.	Павла м
9.			Глас 6. Єв утр. в 6. — На Літ. Ап. з. 135 Єв. Луки з 79.	
3	18	Н	**Бл. сина.** Льва папи	**Голуха.** Кунеґунди
4	19	П	Архіпа ап. і Максима	Казимира кор.
5	20	В	Льва еп. Катан.	Івана від Хр.
6	21	С	Тимотея прп.	Перпетуї і Феліц.
7	22	Ч	Найд. мощ. Муч. в Евг.	Томи з Акв.
8	23	П	Полікарпа свмч.	Вінцентого Кадл.
9	24	С	1 і 2 найд. гол. Ів. Хр	Франціски Рим.
10			Глас 7 Єв. утр. в. 7. — На Літ. Ап. з. 140. Єв Мат. з. 106.	
10	25	Н	**Мясопустна.** Тараса св.	**Середпост.** 40 мч.
11	26	П	Порфірія св.	Рожд. Фран і Пел.
12	27	В	Прокопія прп.	Григорія Вел. пап.
13	28	С	Василія іспов.	Христини д і м.
14	1	Ч	*Март.* Евдокії прпмч.	Матильди кор.
15	2	П	Теодота свмч	Климента Двер.
16	3	С	Евтропія і тов. мч.	Кирияка м.
11.			Глас 8. Єв. утр в. 8 — На Літ. Ап. з. 112 Єв. Мат. з. 17.	
17	4	Н	**Сироп.** Гарасима прп.	**Чорна.** Патрикія
18	5	П	Конона мч.	Кирила Єрус.
19	6	В	42 муч. в Амореї	*Йосифа Обруч.*
20	7	С	Василія свмч.	Евфимії д. і м.
21	8	Ч	Теофілякта прп.	Венедикта ав.
22	9	П	† 40 Муч. в Севастії	*МБ. Страд.* Кат.
23	10	С	Кондрата і тов мч.	Фелікса м.
12.			Глас 1. Єв. утр. в. 9. — На Літ Ап. з 319. Єв. Йоана з. 5.	
24	11	Н	**1. посту.** Софронія пат.	**Квітна.** Гавриїла
25	12	П	Теофана іспов.	*Благов. ПДМ.*
26	13	В	Пер. мощ. прп. Никиф.	Емануїла м
27	14	С	Венедикта прп.	Івана Дамаск.
28	15	Ч	Агапія мч.	*В. Четв.* Івана К.
29	16	П	Савина і Юліяна мч	*В. Пят.* Кирила
30	17	С	Алексія прп	*В. Суб.* Квірина
13.			Глас 2 Єв. утр. в 10. — На Літ Ап. з. 304 Єв. Мар з. 7.	
31	18	Н	**2. посту.** Кирила Єрус.	Воскрес. Хр. Бальб.

Історичний календар:

23. 1651. Побіда полковника Богуна під Винницею. 9. 1814. Уродини Тараса Шевченка. 10. 1861. Смерть Тараса Шевченка. 18. 1920. Большевицько-польський мир у Ризі — прилучення Волині, Холмщини, Підляша й Поліся до Польщі, Велика Україна входить в склад СРСР. 4. 1925. Рада Амбасадорів віддає Галичину Польщі.

Столітній календар:

З початку погода, відтак гострий воздух і приморозки ранками; по 15. дощево і вітри; під кінець місяця хмарно і вітер.

Сотник Зелінський добуває Чомбурський міст.
(За Мінкевичем).

Коли Україна стала самостійною державою, мусіла подбати не тільки про забезпечення своїх стратеґічних границь, але, як держава, що положена над морем, мусіла заволодіти цим морем разом із Кримом, одинокою правдивою морською базою з воєнним портом Севастополем. Тому зараз по захопленню Харкова зформовано окрему Кримську Ґрупу під командою полковника Болбочана, яка дістала наказ рушити на Крим. Кримська Ґрупа вирушила з Харкова в напрямі на полудне і по захопленню Павлограду, Лозової і Сінельникова, спинилась під Олександрівськом. Тут стрінулася з Українськими Січовими Стрільцями, що з полудня підїхали Дніпром і разом з ними, по кровавім бою, захопила Олександрівськ.

По радісній зустрічі з галицькими У. С. С-ами і по короткім відпочинку в Олександрівську, рушила Кримська Ґрупа на Мелітопіль добула його і захопила богато майна. В тому часі підійшла до Мелітополя також 15. німецька ляндвер-дивізія, якою командував ґен. Кош. І німці підготовлювалися до наступу на Крим, стягаючи важку артилєрію. Ґен. Кош не вірив в успіх Кримської Ґрупи, уважаючи зформування кримських переходів, такими силами й засобами, за фантазію.

В ночі дня 20. квітня полк. Болбочан наблизився до переправ під Новоолексеївкою і видав наказ вдарити на Чомбурський міст. Перша рушила 2. сотня Запоріжського Полку на моторових дрезинах зі скорострілами, а за нею панцирники. Запоріжці відкинули передмостові застави і увірвались на міст. Міст був підмінований, але дрезини й панцирники пройшли його так швидко, що ворог не вспів зірвати мін.

Поява панцирників і піхоти в центрі ворожих окопів внесла там великий заколот. Большевики не здавали собі справи з положення, аж як панцирники відкрили вогонь по їхніх окопах, то серед них вчинилася паніка. Вони з просоння, не знаючи що сталося, почали бій між собою вбиваючи один одного. Тоді сотник Зелінський, командант Запоріжців з гучним криком „слава" кинувся на окопи і добув їх баґнетами.

Тільки завдяки очайдушности і геройському подвигови сот. Зелінського вдалося зфорсувати переправу на Сіваші з малими втратами і відчинити брами Криму, куди пройшла Кримська Ґрупа прямуючи на Бахчисирай і Севастопіль серед радісних привітань всього населення.

КВІТЕНЬ

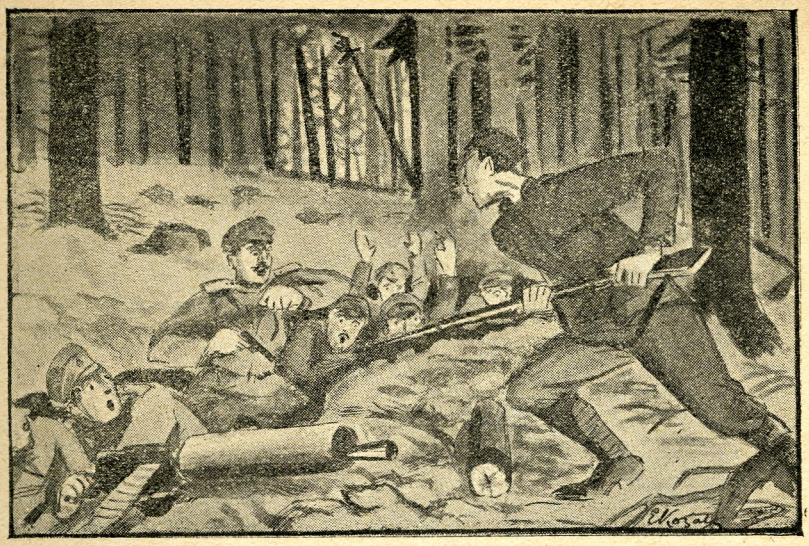
Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята: українсько-кат.	Свята: римо-кат.
1	19	П	Хризанта і Дарії мч	**Св. Пон.** Гугона
2	20	В	ОО. уб. в мон св. С.	Франца
3	21	С	Якова іспов.	Ришарда еп.
4	22	Ч	Василія свмч.	Ісидора еп.
5	23	П	Нікона і тов. прпмч.	Вінкентія
6	24	С	Захарія і Якова прп.	Келестина пап.
14. Глас 3. Єв. у. 11. — На Літ. А з. 311 і 306. Є. Мр з. 37 і Л з. 3.				
7	**25**	**Н**	**3. посту. Благов. Пр. Бог.**	**1. Біла.** Епіфанія
8	26	П	Собор Арх. Гавриїла	Діонізія еп.
9	27	В	Матрони прп.	Марії Клеоп.
10	28	С	Іларіона і Стефана прп.	Єзекіїла пр.
11	29	Ч	Марка еп., Кирила діяк.	Лева В. папи
12	30	П	Івана Ліствич. прп.	Юлія пап.
13	31	С	Іпатія еп.	Германегільди м.
15. Глас 4. Єв. утр. в. 1. — На Літ. Ап. з. 314. Єв. Мар. з. 40.				
14	**1**	**Н**	*Квіт.* **4. посту.** Марії Єг.	**2. по В.** Юстина
15	2	П	Тита прп. і Амфіяни	Анастазії м.
16	3	В	Никити іспов.	Венедикта Й. Ляб.
17	4	С	Йосифа, Геор. *Поклони*	Анікита пап.
18	3	Ч	Теодула і Агатопода мч.	Аполонія м.
19	6	П	Евтихія св.	Георгія еп.
20	7	С	Георгія еп.	Теодора в.
16. Глас 5. Єв. утр. в 2. — На Літ. Ап. з. 321. Єв. Мар. з. 47.				
21	**8**	**Н**	**5. посту.** Іродіона ап.	**3. по В.** Анзельма
22	9	П	Евпсихія мч	Сотера і Кая мм.
23	10	В	Терентія і тов. мч.	Войтіха еп.
24	11	С	Антипи свмч.	Фіделіса
25	12	Ч	Василія прп.	Марка ев.
26	13	П	Артемона свмч.	Клита і Маркел.
27	14	С	*Лазар. суб.*, Мартина	Петра Кан. Зити д.
17 Глас 6. Єв. Мат. з. 83. — На Літ. Ап. з. 247. Єв. Йоана з. 41.				
28	**15**	**Н**	**6. п. Квітна.** Аристарха	**4. по В.** Павла
29	16	П	Агафії, Хіонії, Ірини мч.	Петра з Вер
30	17	В	Симеона прп.	Катерини Сієн.

Історичний календар:

14. 1340. Смерть останнього галицького князя Юрія II., погибшого з рук боярів за прихильність латинській вірі. 25. 1622. Смерть гетьмана Конашевича-Сагайдачного. 28. 1915. Побідний бій УСС. з москалями на Маківці. 7. 1917. Проголошення Української Центральної Ради у Київі. 19. 1917. Перший всеукраїнський конґрес у Київі визнає Центральну Раду найвищим національним орґаном.

Столітній календар:

До 7. холодно, відтак гарна погода, опісля дощ; в другій части тепло і приємно; під кінець горячо.

Стрілець Садженица на Маківці.
(Подав В. Дзіковський).

Перед боями на Маківці т. є до 28. квітня перебували Стрільці в Грабівці Скільським, а ще інші під Мунчілем та на Маківці, де працювали при будові окопів.

На дворі стояла погідна весна. Таяли сніги, гори вкривалися зеленим муравником. По стрілецьких стоянках велися балачки про майбутні бої й сподіваний поворот у Галичину. Аж нечайно прийшов 29. квітень 1915 р. Почався він досвіта барабанним вогнем на цілій лінії. Ворожа артилєрія острілювала найбільше середню частину гори і там можна було сподіватися наступу. Та це був тільки підступ москалів, бо вони вдарили як раз там, де ніхто не надіявся, в найбільш неприступному місці, на правому крилі.

На Маківці держали обсаду австрійські частини, головно старі галицькі ополченці т. зв. „ляндштурм". По сильній гарматній підготовці рушила до наступу і російська піхота. Наступав цілий курінь, а за ним ще три полки. Ополченці заскочені нечайним ударом розбіглися і дали знати про катастрофу. Москалі прорвавшись в одному місці, всадилися всією силою в цей прорив та почали на ліво й право обходити та звивати фронт.

Тоді затрівожено оба куріні У. С. С, що були в запасі і вони рушили до протинаступу. Москалі сипали страшним вогнем. Ще й нині важко собі уявити, як можна наступати під таку стрімку гору, та ще під обстрілом. Але молоденькі стрільці як соколи вилетіли на верх і ніщо не могло здержати їхнього напору. Вдарили на москалів багнетами і зігнали їх з гори, як отару, аж до річки Головчанки. Богато з них потонуло в річці, богато було вбитих і ранених, а ще більше дісталось у полон.

Великої слави досягло тоді стрілецтво. Героями того дня були молоді старшини: Артимович, Яримович, Яремкевич, Гнатевич, Коберський, Кучабський, Степанівна, а також богато з поміж звичайних стрільців, між іншими і стрілець Садженица. В часі рукопашного бою в гущавині ліса Садженица загнався наперед і наскочив на ворожий скорострільний з повною обсадою, під командою старшини. Садженица не завагався: Він серед граду куль, кидається з настромленим багнетом на ворожий окіп і сам один бере в полон цілу обсаду зі скорострілом та старшиною.

ТРАВЕНЬ

Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята: українсько-кат.	Свята: римо-кат.
1	18	С	Івана Декапол. прп.	Филипа і Як. ап.
2	19	Ч	*Вел. Четв.* Івана прп.	Атаназія еп.
3	**20**	**П**	**Вел. Пятн.** Теодора прп.	*Цариці Кор. П.*
4	21	С	*Вел. Суб.* Януарія свмч	*Найд. св. Хр.*
18.	На Літ. зач. 1. Єв. Йоана зач 1.			
5	**22**	**Н**	**Воскр. Хр.** Теод., Вітал.	**5. по В.** Пія V. п.
6	23	П	**Світл. Понед.** † *Георгія*	*Хр. дні* Івана з О.
7	24	В	**Світл. Втор** Сави мч.	Флявії і Доміт.
8	25	С	† Марка єв	Станислава еп.
9	26	Ч	Василія свмч.	**Возн. Госп.** Григ.
10	27	П	Симеона свмч.	Ізидора
11	28	С	Ясона і Сосипатра ап.	Францішка
19.	Єв. утр. воскр. 1. — На Літ. Ап. з. 14. Єв. Йоан. з. 6.			
12	**29**	**Н**	**1. Томина.** 9 Мч. в Киз.	**6. по В.** Панкратія
13	30	П	† Якова ап	Серватія
14	1	В	*Май.* Єремії прор.	Боніфатія м.
15	2	С	Атаназія В. пат. Єр.	Івана зі Салі
16	3	Ч	† Теодозія Печ. прп	Бл. Андрія Боб.
17	4	П	Пелягії прмч.	Пасхаліса
18	5	С	Ірини мч.	Венанція м.
20.	Глас 2. Єв. утр. воскр. 3. — На Літ. Ап. з. 16 Єв Мар. з. 69.			
19	**6**	**Н**	**2. Мироносн.** Иова Мнот.	**С. св. Духа.** Петра
20	7	П	Явлення. Чес. Хреста	**Пон. С. св. Д.** Бер.
21	8	В	† *Івана Бог.* (на нед.)	Тимотея м
22	9	С	† Пер. мощ. св. Николая	*Сух.* Юлії д.
23	10	Ч	† Симеона Зил ап.	Дезідерія еп. і м.
24	11	П	Мокія свмч. і Методія	*Сух. МБ. Пом. в.*
25	12	С	Епіфанія і Германа еп.	*Сух.* Григорія II. п.
21.	Глас 3. Єв. воскр. 4. — На Літ. Ап. з. 23 і 68. Є в. Й. з. 14 і 61.			
26	**13**	**Н**	**3. О розсл.** Гликерії мч.	**1 по С. Св. Трійці**
27	14	П	Ізидора мч.	Беди В.
28	15	В	Пахомія В. прп	Августина еп. і в.
29	16	С	Теодора Освящ. прп.	Юлії д.
30	17	Ч	Андроніка ап.	**Б. Тіло.** Феліксa
31	18	П	Теодота мч.	*МБ. Пос. л* Петрон.

Історичний календар:

14. 1648. Побіда гетьмана Богдана Хмельницького на Жовтих Водах. 26. 1648 Побіда Богдана Хмельницького під Корсунем. 1659. Побіда Виговського над москалями під Конотопами. 5. 1917. Перший український військовий зїзд в Київі і зачаток Української Армії. 15. 1919. Перший відворот Галицької Армії з під Львова. 25. 1926. Смерть отамана Петлюри в Парижі.

Столітній календар:

З початку хмарно, але без дощу, відтак холодно; в половині місяця дощ і потепліє; при кінці холодно і дощево.

Геройський вчинок дес. Ганьківського.
(Подав А. Бабюк).

Дрімають сягаючи хмар Тухольські гори, а з поміж них виринає стрілецький верх — Маківка. Смерикові ліси шумлять таємну пісню, темний бір глухо постогнує, немов згадує про це, що тут діялося колись. Лиш потічок Головчанка, що протікає внизу, безжурно котить свої прозорі филі. І люди, що живуть під горою, якось дивно зітхають позираючи на шпиль стрілецької гори...

Тепер тихо там. Стоять похилені самітні хрести на узбічу гори, сумують порослі бурянами стрілецькі могили. Кожного року заходять туди прогульковці і кожного року, на їх очах, заростає ще більше гущою місце стрілецької слави. Грізний ліс іде атакою, наступає на цей маленький закуток цвинтарища і здається, що проглітне його, що й сліду з нього не остане. Грізний ліс... А ще грізніша наша байдужність...

Тепер тихо на Маківці. А колись, в ці памятні дні весни 1915 року, кипів там завзятий бій — йшли нерівні дужання, в яких з перевагою сили змагалася рішуча, тверда воля, впертість і завзятість. І дійсно Стрільці доказували там чудес, а серед тієї великої кількости героїв, що виявили себе в тім приступі на Маківці були й ті, про яких мало згадується, хоч вони своїми вчинками можуть стати найкращим приміром до наслідування.

Одним з таких тихих героїв являється і десятник Ганьківський.

В часі протинаступу дня 29. квітня попав він у московський полон. Москалі зігнали бранців за річку і там упорядкувавщи їх держали під вартою. Між полоненими був також і один старшина важко ранений. Десятник Ганьківський перевязав йому рану і крадьком, взявши його на плечі, передерся з ним гущавиною ліса поза варту москалів. Довго він ніс раненого крутими стежками, повзаючи на колінах крізь гущаки. Упадав під важким тягарем, трівожився кожним шелестом у лісі спираючи в собі віддих та не піддавався перевтомі і з напруженням останніх сил прямував дальше. А як звечеріло, він непомітно пересунувся через ворожі окопи до своїх. І стрінули його там у нагороду радісні привітання від стрілецького братства та щира подяка і признання від команди за цей подиву гідний вчинок.

ЧЕРВЕНЬ

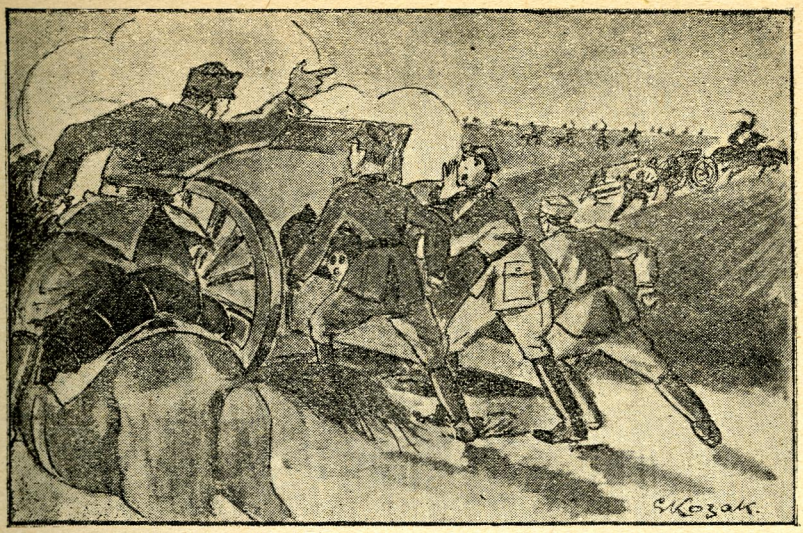
Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята: українсько-кат.	Свята: римо-кат.
1	19	С	Патрикія свмч.	Бл. Якова Стрем
22. Глас 4. Єв. утр. в. 7. — На Літ. Ап. з. 28. Єв. Йоан. з. 12.				
2	**20**	**Н**	**4. Самар.** Талалея мч.	**2. по С.** Маркел.
3	21	П	† Константина і Олени	Кльотильди
4	22	В	Василіска мч.	Францішка Кар.
5	23	С	Михаїла еп.	Боніфатія еп. м.
6	24	Ч	Симеона прп.	Норберта еп.
7	25	П	† 3-те Найд. гол. св. Ів	*Прсв. Серця Іс.*
8	26	С	Карпа ап.	Медарда еп.
23. Глас 5 Єв. утр. в. 8. — На Літ. Ап. з. 38. Єв. Йоан. з 34				
9	**27**	**Н**	**5. О сліпор.** Терапонта	**3. по С.** Феліціяна
10	28	П	Никити еп.	Марґарети кор.
11	29	В	Теодозії д. прмч.	Варнави ап.
12	30	С	Ісаакія прп.	Івана Фак.
13	**31**	**Ч**	**Вознесення Господнє**	Антонія з Пад.
14	1	П	*Черв.* Юстина мч.	Василія еп.
15	2	С	Никифора патр.	Бенона
24. Глас 6. Єв. утр. в. 10 — На Літ. Ап. з. 44. Єв. Йоан з. 55.				
16	**3**	**Н**	**6. Св. Отців.** Лукіяна	**4. по С.** Івана Редм.
17	4	П	Митрофана еп.	Райнера
18	5	В	Доротея свмч.	Ефрема діяк.
19	6	С	Висаріона і Іляр. прп.	Юліянни з Фал.
20	7	Ч	Теодота свмч.	Сильверія пап.
21	8	П	Теодора Страт. свмч.	Альойзія Ґонз.
22	9	С	Кирила А. *Суб. зауп.*	Павлина еп.
25. Глвс 7. Єв. Йоан. з. 65. — На Літ. Ап з 3. Єв. Йоан. з. 27.				
23	**10**	**Н**	**Сош. св. Духа.** Тимот.	**5. по С.** Агрипіни
24	**11**	**П**	**Пресв. Трійці.** Вартол.	Різдво Івана Хр.
25	12	В	† Онуфрія Вел. прп.	Вільгельма ав.
26	13	С	Акилини мч.	Павла і Івана м.
27	14	Ч	Єлисея прор.	Владислава кор.
28	15	П	Амоса прор.	Іринея еп. м.
29	16	С	Тихона еп.	**Петра і Павла**
26. Глас 8. Єв. утр. в. 1. — На Літ. Ап. з. 330. Єв. Мат. з. 38.				
30	**17**	**Н**	**1. по С. Всіх Св.** Ман.	**6. по С.** Пам. св. Пав.

Історичний календар:

25. 1225. Смерть галицького князя Романа під Завихостом. 6. 1224. Невдатна битва князів з татарами над Калкою. 8. 1652. Побіда Хмельницького під Батогом. 29. 1918 Уступлення Центральної Ради і проголошення Павла Скоропадського гетьманом. 8. 1918. Побідний бій Галицької Армії під Чортковом. 27. 1919. Війська УГА. добувають Бережани.

Столітній календар:

З початку погода і гарно, відтак веремя нестійне й холодне, пізніше дуже тепле, спеки і тучі, під кінець дощі.

Батерія пор. Галана.
(Подав І. Рогатинський).

Було це підчас другого відвороту 28. червня 1919 року.

По славній весняній офензиві, що почалася з таким ентузіязмом і такими гарними успіхами, прийшов протинаступ під Гол. горами. Ген, ген і з Підліської Білої гори, де майоріє хрест Маркіяна Шашкевича, видно було зриви гарматніх стрілен і клуби диму. То почався барабанний вогонь, а за годину рушив противник до наступу.

З піхотних ровів прибігали безнастанно вістові, взиваючи артилєрийської допомоги. Та артилєрія не мала набоїв. Пор. Галан, командант 2-гої батерії 10. полку, ще досвіта позичив 100 стрілен в першій батерії пор. Літинського, так якби передчував загрозу.

Противник зі свіжою армією, яка прийшла із заграниці, ішов зі всіми засобами наймодернішої техніки, щоби зломити опір знесилених безнастанними боями частин У. Г А., яким не доставало амуніції.

І піхота не встоялась. Розторощена нагальним ударом почала відступати, переслідувана кіннотою і панцирними автами. Відворот перемінився в панічну суматоху. Здавалося, що немає стриму; всіх огорнув непогамований жах. Та не знала, що це страх, славна артилєрія У. Г. А. Пор. Галан побачивши, що діється, із витягненим револьвером почав здержувати піхоту й заводити лад. Під загрозою револьверу пропускав він дорогою тільки обози, і повернувши дула пушок в сторону противника пражив навпростець наступаючі лави та повздержував розбішену атаку кінноти, що наступала на пяти. Коли одні пушки безупинним огнем держали противника, другі завертали взад, закопувались, і починали пальбу, щоб тим способом дати змогу до відвороту гарматам на переді.

Розпечені дула видихували зі себе останні сили й останні набої, що були ще у ящах.

Наступ противника бодай на хвилину здержувався. Його кіннота не могла розгорнутись під цільним обстрілом І так безустанку відступала 2. батерія пор. Галана і крила відворот аж до самого Золочева, рятуючи майно, обози і цілу бригаду від заглади.

Ще нераз вславився пор. Галан зі своєю батерією на Великій Україні, а його подвиги надовго залишаться у памяти всіх учасників.

ЛИПЕНЬ

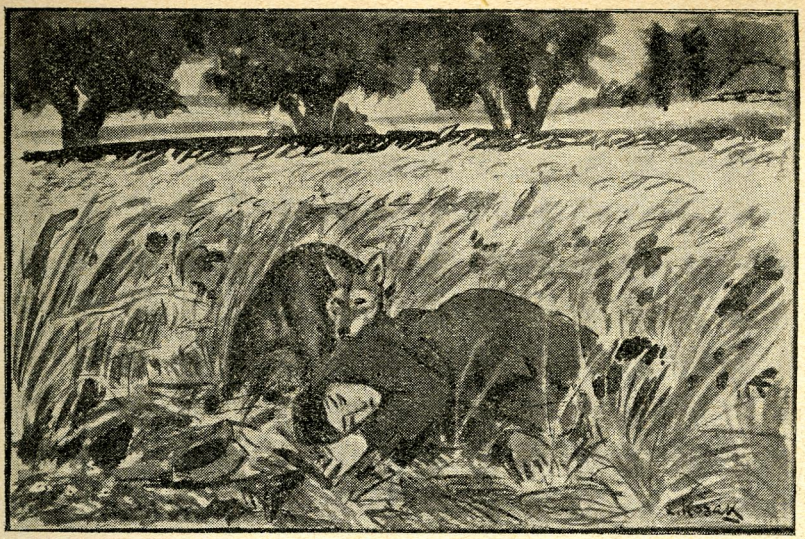
Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята українсько-кат.	Свята римо-кат.
1	18	П	Леонтія мч.	*Пр. Крови І. Хр.*
2	19	В	† Юди Тад. ап., Зосима	*Посищ. ПДМ.*
3	20	С	Методія свмч.	Анатолія еп.
4	21	Ч	*Прсв. Евхар.* (на нед)	Теодора еп.
5	22	П	Евсевія свмч.	Антонія Мар. зах.
6	23	С	Агрипіни мч.	Лукії мч.
27.	Єв. утр. Йо. з 24. — На Літ. Ап. з. 149. Єв. Йо. з. 25 і Л. з. 1.			
7	**24**	**Н**	**2. по С. Різдво св. Ів. Хр.**	**7. по С.** Кир. і Мет.
8	25	П	Февронії мч.	Єлисавети цр.
9	26	В	Давида прп.	Вероніки
10	27	С	Самсона прп.	7 Братей муч.
11	28	Ч	Пер. мощ. Кира і Івана	Пія І пап.
12	**29**	**П**	***Пр. Серця І.*** **Петра і Пав.**	Івана Ґвальберта
13	30	С	Собор 12 Ап.	Анаклита папи м.
28.	Єв. утр. Йо зач 36. — На Ап. зач. 306. Єв Йо. зач. 9 і 10.			
14	**1**	**Н**	**3. по С.** *Лип.* Кос. і Дам.	**8. по С.** Бонавент.
15	2	П	† Пол. Риз. Пр. Б.	Генрика
16	3	В	Якинта мч. і Анатолія	*МБ. Шкаплір.*
17	4	С	Андрея Крит. св.	Алексія
18	5	Ч	† Кирила і Методія ап.	Симеона з Л.
19	6	П	† Атаназія Атон. прп.	Вінкентія з Пав.
20	7	С	Томи і Акакія прп.	Чеслава
29.	Глас 3. Єв. утр. в. 4. — На Літ. Ап. з. 96. Єв Мат. з. 23.			
21	**8**	**Н**	**4. по С.** Прокопія мч.	**9. по С.** Пракседи д.
22	9	П	Панкратія	Марії Магдал.
23	10	В	† Антонія печер.	Аполінарія еп.
24	11	С	Евфимії мч., Ольги княг.	Кунеґунди кор.
25	12	Ч	Прокла й Ілярія	Якова ап.
26	13	П	Собор Арх. Ґавриїла	Анни
27	14	С	Акили ап., Онисима	Рудольфа Акв.
30.	Глас. 4. Єв. у. в. 5. — На Літ. Ап. з. 163 і 70. Єв. Мт. з. 28, Й. 35.			
28	**15**	**Н**	**5. по С.** † Володим. В.	**10. по С.** Віктора п.
29	16	П	Атиноґена свмч.	Марти діви
30	17	В	Маріни вмч.	Руфіна м.
31	18	С	Якинта, Емілііяна мч.	Ігнатія Льой.

Історичний календар:

16. 1651. Битва під Берестечком 10. 1709. Битва під Полтавою. 18. 1775. Москалі руйнують Січ. 16. 1919. Відворот Галицької Армії за Збруч. 1919. Смерть полк. Вітовського.

Столітній календар:

З початку вітри і хмарно, від 6. до 20. погода й спека, відтак слотливо; кінець погідний і теплий.

Вірний товариш.
(Подав Ю. Купчинський).

Нераз бачилося на фронті, як вояки держали в окопах всякі звірята. Вірили, що вони приносять їм щастя. Чи дійсно приносили вони щастя, не можна певно знати — мабуть, що людині десь там у полі, чи в лісі, ставало відрадніше, як було чим заняти себе на тім відлюднім, примусовім господарстві. І пленталася між військом не тільки всяка звірина чотироніжна, але й птацтво, що сідало на рамена і на кріси воякам, дзьобаючи залюбки з руки окрушки хліба. Людина привязується до звірят. Але й звірята привязуються до неї та бувають найвірнішими її приятелями. Скільки то згадується в наших народніх піснях про вірного коня — „як то він блудить по роздолі, шукаючи свого пана, як іржить з жалю за убитим козаком та ніжкою гребе йому могилу"... Кажуть, що кінь, це найвірніший товариш воєнний, що він найкраще відчуває козацьку долю й недолю. Та деякі переконують, що нема вірнішого приятеля на війні як пес, а доказом цього може бути ось така подія:

Підчас другого відвороту зпід Львова І-ий Гал. Корпус, що оперував на правому крилі УГА, мусів виносити на собі всю вагу напору противника і мусів безнастанними протинаступами повздержувати його розгін.

Недалечко від Золочева лежить село Белзець, де підчас цих змагань вивязалась також коротка, але завзята сутичка, що потягнула за собою чимало жертв. Сотня, якій довелося боронити села і дороги в сторону Золочева, була окружена зі всіх боків і хоч держалася до останньої хвилини, то в критичний мент не могла вже перебитись до своїх. Мало хто вийшов живий з тієї сотні, а під церквою в Белзці ще до нині видніє з того часу декілька стрілецьких могил, між ними могила хорунжого Утриска та ще кількох невідомих героїв. Селяни розказують, що як збирали трупів по дооколичних полях, то бачили таку картину:

Серед лану збіжа, за дорогою, лежав забитий якийсь старшина а поруч нього сидів пес вовчур. Нахиливши голову над трупом, він скавулів сумовито і хто тільки наблизився, то пес з вищиреними зубами кидався на нього і не давав рушити свого пана. Силою мусіли відігнати вірного сторожа і старшину поховали на цвинтарі. Та пес ще довго просиджував на тому місці і вив так жалісно, що жах збирав. Кажуть, що там таки згинув, з голоду.

СЕРПЕНЬ

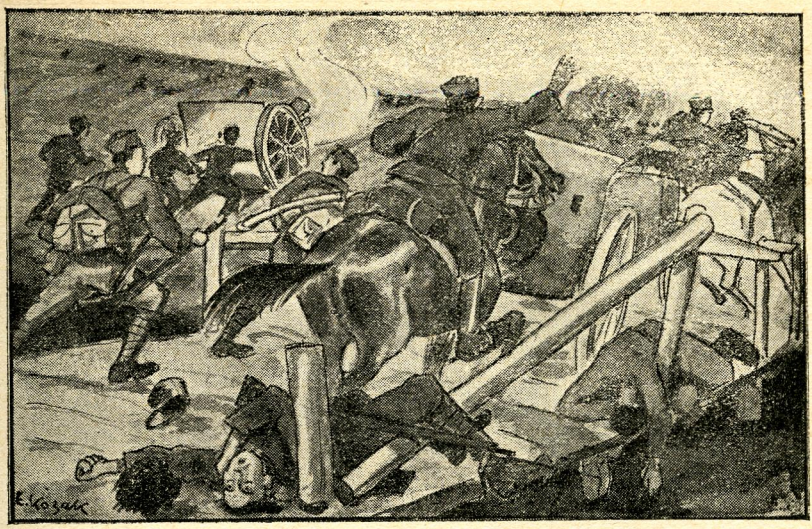
Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята українсько-кат.	Свята римо-кат.
1	19	Ч	Макрини і Дія прп.	Петра в оков.
2	20	П	† *Ілії прор.* (на нед.)	*ПМД. Ангел.*
3	21	С	Симеона і Івана прп.	Найд. св. Стеф.
31. Глас 5. Єв. у. в 6. — На Літ. Ап. з. 110 і 57. Єв. Мт. з. 29 і Л 114.				
4	22	**Н**	**6. по С.** Марії Магд.	**11. по С.** Домініка
5	23	П	Трофима і тов. мч.	*МБ. Сніжної*
6	24	В	† Бориса і Гліба мч.	† *Преодр. Госп.*
7	25	С	† Успення св. Анни	Каєтана
8	26	Ч	Єрмолая свмч.	Кирияка м.
9	27	П	† Панталеймона вмч.	Романа м.
10	28	С	Прохора і ин. ап.	Лаврентія м.
32. Глас 6. Єв. утр. в. 7. — На Літ. Ап. з. 116. Єв. Мат. з. 33.				
11	29	**Н**	**7. по С.** Калиніка мч.	**12. по С.** Зузанни д.
12	30	П	Сили і ин. ап.	Кляри д.
13	31	В	Євдокима	Гіполита і Кас. м.
14	1	С	*Серп.* Пр. Ч. Х, Маков.	Евзевія еп.
15	2	Ч	Перен. мощ. св. Стеф.	**Успення Пр Б.**
16	3	П	Ісаака, Далмата і Фав.	Йоакима
17	4	С	7 Мол. в Ефесі мч.	Яцка в.
33. Глас 7. Єв. утр. в. 8. — На Літ. Ап. з. 124. Єв. Мат. з. 58				
18	5	**Н**	**8. по С.** Євсигнія мч.	**13. по С.** Єлени
19	6	**П**	**Преобр. Господ.**	Людвика Тол. еп.
20	7	В	Дометія і Пассіва мч.	Вернарда
21	8	С	Еміліяна еп.	Івании Фр Шан.
22	9	Ч	† Маттія ап.	Тимотея і тов. м.
23	10	П	Лаврентія мч.	Филипа Бен.
24	11	С	Евпла мч.	Вартоломея ап.
34. Глас 8. Єв. утр. в. 9. — На Літ. Ап. з. 128. Єв. Мат. з. 59				
25	12	**Н**	**9. по С.** Фотія, Анікити	**14. по С.** Людв. к.
26	13	П	Максима іспов.	*МБ. Ченстох.*
27	14	В	Михея прп.	Йосифа Кал.
28	**15**	**С**	**Усп. Пресв. Богород.**	Августини
29	16	Ч	Пер. нерук. Обр. Госп.	Усікн. Гол. Ів. Хр.
30	17	П	Мирона мч.	Рожі Лім.
31	18	С	Фльора і Лавра мч.	Раймунда

Історичний календар:

31. 1649. Побіда Хмельницького під Зборовом. 5. 1657. Смерть Богдана Хмельницького. 23. 1662. Юрко Хмельницький розбиває москалів під Криловом. 2. 1914. Початок світової війни. 3. 1914. Маніфест Української Національної Ради про творення Українських Січових Стрільців. 31. 1919. Галицькі і Наддніпрянські війська побідно входять до Київа. 20. 1920. Договір у Серв і визнання Галичини окремою державою з окремими границями.

Столітній календар:

З початку ясно і тепло, відтак хмарно й дощі; в половині місяця гарна погода, опісля спека з тучами; по 25. слотливо.

Кінна батерія пор. Яросевича під Ігнатівкою.
(Подав сот. Б. Гнатевич).

Хто з нас не памятає тих погідних днів на склоні літа памятного року 1919., коли то Галицька Армія рушила на Золотоверхий Київ.

Новий дух вступив в знесилені злиднями куріні й бригади. Йшли вони кервавими слідами босі й обідрані, промощуючи собі шлях туди, де над українською Меккою ясніла нова зоря надії: „Через Київ"...

Наче отряслися із туманної змори після тих перших удатних боїв за Збручем. Новий приплив крови почули в своїх жилах, нове завзяття огорнуло їхні серця: „Добути, або дома не бути"!

І сунули день і ніч обози широкими шляхами, ішли сотні і куріні переганяючи себе; дудніла земля від гарматніх коліс, від тупоту кінських копит знімались хмари куряви...

А над ними синіло небо, палило жарою розпечене сонце і піт стікав із чола, вигризаючи очі: На Київ! На Золотоверхий Київ!...

По заняттю Житомира, Жмеринки, Козятина, Хвастова і Василькова, 6. Равська Бригада, яка ішла впереді І. Корпусу, доходила до річки Ірпеня перед Київом. Над берегами річки заняли позиції большевицькі частини, що скупчилися там для оборони столиці. Куріні 6. Бригади, які наспівали поспішним маршем, падали з перевтоми від тієї безнастанної погоні вперед. Артилєрія була ще далеко, щоб своїм вогнем піддержати наступ, в який кинулись відразу сотні, що були на самім переді. Большевицьке командування зрозуміло вагу хвилі. Воно побачило, що рішучим і негайним протиударом переважаючих сил зможе виграти бій і здеморалізувати певні себе галицькі частини. Большевики повели наступ на відтинку села Ігнатівки. Перевагою окопаної артилєрії, великою скількістю скорострілів та піхоти їм вдалося відразу перейти в контр-атаку та внести нечайним ударом замішання.

Але в цей критичний мент являється ненадійна поміч. Як буровій несеться кінна батерія пор. Яросевича. Вона мов грім із ясного неба влітає на голови большевиків і таки перед їхніми лавами повертає пушки й починає пражити картачами. Серед большевиків паніка. У метушні починають вони завертати, розбігаючись куди попало. Разом з батерією рушили вперед й сотні 6. бригади. Дорога стала отвором — а там вже далі Святошин і видно, як блестять золоті бані столиці України.

ВЕРЕСЕНЬ

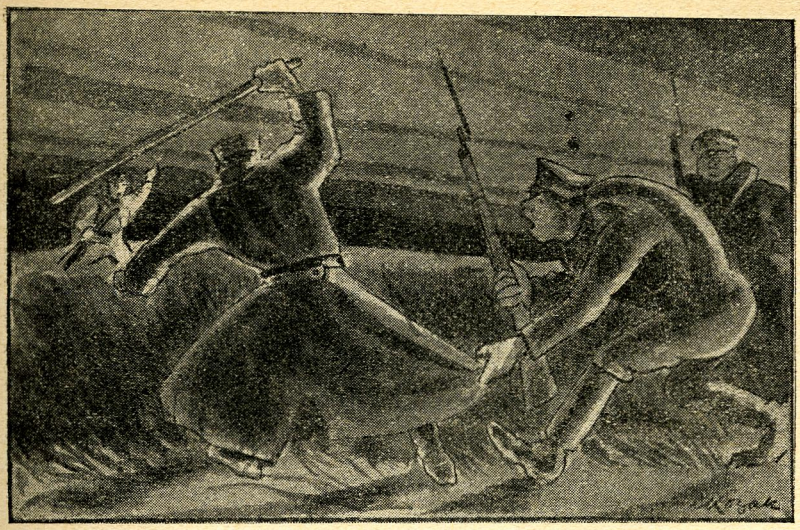
Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята: українсько-кат.	Свята: римо-кат.
35. Глас 1. Єв. утр. в. 10. — На Літ. Ап. з. 131. Єв. Мат. з. 72				
1	**19**	**Н**	**10. по С.** Андея Стр. мч.	**15. по С.** Егідія
2	20	П	Самуїла пр.	Стефана кор.
3	21	В	Тадея ап.	Зенона мч.
4	22	С	Аґатоніка і тов. мч.	Розалії д.
5	23	Ч	Лупа мч.	Лаврентія
6	24	П	Евтиха свмч.	Захарії пр.
7	25	С	Вартоломея і Тита ап.	Бл. Мельхіора Ґ.
36. Глас 2. Єв. утр. в. 11. — На Літ. Ап. з. 141. Єв. Мат. з. 77.				
8	**26**	**Н**	**11. по С.** Адріяна, Натал.	**16. по С. Різд Пь.**
9	27	П	Пімена прп.	Петра Кляв.
10	28	В	Мойсея Мур. прп.	Николая з Тол.
11	29	С	*† Усік. Г. Ів. Х.* (на н.)	Прота і Яцка м.
12	30	Ч	Александра патр. Конст.	Гвіда
13	31	П	† Пол. Ч. Пояса Пр. Б.	Филипа м.
14	1	С	*Верес.* Симеона Стов.	*Воздв. Ч. Хр.*
37. Глас 3. Єв. в. 1. — На Літ. Ап. з 158 і 33. Єв. Мт з 79 і Мр. з. 24.				
15	**2**	**Н**	**12. по С.** Маманта мч.	**17. по С.** *Ім. МБ.*
16	3	П	Антима свмч., Теоктиста	Корнилія і Кипр.
17	4	В	Вавили свмч, Мойсея	Зн. св. Франц.
18	5	С	Захарії і Єлисавети	*Сух.* Йосифа з К.
19	6	Ч	Чудо Арх. Михаїла	Януарія еп. м.
20	7	П	Созонта мч.	*Сух.* Евстахія мч.
21	**8**	**С**	**Різдво Пр. Богород.**	*Сух.* Матея ап. і ев.
38. Глас 4. Єв. утр. в. 2. — На Літ. Ап. з. 166. Єв. Мат. 87.				
22	**9**	**Н**	**13. по С.** Йоакима і Анни	**18. по С.** Томи з В.
23	10	П	Минодори і Митр. мч.	Теклі д. і м.
24	11	В	Теодори прп.	*ПДМ. Викупу*
25	12	С	Автонома свмч.	Володислава з Ґ.
26	13	Ч	Об Хр., Корнилія	Кипріяна і Юст. м.
27	**14**	**П**	**Воздв. Чесн. Хреста**	Косми і Дамяна
28	15	С	Никити вмч.	Вячеслава кор.
39. Глас 5. Єв. утр. в. 3. — На Літ. Ап. з. 170. Єв. Мат. 89.				
29	**16**	**Н**	**14. по С.** Евфимії вмч.	**19. по С.** Мих. арх.
30	17	П	Софії, Віри, Надії і Люб.	Єроніма

Історичний календар:

2. 1657. Похорони Богдана Хмельницького і вибір Виговського гетьманом. 6. 1672. Дорошенко добуває Камянець і займає Поділля та частину Галичини. 3. 1914. Москалі займають Львів. Переїзд У. С. С. до Стрия. 10. 1915. Перший бій У. С. С. з москалями під Сянками.

Столітній календар:

З початку нестійна погода, вітри, опісля гарно й тепло, по 20. холодно, вітер і дощ.

Пригода на степі.

(Памяти сот. Др. Омеляна Левицького, що поляг під Кірлібабою 1917 р.).

Хто зі стрільців, з т. зв. „старої войни“, не памятає сотника Омеляна Левицького. Непоказьний на вигляд, невеличкий, все усьміхнений та балакаючий. Сот. Левицький був перед війною адвокатом в Долині і в 1914 році пішов до стрільців. Як „меценас“ не мав окремих вимог — не хотів бути ані політиком, десь там на задах у Відні, ні не домагався для себе відповідної посади при стрільцях. Пішов на війну як звичайний стрілець і носив кріс, робив варту, ходив на стежі — сам чистив черевики і сам мив казанок а дійшов до ранґи сотника тільки завдяки досвідові та відвазі.

А ходив звичайно сот. Левицький з високою бамбусовою тичкою, яку мав ще з Карпат. Коли щось не по його було, то вимахував тим бамбусом до стрільців і чи то в бою, чи на вправах не розставався з ним ніколи. В часі постою стрільців над Стрипою під Соколовом, вибрався він раз на стежу, бо хотів знати як там напереді. Любив ходити на стежі, бо коли чогось сам не провірив, то не повірив. Пішов сам, тільки з одним стрільцем і зі своїм нерозлучним бамбусом.

Перейшов окопи і дротяні загороди та потонув у бурянах, що від року некошені росли на подільськім степі.

На полях стояла тишина. Часом заскигліла чайка, зриваючись із багнищ, часом закричав пугач на розваленій хаті недалечкого хутора. Сот. Левицький ідучи високими бурянами розгортав долгими полами свойого плаща трави полохаючи молодих зайців та перепелиць, що стрибали з під ніг і трівожили ухо. Тоді сотник наслухував хвилинку і йшов дальше, а за ним осторожно слідкував стрілець. Коли вони перейшли вже так з кільометер, нараз понісся охриплий крик: „П а - а - а - с т о й“!

Москалі вискочили з бурянів, а один вхопив сотника за полу. Тягне і кричить: „п а с т о й“! Та сотник замахнувся і давай бити на помацки своїм бамбусом. Москаль верещить несамовито. Довкола крики, вигуки і метушня. Сотник, користаючи з тієї суматохи, вирвався разом з полою і давай ногам знати. Щасливо прибіг до своїх. Та за цей час на фронті счинився алярм, пішла артилєрійська та крісова пальба на всі заставки. А як вже успокоїлося і в команді довідались про цю пригоду, то було сміху з того бамбуса та з москалів, що наробили такого галасу знечевя.

Львівська державна наукова бібліотека
№

ЖОВТЕНЬ

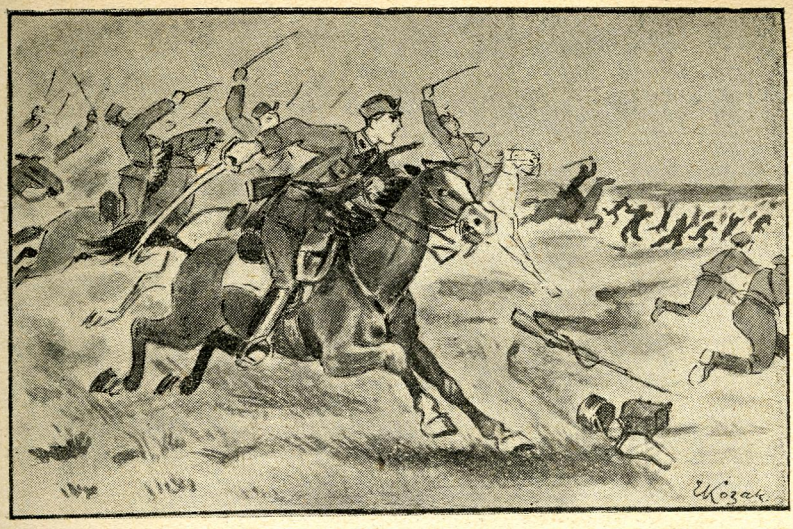
Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята українсько-кат.	Свята римо-кат.
1	18	В	Евменія прп.	Бл. Івана з Дуклі
2	19	С	Трофима і Сават. мч.	Ангелів Стор
3	20	Ч	Евстахія його жени і діт.	Кандида і Герарда
4	21	П	Кондрата ап.	Франца з Ассижу
5	22	С	Фоки свмч і Йони пр.	Плакида і тов м
40. Глас 6. Єв утр. в 4. — На Літ. Ап. з. 176. Єв Мат. з. 92.				
6	**23**	**Н**	**15. по С.** Зачат. Ів Хр.	**20. по С.** *МБ. Рож*
7	24	П	Теклі првмч.	Марка пап.
8	25	В	Евфрозинії прп.	Бригіди д.
9	26	С	† *Іпрест. Івана Бог.*	Людвика Бетр.
10	27	Ч	Калистрата мч.	Францішка Борґ.
11	28	П	† Харітона прп.	Еміліяна м
12	29	С	Киріяка прп.	Максиміліяна еп.
41. Глас 7. Єв. в. 5. — На Літ. Ап з. 181 і 73. Єв Мт. з. 105 і Й. з. 61.				
13	**30**	**Н**	**16. по С.** Григорія свмч.	**21. по С.** Едварда к.
14	1	П	*Жовт. † Покр Іір. Б.*	Каликста пап. і м.
15	2	В	Кипріяна свмч.	Тереси д.
16	3	С	Діонізія Ареоп. свмч.	Ґерарда М.
17	4	Ч	Єротея свмч.	Марґарети Аляк.
18	5	П	Харитини мч.	Луки ев.
19	6	С	† Томи ап.	Петра з Альк.
42. Глас 8. Єв. в 6. — На Літ. Ап. з. 182 і 320. Єв. Мт. з. 62 і Л. з. 54				
20	**7**	**Н**	**17. по С.** Сергія і Вакха	**22. по С.** Івана Кан
21	8	П	Пелагії і Таїсії прп.	Уршулі д і м.
22	9	В	† Якова ап.	Кордулі д
23	10	С	Евлампія і Евлампії мч	Серванда і Герм.
24	11	Ч	Филипа ап., Теофана еп	Рафаїла Арх
25	12	П	Прова, Тар. і Андрон.	Криспіна
26	13	С	Карпа мч.	Евариста пап.
43. Глас 1. Єв утр. в, 7. — На Літ. Ап з 188 Єв Лук. з. 17.				
27	**14**	**Н**	**18. по С.** Параскеви прп	**23. по С.** Фльорен.
28	15	П	Евфимія прп., Лукіяна м.	Симона і Тад. ап.
29	16	В	Льонгина сот. мч.	Наркіза еп.
30	17	С	Осія пр., Андрея мч.	Альфонса Родр.
31	18	Ч	† Луки ап. і єв.	Вольфґанґа

Історичний календар:

907. Князь Олег йде війною на Греків і підписує з ними перший договір. 1255. Галицький князь Данило коронується на короля Галичини і Володимирії в Дорогічині. 14. 1624. Запорожці захоплюють Царгород, 6. 1918. Відкриття українських університетів в Камянці та Київі. 19. 1918. Українські Національні Збори у Львові проголошують на українських землях б. Австрії Українську Державу.

Столітній календар:

З початку хмарно й холодно, часами дощ; в 2-гій половині погідно, ранками приморозки; під кінець непевне веремя.

Пор. Вайнгаймер в кінній атаці під Хуторами.
(Подав Б. Гнатевич).

Сумна була осінь 1919 р. По надійній офензиві на Київ, прийшов і ненадійний відворот. Все лихо немов звязалося тоді до купи. І вороги довкола і тиф косив безпощадно ряди УГА Куди не глянь, всюди хорі. На кожнім постою виростали нові ліси хрестів, нові цвинтарища. А по розбитих дорогах воліклися обози повні немічних стрільців, пленталися осідлані коні без їздців, гармати без обслуги, переходили маленькі гуртки піхоти, останки колишніх курінів і полків.

Проте в ці часи жахливих умовин траплялися ще і ясні хвилини, що мов проблиски золотого сонця із захмареного неба опромінювали військо новим завзяттям На кожну радісну вістку про побіду, наче відроджувалась армія і отрясалася з вагітних настроїв.

Таке було і під кінець вересня 1919 року.

Війська УГА змагалися тоді з денікінцями, які занявши Київ, перли на захід. Останки бригад і курінів відбивали ворожі наступи, відступаючи крок за кроком, але ворог дістав підкріплення та готовився до рішучого удару, щоб зліквідувати врешті винищені тифом та боями частини У. Г. А.

Команда армії рішилася на останню спробу. Зібрала в центрі окрему ґрупу і кинула її в полудневому напрямі, щоб обійти ворожий фронт, а 6 Бригаді дала наказ вдарити на денікінців у сторону північного-сходу, щоб відтиснути їх до Дніпра.

Підчас того випаду визначився геройським вчинком командант сотні кінноти при 6. Бригаді, пор. Вайнгаймер Він згідно з наказом мав заатакувати ворога на правому крилі і заскочивши його нечайно, мав не дати йому змоги зкупчити резерву до протинаступу. Пор. Вайнгаймер маючи зі собою 1 сотню кінноти, заатакував праве крило денікінської бригади і в атаці під селом Хутори на шаблях розніс цілий полк. Денікінці мали величезні втрати, ціле поле встелилось їхнім трупом та раненими. Пор. Вайнгаймер наскочив їх так ненадійно і вдарив на них так рішучо, що вони не могли встоятись під ударом кінноти, що грянула на них із грімким „Слава“, наче грім із ясного неба. Цілий полк пішов у розсипку. Що не вирубали шаблі завзятих кінноточників, це попало в полон. Пор. Вайнгаймер захопив тоді понад 260 полонених, 15 старшин, 9 скорострілів — гармати, муніцію, вози та безліч усякого майна.

ЛИСТОПАД

Стиль нов.	Стиль ст.	Дні	Свята: українсько-кат.	Свята: римо-кат.
1	19	П	Йоіля прор.	**Всіх Святих**
2	20	С	Артемія мч.	*День Задушний*
44.			Глас 2. Єв. утр. в. 8. — На Літ Ап з. 194. Єв. Лук. з. 26.	
3	**21**	**Н**	**19. по С.** Іляріона Вел.	**24 по С.** Губерта
4	22	П	Аверкія еп.	Кароля Бором.
5	23	В	Якова ап.	Захарії і Єлисав.
6	24	С	Арети і ин. мч.	Леонарда пап.
7	25	Ч	Маркіяна і Мартирія мч.	Бл Антонія Бал.
8	**26**	**П**	**Димитрія вмч.**	Готфріда еп.
9	27	С	Нестора мч	Теодора мч.
45.			Глас 3. Єв. утр. в. 9. — На Літ. Ап. з 200. Єв. Лук. з 30	
10	**28**	**Н**	**20. по С** † Параск. вмч.	**25. по С** Андр з А.
11	29	П	Анастазії Рим прп.	Мартина еп.
12	30	В	Зиновія і Зиновії мч.	Мартина пап.
13	31	С	Стахія і Амплія ап.	Станіслава Кост
14	1	Ч	*Падол.* Косми і Дам.	Йосафата еп. і м.
15	2	П	Акиндина мч.	Гертруди д.
16	3	С	Акепсіма мч.	*МБ. Остробрам.*
46.			Глас 4. Єв. утр. в. 10 На Літ. Ап. з. 203 Єв Лук з. 36	
17	**4**	**Н**	**21. по С.** Йоанікія	26. по С. Григорія
18	5	П	Галактіона мч.	Романа м.
19	6	В	Павла св.	Єлисавети кор.
20	7	С	Єрона мч.	Фелікса Вал. в.
21	**8**	**Ч**	**Соб. св Михаїла Арх.**	*Введ. в хр. ПБ.*
22	9	П	Онисифора і Порф мч.	Кекилії д. і м.
23	10	С	Єраста ап.	Климента пап. і м.
47.			Глас 5. Єв. утр. в. 11 — На Літ Ап. з. 215. Єв. Лук. з. 83.	
24	**11**	**Н**	**22 по С.** Міни, Віктора	**27. по С** Ів. від Хр.
25	12	П	† *Йосафата свмч.*	Катерини д. і м.
26	13	В	† Івана Золотоуст. св.	Леонарда з П. М.
27	14	С	† Филипа ап. *Пущен.*	Валеріяна еп.
28	15	Ч	Гурія і ин. мч	Здислави
29	16	П	† Матея ап. і єв.	Сатурна
30	17	С	Григорія еп.	Андрія ап.

Історичний календар:

10. 1709. Москалі руйнують гетьманську столицю Батурин. 17. 1917. Большевицький переворот в Росії. 20. 1917. Проголошення України республікою. 21. 1927. З'їзд народів колишної Росії в українській столиці Київі. 1. 1918. Заняття Львова і початок польсько-української війни. 14. 1918. Основання української Академії Наук. у Київі. 15. 1918. Проголошення федерації з Росією і виступ Директорії У. Н. Р. проти гетьмана. 22. 1918. Українські війська опускають Львів.

Столітній календар:

З початку мрачні дні ранками, але погідно, в другій половині місяця хмарно, вітри і дощі, під кінець студено.

Пор. Ліськевич відбиває наступ
(Подав І. Рогатинський).

Пор. Ліськевич був родом з Ярославщини. В часі світової війни служив при австрійській артилєрії і як визначний артилєрист міг він своїм фаховим знанням і досвідом придбати ще більше слави галицькій артилєрії. Та в перші дні листопада не було ще артилєрійських частин й пор. Ліськевича приділено до залоги, що боронила Головну Почту. Почта була одним з важніших бастіонів, де заєдно кипіли бої, де не втихала боротьба.

Дня 8/11. наступав противник з Єзуїтського городу, щоб за всяку ціну проскочити на вулицю Словацького й Сикстуську і тим способом відтяти Головну Почту від решти фронту.

Пор. Ліськевич, побачивши це, бере зі собою кількох стрільців й вдаряє з боку на противника, який вже підсунувся до сусідних камяниць.

Почалась безтямна пальба з усіх боків. Затріскотіли стріли на віддаль кількох кроків. Тоді пор. Ліськевич дає знак своїм стрільцям і вмить грянули в противну сторону ручні ґранати. Стовп куряви пішов у гору, зазвеніли шиби, посипалось скло із вікон.

За хвилину, — втихло. Потім ще впало кілька відривних стрілів і противник забравши ранених подався взад. Тільки малий відділ засів в наріжній камяниці, де знайшов собі опору. Пор. Ліськевич звернувся туди. Та вмент коли він підсувався зі своїми до рога вулиці, впала майже йому під ноги ручна ґраната із противної сторони. Ще хвилинка з цілого відділу булоб не остало ні ноги. Та пор. Ліськевич вмить вхопив за ґранату і відкинув її в противну сторону. Почувся жахливий крик...

Камяниця опорожніла, противник розбігся, залишаючи місце бою

Пор. Ліськевич своєю відвагою вратував не тільки себе і своїх стрільців від нехибної смерти, але й зліквідував небезпечний випад.

Та сміливий старшина погиб кілька днів пізніше, поцілений кулею в чоло, під муром Почти в хвилині, коли переходив до одного зі своїх скорострілів, що був уміщений в ресторані на розі вул. Коперника і Словацького.

ГРУДЕНЬ

Стиль нов.	Стиль ст.	Дий	Свята українсько-кат.	Свята римо-кат.
48. Глас 6. Єв. в 1. На Літ. Ап з 220 і 311. Єв. з. Л. 38. і Й. з. 36.				
1	**18**	**Н**	**23. по С.** Платона мч	**1 Адв.** Елігія еп.
2	19	П	Авдія пр., Варлаама мч.	Бібяни д.
3	20	В	Григорія Декап. еп.	Франца Ксав.
4	**21**	**С**	**Введ. в храм Пр. Бог.**	Варвари д. і м.
5	22	Ч	Филимона ап., Кикилії	Сави еп.
6	23	П	Амфілохля і Григор. еп.	Миколая еп.
7	24	С	Катерини вмч	Амвросія еп.
49. Глас 7. Єв. утр в. 2. — На Літ. Ап. з. 221. Єв. Лук. з. 39.				
8	**25**	**Н**	**24 по С.** Клименга п.	**2. Адв. Н. З. ПДМ.**
9	26	П	Алипія Стовп. прп.	Леокадії д.
10	27	В	Якова Перс. вмч.	*МБ. Льорет.*
11	28	С	Стефана прпмч.	Дамазія м.
12	29	Ч	Парамона і Філюмена	Александра м.
13	30	П	† Андрея перв. ап.	Лукії д і м.
14	1	С	*Груд.* Наум пр., Філяр	Спіридіона еп.
50. Глас 8. Єв. утр. в. 3. — На Літ. Ап з 224 Єв. Лук. з. 53.				
15	**2**	**Н**	**25. по С.** Авакума пр.	**3. Адв.** Максиміна
16	3	П	Софонія пр, Теодула	Євсевія еп. і м.
17	4	В	Варвари і Івана Дам.	Лазаря еп.
18	5	С	† Сави Освящ. прп.	*Сух. Очікув. МБ.*
19	**6**	**Ч**	**Миколая св. чуд.**	Немезія еп.
20	7	П	Амвросія еп.	*Сух.* Теофіля м.
21	8	С	Патапія еп.	*Сух.* Томи ап.
51. Глас 1. Єв. утр. в 4 — На Літ Ап з. 229 і 320. Єв. Л з. 66 і 3.				
22	**9**	**Н**	**26. по С. Неп. Зач. Пр. Бог.**	**4. Адв.** Зенона м.
23	10	П	Мини і Єрмогена мч.	Вікторії д. і м.
24	11	В	Даниїла Стовп прп.	*Нав.* Адама і Еви
25	**12**	**С**	Спіридіона еп.	**Різдво Христове**
26	**13**	**Ч**	† Евстратія і Авксен. мч.	**Стефана**
27	14	П	Тирса і Левкія мч.	Івана ап. і ев.
28	15	С	Елевтерія свмч.	Дітей убит. у В.
52. Глас 2 Єв. утр в. 5. На Літ Ап. з, 257 Єв Лук. а. 76.				
29	**16**	**Н**	**Н. Праотців** Аггея пр.	**Н. по Р.** Томи еп.
30	17	П	Даниїла пр.	Евгенія еп.
31	18	В	Севастіяна і ин. мч.	Сильвестра пап.

Історичний календар:

19. 1240. Батій з татарами руйнує Київ. 21. 1761. Царським указом знесено Гетьманщину на Україні. 4. 1803. Смерть останнього кошового Запоріжської Січи Івана Кальнищевського на засланню над Білим Озером. 14. 1918. Січові Стрільці з військами Директорії добувають Київ.

Столітній календар:

З початку студінь і великий сніг, від 10. до 18. морози, потім відлега, дощ, відтак сніг і заверуха.

Від Видавництва.

Редакція „Червоної Калини“ почувається до милого обовязку подякувати щиро всім тим співробітникам і прихильникам видавництва, які поспіли на час з посилкою матеріялів до Календара-Альманаха на 1929 рік, надіючись, що й на майбутнє зможе числити на їхню ласкаву піддержку та співпрацю. Не впору надіслані матеріяли, з причини опізнення, будуть використані на слідуючий рік. При тому пригадуємо, що Календар-Альманах „Червоної Калини“ віддається до друку вже з весною кожного року, так що редакція може покористуватися тільки тими скриптами, що наспіли до 1. травня.

З днем 1. XI. приступаємо до видавання окремого історичного ілюстрованого журналу під нагол. „Калина“, присвяченого старовині та недавно минулому. Потреба такого журналу вже давно давалася відчувати у нас тим більше, що зацікавлення історією серед нашого громадянства непомірно зростає.

Видавництво „Червона Калина“ звертається тому із зазивом до своїх членів, прихильників та співробітників, щоб не відказали піддержки новому починові управи видавничої кооперативи „Червона Калина“, та приєднували як найбільше передплатників для журналу „Калина“, присилали статті й дописи і поширювали цей журнал по всіх Читальнях, Лугах, Соколах, Кооперативах та по всіх українських домах і установах.

Управа і Редакція

Видавничої Кооперативи „ЧЕРВОНА КАЛИНА“

Львів, Руська 18/III. тел. 57-79.

В статті Д. Донцова просимо справити такі друкарські помилки: На ст. 17. ряд. 2 з гори зам. м е т о ю має бути м и т т ю; на стор. 17. ряд. 27 з гори випущено речення: La terre et les morts (земля і мертві); на ст. 18, ряд. 5 з долу зам. н е п р о с т я г а л и с я має бути п р о с т я г а л и с я; на ст. 19 ряд. 7 з долу зам. м и р н о має бути м а р н о; на стор. 19. ряд 3 з долу зам. с п а д щ и н и має бути с т а р ш и н и з а п о р о з ь к о ї.

Жадайте усюда!

Всі уживають до куреня

паперці і тутки „Solali“

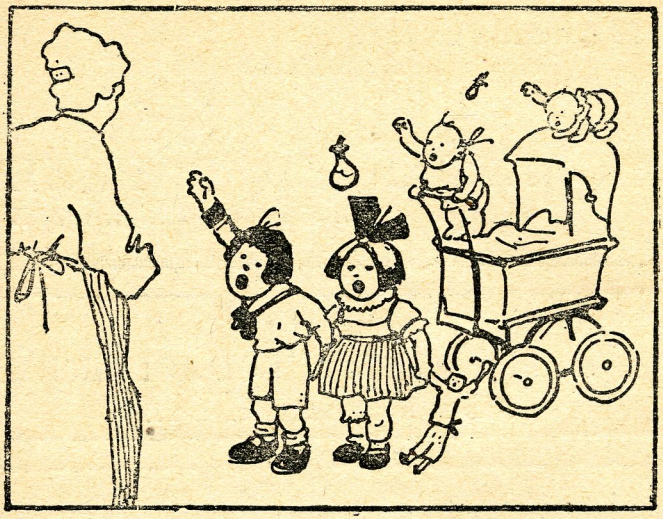
бо є

найлучші

Всі повітові союзи і кооперативи замовляють **„Солялі“** паперці і тутки лише через

Центросоюз, Львів, Зіморовича 20.

Жадайте усюда!

ПРОТЕСТУЄМО РІШУЧО

проти віджившлювання нас
виключно молоком.
Вже довгоногий бузько
радив нам пити молоко
зі славною

КАТРАЙНЕРА КНАЙПА

СОЛОДОВОЮ КАВОЮ

Kathreiners Kneipp-Malz-Kaffee

ЗАПРИСЯЖЕНИЙ СУДОМ
ПЕРЕКЛАДАЧ
МОВИ: УКРАЇНСЬКОЇ
ПОЛЬСЬКОЇ
ЧЕСЬКОЇ
НІМЕЦЬКОЇ
Др ОЛЕКСАНДЕР БАРИЛЯК
ЛЬВІВ, вул. ТЕАТИНСЬКА 31.

АДВОКАТ
Др. Михайло Терлецький
Львів, вул. Баденіх ч. 12.

Тутки і паперці (бібулки)
МОРВІТАН
Тутки і паперці (бібулки)
ГЕРБЕВО
до набуття по усіх складах „НАРОДНОЇ ТОРГОВЛІ“ і тютюневих склепах.

АДВОКАТ
Др. Іван Кульчицький
Збараж

Кооператива „Український Театр“
у Львові, Руська 18, I п.

має 2700 членів а 4000 долярів капіталу. — Збірає фонди на будову Українського Театру у Львові. — Веде під своєю фірмою Український Театр під дир. Й. СТАДНИКА. — Є Централею для всіх технічно-театральних справ.

Кооператива

ПРОДАЄ:

Партитури

Ой не ходи Грицю	5 зол.
Ніч під Івана Купала (на вичерпаню)	5 „
Невольник	7 „
Бувальщина	5 „
Як ковбаса та чарка	4 „
Сватання на Гончарівці . . .	12·50

М. Старицький: „Ніч під Івана Купала“ — драма 2 зол.
„ „За двома зайцями“ комедія 2 зл.

Всі театральні твори, які вийшли друком по книгарських цінах.

Перуки звичайні, козацькі з чубами, шляхотські по 16—32 зол. за одну.

Бороди для Дідів, Жидів по 5—12 зол. за одну.

Вуси готові, козацькі по 1·50—2 зол.

Шмінки найкращі, комплєт Ляйхнера з 8 красок 7 50 зол.

Шмінки поодинокі по 1 золотому.

Шмінки підклад, грубші по 1·35 зол. за одну.

Пудер пуделко по 1·20 зол.

Базеліна пуделко по 1·80 зол.

Кіт до ліплення носів, по 1·30 зол. ліска.

Мастикс до ліпленна горід і вусів по 1·50 зол. фляшка.

Крепу до роблення борід і вусів по 3·50 зол. один метр.

Випозичає але тільки членам за зложенням кавції найменше 25 зол. і за письменною порукою театральну ґардеробу (строї народні, історичні, козацькі, турецькі, перуки і театральні твори яких нема тепер в продажі).

Ґардеробу і перуки треба замовляти два тижні наперед. Кооператива дає поради і вказівки в усіх театральних справах.

Один уділ 10 зол. а впис 1 зол. — Вступайте в члени кооперативи „Український Театр“ у Львові, вул. Руська 18. I. п.

На випадок спадку валюти застерігається підвижку цін.

„ЦЕНТРОСОЮЗ"

У ЛЬВОВІ, ВУЛ. ЗІМОРОВИЧА 20.

ТЕЛЄФОН Ч. 2116, 5363, 94.

ДОСТАВЛЯЄ ЧЕРЕЗ ПОВІТ.

∴ СОЮЗИ КООПЕРАТИВ: ∴

ШТУЧНІ НАВОЗИ, РІЛЬНИЧІ МАШИНИ І ЗНАРЯДДЯ, КОСИ З ВЛАСНОЮ ОХОРОННОЮ МАРКОЮ, НАСІННЯ ДОРІДНИХ ЗБІЖ, ТОВАРІ СПОЖИВЧІ І ҐАЛЯНТЕРІЙНІ. — **КУПУЄ** І ПОСЕРЕДНИЧИТЬ В ПРОДАЖІ РІЛЬНИЧИХ ПРОДУКТІВ, ЯК ЗБІЖЖА, ФАСОЛЯ, ЯЙЦЯ І КЛОЧЕ.

ВЛАСНА ФАБРИКА МИЛА З МАРКОЮ

„ЦЕНТРОСОЮЗ"

Альманах „Червоної Калини“

РІЧНИК VIII.

під редакцією: ЛЕВКА ЛЕПКОГО.

ЛЬВІВ 1929.

ЗМІСТ:

Стор.

Павло Якимич: Полтавська траґедія 1
Богдан Лепкий: Полтавський бій 9
Д. Донцов: За землю і море 16
Роман Винницький: Похід на Крим 21
Ґен. Всеволод Петрів: Уривки зі споминів 29
Др. Володимир Шировський: Укр. Січові Стрільці на Запоріжу 40
М. Середа: Перші українські військові частини. 45
Антін Крезуб: Ґрупа полк. Роґульського 51
Мирон Заклинський: На полевій сторожі 65
Г. Соловій: Стрілецька могила 68
Д. Г.: 6-та сотня С. С. під Мишолівкою 69
Ярослав Гордій: Єзуїтський Город 71
Лулу: Десятиліття переходу Збруча 76
Андрій Чайковський: Осип Струмеляк 82
Роман Сказинський: Перемога 85
Володимир Кучаб: Пісня заліза 90
Федір Дудко: Галичани в Київі 100
П. Кущ: Два блиски 105
Микола Матіїв Мельник: На чорній дорозі 108
Юра Шкрумеляк: Таємничий рудий 111
Др. Роман Гаванський: Памятного 1919. року 120
Ірина Шмігельська-Климкевичева: Різдвяна мрія . . . 132
Л. Веринський: Вишкіл і Кіш УСС. над Дніпром 139
Смерть полк. Вітовського 143
А. Шустикевич: З останніх боїв 144
Сот. І. Вер-а: Під Шаргородом 149
Адемар: „Курій смерти“ 151
Я. Винник: „Повій вітре з України“ 153
Юрій Могалевський: Уривок із сцоминів 155
Іиваліди У. Г. А. 162

Львівська державна
наукова бібліотека
№

Гетьман Іван Мазепа

З портрету в королівській шведській ґалєрії.
(З приводу 220-ої річниці полтавського бою 1709—1929).

Павло Якимич

Полтавська траґедія.

З приводу 220-літної річниці бою під Полтавою.

»Історія повторюється« — каже пословиця, — і хто цікавиться нею, цей нераз має нагоду провірити цю стару, незаперечену правду.

В життю нашого народу історія повторюється найчастіше; події чергуються заєдно, такі дуже подібні до себе. Та що нам із того, коли ми й досі ще нічого не навчились з тієї історії, а не навчились тільки тому, що не цікавились своїм минулим і не знали його.

Ми вже нераз мали нагоду збудувати свою державу, та прогаяли найкращі хвилини, які трапляються раз на сотки літ в історії поневолених народів, бо все ставав нам на перешкоді наш найбільший ворог: н е з г о д а.

По розпаді князівської держави зруйнованої татарами, не могли ми піднестися з упадку, тільки через незгоду й крамоли. Таке діялось і по смерти Хмельницького, коли то виростали, як гриби по дощі, отамани й отаманчики, виборні й невиборні гетьмани і всякий з них мав свою партію, а ці партії поборювали себе з завзяттям гідним подиву. Всі боронили принципів — а народ проклинав своїх гетьманів, що довели Україну до руїни. Події після смерти Хмельницького, нагадують нам і часи недавні 1917—1920 р., коли то по розвалі Росії, замість будувати свою державу, провідники українських партій водилися за чуби, обороняючи завзято свої принципи...

Але бували і в нас мужі великі, справжні провідники народу, які збагнувши анархістичну й незгідливу українську вдачу, зуміли силою своєї залізної волі приборкати маси і вміли влити їх, ніби розбурхані филі, в одно русло спільних зусиль, для добра святої справи.

З гетьманів були такими Хмельницький і Мазепа. Один і другий залишив по собі вічну память у народі, а зокрема гетьман Іван Мазепа, який являвся справжнім будівничим нової Української Держави і який, крім цінних

добутків культури, залишив ще по собі вічно живу ідею, що більше, залишив імя, що ним вороги наші ще довгі літа охрещували визвольні змагання українського народу.

Щоб краще зрозуміти стремління Мазепи і його політику, мусимо здати собі справу, що таке уявляла собою Україна за часів Мазепи.

Була це держава напів самостійна, звязана переяславською умовою з Москвою. Мала свою адміністрацію, законодавство, судівництво, скарб і що найважніше — свою армію. Найвища громадська і військова влада була в руках вибраного на ціле життя гетьмана. Що правда, він мав обовязок помагати цареві у кожній війні, одначе цар не мав права розпоряджати українською армією без відома і згоди гетьмана, який був її верховодом. А на тодішні відносини українське військо було доволі велике, бо мало постійно 60.000 боєвиків, тоді як цар цілої Московщини мав мало що більше як 70.000.

Треба знати, що цією Україною була тоді тільки гетьманщина, значиться, територія по той бік Дніпра, яка займала простір нинішної Чернигівщини і Полтавщини з Київом. Правобережа зруйноване отаманчиками стояло руїною, а на полудні господарювали Запорожці, що у нутрі правили самі собою і тільки на зовні признавали владу гетьмана.

На початку 18. століття на московськім престолі засів молодий, амбітний і здібний цар Петро І. Він як будівничий нової Росії, поклав собі за мету розширити, скріпити і культурно наблизити до Европи свою напів дику державу. Стремління його змагали в напрямку Балтійського і Чорного моря, значиться його наміром було опанувати Балтійське і Чорне море та завоювати Крим. На перешкоді реалізації цих широких плянів стояло дві держави. Одна, це могутня Швеція, що ніяк не хотіла виректися володіння над Балтійським морем, друга, це Україна, що стояла на перешкоді московській експанзії на полудне.

Мазепа бачив це наглядно, що Москва зможе опанувати Чорне море і Крим тільки тоді, коли знищить Україну як державу і зробить з неї кольонію нешкідливу для Московщини. Врешті і для Петра не було тайною, що український народ ненавидить москалів і що союз із Москвою уважає тільки за конечність, якої в ході подій не можна було виминути і дожидає лишень нагоди, щоби визволитись від московської опіки.

Карло XII., один із найбільших полководців світа, тодішний володар Швеції, що намірився заволодіти Москвою і перечеркнути хижацькі пляни Петра, шукав союзників, котрі помоглиб йому у виконанні тих плянів. Тими союзниками могли стати тільки Польща, Україна і Туреччина, найближчі сусіди Московщини. Із них мав бути ство-

рений вал, що сягавби від Балтійського до Чорного моря і не допустивби до поширення Москви на захід. Ситуація була така, як і за світової війни, коли протимосковський фронт сягав від Балтійського до Чорного моря.

З тієї заверюхи хотіла скористати Україна та вибороти собі повну незалежність. Вона заключила в 1708 р. союз з ворогами Москви, що мали помогти їй добути самостійність, подібно як у 1918 р., рівно 220 літ пізніше, Україна користаючи з воєнної хуртовини, заключила з ворогами Москви союз в Бересті, щоби тільки позбутись раз на все московської опіки і стати справді незалежною державою.

Та обі ці справи і заходи покінчилися для нас погано, з тією тільки ріжницею, що невдача з 1708 р. мала куди більш трагічні наслідки, чим з 1918 р.

В 1918 році Україна не могла нічого втратити, бо нічого не мала; в 1708 р., коли Україна була автономною державою, по невдачі могла втратити дуже богато, і це показалось пізніше, бо на протязі кількох десятків літ утратила все.

Мазепа здавав собі справу з наслідків необачного кроку. Він добре роздумував, на яку ногу ступити і рішився тільки тоді, як воєнні події самі вказали йому дорогу, на яку має повернути, шукаючи допомоги проти Петра.

Воєнні операції почалися 1700 р., на півночі під Ригою. Проти себе станули війська шведські, саксонські та московські. Карло XII. був ґеніяльним вождом і очайдушним воякою. Його військо було здисципліноване, прегарно вишколене і над усе любило свойого короля-полководця. З легкістю розбив Карло XII москалів над Нарвою і звернувся проти найповажнішого свойого ворога — саксонського князя, тодішного польського короля, Августа II.

Петро побачив, що сам не дасть ради Карлові, тому шукав собі спільників, а найкращим союзником для нього міг бути тільки польський король, притиснений тепер шведами і примушений зріктися корони й просити мира. Та він не був уже такий сильний, як чотири роки тому взад, на початку війни. Його війська були розбиті, а на польськім престолі засів король Станислав Лещинський, вибраний з допомогою шведів. Польща, значиться, польська шляхта, не дуже то мішалась до війни, яку почав король без її згоди. Треба було цю шляхту, тимсамим Польщу, приєднати Петрові. Польща погоджувалась, але за допомогу вимагала віддачі правобережної України та заявила отверто, що хоче назад взяти в посідання Київ і Правобереже.

Петро знав, що гетьман тому буде противний, але не брав собі цього надто до серця, обіцюючи, що віддасть українські землі аж по Київ Польщі. Україна була для Петра займанщиною, якою міг він торгувати і за ціну її міг він

здійснити свої широкі пляни. Це огірчувало Мазепу і козаків. Вони почали з недовірям ставитись до Петра, тим більше Мазепа, який знав добре, що царська побіда — це вічне поневолення України.

Та Мазепа снував всі свої протимосковські пляни у найбільшій тайні, дожидаючи слушного часу. Деякі кажуть, що гетьман сам не дуже захоплювався визволенням України з під московського ярма і що він робив тільки те, до чого змагала козацька старшина. Одначе годі так дивитись на справу. Мазепа вже кілька літ перед тим, заки ще козацька старшина подумала про це, сам провадив таємні переговори з противниками Москви. Тільки робив це осторожно, боячись більше своїх, як чужих. Бо свої, значиться вельможі, козацька старшина, нераз вже обвинувачували гетьманів перед московськими царями. Що правда, то цим разом старшина піддержала Мазепу, але це сталося аж тоді, коли вже шведи доходили до границь України і коли вже не було іншого виходу. Зрештою цар і так відгрожувався нераз, що перетворить козацьке військо у драґунські полки, а неслухняний український народ пережене далеко за Волгу, заселюючи Україну москалями.

Та гетьмана цар уважав за найбільш вірного собі, так що не вагався запропонувати йому, щоб цей позбувся неприхильної Москві козацької старшини. Але гетьман, що в душі своїй снував пляни про висвободження України, не пішов на таку умову. Він порозумівся зі старшиною і виявив її намір переходу до шведів.

Першою людиною, якій гетьман звірився зі своєї тайни, був Пилип Орлик, його повірник і старшина для доручень. Гетьман сказав йому, що не робить цього ізза особистих користей, а робить це для добра козацтва, їх жінок, дітей і всього народу.

Він виявив свій плян, в який спосіб задумує покинути дотеперішних опікунів, а це мало статися тоді, як Москва вже не зможе оборонити перед шведами не тільки України, але й себе самої.

І цей момент прийшов.

Карло XII., наступаючи на Москву, підходив зі своїми побідними військами до границь України. Козацька старшина щойно тепер побачила, що найкраща нагода до визволення України може проминути, коли вона не піддержить гетьмана. І хоч окрім Пилипа Орлика ніхто ще не міг знати про пляни Мазепи, то вже обозний Ломиковський та полковники Горленко, Апостол і Зеленський, у розмовах з гетьманом, стали піддержувати необхідність союзу України зі шведами. Це було доказом, що й козацька старшина була одної думки із гетьманом, а він міг бути певним, що з ідеєю висвободження України не буде полишений на власну силу.

Та Мазепа, по вдачі доволі осторожний, не відразу, по-

вірив старшині. Аж згодом переконався у балачках із нею про її щирість і набрав переконання, що вона його не опустить навіть в найбільшій скруті. Щойно тоді оцих чотирох полковників та гетьман зложили собі взаїмну присягу та вирішили змову зі шведським королем Карлом XII., на основі якої Україна мала стати незалежною, вільною державою.

З того часу змова серед козацької старшини зеднує собі щораз то більше прихильників. І не тільки старшина піддержала Мазепу, але й міщанство та селянство, якому надоїла вже московська кормига. Та найкращим виявом протимосковських настроїв серед мас були Запорожці, цей живчик усіх демократичних рухів на Україні. Колиби Карло XII. був поступив так, як йому радив Мазепа, то цей великий плян бувби напевно вдався. Одначе Карло XII. змінив в останній хвилині свій плян і ця зміна накоїла чимало лиха та привела шведів і Мазепу до розгрому під Полтавою.

Первісний плян був вироблений у штабі Карла XII. Метою його було прямувати головними силами, під проводом самого короля, з Польщі впрост на Москву, ґен. Ліберек з Фінляндії мав наступати на Петроград, а ґен. Левенгавпт з Ліфляндії мав піти на зміцнення короля. Тільки польський король та ще невеличка ґрупа шведів мали рушити на Україну з допомогою Мазепі.

Такий плян уповні відповідав намірам Мазепи. Бо колиб цар Петро був занятий армією Карла XII. на півночі, під Москвою, то повстання на Україні булоби вирішило загальну побіду. Але сталося не так. Шведи з Карлом на чолі рушили цілою силою на Україну. Тоді козацька старшина занепокоїлась і стала напирати на Мазепу, щоби він чим скорше приєднувався до шведів, бо шведи підходили вже до границь України. Призадумуватись, або зволікати довше не було змоги. І Мазепа рішився та у великій тайні підписав умову з Карлом XII.

Ось важливіші точки того договору України зі Швецією, які наглядно виказують користь цієї умови для обох сторін, зокрема для України:

1. „Його Кор. Високість зобовязується обороняти Україну та прилучені до країни козаків землі і зобовязується вислати туди негайно свої помічні війська, коли тієї допомоги вимагатиме потреба і коли проситимуть о неї князь[1] і стани[2]. Війська ці вступаючи в край, будуть під командою шведських ґенералів, а підчас боєвих операцій на Україні Його Величність довірить кермування ними князеві та його заступникам і це триватиме до того часу доки Україна потрібуватиме того війська,

---

[1]) Мазепа виступає вже тоді як суверен із княжим титулом.
[2]) Стани — представники козацтва, міщаньства та інших управнених кляс народу.

котрому Й. К. В. видаватиме платню, а козаки постачатимуть хліб і харчі.

2. Все, що завоюється з бувшої території Московщини, належатиме на підставі воєнного права тому, хто ним заволодіє, але все те, що — як виявиться — належало колись народові українському передасться і залишиться при українськім князівстві.

3). Князь і стани України, згідно з правом, яким досі користувалися, будуть заховані і вдержані на всьому просторі князівства і частин прилучених до нього.

4. Іван Мазепа, законний князь України, ніяким способом не може бути нарушений у володінні цим князівством, а по його смерти, яка — треба надіятись ще довго не наступить — стани України заховають всі вольности згідно зі своїми правами та стародавніми законами.

5. Нічого не зміниться в тому, що досі зазначено що до гербу й титулу князя України. Й. К. В. не могтиме ніколи присвоїти собі цей титул і герб.

6. Для більшого забезпечення, так цілого договору, як і самої України, князь і стани передадуть Й. К. В. на весь час, поки продовжується ця війна, а з нею і небезпека, деякі зі своїх городів, а саме Стародуб, Мглин, Батурин, Полтаву, Гадяч і т. д....“

Чому саме шведський король змінив первісний плян походу на Москву і подався на Україну, годі збагнути. Що правда, спершу він пробував прямувати на схід, але невдача під Лісною, де загирив цілий свій обоз і де пропало богато війська, та інші труднощі спонукали його змінити плян і напрямок. Це було якраз нещастям для України. Мазепа як тільки довідався, що Карло йде на Україну, сказав до Орлика в обуренню: »Чорт його сюди несе!... Всі мої пляни поміша€«...

Так дійсно і сталося. За шведами подались на Україну і москалі.

Ненадійна зміна положення погіршила справу. Все почало не складатись. Надії на повстання завели, тим більше, що Мазепа мав при собі мало війська, бо козаків держав при собі цар і його союзник король польський Август саський, 6000 відправлено на Литву, 7000 відіслано до Польщі для скріплення воюючих там укр. військ, 3000 пішло до Смоленська. З малою горсткою козаків, бо тільки 7000 пристав гетьман до шведів. Щойно пізніше пристали до Мазепи Запорожці в числі 15.000, так що сили Мазепи майже дорівнювали кількістю Карловим. І так спільник Карла XII. уявляв собою не будь-яку силу на тодішні відносини. Мазепа як вожд і політик мав чимало досвіду та знання, бо в цей мент орентувався куди краще в цих складних обставинах, як ґеніяльний молодий король шведів. Та зі всіх цих плянів і пригожих обставин не вийшло нічого якраз через помилковість Карла XII., а ще краще — через присуд химерної долі.

Про Мазепу пише очевидець, прибічник короля Карла XII., шамбелян Адлерфельд з нагоди його гостини в короля таке:

»*Мазепа мав 64 років, середнього росту, негарний, на вигляд строгий, вуса носив на польський спосіб. Сам веселої вдачі, говорив голосно і розумно, незвичайно культурний, образований і говорив добре по латині.*

Почот його складався приблизно з тисяч осіб, а перед ним несли відзнаки його достоїнсва, т. є кінський хвіст і булаву великого гетьмана.

Товаришили йому ось які достойники:

1. *Ґенеральний обозний (Quartier-Maitre Général);*
2. *Ґенеральний суддя;*
3. *Ґенеральний писар (канцлер);*
4. *Двох гетьманських прибічників;*
5. *Кількох полковників*«.

Невдача Карла XII. почалась від програної під Лісною, де пропало багато війська, а головно амуніція. Тому під Полтавою із 32 шведських гармат могло стріляти тільки 4. Потім післав Карло свого ґенерала, щоб захопити Стародуб, твердиню, у якій Мазепа приготовив богато харчів для війська. Захоплення Стародуба булоби скріпило положення шведських військ і булоб підбадьорило прихильників Мазепи. Та шведи дали себе випередити москалям і прогаяли таку важну справу. Мазепа надіявся, що бодай його столиця Батурин, у якому приспособив для шведів великі склади артилерійного та боєвого наряду, і куди як залогу перевів свої чотири найкращі прибічні полки, дістанеться у руки Карла XII. Одначе царські війська, що стояли блище до Батурина, як тільки довідалися про перехід Мазепи, кинулись на місто і взяли його приступом.

Упадок Батурина зробив страшне враження на прихильниках Карла і Мазепи.. Число їх меншало і як то у нас звичайно буває, згуртувалася зараз противна сторона та вибрала собі нового гетьмана — Скоропадського. Одначе Карло XII. не тратив надії. Він посувався дальше в глибину України та під кінець 1708 р. видав наказ до військ, що стояли залогою в Саксонії податись у Польщу, та злучитися з польською коронною армією короля Станислава Лещинського та через Волинь і Київ наспіти до його головної армії. Післав також посла в Туреччину, щоби її або бодай Крим приєднати до війни з царем Петром. Великі втрати поніс Карло XII. від страшенно лютої зими, котра здесяткувала його армію, а підчас облоги Полтави наспіли сумні відомости, котрі погіршили розпучливе положення шведів. Польський король Станислав Лещинський і ґенерал Крассов замість негайно спішити на допомогу Карлови остали в Польщі в борбі проти другого короля польського

Августа Саського і що вони в незгоді між собою. Султан також не хотів воювати з Петром. Мабуть гроші в перекупнім Царгороді заважили на долі Швеції та України.

Відступати назад у Польщу було занадто ризиковно з огляду на нужденний стан армії, непригожість терену і чимраз більшу підприємчивість московських військ. Карло XII. мусів здатись на присуд своєї неумолимої долі і станув 9 липня 1709 р. до бою під Полтавою, в якім припечатано вислід цілого походу.

Катастрофальні наслідки тієї програної не довго дали ждати на себе.

Україна втратила свою автономію і стала згодом справжньою московською кольонією. Польща, що уявляла собі шведів більшим ворогом, чим москалів, попала небаром також у повну залежність від Московщини, бо втратила не тільки свою самостійність, але й свою назву, перемінену Росією на »Привислянський край«. І Туреччина дорого заплатила за хапчивість. Москва запанувала над берегами Чорного моря і завоювала Крим.

Плян Карла XII. був може і добре подуманий та не був важкий до переведення, колиб держави й народи, з котрими Карло хотів зробити спілку, були зрозуміли справжню загрозу від ненаситної Москви.

Також і траґічний вислід походу Карла не був наслідком основної хиби у томуж пляні, або в політичних міркуваннях та розрахунках короля, тільки неповне і несправне виконання цьогож пляну та не передбачені обставини — які у переведенню всякого пляну можуть трапитись — були причиною невдачі.

Пруський король Фридрих Великий, ґеніяльний вождь та політик, пише про цю справу між іншим таке: »*Закидується Карлови XII., що він здався на обіцянки Мазепи. Та козак не зрадив його. Навпаки Мазепа сам був заведений несподіваним збігом обставин, яких перебачити ані оминути не міг*«...

Дійсно, чи Карло був у силі спинити ці морози, що винищували його армію? Або, чи міг він оминути усі ці несприятливі звороти химерної долі, яка обертає в нівець найкращі пляни?...

До несподіванок, які причинились до катастрофи у Полтавськім бою, треба зачислити також відсутність польського короля Станислава Лещинського і ґен. Красова, які замість того, щоби негайно спішити з допомогою Карлові, витрачували дорогий час на пусті торги з польськими партіями.

Не міг передбачити Карло XII. і того, що у Царгороді московські гроші будуть мати більше значіння, як живі інтереси турецької держави.

Німецький історик Енґель, згадуючи про полтавську

трагедію пише, що »*колиб похід Карла XII. на Україну був удався, то хто зна, чи ми нині не малиби могутньої Української Держави над Чорним морем та українського володаря із роду Мазепів*«...

Не багато завинив тут Карло XII., не винен був ні Мазепа, ні народ. Завинила химерна доля.

Зокрема український народ сприяв тоді Мазепі, розуміючи вагу визволення батьківщини з під московської кормиги. І хоч Москва довгі часи старалася знеславлювати велике Імя великого Гетьмана, виклинаючи Його по церквах і караючи жорстоко його прихильників, то память по ньому осталася на Україні по віки вічні, а народ оцінюючи культурні надбання Мазепи та його змагання до визволення батьківщини, згадує Його повсякчасно у своїй пословиці, що »Від Богдана до Івана не було гетьмана«.

Богдан Лепкий

Полтавський бій.

Найстарші люди не памятали такої лютої зими, як року 1708/9. У Швайцарії впали такі великі сніги, що дерева пірнули в них з верхами. Балтийське море замерзло, в середній Европі померзли дерева і навіть в Іспанії та Італії, де на ріках ніколи не бачили леду, ріки й озера позамерзали глибоко.

На Україні було ще гірше. До морозів прилучилися сніговії. Позасипувало дороги так, що не лиш з села до села, але й від хати до хати годі було пройти. Кого метелиця захопила в полі, пропадав. Цілі відділи війська костеніли й потопали в снігах. Візники замерзали на санях, вартові на чатах, і навіть при огнищах годі було себе огріти.. Лучалося, що ранок заставав круг погаслої ватри цілий вінок задубілих трупів.

А вітри шуміли, гуділи, дикими турами ревли, дерева гнулися, тріщали, стогнали і мерли, а сніг білим кожухом, чимраз грубшим і грубшим накривав землю-трупа.

Біла смерть...

Вигибли тисячі Шведів. Біля лазаретів годі було пройти, не заткавши уший. Хірурґи й фельчери умлівали від праці, відпиловуючи відморожені руки й ноги. Продрохлі пси з наїженим волосом, як у гієн, розтягали по таборі частини людського тіла. Ворони замерзали в леті.

Навіть сплюнути годі було по людськи, бо слина, не долетівши до землі, замерзала в повітрі.

Чимраз частіше бачилося козаків без рук, або без ніг,

з відмороженими ухами й носами і з набренілим лицем. Деякі лазили рачки.

І навіть королівського маєстату не побоялася зима. Король Карло, котрий ніколи не щадив себе, бо хотів своєму війську давати добрий примір, замерзав підчас одного обїзду. Ґраф Реншільд насилу відтер його.

Так тоді не що друге, а лиш ця зима, це й був найгірший ворог короля Карла і гетьмана Мазепи, а найкращий союзник царя Петра.

Тая зима, це був той непередбачений припадок, котрого так боявся Карло, знаючи, що тільки він один може взяти верх над його воєнним ґенієм.

Тая зима це була одна з головних причин погрому. Боєздатність шведської армії змаліла до половини. Муніції меньшало, дорожнеча росла. За кухоль поганої горівки платили по кілька талярів.

А разом із тим меньшало прихильників Мазепи. Не богато було таких, що вірили в його щасливу зорю. Марніші духом втікали від нього, як щурі з потопаючого корабля. Аж прийшов Гордієнко зі своїми запорожцями і підняв падучого духа.

Гордієнків бунчук похилився перед гетьманом і промовив кошовий Гордієнко: »Ми військо низове, запорожське, дякуємо милости вашій за те, що ви, як пристало верховному вождові України, взялися визволити її з московського ярма. Хочемо допомогати вам, будемо жертвувати кровю і життям, щоби тільки добитися тієї високої мети.

Тій присязі осталися запорожці вірними до смерти. Нею вони дописали найгарнішу сторінку своєї історії і нею спокутували свої гріхи.

Але що значила запорожська допомога супроти безнастанного росту армії Петра, яка доходила до велитенського, як на тодішні часи числа, сто тисяч*) і яка в безнастанних боях зі Шведами й козаками вишколювалася — з людських купищ, гнаних страхом перед царем-антихристом, ставала справдішною армією.

З нею навіть ґеній короля Карла мусів числитися. Треба було або зударитися і побити її, заки вона зорґанізується до решти, або податися за Дніпро, пошукати звязків з військами короля Лєщинського, а може і з Турком, потворити нові частини козацькі, а головна річ вилікувати болючі рани, завдані лютою зимою.

Перша гадка побідила. Козаки й Шведи осталися на лівому березі Дніпра, з початком квітня замкнули Полтаву, а 11. травня почалася облога.

Шведи побачили на горбку невеличке місто, з обох боків обведене пригорбами й захищуване подвійним валом і подвійними окопами.

Карло велів поробити опроші і з горбу, на котрім бу-

дували монастир, став обстрілювати Полтаву. Запорожці і дооколичні селяни копали стрілецькі рови. Запорожці робили це вправно, але не радо. Казали, що не їхнє лицарське діло ритися в землі як кертиці.

Ворскла розділювала Шведів і козаків від Москалів. По студеній зимі надходило горяче, вчасне літо. Сонце випалювало землю. Коням стало бракувати паші, а людям їжі. Військо їло коняшину і пило занечищену трупами і падлом воду з Ворскли. Кинулися хороби.

Король казав побудувати для себе дімок біля передних валів, на котрий густо сипалися московські кулі. Він робив усе можливе, щоб підтримати лицарське завзяття між своїми вірними каролінцями. Але війна робила своє.

Інжинєрні старшини гинули, їх заступали звичайними, нетямучими діла, голодні вояки не мали сил до бою, запорожці збирали теплі ще московські стрільна, щоб ними набивати гармати і мушкети.

27. травня під Полтаву надтягнув Шереметєв, а 1-ст. ст. червня приїхав туди сам цар.

Дня 19. червня (ст. ст.) цар Петро став переправлятися зі своїм військом біля села Петрівки через Ворсклу, а двацятого стояв проти Шведів у віддаленню всього тільки півтора верстви. За одну ніч Москалі обкопалися ровом, висипали високий шанець, на правім крилі уставили кінноту, а перед нею построїли 10 редут.

Про все те цар сповіщав обложених Полтавців і заохочував їх, щоб не здавалися Шведам. Вони й справді дуже жваво оборонялися, хоч і їм дошкулював голод.

Шведська боєва лінія тягнулася на одну німецьку милю. Середину тримав король зі своєю ґвардією і з трицятьма гарматами, з котрих тільки 9 сяк-так стріляли, а запорожці стояли на крилах. Кіннота була розділена сотнями, і кожна з тих кінних сотень мала приділену сотню піхоти. Кожний полк мав за собою невеличку резерву.

Поміж полками і сотнями були прогалини, раз, щоб численна московська артилєрія не могла так легко попадати в ціль, а друге, щоб можна було краще повертати й орудувати частинами.

Так уставив був король Карло свою й козацьку армію вже дня другого липня, сподіваючися ґенерального бою.

Але цар не спішився. Він сипав 16 нових редут і дожидав приходу калмуків.

Король Карло не забезпечував свого фронту, — він буцім хотів мати свобідний простір до атаки. І стояли оба війська так близько від себе, що коли запорожці готовилися до обіду, то московські смільчаки підскакували до них мало що не на віддаль стрілу й гукали: »А подавіться ви своїми галушками!« А запорожці відгукували їм: »А щоб ви скисли в своїм московськім квасі!«

Не діждавшися бою, король Карло повернув війська на давні позиції і дальше облягав Полтаву. Він своїм звичаєм, не зважаючи на ніяку небезпеку, як звичайний рядовик, підбігав з мушкетом у руці під самі ворожі шанці, або з шаблею під пахою мандрував туди, де найгустіше кулі летіли.

»Короля вбють! Наш король в небезпеці!« — гукали Шведи і втомлені, виснажені, голодні, кидалися за ним, з новими силами, котрі не знати звідки бралися в їх тілах. Військо гинуло й боготворило вождя.

Лиш у старшинські круги вдиралася зневіра. Чути було голоси, що король запропастить себе і своє військо і що хіба станеться чудо, коли який Швед верне з під Полтави. Радили кидати її і подаватися за Дніпро. Та на це було вже за пізно. В Сорочинцях стояв Скоропадський з царевірними козаками, а з ним Довгорукий зі шістьма полками московськими і з чотирма тисячами калмуків та волохів. Сторонник царя Оґінський побив недалеко від Берестечка прихильника Лещинського, Сапігу, і получився на Волині з царським фельдмаршалом Ґольцом.

Король Карло облягав Полтаву, а його облягали вороги. Шведи й козаки опинилися в кліщах. Щоб добутися з тих кліщів, треба було їх ліве рамя зломити.

Треба! — бо голод докучав чимраз гірше. Вже навіть ягід, ні вишень нігде не можна було добути, а за чарку горівки платили дукатами. Ще трохи каші осталося в маґазинах, але козаки нарікали, що кухарі її не мірять і не важать лиш розраховують крупинками.

Сонце щораз гірше пекло і щораз гірше розгорювалася на нозі короля Карла тая рана, яку він добув собі в одному прямо божевільному випаді на Москалів.

В неділю дня 7. липня по вечірні, котрої король вислухав набожно, не дивлячись на свою хору ногу, заповіджено на завтрішню днину, себто на понеділок, 8. липня ґенеральну баталію.

Вузький серп місяця відбивався у мутних филях Ворскли, били перепелі в житах, десь далеко кигикала стурбована чайка.

Тихо, без пісень і орхестрів, з позвиваними хоругвами і прапорами займали шведські і козацькі полки мало що не ті самі місця, на яких стояли вони дня другого липня. Запорожці на обох крилах, гетьман з обозом якої пів милі дальше під лісом.

Недалеко від нього лежав у носилці король. Оба вожди нездужали і військами заправляв фельдмаршал Реншільд.

Коло півночі стояли вони готові. Над полями висіла густа пилюга. Ледви чутно шуміла Ворскла, затроюючи воздух віддихом труповонним.

Ніч була душна і томляча. Збідовані і зголодовані вій-

ська дожидали ранка і битви, як спасення. Деякі сповідалися. Полеві курати снувалися з чашами як тіни і причащали побожних лицарів Карла. Він сам, лежачи в носилці, розмовляв з близькими собі ґенералами — зразу про подробиці батального пляну, а потім про поезію і фільозофію, поки з цитатом латинського автора на устах не вснув.

Місяць злегка сріблив його високо склеплений лоб і передчасно постарілі лиця. Від короля перебігав туди, де хорий гетьман в невеличкім кружку своїх вірників обговорював справи непевного завтра. Він старий, може й не переживе битви, так тоді годиться на всякий припадок зробити заповіт.

Глухо і зловіщо лунали відгуки сокир в московському таборі, ніби там тесали якийсь великий шафот.

Година передсвітанкової тишини і нараз крізь грубезні пні дерев бухнули червоні блиски сходячого сонця, ніби за лісом розпалювалася велитенська ватра.

»Ранок!... Ранок!«

Зривалися вояки з землі, осмотрювали мушкити і зітхали журливо, бо порох був лихий, кілька разів замокав і кілька разів його сушили, і лиш по кілька куль було в набійницях. Розпука обгортала гармашів, бо знали, що вже тільки з чотирох гармат будуть могли нині стріляти. Маркетани навіть не розкладали своїх крамничок, а кухарі не варили снідань. Не було що. Хто мав шматок якого сухаря, перегриз і ставав у лаву.

»Де король?« — лунало трівожне питання.

»Король недужий, у носилці за фронтом«.

»А гетьман?«

»Гетьман з козаками обороняє обозу під лісом. Він теж нині недужий«.

»Хтож тоді верховодить?«

»Не знаєш? фельдмаршал Реншільд«.

»О, Боже! Він так богато ворогів має. Деякі ґенерали навіть по прикази не хочуть іти до нього«.

— — — — — — — — — — — — —

Перед фронтом простягався не степ і не поле, тільки пустиня бездиханна. Останню квітку спалило горяче сонце, останню травку зїли голодні коні. Земля обливалася багрою сходячого сонця, ніби паленіючи від сорому, що вона така бідна.

За тою пустинею у віддалі не цілих двох верстов, ніби хмари на виднокрузі, виступали густі вали майже 70-тисячної російської армії. Перед фронтом скакав високий їздець, з розпущеним волоссям, як грива, і з випулистими очима. Спинившися перед дивізією Алярта, він заревів: »Король Карло і самозванець Ліщинський заманили до себе зрадника Мазепу і обіцяли йому відірвати від Росії Україну,

а прилучивши до неї Волинь та ще запорожських і донських козаків, утворити самостійне князівство українське під скіптром тогож зрадника Мазепи. Потрудіться товариші! Не допустіть до такого соромного діла! Кличе вас віра, церква і рідний край!«

В цей мент від лівого крила, де стояли запорожці, вискочив червоний їздець, і підскочивши під найбільшу редуту, прицілився і випалив з пістолі.

У відповідь загуділи тисячі московських бубнів і заграли шведські полкові орхестри.

Відважний Аксель Шпарре і Карло-Ґустав Росс кинулися зі своїми баталіонами вперед.

Зойкнула земля і піднялася така пилюга, що вороги стратили себе з очей і тільки чути було, як звеніли шаблі і як постогнували коні.

Не видержали московські шанці шведського удару й захиталися.

Король не втерпів. Казав підняти носилку, став, зирнув на поле бою і в допомогу Шпаррому та Роосові двигнув ліве крило з запорожцями і з Крайцом. Даром спиняв їх град московських куль, доскочили шанців, допали московських драґунів і пігнали їх в напрямі непроходимих болот.

З правого крила двигнувся Лєвенгавпт, добув два шанці і з настромленим баґнетом кинувся перший в атаку, щоби пімститись за програну біля Лісної.

Захиталася армія Петрова. Вже обоз готувався до втечі.

Тоді цар велів Меншікову з десятьма полками вдарити на ґенералмайора Рооса. Рооса окружили. Він відбивався хоробро, але не міг добутися з десяткрать сильніших кліщів. А рівночасно кілька тисяч Калмуків наперло на сам край лівого крила, на якому стояли запорожці. Московська артилєрія спрямувала туди свій вогонь і нічого не чути було, лиш рев гармат і дідьчий вереск калмуцького »і-і-і!«

Роосові на поміч скочили Ляґеркрона і Шпарре, але за хвильку вернули цілі в крові — за слабі мали сили, щоб вирвати Рооса з Меньшикових обіймів.

Запорожці борикалися на смерть і життя з калмуками, то подавалися, то відпирали їх від себе.

Аж відчинилися ворота Полтави і полтавці скочили на своїх братів.

Каїн і Авель...

Фельдмаршал Реншільд сердився на всіх, на запорожців, на свого соперника Лєвенгавпта, навіть на короля. Як він сміє устрявати в плян бою, не будучи начальним вождом нинішньої битви?

»Носилка перед фронт! Носилка перед фронт!« — гукнув король.

Він найрадніше скочивби на свого Аякса, або з шаблею в руці кинувсяб у саму середину ворожого війська,

щоб розрізати його на двоє, так як перше робив. Але нога боліла, ніби шинами пекла, біла горячка палила уста, червоно робилося в очах, і шабля вилітала з руки.

Умліваючим голосом не приказував, а просив: »Носилка перед фронт!«

Короля окружили трабанти і на силу посувалися вперед, крізь град куль, крізь стони конаючих лицарів, серед шелесту роздираних прапорів, що падали до долу, як сторощені крила вірлів.

Сурми, литаври, обої, свист куль, як удари кнута, як сик гадюк і як гук грому. »З нами Бог!«... »Гурра! Гурра!«

Сині й зелені каптани сплітаються з собою так тісно, що їх чорт хіба розплете колись на другому світі, люди людей гризуть, як звірі і валяться безсило як стовпи. Бачив король, як старий Ріттерборґ біля його носилки сирій землі поклонився і як недалеко від того місця його син, вродливий рітмайстер у саме серце кулею поцілений повалився з коня і як полковник Торстензон конаючи *„Vivat Carolus rex“*. кричав і як якийсь невідомий йому блище хорунжий розбитими зубами шматок прапору жвякав, щоби він ворогам до рук не попався.

І бачив король, як Лєвєнгавпт до своїх власних людей прицілявся, бо вони хотіли уступати.

»Шведи! Шведи!« — крикнув розпучливо король і за хвилинку лежав на землі, з піднесеними вгору бровами і зі здивованими очима: »Шведи втікають?!«

Його підняли з землі і посадили на коня, котрого уступив королеві майор Вольфельт. Майор біг, одною рукою відбивався від Москалів, а другою силкувався поправити перевязку на нозі Карла, з котрої червоною струєю лилася кров. За хвилину майор Вольфельт лежав без духа, а його кінь скакав на трьох ногах, бо четверту відірвало йому гарматнє стрільно.

»Короля Карла вбили!« — крикнув хтось, ніби камінь у воду жбурнув.

Стовп жаху знявся високо і розпука розлилася кругом. »Король, наш король погиб!« — кричали викривлені жахливо уста і Лєвєнгавпт даром прицілявся до своїх уступаючих з поля бою людей.

Ліве крило заєдно ще стояло. Запорожці з Москалями вели рукопашний бій. Кілька шведських ескадрон, про котрі забув начальний вождь, гідно дотримували їм місця. Боролися і гинули разом, як союзники. Здаватися не хотів ніхто.

І не хотіли здаватися Мазепині козаки, що під проводом гетьмана обороняли обозу. Відбиваючися від московської черні, подавалися в бік, готовили собі дорогу в степи.

До обозу привезено тяжко недужого короля в окру-

женню трабантів і зараз із полудня вони з гетьманом вкупі почали відступати.

Цар що лиш пізно ввечір послав за ними Ґоліцина в погоню.

Впився побідою, чи побіджених боявся?

А може забув, бо над бранцями жахливий суд творив.

Горе побідженим та стократь горе тим, що здалися на його ласку й неласку!

— — — — — — — — — — — — —

Коло другої години з полудня прогули останні стріли.

Над полтавськими полями повис густий туман. Як привиди снувалися дими; чути було сірку, піт і кров. Ще ніколи не поплило її тут стільки, що нині. Добре згноєно цю землю, щоб родила пшеницю для чужого пана! Мовкли останні стони тяжко ранених людей і тихло пронизливе іржання коней. Московські санітарі добивали останніх козаків і шведів. Трупів стягали на купи. Найбільше лежало їх там, де нині шведська могила.

Над трупами, як хмари літало гайвороння, крякало і билося, ділячи добич поміж себе.

Під вечер вітер розвіяв останню хмарку диму, заглушив останній зойк, останній стон — і зробилося тихо. Тільки чути було, як у Полтаві грали усі дзвони, ті дзвони, що їх щедрою рукою лив і на високих дзвіницях завішував гетьман Мазепа. І чути було, ніби шум розгуканого моря, пяні співи і вигуки безтямні.

Цар Петро святкував побіду.

На полтавських полях сторчали гостроструганні палі.

На них сиділи Запорожці і набіглими кровю очима грізно водили довкола...

Ранений Карло і хорий Мазепа з недобитками своїх армій шукали в степах нової дороги в далекі краї і на невідому долю.

9. липня 1928.

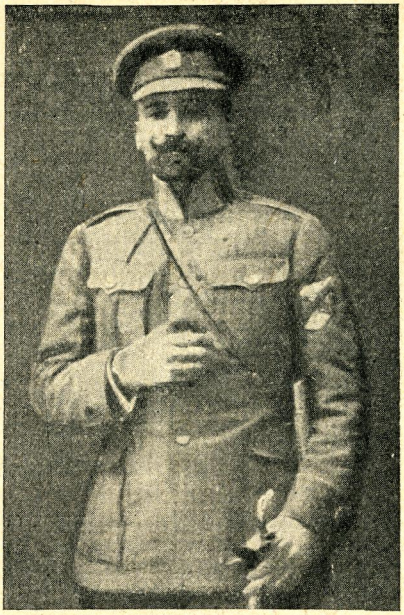

Дм. Донцов

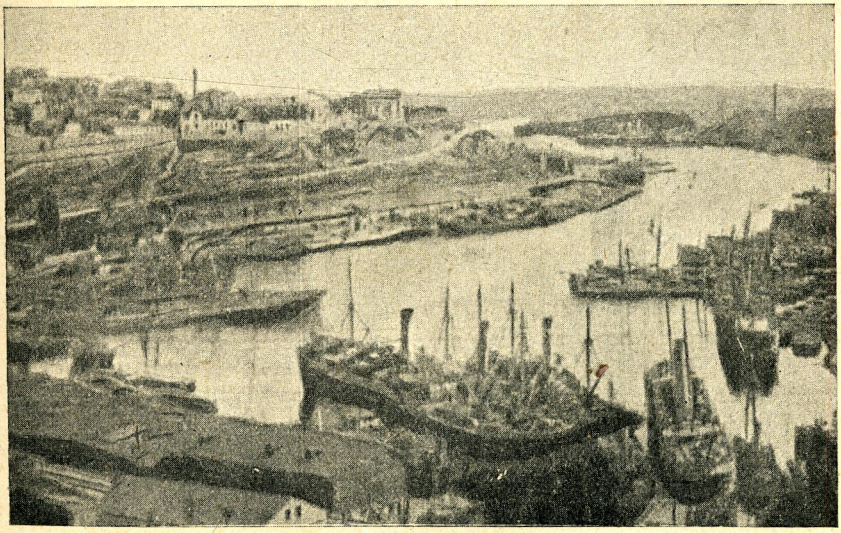
За землю і море.

220 років від Полтавського погрому минає в червні с. р. Останній зрив перед 1917 роком...

У нас звикли підкреслювати лише одну сторону мазепинщини. Була це, мовляв, боротьба за землю проти навали чужинця. Певно. Але мала вона і глибший підклад, ця боротьба з північним наїздником, — ішла вона не лише за рідну землю, але й... за рідне море.

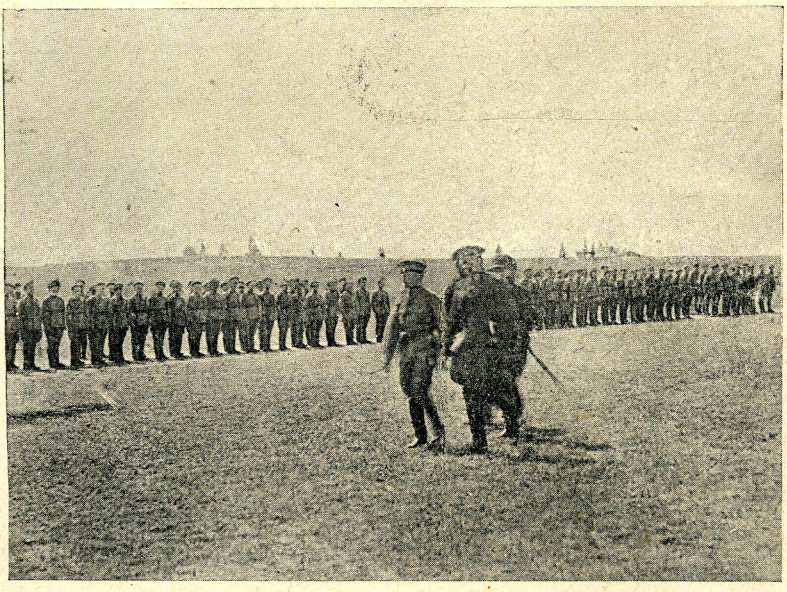
Полк. Петро Болбочан
командант Кримської Групи.

Севастопіль.
Воєнна пристань на Кримі.

Дефіляда українських і німецьких військ перед командантом Запоріжського Корпусу ґен. Натіївом по заняттю Харкова, в квітні 1918 р. В середині ґен. Натіїв, поруч два німецькі ґенерали.

Перегляд 1-го Запоріжського п. п. ім. Гетьмана Дорошенка. — Командантом цьогож полку полк. Загродським.

Великі народи ставали великими і дійсно незалежними тільки з тою метою, як підбивали собі море. Еспанія стала великою тільки тоді, коли її адмірали переплили океан і завоювали полудневу Америку... Анґлія стала світовою імперією, коли запанувала над морями, коли потопила голяндську фльоту й еспанську армаду... Італія вдерлася в ряди великих держав, як зачала здійснять свою мрію про »рідне море« (mare nostro) коли нові римські орли заширяли над північною Африкою у Трієсті і в Альбанії... Ролю в світовій політиці зачала грати Росія тільки з хвилиною, коли на московський престол засів »цар мореплаватель«, що завоював береги Балтику і Чорного моря... Так само клич »Будуччина Німеччини лежить на воді« — звістив народження нової світової потуги. Так само, як стала цею потугою Америка не скорше, аж перекреслила вузько-»земельну« оборонну »доктрину Монрое« і кинулась на великий океан, підбиваючи Кубу й Філіпіни...

І навпаки, ті народи, що не мали доступу до моря і не вміли його собі здобути, або ті, що хоч над морем лежали, не вміли з того користати, або на ним свою потугу збудувати, ниділи, а часом і гинули. Так сталося з Туреччиною, з Польщею XVIII в. з Корією, з Перзією, з Італією перед XIX в. Так сталося з колишними габсбурськими Словянами над Адріятиком, яких втягнули в свої держави Австрійці і Мадяри... Так наступило поглинення німецьких держав Прусією, бо з 26 цих держав — 19 не мали морських берегів, шукаючи їх в союзі з Прусаками.

націоналіст М. Барес. Але критики відповідали йому: „La mère et les vivantes". (море і живі!) Море — це є вихід із рідного загумінку, море — це злет в незнане: велике море — це те, що не має меж, це поле попису для сильних і великих рас. Море — утревалює незалежність народам, які вміють його загнуздати. Потяг до моря завше товаришить потягові до незалежности.

А найкраще потверджує це українська історія. Бо завсігди, коли з новими силами — зривалась у вишину Україна, завсігди рвалася вона і до моря. За незалежність від Сходу чи від півночи, і — за опанування моря...

Ось князівська доба. Олег, Святослав, Ігор зі своїм полком... І незалежности країни боронили вони перегороджуючи »червленими щитами« східні поля і ці »щити« на брамі Царгородській прибивали, рідне Чорне море байдаками перепливаючи...

Ось другий зрив, Козаччина, з якої вийшла Хмельницького держава. І знову — бореться з навалою з північного заходу — і похід за море. Одні козаки на цім заході воєнної слави шукали а другі — »на байдаках пороги минали«, »грілися в Скутарі«, Анатолію шарпали, в Синопі козацькую люльку розпалювати збирались.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № 38583 П
Львівська державна наукова бібліотека № 20834
ЛНБ ім. В. Стефаника АН України № 28193

»До козацької порадоньки
Аби думати — гадати,
Звідки Варну діставати
Ой чи з поля чи то з моря«...

Є патріоти, що розбійниками отих козаків звали, що із Сагайдачним та іншими береги турецькі шарпали тай під самий Стамбул підсувалися (1615 р.). Але хібаж не із сполучення розбійничого темпераменту »кресових« очайдушників — з державно творчим розумом »центровців« поставали великі держави. А хтож поклав початки російської імперії у Сибірі, як не розбійник Єрмак. А хтож »зрабував до купи« велику Бретанію як не пірати Дрек, Гавнінс, Лєнкастер і Джексон з Сесілєм і Родсом. Сам Куліш, що не дуже шанував »низовоє брацтво«, — мусів признати, що стара кров володарська варягів і їх державний розум — відзивалися в героях, які чайками перелітали Чорне море, аби здобути його собі...

І старий Хмельницький чи не посилав свого Тимоша у Волохи, шляхом, де батько його Михайло під Цецорою бився, а Сагайдачний під Хотином. Чи не випереджували вони пізнішу гадку петербурських царів — здобути Чорне море, окруживши його »з поля« з обох боків.

А чи Дорошенко Петро, що бився за незалежність, — чи не зєднав собі нарешті Сірка, який ключ до посідання Чорного моря — Крим — для України здобував.

А нарешті Іван Мазепа...

Не бачуть у нас його велику постать цілу: раз з одного, раз із другого боку. Знаємо ми Мазепу, що проти Петра бився (»за землю«), що церкви і академії засновував (культурна праця). Але забувають Мазепу, що продовжував українську традицію опанування »рідного моря.

А тим часом лише ті три сторони Мазепиної постаті взяті разом надають їй світового історичного значіння. Цеж він опирався всіми силами проти посилання козаків над Балтик і проти втягання України в боротьбу за чужі їй світові ідеали Московщини. Цеж він — за цариці Софії — робив перший правильний похід у Крим, аби зломити татарську потугу, і через цей півострів опанувати »наше море«. Цеж він притягнув під Полтаву для боротьби з Петром — Костя Гордієнка (як Петро Дорошенко Сірка), що нищив перевагу татарську над берегами чорноморськими, що не був певний свого »морського діла« аж поки загребущі руки московського царя не простягалися ласо до Січи.

В цім Союзі Мазепи з Гордієнком, а обох зі шведським королем — віджив наш давній заповіт історичний: Велика путь з Варяг у Греки... Союз Богдана з Карлом X., Жовті води і Тиміш у Волощині, Сагайдачний під Мо-

сквою і під Хотином, Дорошенко і Сірко, війна з половцями із Візантією, »з поля і з моря« — здобування собі дійсної волі.

І якраз велике Мазепи в тім, що він зрозумів, що боротися за волю треба на два боки, і — самостійно без допомоги »половців« з півночи чи з заходу. Помилявся Сагайдачний — коли думав разом з Хоткевичом турецьку силу над Чорним морем валити... Помилявся спершу Мазепа, коли думав разом із Ґоліцином Крим воювати... І цю свою і своїх попередників помилку — він мужно рішився направити в славний і нещасний день Полтави. Своїм відважним чином він на довго перед Шевченком — ніби хотів показати, що разом з половцями — здійсняти історичні завдання України — в супереч думці Драгоманова — не можна. Що боротьба так за незалежність України, як і за Чорне море — під чужими орлами — буде лиш марним проливанням крови не за Україну, а за її ката«...

Традиції Мазепинства (так зрозумілого) підхопив у нас Шевченко і не дурно в його самостійнім ідеалі єднаються разом і зрив проти всяких »половців« — і порив до опанування моря. Полтава, Берестечко і Умань відблискують в його поезії такимиж самим яскравими барвами — як темно-сині хвилі бурливого Чорного моря.

У нащадків повинна вже прокинутись свідомість великости завдань, що стояли перед Мазепою і стоять перед нами. Не »за землю і волю« а за »землю і море«. Бо нема самостійности без моря, нема моря без самостійности. Хто панує на Кримі — той панує на Україні навіть — незалежній. Так було, коли в Бахчисараю сидів хан, так було, коли в 1855 р. в Севастополі сидів француз; так було, коли в 1918 р. там сидів німець і так є, коли там сів знову москаль.

І в ті моменти, коли й Польща хотіла розширити свою експанзію на Україну, втягнути її в свою політичну систему, — в ній зараз відживали пляни про Одесу. Хто був паном чорноморських берегів, а з ними й Чорного моря, був паном України. Оманою була самостійність без морських берегів! Не було »землі« без »моря«!

Але й — не було »моря« без »землі«! На ніщо ішла ціла наша кольонізація, аж до морських берегів — коли не була Україна самостійною. Мирно шмигляли князівські й козацькі байдаки по Чорному морю, поки »половці« панували над нашою землею. Що помогла нам кольонізація чорноморських степів, поки москаль панував на Україні. Чи величезні маєтки спадщини не дісталися до рук московської шляхти. А чи та не спровадила на них зайд з Московщини, Німеччини і Болгарії, тих зайд, яких на-

щадки стільки клопоту наробили Україні в останніх боротьбах за незалежність...

А й тепер, що нам помогла буйна кольонізація наших берегів, коли Совітська Росія заселяє їх зайдами, коли творить румунські й польські райони в приморських областях. Коли Калінін та інші большевицькі достойники отверто признаються, що їх цілею є — створити компактну масу жидівських кольоністів в Криме і на півн. Кавказі, єднаючи їх в одну безперервну область — смугою жидівських кольоній по північнім березі Азівського моря і відриваючи етнічно чужою прірвою Україну від Кубані.

Так само, як нема »землі« без »моря«, (як нема правдивої самостійности без посідання берегів), так нема і »моря« без »землі« і ні нащо не здасться заселення морського побережа, без політичної влади над своїм краєм... Жидівська кольонізація чорноморсько-азівського побережа і Криму та зруйнування української торговлі збіжем за большевиків — ось докази, чого варта посідання моря без самовладства.

В ці сумні й великі роковини, роковини Полтави, хай усвідомимо ми собі цей звязок, ці традиції нашого великого минулого. Хай вирвемося зі шпонів дрібничковости! Хай пригадаємо собі, що наша справа — є справою світового — історичного значіння, що або вона, як така переможе, або Україна не встане. Мусимо поставити наше завдання широко, як його ставили герої, що впали під Полтавою. Як пробували ставляти герої 1917—1920 р., що рвалися не лиш до Київа й до Одеси, що з бриґадою Натієва — гонили старим муравським шляхом у Крим...

Традиції прекрасна річ, лиш не треба вузько розуміти »земля і мертві«, це за-мало — »море і живучі«, ось що повинно стати гаслом завтрішнього дня.

Мазепа, що йшов проти »половців« з півночі, але і проти тих з полудня; Гордієнко, що йшов проти »половців« з полудня, але і проти тих з півночі — їх союз, цих двох людей — ось дороговказ нам. Ось заповіт Полтави, заповіт мазепинства перенятий зі сизої давнини князівських часів.

Хай нове покоління вчиться з досвіду віків, що нема землі без моря — без самостійности — і нема дійсної самостійности — без моря і без експанзії...

Визволення і експанзія — це життєва мудрість всіх сильних рас...

Роман Винницький.

Похід на Крим.

Українська державність створена революціями 1917 і 1918 рр. належить часово до минувшини. До минувшини належуть геройські здвиги і криваві упадки нашого народу. Жертви, яким ледви чи можна найти порівнання в історії визволення народів і промахи, яким ледви чи можна найти порівнання у історії самочинного закріпощення народів...

Дивними, до бою дивними шляхами йшло наше державне будівництво революційних років. Нині, дивлячися з історичної перспективи, мусимо признати, що не було в нас тоді людини, що зумілаб взяти справу у свої сильні руки і глянути очима будівничого-державника на політично-соціяльний стан, на події, що бурхливою хвилею перекочувалися над нашими головами.

Вже на самому початку, в рішаючий час Берестейського договору, поставлено справу нашої державної самостійности на найгірших, навіть до подумання, основах. Полишаючи всю несолідність та наскорість українських державнотворчих вимог, пригадаймо собі такий момент з берестейських переговорів: При столі нарад, явилися німці, попри величезний орієнтаційно-політичний та господарський матеріял, також з мапою українських земель. У межі будучої Української Держави був включений цілком природно Крим з українським Чорним морем. При порівнанні німецької мапи з українською виявилося, що ввесь Крим находиться поза межами будучої Української Держави! На здивований запит німців, яка причина вилучення Криму, — наша делеґація відповіла, що Крим не є українською землею, але є територією... татарської республики, згідно з принціпом самовизначення народів. Цим самоозначенням власної політичної незрілости, всупереч тодішним — як нище виявиться — самого татарського населення Криму, українська мирова делеґація перечеркнула живловий інтерес української нації, як державної нації, до власного моря, до власного вікна на світ, до власної великодержавности.

Українське море! Українська фльота!... Який могучий вже сам звук цих слів, у яких відживає наша прадідівська мрія, всенародній сон про славу і могучість!

Відреклася колишня українська Центральна Рада від Чорного моря. І так остало аж по нинішний день. По бурхливих цих хвилях плаває нині червона московська фльота з кружляком »Память Леніна« на чолі. І Крим остав московський, входячи як гумористична автономна республика в склад не т. зв. Радянської України, а Радянської Росії, стаючи на рівні з Вел. Україною кольонією Москви, як

Індії при своїм опереточнім віцекоролівстві, є кольонією Анґлії.

* *
*

А всеж таки був час у історії нашої пореволюційної визвольної боротьби, у якому тверезий, державнотворчий інстинкт української армії наказав освобождення та прилучення Криму до української державної території. Українська Армія, тоді одиноко творчий вияв національної волі до державного будівництва, взялась, у особі одної з найкращих своїх боєвих частин, за це величезної ваги діло.

Частина, якій припало в участи виконати це почесне завдання, був Запоріжський Корпус. Поруч київських Січових Стрільців, які здебільша складалися з Галичан, Запоріжський Корпус був елітою Української Армії, її ґвардією. Початки його сягали серпня 1917 р., себто перших місяців революції. Спершу »Богданівський полк«, дальше »Окремий Запоріжський Загін« переходить непорушний, а все зростаючий на силі Запоріжський Корпус, всі перипетії та переміни державної влади на Україні. Почерез Центральну Раду, Гетьманат, Директорію тягнеться золота нитка його розвою на повній самовідречення службі українській державній ідеї.

В час виступу на Крим Запоріжський Корпус був під командою доброго стратеґа та всією душею і тілом відданого справі ґен. Натієва, якого правою рукою був дійсний творець корпусу, талановитий та загартований у визвольних боях полковник Петро Болбочан. Корпус складався у 80% з добровольців, переважно старшин та інтеліґенції, при чому нараховувалося кількасот Галичан. Поділ його був слідуючий: 1, 2 і 3-тій запоріжські піхотні полки, 1-ший Гордієнківський кінний полк, 3-тій Гайдамацький піший полк, 1-ший Запоріжський гарматний полк, 1-ший Запоріжський інженірний полк, 1-ший авто-броневий дивізіон, кінно-гірський дивізіон та повітроплавний відділ.

Сама передісторія кримського виступу, ще нині губиться в неясностях що до безпосередної ініціятиви. Деякі авторитетні свідки та учасники тодішних подій твердять, що ініціятива походу вийшла від тодішного міністра військових справ Жуківського, інші поминають справу ініціятиви мовчанкою, подаючи тільки сам факт походу. На всякий випадок є певним, що ініціятиву підняла Армія при повній, а навіть відтак злочинній індіферентности Уряду.

Приказ до виступу проголошено корпусові 10 квітня 1918 р. в час, коли він по здобуттю, після завзятих боїв з большевиками, Харкова, заволодів цим містом. Корпус одержав подвійне завдання: добути від большевиків Донецький басейн та звільнити Крим. Для осягнення цих двох цілей, командант корпусу ґенерал Натіїв рішив розділити свої

сили на дві ґрупи: одну, кримську, якої командування доручив полк. Болбочанові та другу, донецьку, під командою полковника Сікевича.

У кримську ґрупу полк. Болбочана увійшли такі частини: 2-гий Запоріжський піший полк, 1-ший Гордієнківський кінний полк, інженірний курінь, автопанцирний дивізіон, три легких і одна тяжка батерії, кінно-гірський дивізіон та два панцирні потяги. Крім того до ґрупи вступив Харківський піший, партизанський відділ під керуванням полковника Лубаницького.

На вістку про похід на Крим, весь корпус огорнув небувалий ентузіязм. Кожен вояк розумів величезне значіння Криму для України, розумів куди краще, чим рішаючі тодішні київсько політики-керманичі. Кримській ґрупі заздріли всі частини донецької ґрупи, хоч завдання цієї першої було непомірно тяжче.

Дня 11 квітня виступив полк. Болбочан зі своєю ґрупою по лінії Харків-Лозова-Олександрівськ, Перекоп-Севастопіль.

Серед безупинних боїв, звільняючи клаптик української землі за клаптиком від большевицького наїзду, посувалася побідна кримська ґрупа в напрямі соняшного полудня, приманчивого і так дорогого українському серцю Чорного моря. Дня 12-го квітня розбила ґрупа большевиків під Лозовою і захопила Павлоград, де прилучився до неї на короткий час кадровий кінний Павлоградський гусарський полк, який здавалось чудом зберігся від большевицького розгону.

Дня 13-го квітня ґрупа бере наступом ст. Сінельниково, а вже 16-го добуває Нікополь, а далі ст. Олександрівськ над Дніпром та входить спільно з У. С. С.-ами, що були тоді під командою полк. Василя Вишиваного (архикнязя Вільгельма Габсбурґа), у місто Олександрівськ.

Стріча Запоріжців з галицькими У. С. С.-ами була незвичайно сердечна. В Олександрівську, цьому серці запоріжських степів, в місці, де широкий Дніпро огортає у батьківських обіймах колишню столицю старого запоріжського козацтва Хортицю, виталися дві найкращі українські частини, достойні унуки тих Запоріжців, що колись під кермою свойого отамана князя Байди Вишневецького, першого основника сильної Січі, відкривали одну з найсвітліших сторінок визвольної боротьби за волю і державне право народу. Дня 17-го квітня, на площі перед Народнім Домом в Олександрівську відбулася спільна парада і перегляд обох українських частин. Серед величнього настрою, з очима, в яких горів вогонь посвяти і укохання великої Ідеї, проходили перед полк. Вишиваним стрункі відділи обєднаних Галичан і Наддніпрянців. Витало їх та благословило духовенство в ризах з хрестами і хоругвами, витало оду-

шевлене населення. Мент був сильний і незабутній. Полк. Вишиваний — як пише очевидець — поцілувався з полковником Болбочаном, а У. Січові Стрільці та Запоріжці клялися самі собі і один другому на вічну згоду в боротьбі за щастя народу, за Державність Українську.

Час однак не чекав і прийшла пора продовжувати похід. Дня 18-го квітня виступив полк. Болбочан в напрямі на Мелітопіль, змінюючи в останній хвилині плян наступу на Перекоп, новим пляном сфорсування незвичайно сильної большевицької запори Сивашу. На зміну пляну вплинув в першу чергу брак річної, дніпрової фльоти, без якої сфорсувати Перекіп виявилося неможливим. Слід згадати, що до Болбочана приєдналося багато Січового Стрілецтва, що довідавшися про кримський похід, потайки перекралося до корпусу.

Дня 18 квітня добули Запоріжці Мелітопіль, а 20-го впав большевицький Сиваш, взятий рідким для порівнання в історії наступом, де українське геройство та сліпа, просто безприкладна відвага докинули новий лавровий листок до вінка хвали української стратеґії.

Дальші події котилися мов блискавка. Запоріжська дивізія розбиваючи ворога в пух посувалася твердо, крок за кроком, серед небувалого ентузіязму населення, все більше в глибину країни. Дня 22-го добуто ст. Джанкой, 23-го Сарабузи, 24-го впав Симферопіль, добутий при допомозі добровільного загону кримських татар.

Вхід до Симферополя відбувся торжественно. На симферопільському залізничому двірці зустріла Запоріжський корпус депутація від місцевого Самоврядування, котра в імені цілого населення міста щиро і радісно витала Українське Військо, як свойого спасителя. І справді, нігде по всій Україні — як каже очевидець — не зустрічали українського війська з таким ентузіязмом, з такими овоціями і з таким захопленням, як робило це населення Симферополя. Всі вулиці були прибрані квітами, населення підносило на руках українських козаків. На спеціяльно скликанім засіданні президії Самоврядування звернено до запрошеного там полк. Болбочана прохання, щоби він як найскорше призначив для міста українську адміністрацію та військову владу. Крим отверто заявляв, що хоче бути з Україною. На жаль, Болбочан не мав доручення вдоволити прохання населення. Його справа була справою виключно військовою, він мав висвободити Крим, а справа правно-державного положення країни мала бути вирішена українським урядом, найвищим керманичем політики Держави.

На захопленню Симферополя не покінчився воєнний плян Болбочана. Визволити треба було ще центр большевицького правління Криму Севастопіль та Ялту. В районі обох цих міст скупчилися головні сили розбитої больше-

вицької армії т. зв. Кримської Соціялістичної Совітської Республики, готовлячися до останнього рішаючого бою. Кримська ґрупа вирішила не давати передишки большевикам, але продовжувати негайно наступ, так щасливо започаткований її боєвою ініціятивою. Це було вказане тим більше, що в севастопільському порті стояла все ще нікому не приналежна Чорноморська фльота під командою адмірала Сабліна. Ця фльота, від якої так легко відрікся український Уряд, тяготіла в суті річи до України, чого найкращим доказом було піднесення на її кораблях українських прапорів, в час, коли Німці заволоділи відтак Севастополем. Склад Чорноморської фльоти підчас захоплення Криму Запоріжським корпусом, був такий: чотири дренюти, 4 кружляки, 1 легкий кружляк, 11 ескадрових міноносців, 8 нових підводних лодок та кільканацять старих міноносців. Майже усі ці судна були вповні укомплєтовані та готові до бою.

Узмістовлюючи собі все це, легко зрозуміємо, яку велику вагу у оперативнім пляні Болбочана мусів відограватн Севастопіль. Всеж таки добути це місто, а тим самим довершити повного освободження Криму та дати Україні українську фльоту, не довелося Кримській ґрупі. Все траґічне не лежало тут однак — якби може хто думав — у успішнім большевицькім відпорі, ні, вся вина була по стороні... наших союзників, німців, які саме прийшли, очищеним Запоріжцями шляхом, на Крим.

Славний Гордієнківський кінний полк під командою відомого полковника Петрова, пізнішого ґенерала і міністра військових справ, при співділанні татарських добровольців здобув уже дня 24-го квітня Бахчисарай, стару, колишню ханську столицю, коли до Симферополя прибули на панцирнику представники ляндверної німецької дивізії ґен. фон Коша, який заняв в міжчасі м. Джанкой та посувався в напрямі на полудне. Ці представники зажадали негайного побачення з полк. Болбочаном, якому відтак заявили від імені Німецької Вищої Команди, що операції Кримської ґрупи слід безпроволочно припинити. Як одинокий мотив такого дикого домагання подали німецькі представники твердження, що Крим лежить поза трактатовими межами України та що вся акція ґрупи проводиться без відома українського Уряду та без порозуміння його з німецькою Верховною Командою. На випадок невиповнення наведеного домагання представники загрозили воєнними кроками зверненими проти Кримської ґрупи.

Такий вповні несподіваний інцідент заскочив Болбочана. Він бачив, що має тут до діла з якоюсь закулісною грою, що там в Київі діється щось погане. Боєві операції Кримської ґрупи очевидно припинено, а Болбочан старався за всяку ціну наладнати телеґрафічний звязок з Київом. Тимчасом прибули німецькі частини до Симферополя, а з ними

ґенерал Кош зі своїм штабом. На розмові з Болбочаном, Кош підтвердив домагання представників та мотиви свойого ультіматума. Болбочанові не оставалося ніщо інше, як або відмовитися виповнити німецьке домагання, а тим самим почати війну з німцями, або повинуватися і залишити Крим добутий такими пожертвами. Болбочан надумувався.

Тимчасом німці, що дуже недовірчиво віднеслися до Кримської ґрупи, сподіючися по різкій поставі полк. Болбочана якогось оружного конфлікту, почали окружати Запоріжські ешелони на симферопільському двірці та готовитися розброїти насильно ґрупу.

Серед такого напруженого стану приїхав викликаний Болбочаном до Симферополя ґен. Натіїв, а рівночасно повідомлено Болбочана, що телеґрафічний звязок з Київом наладнаний та можна говорити з Військовим Міністерством. Розмову проводили: ґен. Натіїв, полк. Болбочан та ґен. Кош, якого вони певні успіху запросили до апарату. В Київі при апараті були: премієр-міністр Голубович та військовий міністр Жуківський.

Скоро однак прийшлося жаліти, що запрошено німецького ґенерала. Розмова з Київом була одною компромітацією, одним скандалом. Виявилося, що Уряд справді затіяв ніби хитру, але в суті річи бездумну та просто дітвацьку »політику« відносно кримського питання. Наші київські тодішні дипльомати хотіли, не знати чому, витворити на Кримі подібну ситуацію, яку в пять років пізніше витворив польський ґенерал Желіґовскі на Виленщині, себто поставити німців перед »доконаний факт« приєднання Криму до України. Тому й справді український Уряд відпирався перед німцями будь якого звязку з Кримською ґрупою, підчас коли з другого боку горяче і скрито бажав успіху походові Болбочана. У своїй наївности не предбачив неминучого конфлікту, що його таке поставлення справи мусіло викликати і викликало. Безумовно розумніше булоб поставити справу, ясно, тимбільше, що німці ставали сильно заінтересованими союзниками України не булиб противилися »фактам доконаним«, знаючи заздалегідь про них, так само, як не противилися обсадженню Одеси, про яку також ні словечком не було згадано у Берестейськім договорі. Так однак, як справа була поставлена, годі було сподіватися иншої відповіди Київа, як ця, яку почули Натіїв та Болбочан... та німецький ґенерал: »Негайно звільнити територію Криму«. Дальше виголосив премієр Голубович аґітаційну промову до апарату, де багато говорилося про »Неньку-Україну«, про незабутню жертву Запоріжців, та де у »дипльоматичній« формі доручалося »провчити німців« і т. д. Цей останній зворот свідчив, що в Київі справді не все гаразд у відношенню Уряду з німцями та вказував мабуть Кримській

ґрупі, що війна з німцями не булаб неприємною інтенціям керуючих київських кругів.

Ясно, що ні Натіїв, ні Болбочан не могли у своєму тверезому розумованні допустити хочби на мент думку про війну з німцями, що тоді рівналась самогубству молодої української державности. Тому рішено з невимовно тяжким серцем залишити Крим.

Вночі 27 квітня залишила Кримська ґрупа Симферопіль, виступаючи у поворотну дорогу на Мелітопіль. День передтим мусів ґен. Натіїв на домагання німців звільнити ще понад тисячу татарських добровольців, що масово горнулися до українського війська і з яких Болбочан хотів утворити татарську добровольчу кінну дивізію.

Серед загального жалю населення Криму, залишили Запоріжці цю дорогоцінну, прегарну частку української території. Численні делеґації кримських українців та татар, що на вістку про відхід української армії, приходили зі слізми в очах просити, щоби армія не залишала Криму, домагаючися прилучення до України, — не могли зрозуміти, длячого »Україна відрікається їх«.

Сумне вертало українське військо, огірчене, близьке розпуки, але здисципліновано-послушне своїй команді. Запоріжці мовчали, але можна було в їхніх душах відчути повне зрозуміння для траґедії моменту, що була рівночасно... траґедією Криму.

В час, коли Кримська ґрупа залишала межі Криму, до здобутого Севастополя входили німецькі частини. Чорноморська фльота, переконана, що це українська армія, піднесла в один мент жовтоблакитні прапори.

Але також тільки на один мент. Колиж показалися сірі кольони та блискучі »пікельгавби« німецької піхоти, знизилися вони до долу і фльота, що була готова до відїзду, знялася і відплила у Новоросійськ.

Це було 29 квітня 1918 року.

* *
*

Кримська ґрупа залишивши здобутий майже вже цілковито Крим, переїхала до Мелітополя. Недовіря німецького командування йшло за нею аж туди. В Мелітополі заскочив Болбочана гетьманський переворот. Ґуберніяльним комендантом призначив гетьманський Уряд москаля, полк. Химича, завзятого ворога всього, що українське. Не диво тому, що Химич почав в Мелітополі натравлювати німців ще більше проти Кримської ґрупи, та вже в перших днях після Великодня 1918 р. становище Болбочана в Мелітополі стало просто невиносиме. Почали кружляти чутки, що німці хочуть конечно розоружити Кримську ґрупу. Болбочан, щоби уникнути конфлікту, вирішив уступити та перейти зі

своєю частиною оперативний район У. С. С. до Олександрівська, рахуючи цілком оправдано, на тверду підтримку братів-галичан.

Прибувши до Олександрівська, Кримська ґрупа при ревній допомозі У. С. С. почала в повному спокою свій новий реорґанізаційний період, що тревав біля двох місяців. Протягом того часу переформував полк. Болбочан свою ґрупу у »Першу Запоріжську Дивізію«, що нараховувала поверх 12 тисяч війська, добре вимуштрованого, складеного у переважаючій кількости зі старшинства та інтеліґенції. Постій у Олександрівську був найбільш романтичною добою в життю цих новітніх Запоріжців. Тут на степах старого Запоріжжа, Болбочан зумів відродити та зміцнити в них той лицарський дух, що дав їм силу, єдиним з посеред усіх великоукраїнських військових частин, перетрівати три тяжких роки революції, повних нерівної боротьби серед найтящих обставин, при цілому ряді тяжких розчарувань.

На той час припадає також пропамятний для всіх Запоріжців день відвідин колишньої запоріжської столиці, Хортиці.

Дня 18 червня 1918 р. — як пише очевидець — прибули Запоріжці на цей історичний, дорогий серцю кожного українця острів. Йшли в стрункіх рядах, з музикою і з прапорами. В кожного зі зворушення тремтіла душа. Перейшли попри рови з невеликими редутами, попри могили та ями, які зберіглися по нинішний день, а які будовано ще за часів славетнього Байди — Вишневецького. Йшли найкоротшим шляхом. Дорогою пройшли мимо великої скелі, що звалася »Вошивою«. На »Вошивій« побудував колись гетьман Шах сильний редут, що нависши над Дніпром, тримав колись під гарматнім та мушкетним вогнем на цілу верству весь Дніпро.

Тут затрималася прогулька. На схід було видно в долині Олександрівськ в садках і парках, на північ Великий Луг Запоріжський, як зелене море і широкий — широкий Дніпро, що нарешті вирвавшись з камяних обіймів »Вовчого горла«, теперішнього Кічкасу, розливається, проминувши Хортицю, на кілька верст.

Загомоніла команда: »Спочинь! І в тойже самий мент козацтво, яким заволоділо якесь могутнє зворушення, кинулося на коліна, віддаючи синівський поклін дідівським могилам, цілуючи зі слізми одушевлення святу землю лицарських предків. Найбільш зворушені — як пише очевидець сотник Запоріжців Авраменко — були галичане, тоді найбільше національно свідомий український елемент.

Коли минула перша хвилина зворушення, відбулася тут, в обличчю мовчазних, грізних скель, свідків великого нашого минулого, ще одна святочна присяга запоріжського війська на вірність народові та Українській Державности.

— — — — — — — — — — — — — —

Нині минуло від тої піднеслої хвилини років десять. Хвилево майже перервалася традиція Українського Національного Війська. На Хортиці, на місці останньої присяги Запоріжців, здіймається ще по нинішний день, поставлений там полк. Болбочаном, залізний хрест — »знак щирої любови і вдячної памяти орлам небіжчикам Запоріжської Січі«, поставлений їхніми вірними нащадками, запоріжським військом Державної України.

Чи побачить ще Хортиця Українське Військо?...

Історія повторюється. Доля змінчива. Чомужби не мала відмінитись і для нас?

— — —

Ґен. Всевод Петрів.

Уривки зі споминів *).

I.

Під вечір вирушаємо далі на аул Юкаро Антуан, а від нього гірськими доріжками на Зую, куди підходимо досвіта 24-го квітня. У ночі пройшов дощ, і порядно таки розмочив дороги, так що було богато мороки з возами та гарматами. Через шосе проходимо не спиняючись і лізем вздовж річки Зуї до якихсь німецьких кольоній в узгірях, де стаємо на відпочинок, який неминуче мусів бути, бо мали ми за собою 36 кільометрів поганої гірської розмоклої дороги, по якій до того йшли в ночі. Вислано стежі в напрямі Мамут Султана, для забезпеки, колиб там появилися большевицькі загони і на шосе в сторону Зуї на випадок, коли проскочуть туди наші мотоциклети-гарматки на позицію з дулами звернениими на північ, проти несподіванок від німців.

Стоїмо щось до 11 години ранку, бо не лише треба дати відпочинок людям і коням, але й впорядкувати татарів, яких вже пристало до нас понад 200 озброєних і частинно з кінним вирядом та з одним старшиною. Призначую Андрієнка з 10 кадровими гайдамаками і зі старшинами взяти татарський загін під оруду. Андрієнко радо одягає на чубату голову татарську баранячу шапку, порядкує татарів і просить дати йому »Смертників« як опору татарському кримському чамбулові імени Тугай Бея, як він хоче його охрестити »для історичного реванжу«. Але татари все називають себе »ескадронцями«, так що »історична назва« так і не принялася.

Коло одинадцятої години чамбул був готовий — дві сотні та наші скорострільці »Максима« попереду наші стар-

*) II-гий том дуже цікавих споминів цьогож автора вийшов накладом „Червоної Калини".

шини, коло кожного татарин перекладчик, у Андрієнка готов уже і штаб і звязкові, ну, словом маленька копія Гордієнківців, коли їх було ще мало. Роблю побіжний перегляд чамбулу. Це мабуть вперше в українській історії український командант робить перегляд татарської ним-же сформованої частини.

Після перегляду перша сотня чамбулу та і Гордієнківська під орудою Андрієнка йдуть в авангард на Мамут Султан, а за ними і весь полк з гарматами.

Гори все вищі і вищі. На далекому обрію то виринає то зникає масивний, суворий обрис Чатирдагу, що чорніє мов грозова хмара. Йдемо по якомусь відкритому горбку, а направо, в далечині затягнутій серпанком дріжачим і переливаючимся, блестить рівний простір синяви моря. — »Батьку, козацьке море!... — кричить Божко, забувши, що ми влізли у »чужу землю«. Всі голови повертаються туди в далеку далечінь. Вониж перший раз у життю мабуть в Кримі. Тільки 2 сотня чамбулу, що йде між гайдамацькими сотнями мугикаючи якусь пісню, несхвильована.

Дорога дуже тяжка. Часом доводиться злізати з коней, вести їх за поводи, підпирати вози, на руках спускати під кручі гармати. Тому, хоч і знаємо, що треба поспішати, бо через Симферопіль проскочили наші мотоцикліcти і донесли, що на вулицях бій, то щойно під ніч, коли вже темніло, ми спускалися сховзуючись у ту долину, по якій пробігає шосе на Алушту і де лежить Мамут Султан.

З долини на зустріч нам пливуть смуги туману, який ледви освітлюють згасаючі червонисті та зеленуваті блиски заходячого сонця.

Не знаю, чим це пояснити, але у тих смугах туману почали то зявлятись то зникати, великі то менші, постаті їздців, які наслідують, нібито літаючи у повітрі, рухи тих наших гайдамаків, що спускалися по крутозбічю.

Проходить чорна ватага скорострілів. Чую приголомшені голоси: ...»Військо ніби йде... Ніби примари старих запорожців«... За хвильку каже хтось спокійно голосніше: »Не ми перші... Туди йшов і отаман Сірко з товариством«... »Ага пізнаю — каже Божко — а за ними оселі татарські горіли, а тепер дивись, скільки татарів коло нас гуртується, щоб за волю боротись. Старими доріжками, товариші, йдемо, але новими шляхами«...

Пролітає смуга туману, смеркає, — густіють тіни, із крутобічя зїзжають гармати та йдемо далі.

Ось чорною стіною дерев підпливає Мамут Султан, ось і шосе, на якому чекають нашого підходу мотоцикліcти з Симферополя та донесення від Андрієнка. Симферопіль сильно обсаджений нашими, що готуються тепер до наступу на Бахчисарай. Республиканці мали нині в місті параду,

завтра якийсь бенкет від місцевого самоврядування... Ну, це вже погано, не час тепер.

Від Андрієнка дуже цікаве донесення: В селі Янкої, в горах 8—10 кільометрів від Мамут Султану, під самим Чатирдагом перебуває татарський республиканський уряд під охороною своїх військ. У горах починається боротьба між татарськими повстанцями та висланими зі Севастополя революційними відділами. »Ескадронці« з чамбулу поставили урядові вимогу залишити їх під командою української старшини, якій вони вірять; зголошується вже маса добровольців, так що потрібний новий кадр. Андрієнко йде далі в напрямі на Бахчисарай.

З тими кінними, що привезли це донесення, приїхало двох членів цього татарського уряду — якісь тяжкі призвища, яких не памятаю — для пертрактацій головно про це, яка є постанова Українського Уряду що до питання про незалежність Криму.

Що я міг їм відповісти, маючи тільки ці інформації, що я дістав від Натіїва*) та в яких питання незалежности Криму не трактувалось навіть поважно, тому сказав лишень, що сучасні мої завдання вимагають формування татарських збройних частин притягненням до них як найширших, переважно трудових, верств.

Ці війська, природно, мають уявити з себе опору їх самостійницьким змаганням, а тому нам ніби то по дорозі.

Після цієї розмови повели нас преставники в гори все вище та вище та нарешті спустились у якусь долинку з крутими берегами, до яких поприліплювані були, як ластівочі гнізда, саклі**).

Вмить збігаються до нас татари. Господарі беруть потомлених гайдамаків та коні і підводять по стрімких вузеньких доріжках у всі сторони по саклях на відпочинок.

У темряві та на цій страшенно перерубаній місцевости годі визнатись і впорядкувати в ночі поготівля. Та у Мамут Султані крім звязкової чети від мотоциклістів залишено пів чети на сторожі, а на пів дороги між Мамут Султаном та Янкоєм, у якихсь то окремих аулах, другої півчети; інших шляхів, кажуть, звідтам немає. За доріжками в бік Чотирдагу стежить татарська збройна охорона уряду, а в бік річки Білібею та Бахчисараю пішов Андрієнко. Отже зі всіх боків охорона на ніч вистарчить. А тепер спати і спати. Тому спокійно лізе штаб по якійсь стрімкій стежці, натрапляє на купку саклів та по них розходиться. Вмить протягаються

---

*) Ґен. Натіїв пояснив що Українському Урядові залежить на фльоті та на приєднанню Криму до України, як автономної одиниці, і що німці не хочуть, щоб фльота піднесла український прапор, бо хотілиб її захопити для себе, а може й анектувати Крим, мотивуючи це тим, що там мішане населення і богацько німецьких кольоністів.

**) Татарські хати.

телєфони до саклів, де кватирують команданти сотень і батерій, до татарського уряду і до наших сторож. На шосе в Мамут Султані вже залучилися до дроту наші телєграфісти та перестукуються зі Сімферополем і Алуштою, які на наше здивування ведуть між собою товариську бесіду, про те, як протиділати німцям та гайдамакам, як боротися з татарським повстанням і таке інше...

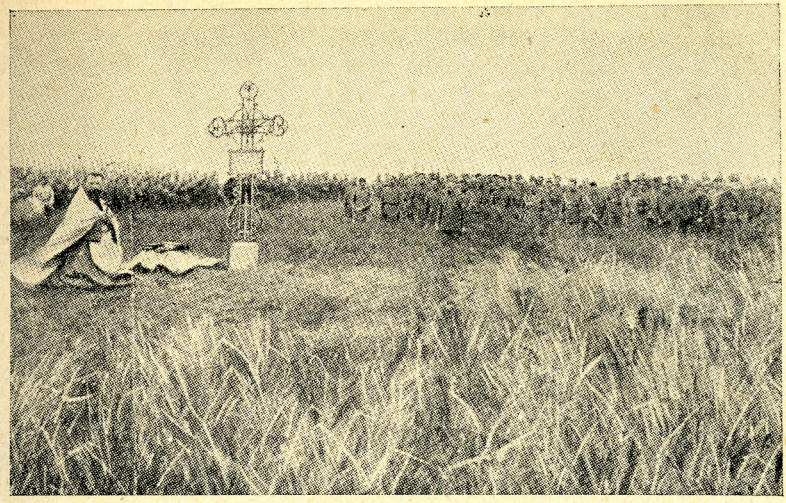
Очевидячки і Сімферополь взяли республиканці якимись хитрощами.

За годину всі наші турботи з улаштуванням на відпочинок кінноти скінчились, при чому навіть коней чистити допомогали татари. Весь полк заснув спокійно. Лягає і штаб покотом на мягкому килимі, що товсто вкриває цілу підлогу тієї саклі, яку нам відведено для нічлігу. У сусідній кімнаті, щось на зразок кухоньки чи передпокою, куняють коло телєфонного та телєґрафічного апарату вартові і звязкові. Молоді господарі, що недавно пібрались, туляться тут в нашій кімнатці на широких лавах-ліжках по під стінками.

На ранок вийшов я на ґаночок цієї саклі. Чудовий краєвид. Просто на південний схід він обмежувався темною стіною ліса, що ріс на горах й до нього піднімалась круча вся у проривах та яругах так, що за ними й невидко кудою зникає вузенька доріжка, що біжить до ліса, від якого перебігає тутже за аулом, невеличкий струмочок — джерело річки Альми. Вправо, майже на північний схід, біжить луг із крутими берегами, по якому протікає цей струмочок, зникаючи разом із яром за чорним зворотом, виринаючи то знову, зникаючи із виду вже на завжди в лісах, що насуваючись ховають у своїх мурах яр. Вліво, ніби то насунувшись на самий аул, велетень Чатирдаг — виблискує своїми голими, каменисто скелястими верхами, які де-не-де розсікає ґрупа кущів, так здається, та до якої повільно піднімаючись повзуть темні травянисті похили. Здається все так близько, але не лишень здається, бо ось отара овець на пасовиську майже під самими камянистими лисинами, вівці — як мухи, вівчар як жук, бо до самих верхів буде добрих три кільометри.

Вліво назад на північний схід тягнеться, вється по відногах Чатирдагу вузенька доріжка, що то зникає то знову біліє своїм камянистим верхом на темних відногах-провалах. Доріжка ця веде на шосе Сімферопіль-Алушта, на яке виходить між ст. Туман-Базар та аул Шума в ті місця, де починає підноситись глибоким лугом шосе на перевал.

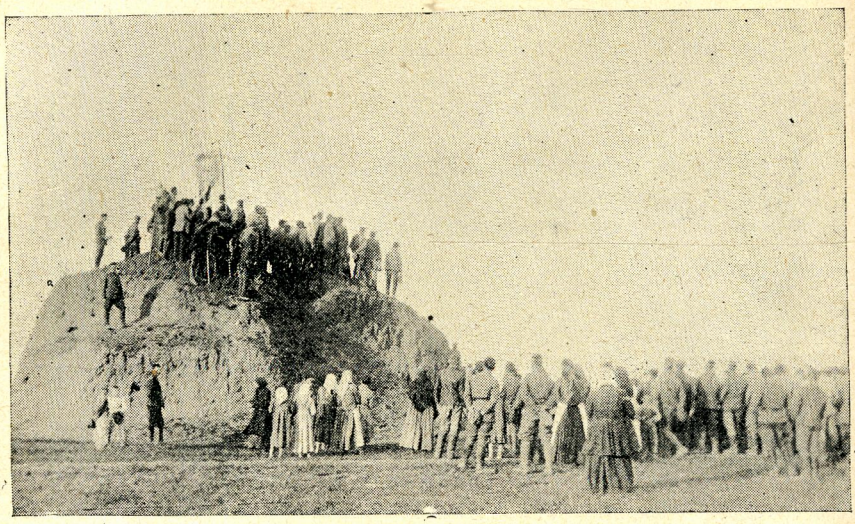
На північ круча коло самого села, вся перерізана стежками, кінчає краєвид, а на неї широким лугом-промивом виходить шлях на Мамут Султан, обсаджений з обидвох боків саклями, що ліпляться на кручу невеличкими площадками-городами.

Полк. П. Болбочан з Запоріжцями справляє поминки за душі козацьких предків на Хортиці під хрестом, де колись стояла церква давної Січи.

Перегляд Запоріжського Кінного Полку ім. Дорошенка, отаманом Приходьком у Бахмуті, в травні 1918 р.

На козачій могилі, під селом Біленьким, коло Хортиці, хоронять Укр. Січ Стрільця, Ярему, що поляг у бою з большевиками під Олександрівськом у квітні 1918 р.

Похорон поляглого в бою під Галичем хор. Костя Хмілевського з полку Чорних Запоріжців на цвинтарі в Станиславові в серпні 1920 р. Над гробом ґен. Павленко з решткою Запоріжців, учасників походів 1917—1920 р.

Весь аул досить великий, розкинений повз цього шляху та по кручі понад річкою Алмою.

Тепер тут рух — життя: по малих двориках, по при саклі, повно коней на припонах, коло яких клопочуться чубаті гайдамаки, а поміж тими, що з голими головами деякі у фесці тютюбейці, чи навіть у невеличкому турбані місцевих татар.

Шапки зі шликами мішаються з баранячими круглими, з червоним верхом шапками »ескадронців«.

Між усіми тими гуртками де-неде пройде постать у театрально-татарському одязі, ніби то з якогось старого малюнку такого маляра, який знає татар тільки з опису їх у якійсь старій книжці. Ці постаті колись »провідники«, а тепер »повстанці«.

Місцями видко наші скупчені вози, між якими курить похідна кухня — це значить, що десь недалечко від неї »штаб сотні«. На одному із подвір, що над шляхом на Мамут Султан, стоять чотири наші гармати, що невідомо яким робом приїхали сюди в ночі, тепер задиркувато позирають на близькі вже гори, для яких вони призначені.

Мене особисто дуже цікавлять оці фески, які вдійсности не є традиційно-татарським убором.

Пояснення цьому дає і вигляд турецького старшини з інтеліґентним обличчям, який зголошується до мене та через перекладчика пояснює, що він є командантом сотні полонених турків, яка була на роботі на побережі, а тепер прийшла сюди допомогти братам по Магометаньстві — татарам. У його сотні страшенний брак зброї, на 200 чоловік є всього 28 крісів та 6 шабель. Він просить зброї та ставить весь свій відділ у розпорядження української військової команди.

За ніч із підслуханих телеґрафічно-телефонічних розмов дізнаємось богато цікавого. В Севастополі від швидкого нашого наступу, російська залога в паніці випустила з вязниці російських старшин моряків, які до цього часу масово були винищувані як контр-революція, навіть випущено найбільшу контрреволюцію, адміралів.

Всі ці вчорашні вязні мають тепер майже диктаторську владу що до військових справ, хоч і творять з комітетами вищу військову раду оборони. Севастопільська фортеця та фльота горячково готуються до оборони, але ця підготовка, яка вимагає надзвичайних зусиль та порядкування адміралів »контрреволюційними методами«, дуже не подобається моряцькій масі і вона відмовляє звичайно послуху. Тому то рада Алушти каже раді Симферополя, що »прийдеться братця садиться на дно«, до того ще і контрреволюція піднімає голову — ось до Козмодемянського монастиря, де є склад зброї, не можна підійти, бо його заняв якийсь старшинсько-татарський відділ піддержуваний монахами.

Невгомонний Андрієнко ще в ночі просунувся до джерел річки Коча і доносить, що ранком йде брати Бахчисарай, бо його відділ збільшився вже до 350 чоловік і ще напливають нові охотники, тому просить настирливо старшин та зброї для формування 3-ої і 4-ої сотні татарського чамбулу, бо коней та людей на це формування вистарчає, тільки зброя дуже ріжноманітна від місцевих старовиних турецьких рушниць починаючи.

Разом із цим донесення приїхало двох »провідників«, які виїхали зі Севастополя.

Вони кажуть, що українська частина моряків, а їх чи не більшість у залозі, обурена на адміралів і на мітінґах, які там відбуваються весь час, настоює, щоби підняти український прапор та передати порт і фльоту українській владі. По Севастополі кружляють ще чутки, що у нас вже повний розрив із німцями...

II.

Небаром по нашому повороті із Криму та приході в околиці Александрівська, була впорядкована спільна вечеря У. С. Стрільців та Запорожців і концерт в місцевому саді. На це свято запрошено і Гордієнківських старшин. Я дозволив зайти до саду і нашим гайдамакам, щоби близче познайомились з У. С. Стрільцями. Перед вечерою бачу проходжується по саді юрба наших чубатих, а між ними архикнязь Вільгельм і патер Бон, нерозлучний його прибічник, чи то бельгієць чи то італієць, та дуже добре балакаючий по українськи.

Своєрідна ґрупа: масивні наші хлопці, — чубаті, типові українські лиця, а між ними також породисте обличя архикнязя, молоденького та щупленького тоді хлопчика з русявим волоссям і голою верхною губою, в австрійськім уніформі та мазепинці, а поруч нього, голене, хитре, трохи якесь пухке обличя невеличкого ростом патера і ще якогось товстенького в своїому довгополому одязі військового австрійського панотця.

Як кажуть хлопці, архикнязь сам підійшов до них і почав розмову про їхній полк та про Центральну Раду. »Теж простий який!« — кажуть здивовано хлопці — »простіший за першого ліпшого республиканця« (Хлопці і за гетьмана вперто продовжували звати 2 Запорожський полк, Республиканським) — »а й гарно по українськи балака! Не від того, щоби і Центральну Раду та її універсали визнав«...

Вечера відбулась виставно, а поруч з цією старшинською вечерою, у другому відділі веранди крутилося Гай-

дамацтво, якого ніяк не міг виперти комендант 2 Запоріжського полку, який все хотів, щоби веранда була порожня, але його зусилля привели лише до того, що сам архикнязь Вільгельм заступився за Гордієнківськими Гайдамаками кажучи, що вони вже перебули революцію і є також рівноправними громадянами, як і старшини, тому поза службою мають повне право навіть брати участь в обіді, а не тільки бути свідками її на веранді. Нове здивування наших хлопців, яке ще збільшується, коли після тоасту, яким архикнязь вітав Запоріжжа, він повернувся до Гайдамацького стола з окликом: »Гайдамацтву слава!«, перехиляючи при тому цілком вже не архикнязівським рухом добру таки чарку.

...»Здоров був Вишиваний!« — гукнули йому у відповідь Гайдамаки.

»Це вже не чемно« — нахиляючись каже до мене Болбочан. »Але справді по Запоріжськи« — відповідаю я.

В наслідок цього першого знайомства полку з архикнязем Вільгельмом, почали ходити балачки про це, що добре булоби »охрестити хлопця на нашу віру, бо хоч він і з королівського кодла, але може вийти із нього путящий гайдамака«.

Разом із тим Болбочан, прикликавши ще перед цею спільною вечерою мене до себе, спитав чи не згідні Гордієнківці разом із Дорошенківцями та 2 Запорожським полком зробити маленький пуч та проголосити Гетьманом всієї України Василя Вишиваного? Це мовляв, протиставилоби німецьким впливам впливи австрійські та мабуть що знищилоби російського ґенерала Скоропадського і всю його російсько-німецьку авантюру, приєдналоби до України Галичину та евентуально притяглоби до нас богато галицької інтеліґенції та відродилоби Синих[1]) і Січових Стрільців[2]), а до того мабуть булоб приємно і панам з Антанти, бо це ослабилоби міць австро-німецької спілки.

Василя Вишиваного, рахуючись з його дуже демократичним успосібленням, легко буде умовити хочби через У. С. Стрільців та патера Бона підписати яку захочите конституцію до часу скликання установчих зборів, які його можуть проголосити виборним гетьманом, у ролі президента.

Переворот цей можуть піддержати У. С. Стрільці та ті галицькі полки, які є тепер на території України, але їх участь має бути більше пасивна з огляду на підпорядкування австрійсько-військовій карности.

Виходило ніби то добре, але я сказав Болбочанові, що не можу дати йому рішучої відповіди і мушу порадитись

---

[1]) Сині — дивізія Синьожупанців сформована в Німеччині з полонених.

[2]) По проголошенню Скоропадського гетьманом, київські Січові Стрільці були розурожені і частина їх попала до Запорожців. Подібне сталося і з Синьожупанцями. Прим. ред.

не лише зі своїми хлопцями, але із тими революційними селянсько-робітничими орґанізаціями, з якими ми у звязку. Бо хоч і знаю, що Вишиваний зробивби на селах дуже позитивне враження, але що іншого балачки, а що іншого діло. На останню мою заяву Болбочан відповів тільки те, що він радивби мені бути більше обережним та не кокетувати з революцією, бо тепер це не в моді і може скінчитись для мене поганими наслідками. Всеж таки він просив мене, якось і то скорше до повороту Натієва, влаштувати можність близького познайомлення з архикнязем Гайдамацтва, а як-що я так хочу, то й селянства.

Такий випадок не тяжко було підшукати, бо крім зносин зі селом в орґанізаційних справах, про які я далі розкажу, почалася також буйна просвітна діяльність, яка йшла разом із селами у яких ми стояли, і завдяки її вже склалась театральна селянсько-гайдамацька трупа, яка вже готовила до вистави »Назара Стодолю«, »Гостя з Запоріжа« і інші. Крім цього Гайдамаки вже порядкували мандрівні бібліотеки і брошурки та готовили летючки-брошурки для селян, які зясувалиби останні події та завдання, які під цю пору стоять перед селом.

Отже »Назар Стодоля« був готовий. Треба було ще подбати про відповідні додатки і ми вирішили влаштувати також і селянське свято, використавши для того два сумежні великі сади, панський та шкільний, які лежали на похилах на одному з кінців Царицинового Кута, та мали кілька вільних від дерев муравників. На одному з них построєно сцену, яка давала змогу оглядати виставу тисячній юрбі, розташованій по муравниках, садку і по похилах. Сцену збудовано велику, бо великого гурту статистів і статисток таки у власних одягах не бракувало.

Щоби не перешкоджував нам пліт, ми його зняли; позичили також з недалекої фабрики динамо і в цей спосіб освітили сади елєктричними лямпками понатикуваними по деревах і схованими у листях. Енерґію для освітлення дав нам наш »Пежо«.

Коли вже все було готове, повідомили Болбочана і він призначив нам як тимчасовий комендант корпусу, перегляд, на якому мав бути і архикнязь.

На цей же день оголосили ми афішами в Павлограді, Олександрівську та Мелітополі про Гайдамацько-селянське свято у Царициному Куті та запросили гостей за якими мали вийти наші ешелони з невеличкими гайдамацькими вартами і кіньми по возах, щоби цим громадяни хоч якнебудь відчули, що і вони трохи були Гайдамаками.

До того-ж дня скликано на свято усіх орґанізованих селян, які мали бодай вислати своїх представників, (далекі мали використати ешелони), щоби подивились на справність свого війська та познайомились з У. С. Стрільцями.

В програмі був — перегляд, спільний обід селян та війська, фестин та вистава.

На цей день могли ми спокійно стягнути цілу нашу сторожу, щоби було скільки можна більше Гайдамацтва.

Година перегляду не була оголошена, тільки сказано, що між 10. та 11. Щоби не томити коней, ми їх посідлали, але держали по стайнях.

Біля 10-ої години прикурили з Мелітополя та Олександрівська ешелони повні цікавих, які розташувалися разом із безлічю дооколичних селян та місцевих над долиною Кінською по її високих берегах у Цариціному Куті.

Нарешті телєфоном повідомлено, що через яр їде три самоходи, а одночасно прикурив останній ешелон із Павлограду.

При вїзді у Конкринівку стояла почесна варта гарматчиків (у них тоді людей вже було і коней на 6 гармат, а гарматок чотири). Вони стояли верхи у чорних бурках та шапках з червоними шликами. Там-же стояла і бувша царська, тепер Гайдамацька, брика запряжена в чотири коні для архикнязя і почоту*) та приспосіблений для їзди драбинчастий віз в чотири коні для решти, бо зі самоходом не гаразд було, міг зіпсувати все враження та й коней міг налякати.

Ось і надїхало вже авто.

Підходжу до його зі звітом та привітанням. На сонці блискають шаблі почесної варти, а по селах близько і далеко плачуть сурми полохливо співаючи »алярм«.

Поки пересідають на вози і начальство і свита, по вулицях Конкринівки летять стрімголов на конях Гайдамаки, стукотять вози.

Жену вперед, а за мною летять повним бігом і брика і віз, а довкруги брики, виблискуючи шаблями та повіваючи бурками як чорними крилами хижі птахи, несеться кінна варта.

Спускаюсь із крутого Конкринівського спуску і бачу — як все поле вкрите куди не глянь їздцями, возами, гарматами, а береги мають безлічю хусток, цьвітуть білими сорочками, мальовничими хустками на жіночих головах, а до того ще піп із власного почину вдарив у дзвони...

Я ще не вспів доїхати до цього місця, де мав уставлятись полк, як передімною вже стоїть стіна коней і людей непорушно, а долина спокійно шелестить травами і плюскоче річка Кінська, ніби то і не гналися щойно по ній у буйному розгоні гайдамацькі коні, та лише береги гудуть вигуками та завмирає луною у Великому Лузі гомін дзвонів, ніби каже він як колись: »Добре діти!«...

---

*) Брику у якій їздив цар коли перебував на Кримі, забрали Гайдамаки з Криму, де вона переховувалась у одному з монастирів.

Ось наближається, повіваючи бурками, чета прибічної варти, а перед нею вже чвалом несуть брику, як перо, вороні коні.

Команда! — Блискають привітно гайдамацькі шаблі, брика звільняє бігу, чета варти зникає за фронтом полку, за кіннотою, поспішаючи вже до своїх гармат, а в повітрі звенить схвильований юнацький голос і з мягким чужим наголосом вітає Гайдамаків: »Здорові були Гайдамаки!« — »Здоров був архикнязю! — реве полк як одна велика людина.

Перегляд. Тут і комбінований наступ, тут і спішування блискавкою і знову подають коноводів і кінна атака. Збірка. Гармати беруть рови-перешкоди. Нарешті те, на що не зважиться всяка кіннота: кінна атака в повному розгоні, лави крізь лави, а на прикінці збірка теж у повному гоні у напрямі на почесних гостей, так що дехто зі світських відступає взад.

Береги Кінської гудуть окликами і шелестить »Луже« дібровами »Добре діти«.

Присутні старшини У. С.-сів дивляться широкими відчиненими очима мабуть того й не бачили, а правду казати і я за 16 (тоді вже минуло) років своєї дійсної служби, такого теж не бачив, бо ніби і коні зі всіх сил намагалися, щоби доказати, що вони добре військо і люди. Цеж перший перегляд та ще прилюдний за весь час істнування полку, в якому всі уважають себе його співтворцями.

На кінець остання сензація. Йде парадним маршем по твердій толоці автовідділ, вимахуючи колесами — попереду мотоциклі, а за ними тягарові авта рівнаючись справно як добра піхота.

Розбір вправ, підчас якого Болбочан виявляє великий такт і ні разу не ризикує на такі оцінки, які моглиби виявити, що він у кінноті не дуже, але з тих загальних уваг, що він робить, складається добре враження.

Подяка і сотні співаючи, одна перед одною, щоб краще, розходяться на свої місця, а до приїзших підходить голова сільської ради та просить від імени селян і війська на обід та забаву.

Архикнязь садовить дядька поруч себе та їде з Болбочаном у напрямі Царициного Кута, але доїхати щастить лише до майдану. Далі мусять уже злізти, бо товпа не дає коням ходу. Все рушає до саду, де нашвидко зготовлено із дощок столи, прикрашено їх пляшками з пільними цвітами та цвітами розсипаними по них. Столи застелені чекають на гостей. Ріжноманітні миски та полумиски, чорний хліб святий, борщ з походних кухонь та котлів, що курять за садом, якась смаженина з тимчасових плит, що влашто-

вані тут-же поруч з кухнями і де пораються молодиці пересміюючись із гайдамацькими кухарями.

Гостить село, ми тільки помагаємо. Селяни увійшли в ролю господарів, припрошують і прибалакують. До нас вони вже давно звикли, але від У. С. Стрільців теж не сторонять та все питають. »А деж той Вишиваний?« — і побачивши кажуть: »І молоде воно, а вже архикнязь«.

При столах зміняють один одного гості. Кому не вистало місця, той просто на траві підхарчовується. Промов ніяких, — від розмов аж село гуде.

Обід скінчився. Тепер у садок, на забави. Ось стоїть віз з бочками, а коло нього воли та засмальцьований дьогтем чумак. Він припрошує до пива. Там знову старий запорожець цідить для охочих, із бочівок на високих ногах, горілку та вишнівку; під повіткою циган з якимось солодощами та жидівський похідний крам з всякою всячиною, шатро з ворожкою, фокусники. Дальше бандуристи, а за ними лірники; якась льотерія, яку уладили якісь селянські дівчата на дохід школи, а далі сільська музика — грає, гуде бубен, плаче скрипка, промовляє бас і дають муки закаблукам хлопці гайдамацтво — дівчата. Ярмарок не ярмарок, січовий базар, не січовий базар, але весело. Вишиваного відокремили селяни від його почоту, а він балакає із ними та пє пиво. Патера Бона пробував взяти в оборот місцевий пан отець, але йому не пощастило і патера взяли між себе селяни. Загалом галицькі гості і розгубилися в селянському морі, що хвилювало по садку.

Коли стемніло, сад замиготів безлічю огників і на ярко освітленій сцені пішла вистава. Підчас вистави гайдамацтво одягло архикнязя в нашу бурку й шапку, »бо холодно« і тим хоч на зверх охрестило його у »свою віру«.

Свято скінчилось. Гостей провожали їздці зі смолоскипами і зі стрілами. Відїхало авто, відїхали гості ешелонами. Почалися будні.

За кілька днів приїхав відділ хорватської кінноти австрійської армії з наказом виданим ясновельможним Гетьманом Всієї України, щоб селяни негайно повернули все награбоване військове і панське майно, поорали та пообсівали свою і панську землю, бо інакше покарає їх гетьманська влада, висилаючи »союзні« військові частини.

Майно малося здавати все одно кому, чи то представникам гетьманської чи австро-німецької влади.

Так прийшов до нас перший маніфест нової національної влади...

Др. Володимир Щуровський.

Українські Січові Стрільці на Запоріжу.

Одноманітно в безділлі плило життя фронтових частин У. С. С., в селі Сковятині, біля Борщева, на склоні 1917 і початку 1918 р. По той бік фіктивного фронту филювало тоді море розбурханої стихії. Плесо революції підносилося й опадало, викидаючи на беріг що раз нові кумирі, міняючи своїх чолових провідників. На Україні рівночасно викльовувалась і оформлювалась ідея державности, стремління до відокремлення від Москви, до самостійности. Завершення дав берестейський мир, на котрий Москва відповіла висилкою армії Муравйова на Україну. Московські війська баґнетами й провокацією розсадили молоду українську армію, приневолюючи тим уряд »Центральну Раду« просити помочі у Німеччини і Австрії. З першими відділами австрійських військ увійшли на українську територію Українські Січові Стрільці, під командою сотника О. Микітки. Йшли сірі кольони молоденьких лицарів, з піснею на устах, завзяттям в серці, крізь розмоклі подільські степи, прямуючи на Золотоверхий Київ, щоби там заткнути прапор, піднесений перед 4 роками, як символ визволення Батьківщини. Стрічали по дорозі лиця осяяні радістю й вірою у кращу будуччину, виходила їм на зустріч зневіра, а то й явна ненависть. Це не спиняло їх на шляху. Лише серце стискалось і тьмарило мозок почування немочі горстки супроти полчищ явних і тайних ворогів. Села темні, схвильовані кличами большовицьких аґітаторів, не визнавались в повені складних соціяльних питань. З години на годину зміняли свої симпатії і кидались з одної крайности в другу. Міста з ворожим чужинним населенням були кадрами деструктивних сил, що заливали села. Національно свідома частина української інтеліґенції, нечисленна, обтяжена первородним гріхом російського народництва, не вміла повести народу на вершини власної державности. На ось такій канві мережали У. С. С. стрічки свойого весняного походу.

Дорога від збручанської границі по узлову стацію Вапнярка, що її перейшли Стрільці пішки, це немов летюча пропаґанда у користь української державности. Щоденні нічліги й короткі постої по селах і місточках, від Камянця через Дунаївці, Ушицю, Станіславчик, Жмеринку аж до села Кислицьке, давали Стрільцям змогу стикатись зі що раз новими людьми, спізнавати їх недостачі, сподівання, замисли. Від себе полишали їм Стрільці національне осві-

домлення й віру в живучість найвищого ідеалу, »Вільна Самостійна Україна«.

Та до найгарніших наших переживань з того часу належать хвилі побування в Олександрівську. Тут довелось провести три перші найкращі місяці, квітень, травень, червень 1918. р., справжню весну, не лише в природі, але здавалось теж тоді, у політично- державному положенні України. Хоч під чужою опікою, а всеж таки звільнена від відвічного ворога, своя Держава. Під Олександрівськом звели У. С. С. перший оружний бій з московськими, червоними військами. Наступ на залізничу стацію відбили большовики й приневолили Стрільців відступати Дніпром у сторону Нікополя. Бій начався вечером захопленням нашими частинами, товарової стації. У ночі, користаючи з темряви, повели большовики протинаступ й відкинули Стрільців до Дніпра. Відступ відбувся досвіта, на пасажирському пароплаві, Дніпром. Ворог обстрілював корабель арматним вогнем, рівночасно з берега скорострілами. Положення було критичне. Вистарчав оден влучний стріл у парову машину й ціла залога йшла на дно. Не було ратунку навіть доброму пливакові, ізза скорострільної пальби. У два дні пізніше увійшли У. С. С. до Олександрівська дружно з Запоріжською дивізією ґенерала Натієва і Вільним Козацтвом отамана Оліфера.

По стороні большовиків в Олександрівську був окремий *відділ під командуванням анархістки Марусі Никифорівної*. Про неї кружляли між місцевим населенням лєґендарні перекази, оспівували її жорстокість. Опісля та сама Маруся виступала в переказах мешканців Єлисаветгороду, вже в характері местника українського селянства. Таку мінливу ролю виконували також відділи Махна. Першого дня, після вступлення в Олександрівськ, відбувся спільний похід українських військових частин улицями міста й закінчився дефілядою на площі перед Народним Домом. Дефіляду відбирав у заступстві неприсутного ґен. Натієва, командант 1. запоріжської дивізії полк. Болбочан. У поході і дефіляді брали участь Українські Січові Стрільці.

Після короткого постою Запорожська дивізія відійшла на Мелітополь у напрямі Криму. В Олександрівську залишився невеликий відділ Запоріжців з назначеним командантом міста сот. Гемпелем. Урядування нового команданта було рішуче, але нетактовне. Користи було стільки, що швидко місто прибрало український вигляд. Появились українські вивіски, всі установи перейшли на українське урядування. У. С. С. розтаборились у середмісті, займаючи порожні державні будинки. Команда Січових Стрільців містилася в готелі при базарній площі, а зараз біля неї у сусідному домі Команда Ґрупи Архкн. Вільгельма. З австрійських частин були лише малі, технічні відділи. Це давало

У. С. Стрільцям більшу свободу, змогу щиро зжитися з місцевим населенням і зєднати собі у його довіря. А це було передумовою освідомлюючої праці. Січові Стрільці скоро увійшли в обрій товариського і горожанського, місцевого життя. Працювали у Просвіті, при наладнанні шкільництва. З їх ініціятиви і при допомозі редаґувано тижневик »Січ«. Після цілоденної праці і військових занять, заповнювалась саля Народного Дому, у якій грав Український Театр.

В городському парку йшло »гуляння« при звуках стрілецької орхестри. Крім того в приватних домах відбувалися товариські сходини та чайні вечері. Навіть деякі єврейські сімї приєднувалися до загального настрою. Богато зросийщиних інтеліґентських домів почали між собою в щоденному житті, вживати української мови. Доказом того, свячене, уладжене командою У. С. С. з нагоди Великодних Свят. До спільного стола засіли: Команда У. С. С., Ґрупа архкн. Вільгельма з особистою участю архикнязя, українська команда міста, відпоручники цивільної влади, делеґати військових частин і цивільні українські діячі з родинами. Лунала українська мова, звеніли українські патріотичні пісні. Незатерте, трівке вражіння полишила прогулька на острон Хортицю. Серед молитовного настрою воскресали тіни колишніх національних героїв, в уяві учасників пересувались особи й події славної бувальщини. Цей піетизм Українських Січових Стрільців для минувшини, так близької запорізькому селянству, зближував ще більше одних до других. Дооколичні села запрошували до себе У. Січових Стрільців, орґанізували спільно читальні, освітні гуртки і театральні вистави. Найсердечніші звязки удержували У. С. С. зі селом Біленьке. Молодь того села брала чинну участь в боях за Олександрівськ, разом з У. С. С. Домовини жертв наступу, на власних плечах, винесли на високу, козачу могилу. Місцевий панотець відслужив по них панахиду, в супроводі сільського хору. В похоронах брало участь ціле село, жінки і діти. Зовсім індіферентно, а то й ворожо до української влади, відносились мійські робітники, що були під впливом большевицьких аґітаторів. Виявом того було 1. майське свято 1918 р. у Олександрівську. Не зважаючи на те, що день 1. мая був державним святом, обходженим всіма державними установами і військом, в часі демонстраційного походу, на самому його чолі, пишались таблиці в російській мові, з протидержавним змістом. Підчас мітінґу, промовці накликували до опору державній владі. Можливо, що безпосередну притоку тому ворожому виступові дали київські події: скинення Центральної Ради німцями і настановлення гетьманом Павла Скоропадського. Всеж таки до цього часу і опісля російська, місцева, робітнича ґазета заєдно пускала їдь і затроєні стріли. В околиці Олександрівська появились оружні, большевицькі ватаги

і ночею непокоїли передмістя і села. Одної ночі трівожні вісти заалярмували команду міста і поставили всю залогу у воєнному поготівлі. По кількох годинах трівога виявилася безосновною.

Багато оживлення місцевому життю надав поворот запорізької дівізії в Олександрівськ, після походу на Крим. Тоді наладнано сталий звязок між запорізькими частинами а У. С. С. Особливо витворились дружні відносини між старшинами обох частин. Відбувались часто спільні, товариські сходини, а також політичні конференції командного складу. В таких конференціях анґажувалась теж ґрупа архикн. Вільгельма. Братання козаків-запоріжців з Укр. Січ. Стрільцями мало теж свою темну сторону. Стрільці захоплювались орґанізацією Запоріжців на лад давньої »Січі«. Манив їх фантастичний одяг, рухливе, багате пригодами життя і краще матеріяльне вивінування. Тому траплялися випадки переходу Стрільців у запорізькі частини. Звичайно, по короткому часі, проїдалась втікачам широка свобода, і покаяні, засоромлені вертали до своїх відділів. Особливо Царицин Кут, в якому стояла запорізька кінnота, був притягаючою точкою для лєґальних і нелєґальних паломників. Звязки між обома частинами затіснились ще більше за гетьманської влади. Зміну Центральної Ради Гетьманом приняла олександрівська залога з вижидаючим супокоєм. Лише Вільне Козацтво от. Оліфера відмовило послуху і забарикадувалось у своїх казармах. Зависла небезпека оружної розправи. Остаточно завдяки інтервенції Укр. Січ. Стрільців, Вільні Козаки зложили збрую і мирно розійшлися домів. От. Оліфер покинув Олександрівськ і виїхав у невідомому напрямку. По Гетьмані сподівалося військо встановлення твердої влади і піднесення її авторітету серед населення. Якраз Запорізька Дівізія, в часі кримського походу, вспіла наглядно переконатись про нездарність Центральної Ради. Завдяки її нерішучости і безпляновости, залишили Запоріжці, оружно добуту приморську землю, у неподільне користування німцям.

Перші почини гетьманської влади не давали притоки до побоювання за трівкість Української Держави. Навпаки, притягнення до співучасти кругів, які наслідком революційних подій, були відсунені від горожанського життя, давало надію зміни на краще. Якщо Гетьман у дальшому мавби більше твердости й вміння виконувати тяжкі обовязки начальної влади, судьба Української Держави, після розвалу Центральних Держав, булаби вирішена в позитивному змислі. На жаль Гетьман не вмів погодити нереальних замислів українських лівих партій з вимогами точок берестейського »хлібного« мира. Хитався в одну й другу сторону, шукав опертя у явно проти-українських чинників. Тим розбурхав пристрасти, напровадив на країну змору чорної реакції, під-

готовив ґрунт большовикам. Остаточно покінчив соромною федерацією з Москвою, яка досі у зміненому виданні томить Україну. Хід тодішних подій пильно слідкували Команда Запоріжців і ґрупа архикн. Вільгельма. Перша розглядала справу з точки збереження й затвердження української державности, друга крім того, руководилась габсбурськими династичними плянами. Між Запоріжцями відзначувався щирим українським патріотизмом, широким військовим образуванням і бистрим політичним хистом, полковник Болбочан і полк. Петрів.

Групу архикн. Вільгельма заступав крім самого архикнязя підполк. австрійського ґенерального штабу Форстер і поручник Остап Луцький. Грядучі дні приносили щораз нові докази катастрофальної політики Гетьмана й затверджували недовіря до його особи навіть у людей зовсім безпристрастних і непартійних. Низи, особливо українське селянство, відповіли на економічний і соціяльний утиск, чергою місцевих повстань і спиненням достави харчевих припасів до міст. Це збільшувало не лише доріжню й загальне огірчення, а що найважніше вдаряло в болюче місце німців і австрійців, утруднюючи їм вивіз сподіваної скількости збіжа. Посипались карні експедиції, які своєю безоглядністю і жорстокістю доливали до огню оливи. Тактовним і людяним поведенням можна було, не відступаючи від наміченої мети, оминути неодного лиха. У. С. С., вислані австрійською воєнною владою в олександрівський повіт на реквізицію, не стрінули жадного опору. Самі селяне знесли на назначені місця, потрібну скількість збіжа, ще й гостили зайшлі частини. Тимчасом гетьманські і німецькі реквізиційні відділи, не вдоволялись потрібним їм збором, але рівночасно ревіндикували поміщиків в їх втраченому посіданні й мстили нанесену їм раньше зневагу. Київську і Херсонську ґубернію обхопило полумя повстань, особливо кипіло в Звенигородщині і Уманьщині. Оружне давлення пожежі коштувало австрійську і німецьку воєнну владу чимало жертв й труду. Щоби згоїти гнів ображеного селянства і зєднати для себе прихильніше відношення населення, австрійське військове командування рішилось перекинути Українських Січових Стрільців в це найбільше загрожене місце. В перших днях червня одержала ґрупа архикн. Вільгельма наказ переїхати разом з У. С. С. в Єлисаветгород. Рівночасно з Галичини спроваджено туди Вишкіл і Кіш У. С. С.

На тому відкривається друга сторінка історії Українських Січових Стрільців в 1918 р.

М. Середа.

Перші українські військові частини.

Минулося, осталися
Могили по полю.
Т. Шевченко.

Могили і на Україні і в Щепюрні, і в Каліші, а все це могили піонірів, силами яких зреалізувалась мрія про козацьку славу. Ті, що залишилися живими, нині блукають на чужині: ґенерал Капустянський в Парижі, полковник Порохівський в Румунії — лікар Даїн, підполковник Харитоненко, сотник Римаренко і я маємо честь перебувати на ваших очах.

Хочу згадати тут про І-ий український корпус б. гетьмана Скоропадського, який сформувався із 104 і 153 піших дивізій 34 арм. російського корпусу. 104 дивізія, до якої належали автори цих спогадів, я і сотник Римаренко, була переформована в І-у українську дивізію і про неї і буде мова.

Складалася вона з 4-х полків: з 413 Порховського, 414 Торопецького, 415 Бахмутського і 416 Верхнедніпровського. Перші 2 полки були сформовані в початку війни зі 7—8—9—10—11—12 Псковських дружин і мали суто московський склад; останні два полки доповнили наші земляки з Катеринославщини. Ця ріжниця межи національним складом мала свої наслідки підчас українізації дивізії.

В грудні місяці 1910 року ком-м корпусу був призначений ґенерал Скоропадський, який зараз же по прибуттю зробив перегляд полків. Старшин та козаків українців цікавила постать нащадка колишнього гетьмана України; кожний його рух і слово коментувалося на всі лади, аби розшукувати в них його любов до рідного краю.

Був він у бекеші, смушевій шапці; зі себе стрункий, білявий з розміреними рухами. Коли балакав, картавив розтягував, ніби через сито проціжував, слова. Згадав і про »вєру, царя і отечєсво«, а старшинам, переважно »прапорщикам«, що в більшости мали вищу та середню освіту,' порадив побільше читати книжок.

Про те, треба зауважити, що ця людина була надзвичайно хоробра. В липневих боях 1917 року під селом Попелихою він кермував подіями в лавах 414 Торопецького полку, в 500 кроках від ворога і покинув позицію коли ворог перейшов на картачі.

В цьому місяці корпус, згадавши про свої революційні права, самовільно покинув фронт і форсовним маршем при-

був до м. Межибоже, місця свого відпочинку, з твердим переконанням, що жадна сила більше його на фронт не заманить.

З цього менту і розпочинається українізація корпусу, командний склад якого уже був виключно український:

Командант корпусу, ґенерал-хор. Скоропадський, нач-к штабу ґенерал Сафонів (пізніше розстріляний Муравйовським відділом), К-р І-ої пішої дивізії г. м. Гандзюк, нач-к штабу дивізії полк. Капустянський К-р 2-ої пішої дивізії г. м. Клименко.

Чекали на затвердження таких назв полки:

1-й Київський імен. гетьмана Б. Хмельницького.

2-й Стародубський імен. гетьмана Скоропадського.

3-й Полтавський імен. гетьмана Сагайдачного.

4-й Чернигівський імен. гетьмана Полуботка.

Верховна команда, що дала дозвіл на українізацію корпусу, мала на меті затримати в частинах давній старшинський склад, 90 проц. якого були росіяни. На наше щастя ці старшини, довідавшись про українізацію корпусу, виявили рішучу ініціятиву, аби накивати пятами подалі з Межибожського району. Вони так жахалися українізації, що відїзджаючи з корпусу, вживали всіх заходів, аби в документах не було згадано про слово »український«.

За старшинами розійшлися і козаки москалі, й полки на початку серпня залишилися в складі 150—200 боєвиків.

В серпні місяці з Проскурова прибув транспорт українців на поповнення корпусу. Надійшли вони з національними прапорами, піснями, безжурним поспіхом, подавши цим українському командуванню певні надії на майбутнє.

В частинах була розпочата жвава праця національно-освітнього виховання. На жаль козацтво було зацікавлене більше соціяльним питанням. Збольшевичене населення, у якого свербіли руки до всякої грабіжі, ширило серед козаків большевицькі гасла. Полкові ради не мали змоги звернути уваги на поведення населення, бо на черзі стояли питання світового масштабу: питання миру, без анексій і контрибуцій, соціялізації землі і політичного устрою України. Загроза для командування збільшувалася і з боку гуралень, що рясно обсадили район розташування корпусу. Штаб дивізії дав наказ сотні інгушів випустити з цистерни спірт до річки Буга. Операція була переведена темної ночі. Про те населення цього часу не прогаяло. Моя думка, що Володимир Великий меньше зігнав народу на берег Дніпра для хрещення, як зібралося його на берег Буга з цебрами, мисками, глечиками. Питома вага спирту була йому відома, який без помилки мандрував з поверхні води до цебрів.

До 1-го жовтня 1917 р. українізація і переорґанізація корпусу була покінчена. Старшини вперше зодягнули українські пагони (блакитний трафарет з жовтою смугою).

Ґенерал Скоропадський з полковником Капустянським двічи їздили до Центральної Ради в справах українізації корпусу. Ґенеральний Секретар по військовим справам С. В. Петлюра радо приймав інформації від полк. Капустянського але сухо й обережно поводився з ґенералом Скоропадським.

Це був мент, коли відношення між тимчасовим Російським Урядом і Центральною Радою набрало гострої форми. Те, що 1-й український корпус був розташований поблизу Центральної Ради, торбувало Тимчасовий Уряд, і в жовтні місяці верховна команда дає наказ корпусові змінити 6-й корпус, який мав в резерві українізуватися в 2-й український корпус.

Полкові ради цього наказу не визнали, чекаючи на підтвердження його Центральною Радою. Ґенеральний Секретаріят наказ санкціонував, і в половині листопада дивізія наша виступила на ст. Деражню, для посадки. На ст. в полках знову була порушена думка про доцільність виконання наказів російського командування. Куди прямувати: на фронт, чи на Київ? — питання, що дебатувалося на протязі 2-х діб.

Пригадую 17. листопада. Я провожав на самоході ґен. *Скоропадського до ст. Деражні. Майбутній гетьман всю до*рогу був замислений і мовчав. Перед самою Деражнею він криво усміхнувся і запитав мене:

— Ви пригадуєте: »жереб кинутий, Рубікон перейдений«.

— Так, ваше високопревосходительство, алеж мені не зрозуміло, до чого воно відноситься.

Ґенерал промовчав і на цьому наша балачка скінчилася.

Ґенерал мав розмови з полковими радами: друга бриґада погодилася з ним і вирушила на фронт в район Збаража; 1-а бригада приховала свою думку і перекинулася до Київа, де урочисто її зустріла Центральна Рада.

Довідавшися про це, як пощастилося 2-ій бриґаді, 1-а бригада відмовилася виступати на позицію, обвинувачуючи старшин в зраді українській справі й загрожуючи їм жахливими наслідками.

Положення для старшин було таке, яке вигадав для себе російський обер-прокуратор Побідоносців: він погоджувався сісти голим на кропиву, аби тільки не складати відвідин графові Вітте. До цього нещастя 6-й корпус подав рішучі запевнення, що примусить бригаду виконати свої обовязки.

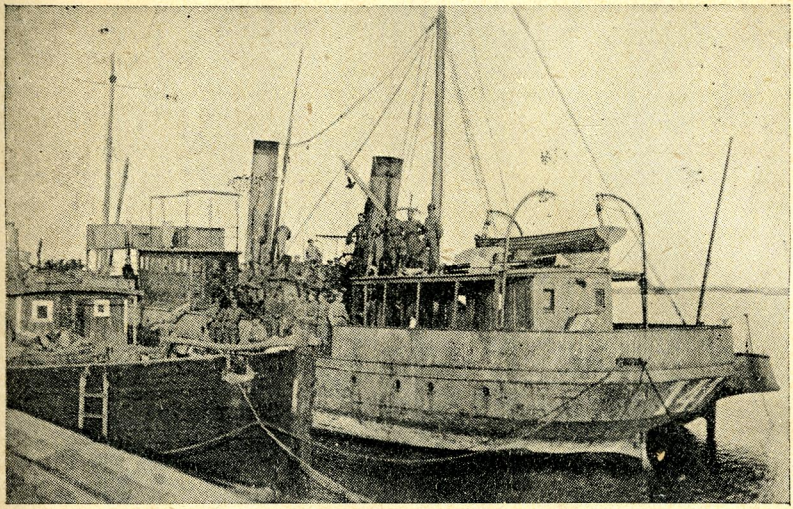
В цей час до штабу дивізії були подані відомости, що російські частини, які поверталися з фронту, захопили залізничий шлях Проскурів—Шепетівка—Бердичів, руйнуючи залізниці, тероризуючи залізничників, — а головно нищили звязки штабу дивізії зі штабом корпусу й Центральною Радою. В кінці листопада командант дивізії закликав у ночи до штабу представників полкових рад, перед якими началь-

ник штабу полковник Капустянський виступив з палкою промовою. Він майстерно зясував політичну ситуацію, підкресливши всю ту ганебну працю, яку провадив російський уряд у відношенні до української військової організації. Запропонований ним плян захоплення Шепетівки—Староконстантинова і звільнення залізничої оперативної лінії до Київа з метою встановлення звязку з Центральною Радою був представниками ухвалений. Командування оперативною групою доручено полковнику Капустянському. Дня 3. грудня о 4. годині виступив в авангарді нач-к дивізійної розвідки сотник Римаренко в напрямку Красносельце—Шепетівка, за ним рушив потяг зі скорострілами та пробоєвим відділом. Того же дня Шепетівку і Староконстантинів з боєм звільнено від большевиків: залізничий рух був унормований.

Велику відвагу й енергію у цих боях виявив сотник Золотаренко, який тепер перебуває на Чехах. З двома скорострілами та 10 козаками він обезброїв на ст. Шепетівці декілька полків росіян, евакувавши їх в напрямі Москви. Полковник Капустянський направив частини на Полонне, Бердичів, Проскурів. Звязок з Київом був налагоджений. Ґенеральний Секретаріят дав наказ не випускати з рук цієї лінії, а при нагоді й відбирати зброю у тих російських часттин, що самовільно покидали фронт і чимчикували в зади. Ці операції оздоровили в частинах атмосферу і піднесли серед козаків бойовий настрій: боягузи, авантуристи, аморальний елемент покинули частини, і в полках залишилося національно-свідоме вояцтво. Команданти полків небіжчик ґенерал Никонів і полковник Порохівський виявили себе в цих подіях справжніми лицарями, підпорядкувавши полки до вимог і завдань Центральної Ради.

На 15 грудня 1-й український корпус займає таке положення: штаб корпусу розташований у Білій Церкві, штаб 1-ї дивізії у Бердичеві, 1-а її бригада у Київі, 2-а бригада по залізниці Фастів—Бердичів, 2-а українська дивізія в районі Винниця—Гнівань. В персональному складі командування зайшли зміни: ґенерал Скоропадський подався до димісії; його посаду обняв ґенерал Гандзюк, ком-м дивізії був призначений полковник Никонів; полковник Капустянський перейняв обовязки начальника штабу південно-західнього фронту, передавши штаб 1-ої дивізії підполковнику Салогубові.

Надходив мент, коли корпус мав перед собою серйозні завдання. Совітський уряд виніс постанову: »Соображенія внешней палітікі требують скорейшей ліквідації правітельства Центральной Ради. В виду таво, что вно на мирних переґаворах у Берестє питаєтьса виступить в качествє самостоятельной палітіческой вєлічіни, нєабхадімо скорєє укрєпіть палаженіє Українскаво савєтскаво правітєльства і пе-

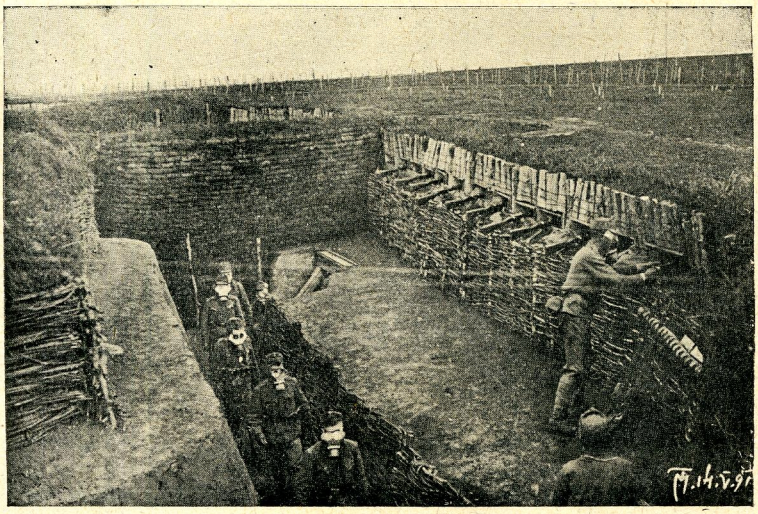
Пароплав, яким Укр. Січ. Стрільці їхали під Олександрівськ в квітні 1918 р.

Ґрупа старшин У. С. С. зі штабом архикнязя Вільгельма (Василя Вишиваного) в Олександрівську, в квітні 1918 р. — Сидять від ліва до права: пор. Остап Луцький, адютант архикнязя, сот. Микитка, командант куріня У. С. С., пізніший ґенерал У. Г А., архикнязь Вільгельм і два його прибічники.

Стрілецька кінна стежа в селі на Поділлю.

Пробний ґазовий алярм на Веселій, над Стрипою, в маю 1916 р.

редать в єво руці в тєсном саюзє с Савєтской Расією сєдєнєніє мірних переґаворов с нємцамі«.

(Какурін: »Очерк гражданской войни«, стор. 30).

Ліквідація Українського Уряду була доручена нач-ку штабу Антонова-Овсієнка Муравйову і 2-му ґвардейському корпусові Евгенії Бош. Муравйов з боку Гомеля і Харкова, а Бош з боку Фастова мали окружити Київ і захопити Український Уряд в свої руки.

Ґенерал Гандзюк одержав від Ґенерального Секретаріяту директиви захищати підступи до Київа з боку Фастова та знищити II-й ґвардейський корпус, що був розташований під Винницею. Несподівані події не дали ґен. Гандзюкові змоги розвернути бойові сили корпусу: большовики оголосили демобілізацію старої російської армії. Наше козацтво примусило командування теж оголосити часткову мобілізацію. Ця мобілізація викликала серед козаків охоту поділити військове майно.

Розпочалася анархія.

II-а українська дивізія ґен. Клименка, що була кинута під Винницю на II-ий ґвардейський корпус при наближенню цього корпусу розбіглася. I-а українська дивізія була зосереджена на ст. Фастів, як заслона проти II-го ґвардейського корпусу, який насувався на Київ.

Ґенерал Гандзюк запрохав Центральну Раду зясувати йому загальну ситуацію і подати відповідні інструкції. На це Центральна Рада вислала свого члена Біденка, який прийняв керування Фастівськими операціями.

15-го січня 1918 р. я був призначений штабом корпусу в. о. начальника штабу I-ої української дивізії. Користаючи зі свого положення, я перекинув штаб дивізії на ст. Мотовилівка, в 30-ох верстах від Київа. 27. січня моя розвідка донесла з Київа, що місто захоплене большовицьким відділом Муравйова, а український відділ С. В. Петлюри з Урядом відійшли невідомо куди по Житомирському шляху. Вечером тогож дня прибули на паротязі на ст. Мотовилівку ґенерал Гандзюк, ґенерал Сафонів і начальник контр-розвідки південно-західнього фронту ґенштабу полковник Гаєвський.

Я був запрошений до паротягу.

— Прошу вас — звернувся до мене ґенерал Гандзюк: — навантажити штаб дивізії в ешелони, які маються у вашому розпорядженню, і провожати мене до Київа. Я маю налагодити звязок з центральними установами і одержати відповідні директиви.

Я йому відповів:

— Цього наказу з морального й технічного боку я не маю сили виконати: по перше: Київ вже захоплений Муравйовим, про що донесла моя розвідка, по друге, вантаж дивізійного майна потребує 10—12 годин.

— Як бажаєте — погодився ґенерал: — Інструкції я передам по телефоні з Київа. Я не маю часу чекати на вашу посадку. Прощавайте! — поздоровив і дав наказ паротягові до відїзду. Я ледви встиг додати до паротягу товарову площадку з дивізійним на ній самоходом.

Прибувши до Святошина, вони, всі три, зі шофером сіли в авто і попрямували у Київ. В Київі ревіла гарматня канонада і тріскотіла стрілянина, що не мало здивувало штаб нашого корпусу.

— Чи не повернутиб нам — запитав полк. Гаєвський.

— Не годиться — ляконічно додав ґен. Гандзюк.

Самохід рушив далі. У віядукті їх стрінули матроси з червоними стрічками на грудях і ручними ґранатами на ремінних пасках.

— »Кто єдєт«? — запитали матроси.

— Штаб 104 пішої дивізії — відповів переляканий шофер. 104 дивізія занадто намозолила большовикам очі і, побачивши штаб (що це корпусу, вони не сподівалися), звеселились з цієї нагоди.

— Вилазь; ми давно вас іщем.

Ґенерал Гандзюк спокійно зійшов з самоходу і зауважив матросам:

— Я комендант 1-го українського корпусу, це мій начальник штабу, полковник, начальник фронтової розвідки. Прошу провадити нас до штабу Муравйова.

Муравйов особисто переслухав штаб корпусу і порадив ґенералам перейти до нього на службу. Ґенерали відмовилися і цим підписали собі смертний присуд. Другого дня матроси вивели їх на звіринець і розстріляли. Тяжко ранений полковник Гаєвський спасся чудом, прокинувшись у забитого.

В літі 1918 року з наказу гетьмана Скоропадського трупи ґенералів Гандзюка і Сафоніва розшукано і достойно поховано, як вимагала їх геройська смерть.

Вічна Вам память, славетні вожди 1-ої української боєвої одиниці!

Тієї ночі, як штаб корпусу відїхав до Київа, я одержав відомости, що II-ий ґвардейський корпус в бою захопив ст. Фастів. Перша дивізія розбіглась, команданти полків зникли невідомо куди. Я наказав штабові сотні (було 200 добрих козаків) пересунутись в Мотовилівський ліс, в якому я й отаборився зі штабом дивізії в оселі Мостище.

Положення моє було критичне. Навколо ворог, а у мене ні звязку, ні жадної відомости, що діється за межами мойого осередку.

29-го січня ешелони ґвардійського корпусу промайнули на моїх очах до Київа, залишивши на ст. Мотовилівці комісара й охорону в 50 чоловік.

Положення комісара не було краще від мого, коли він

довідався про моє сусідство з 200-ми козаками.

Одного дня до мене надійшли два большовики з клунком шкіри на чоботи.

Я був здивований.

— Товаріщ комісар передайот вам пачтєніє і кожу на сапаґі салдатам — зясували вони мені свою непередбачену гостину. Що було діяти? Мент вимагав від мене дипльоматичних кроків: прийшлося взяти на душу гріхи й обдарувати комісара круторогим волом. Ці мирові залицяння про те мало давали ґарантії для душевного спокою і мені і йому, і кожну ніч ми виряжали один проти одного надійну охорону зі скорострілами та іншими бойовими атрибутами.

В перших днях лютого до мого штабу добилися полковник Никонів і сотник Римаренко, які поінформували мене про загальну ситуацію на Україні.

В недалекому часі Центральна Рада в супроводі німецьких військ повернула до Київа.

Полковник Никонів одержав від військового міністра Жуківського наказ зібрати рештки людей дивізії і розвернути в дивізію. Никонів енерґійно взявся за цю справу і за місяць дивізія була сформована. На команданта І-го полку був призначений полковник Маєвський, ІІ-го полку Масалитинів, що помер на еміґрації і похований на цвинтарі в Щепюрні, ІІІ-го полк. Шевченко, ІV-го полк. Порохівський.

На І-й корпус був призначений ґенерал Дядюша, до його штабу полк. Кущ, яких ще й нині маємо честь оглядати на власні очі, дякуючи їм щиро за цей умілий провід у часі наших визвольних змагань.

Антін Крезуб.

Ґрупа полк. Роґульського.

(Замітки і матеряли до її історії).

Рівночасно з вибухом повстання проти гетьмана Скоропадського на Україну почала посуватися большовицька армія. Захопивши, відносно легко, Харківщину і Чернигівщину, большовики вже при кінці січня 1919 р. загрозили і самій столиці України Київу. До Київа наближалися вони з двох сторін, з південного-сходу, себто з Полтавщини і з північного сходу, тобто з напрямку Чернигова, а головно Бахмач—Конотопи. Задача обороняти столицю припала всеціло майже »Осадному Корпусові Січових Стрільців«.

Для відпору большовицьких сил, що підходили під Київ зі сторони Полтави, вислав Штаб Осадного Корпусу

С. С. в перших днях січня Ударну Групу під командою полк. Сушка. Спершу думалося Ударну Групу вжити власне на скріплення лівобережнього фронту, але з відходом Запоріжського Корпусу на Правобережа її довелося самій, або майже самій, коли не числити слабої Чорноморської дивізії і инших поменших також дуже слабих відділів, створити фронт і здержувати большовиків в дальшому поході. [1])

Для відпору і здержання большовицьких загонів що наближалися до столиці з Чернигівщини, вислано 1-ий полк Січових Стрільців зі школою підстаршин, під командою полковника Івана Роґульського. На фронт виїхав 1 п. п. С. С. значно пізніше від Ударної Ґрупи, бо щойно біля 23—25 січня.

На фронті підчинено полк. Роґульському також кінний полк. полковника Аркаса, кінний партизанський полк військового старшини [2]) Козиря-Зірки, додано одну чи дві батерії полевих гармат, дві сотні скорострілів, два панцирні авта і в цей спосіб повстала ґрупа, яку й названо Ґрупою полковника Роґульського.

Винниченко в своїй історії української революції »Відродження нації« (Том III. стор. 245) розказує, що при кінці січня 1919 р. Директорія захотіла знати про тодішний стан (чисельний) армії і звернулася з тим запитанням до міністерства війни. Військовий міністр ґен. Греків прислав на це Директорії звіт, в якому є наведені всі частини тодішньої Української Армії з поданням їх чисельного стану.

Між иншими, в тому звіті, який до речі говорячи, ні в половині навіть не відповідає правді, [3]) наведено також Ґрупу Роґульського. Вона по даним ґен. Грекова мала складатися із: п. п. С. С. — 1700 чол.; Білоцерківського полку 1700 і 1-ого січового кінного полку — 500 чоловік.

З того виходилоб, що Ґрупа Роґульського не була слабою, бо самої піхоти числила нібито 3400 чол. В дійсности однак в складі цеї ґрупи ніякого Білоцерківського полку піхоти не було а і сам 1-ий полк. С. С. числив не 1700 чол., а всего два куріні (то є І-й і ІІІ-ий) по три сотні зі станом приблизно по 120 стрільців в кожній, разом отже 720 чоловік. До полку належала ще »піша розвідка« також в силі одної сотні, так що полк фактично числив 840 стрільців. Коли додати до того школу підстаршин подібнож сильну, то піхоти в Ґрупі Роґульського (без скорострільних сотень) могло бути найбільше 1320 крісів.

---

[1]) Бої Ударної Ґрупи на Полтавщині описані полк. Сушком. Гляди „Брат на брата“ в календарі „Червоної Калини“ за 1928 р. стор. 53—58.

[2]) За гетьманських часів степень підполковника, опісля назву „військовий старшина“ змінено на осаул.

[3]) Про цей звіт ґен. Грекова напишу точніше в окремій статті.

Щойно опісля 1 п. п. С. С. скріпився, коли до його влучено один курінь надісланий з Галицької Армії. Цей курінь числив також три сотні по 150 стрільців і в 1-ий полк увійшов він як II-ий курінь на місце куріня сот. Домарадського, який вислано в першій половині січня з Ударною Ґрупою Сушка на Полтавщину. Та навіть і тоді Ґрупа Роґульського не була так сильна, як це подано в звіті ґен. Грекова, бо замість наведених в йому 3400, вона могла числити найбільше 1770 чоловік.

Подібно річ малася з кіннотою. Звіт ґен. Грекова говорить, що в складі Ґрупи Роґульського входив 1 січовий кінний полк зі станом 500 люда. Це також не згідне є з правдою. Перш за все такого полку кінноти в складі Осадного Корпусу С. С. не було, а була тільки кінна сотня під командою сот. Бориса. Але вона під той час як складано звіт, була де инде, а саме в експедиційному відділі, який вислано з Київа в Трипілля для ліквідації повстання от. Зеленого*). Це раз а друге навіть ті два полки кінноти, що входили дійсно в склад ґрупи Роґульського, себто полк *Аркаса і Козиря-Зірки, про які як видно військове міністерство* не знало, взяті разом не числили 500, а яких 350 їздців найбільше.

Так в дійсности представлялася ця ґрупа, якій доручено було здержувати похід Червоної Армії на Чернигівщині. На основі яких жерел склав ґен. Греків свій звіт і чому в ньому стільки похибок, годі знати, констатую тільки факт, що цей звіт, а зглядно це його місце, що відноситься до ґрупи полк. Роґульського, розминається з правдою.

Розташування цеї ґрупи як також її операції від виходу на фронт аж до 29. січня мені не відомі. Трийцятого січня, тобто в день мойого повороту до 1-го п. п. С. С. з трипільської експедиції, розташування ґрупи Роґульського було таке: штаб ґрупи в Броварах, команда 1. полку з одним курінем цьогож полку в с. Димерка. Там також стояв кінний полк Аркаса, який тимчасово командував 1-им полком замість Роґульського. Приют полку містився в с. Зазимє. Побіч того в Димерці стояла також гарматня батерія і здається одна сотня скорострілів. По поблизьких селах на право і ліво від Димерки були розташовані инші частини ґрупи, але точного їх розташування тепер не можу вже собі пригадати.

По полудні 30. січня куріневі, що стояв в Димерці, наказав Штаб ґрупи заняти обсаджене большовиками село Семиполки. По двогодинному менш-більш бою, задача була виконана. Курінь відкинув ворога, заняв Семиполки і остав-

*) Гляди мою статтю: „Повстання от. Зеленого проти Директорії в січні 1919 р.“, уміщену в „Літ. Наук. Вістнику“, книжка 5. з 1927 р. Стор. 26—41.

ся в йому на ніч, не прочуваючи нічого злого. Нараз біля 11-ої години ночі, в селі піднялась стрілянина. Стрільці і старшини вибігали з хат, щоб переконатися, що вони окружені зі всіх сторін большовиками. Більша частина куріня попала цеї памятної ночі в полон. Спастись вдалось тільки немногим. Девята сотня приміром попала в полон ціла враз зі своїм командантом сот. Бочаном*), якого большовики на прохання стрільців (стрільці з большовиками скоро збраталися) пощадили, хотяй двох чи трьох инших старшин розстріляли.

Біля 12. години ночі з дня 30. на 31. січня останки розбитого куріня зібралися в Димерці, звідкіля відійшли сейчас-же до Броварів.

Група Роґульського від самого початку свойого істнування не мала особливого щастя в боях з большовиками. Вона стало під ударами переважаючих сил противника подавалася взад і скоро наблизилася до Київа. Та мимо всего полковник Роґульський не покидав надії, що одержавши хоть сяку таку допомогу, він зможе не тільки остановити похід большовиків, але і відтиснути їх принайменше на лінію Чернигів - Борзна.

Нараз прийшла неожидана катастрофа в Семиполках. Надії на успішну боротьбу з большовиками на Чернигівщині, на те, що Група перейде в скорому часі в наступ, розвіялись. Втрата одного цілого майже куріня відбилася на цілій Групі фатально. Бойовий настрій старшин, з яким вони виходили з Київа на стрічу противникові, впав цілковито. Після того Штаб Групи застановлявся вже не над наступом проти большовиків, а над тим, як відбивати їхні напади і здержати їх від приходу під сам Київ.

Щож відноситься до цеї критичної ночі в Семиполках, то по розказам учасників справа представлялася так: Коли курінь підійшов під Семиполки, большовики застановили бій і подалися, як здавалося, через це село в Остер. Курінь занявши Семиполки розташувався в йому на ніч, забезпечивши себе природно полевими сторожами зі сторони Остера і Козельця, а в середині села призначено одну чи дві чети як поготівля і виставлено стійки. Тимчасом, як показалося небаром, большовики увійшли після бою в Семиполки, але з них не вийшли, а заховалися в місцевій церкві і підождавши кілька годин, поки стрільці по кватирах покладуться спати, вийшли з криївки і розпочали пальбу зі скорострілів. Рівночасно обставляли хати, де містилися старшини або більша кількість стрільців і обстрілюючи їх крісовим огнем, забирали майже без спротиву в полон.

---

*) Сотник Бочан опинився опісля в Харкові і вступив до комуністичної партії. В 1919 р. був він комісаром одної з частин УГА. Тепер, як доносили часописі, Бочан за приналежність до опозиції (Шумскістів) усунений з партії.

Що большовики зробили все те в порозумінню з місцевими селянами, не улягає найменшому сумнівові. Годі пріцінь уявити собі, щоби майже два большовицькі куріні могли заховатися в церкві і щоб цього ніхто з мешканців села не завважав. Одні зі селян нашим не зрадили большовицького підступу зі страху перед їми, а другі зі симпатії. Та так чи инакше наш курінь ніхто зі селян не остеріг перед небезпекою і він попав в приготовану засідку. На загал взявши, селяни Чернигівщини відносилися до нас, подібно як здається на цілій Україні, в тому часі ворожо, і тільки завдяки їхньому відношенню прийшло до катастрофи в Семиполках.

Такого підступу вживали однак не тільки большовики. Українські повстанці в боротьбі з Червоною Армією послугувалися ним не менше вдачно. Так приміром один комуніст, учасник боїв проти от. Зеленого в часах, коли цей знова перейшов на сторону Директорії, оповідає,[1]) що трипільські повстанці в цей саме спосіб знищили один большовицький кавалерійський загін. Він розказує про цю подію так: »Радянський загін з 150 кавалеристів вїхав в м. Обухів (10—12 верстов від Трипілля) і, не зустрівши бандитів,[2]) — розташувався по хатах і спокійно заснув. Ніхто не знав, що в Обухівській церкві, на площі, по хатах було заховано біля 2000 бандитів, озброєних від голови до ніг. Коли тільки почало розвиднятися і червоноармейці солодко спали, по всьому селі почулось несподіване »слава«. З усього загону лишилося 8 кінноточників, що й розповіли нам про страшну розправу«.

В цей самий спосіб менш-більш поступили Зеленівці в кілька днів опісля з иншим відділом большовиків в самому Трипіллю. Це їм удалося тільки тому, що населення Обухова і Трипілля було по їхній стороні, це вдалося большовикам в Семиполках, бо селяни були також по більшій частині принайменше як не всі також по їхній стороні.

Та ще цікавіше те, що селяни на Чернигівщині в рік опісля, коли розчарувалися в большовиках і підняли проти їх повстання, покористувались наукою зі Семиполків і також удачно.

Про це розповідає тодішний заступник голови ґубернської Чеки Чернигівщини, Камінський[3]) в своїому спомині слідуючо: »В момент захоплення Поляками Киіва, ГУБЧК одержала відомості про повстання, що вибухло в селах Летки та Зазимі,[4]) колишнього Остерського повіту,

---

[1]) В. Фастовський: Трипільська траґедія. (Спогади учасника). Стор. 27. Держвидав 1926.

[2]) Розумій повстанців.

[3]) Камінський: Боротьба з контрреволюцією в 1920-21 році. Печатано в „Вістях“ (Харків) з дня 29. грудня 1927 р.

[4]) Села в сусідстві Семиполків.

в 25—30 верствах від Київа. Повстання виникло під проводом сільради, що складалась виключно з глитаїв[1]).

»Спочатку відряджено було туди відділи Кролевецького і Козелецького Політбюра, але вияснилось, що сила їхня надто мала; під натиском повстанців відділи мусіли відступити. На допомогу цим відділам ГУБЧК вислала сотню ВЧК[2]) в складі 115 баґнетів, при 2-ох кулеметах під командою комбата[3]) тов. Шпаковського.

Прибувши на місце, рота повела наступ на село Летки. Повстанці побачивши її, викинули білий прапор. Для переговорів про здачу було командировано военкома роти; повстанці запевнили його, що здадуться без бою, як-що їм буде ґарантовано недоторканість. Довірившись цій обіцянці, комбат Шпаковський з усім відділом прибув до села і тут-же потрапив в хитро розставлену пастку. Не встиг відділ розташуватися біля церкви на відпочинок, як його вмить оточили з усіх боків повстанці і майже цілком знищили. Врятувалися лише два червоноармійці, що прийшли до ГУБЧК, росповіли про жахливу різню, вчинену озвірілою глитайнею над червоноармійцями«.

В цей спосіб підступ большовиків в Семиполках супроти куріня 1.п. п. С. С. використали селяни Леток, хоть правда ще в більш рафінований спосіб, супроти самих большовиків. Для обяснення треба сказати, що в селах Летки і Зазимя при кінці 1919 р. стояли наші сотні і їх команданти часто нарікали на погане відношення тамошніх селян до наших стрільців. В рік пізніще тіж самі селяни воювали зі своїми недавними союзниками: большовиками...

По приході недобитків куріня в Броварі, ранком 31-го січня, Штаб Ґрупи дав спішний наказ і иншим своїм частинам, що стояли на право і ліво від Димерки, відійти назад. Біля полудня сотні з правого крила фронту (Димерка була в центрі) прийшли в Броварі, а з лівого о скільки собі пригадую, долучили до Ґрупи один чи два дні пізніше, вже під самим Київом.

По полудні тогож самого дня большовики наблизились до Броварів і начали сильно острілювати, переважно скорострілами, нашу розстрільну рівночасно з переду і з лівої сторони від ліса. Розстрільна захиталась і почала відступати. В цей мент надтягла на тягарових автах з Київа поміч, а саме сотня галицьких стрільців. Молоді хлопці, яких мабуть щойно недавно покликано під кріс, без належного вишколу і якогонебудь бойового досвіду — мало помогли. Під вечір полковник Роґульський зарядив відступ. В ночі Ґрупа дійшла до Микольської Слобідки, себто під

---

[1]) Глитай, богатий селянин по російськи „кулак".
[2]) Всеросійська Ч. К.
[3]) Команданта куріня.

самий Київ, тільки ще по лівій стороні Дніпра, де і остановилась.

В тому часі залишення Київа військами Директорії було рішеною справою. Ґрупа Роґульського мала остатись в Слобідці тільки до цеї пори, поки ґрупа полк. Сушка, що начала відворот з Полтавщини, не осягне Дарниці.

Вечером 3-го лютого ґрупа полк. Сушка закінчила відступ і тоїж самої ночі ґрупа Роґульського перейшла через Київ, Святошин і на другий день ранком 4-го лютого розташувалась в Петропавловській Борщагівці на відпочинок. Тут під той час стояли якісь відділи Сірожупанників. По полудні Ґрупа перейшла за ріку Ірпень.

Огляд першої фази боїв за Київ Ґрупи Роґульського бувби неповний, колиб не згадати про настрій і положення її ядра, себто 1. п. п. С. С.

Повстання проти гетьмана Скоропадського, як відомо, підняв на приказ Голови Національного Союзу і Директорії — Винниченка, дня 16 падолиста »Окремий Загін Січових Стрільців« в Білій Церкві. Загін в тому часі числив три сотні. В часі облоги Київа його (загін) розвинуто в дивізію, а опісля в корпус, що числив шість полків. Кождий полк знова складався з трьох курінів, а куріні з трьох сотень. Зрозуміло, що ті три сотні, які вийшли з Білої Церкви, в корпусі зникли і розплились безслідно[1]), так що корпус був власне говорячи тільки по назві Січовий, але по своїому складі він не відріжнявся майже нічим від прочих частин тодішньої української придніпрянської армії. Стрілецького духа, єдности, карности, цього всего, що було в Білій Церкві в ново утвореному корпусі не було. Перетворити знова корпус на Січовиків в тодішніх обставинах не було ні часу ні змоги.

Полки Осадного корпусу творилися під Київом на прихапці.[2]) Ніхто не питав за тим і це розуміється в тодішніх обставинах було неможливим, кого принимається в ряди Стрілецтва, що уявляє собою один чи другий доброволець, головна річ, щоб був заповнений »штат«, щоб чимскоріше повстав перший, другий, третий курінь. Не диво, що в цей спосіб до корпусу дісталося много ненадійного елєменту, маловартісного в боєвому відношенню, а ще менш в моральному.

Побіч того чи малий вплив на творення настроїв корпуса С. С., настроїв, які не були схожими з білоцерківськими, мала большовицька і ліво-есерівська аґітація. Як бази для розкладання повстанчої армії під Київом вжили боль-

[1]) За винятком 2-ої сотні, яку як найбільш надійну, оставлено для охорони Штабу Осадного Корпусу. Она довший час, здається аж до серпня 1919 р., осталась в такому складі, в якому вийшла з Білої Церкви.

[2]) Порівнай мої спомини: „Облога Київа“ в „Літературно-Науковому Вістнику“. В книжках за січень, лютий і квітень з 1928 р.

шовики Дніпровські (от. Зеленого) дивізії, а есери розгосподарились в Чорноморському коші.[1]) Звідтам аґітація перекидалась і на Осадний Корпус С. С. Охоронити його-ж перед підземною роботою аґітаторів як одної так і другої партії в такому неспокійному часі було крайно трудно.

Корпус складався подібно як Дніпровські дивізії зі селян-добровольців Київщини, елєменду в бойовому відношенню не посліднього, але недовірчивого, нестійкого і легко піддаючогося всякій демаґоґії, готового деколи на найбільше геройство, але і на діла, що становлять противоположність всяких гарних прикмет.

Зрозуміла річ, що новоспечені »Січовики« більш довіряли своїм землякам чи то Дніпровцям чи то Чорноморцям, які переконували їх, що Директорія це-ж така сама »буржуазна« влада, що й гетьман, або що Винниченко і Петлюра заключили з гетьманом угоду, щоб поділити між собою владу на Україні.[2]) Большовикам і лівим есерам не трудно було переконати стрільців Корпусу С. С., що їх старшини і підстаршини це »Австрійці«, які прийшли сюди служити в наймах Директорії, що це контр-революціонери, старорежімці, одним словом вороги працюючого люду і що їх треба при найблизчій нагоді позбутися.

До вступу Директорії в Київ аґітація в Корпусі велася скрито і назверх нічо не зраджувало »підпольної праці« серед стрільців. По заняттю Київа однак, результати большовицької і ліво есерівської аґітації стали виходити на верх чим раз більше.

Зачалося від дезерції. В 1. п. п. С. С. приміром не було дня, щоб обійшовся без дезертирів. Кождий полковий наказ обнімав 10—15 назвищ тих, що самовільно віддалились з полку. Ліста дезертирів в полковому наказі кінчилась звичайно зазивом до прочих стрільців, в случаю стрічі з дезертиром арештувати його і відставити в полк для віддачі під воєнно-полевий суд. Що ці зазиви не мали ніякого успіху, це зовсім природня річ. Подібно як в 1. п. п. С. С., почалась справа і в інших полках корпусу.

Та на дезерції не кінець. Стрільці в деяких сотнях начали відмовлятися виходити на вправи. В третьому курінї на початку січня дійшло до свойого рода страйку. Стрільці зібралися на мітинґ (це було в казармі на Печерську, в бувшій гетьманській старшинській школі) і поста-

---

[1]) Деякі відомости про аґітацію в армії от. Зеленого і взагалі в армії під Київом подає Фастовський в цитованій вже брошурі „Трипільська траґедія". (Стор. 24). Про есерівську знову говорить Христюк в своїх „Замітках і матеріялах до історії укр. революції". (Том III. Стор. 136—137), а також в інших місцях тієїж праці.

[1]) Того рода вістки доволилося мені чути кілька разів перед, а навіть після заняття Директорією Київа, коли гетьман виїхав був вже в Німеччину.

вили команді полку ряд домагань; між иншими заперестання вправ, бо вони мовляв доволі »обучені« ще в російській армії, поліпшення харчів, видання нових одностроїв і уділювання відпусток. Орґанізатором цього виступу був один матрос з якогось підкиївського села чи самого Київа, який також очевидно вступив в корпус С. С. з певними цілями.

Команда полку, не хотячи дразнити курінь, приобіцяла сповнити їхні домагання за виїмком заперестання вправ, але ті й без цього відбувалися дуже рідко. Перший полк як і цілий корпус був так обтяжений ріжними вартами і працею по охороні столиці, що вишколові можна було присвятити дуже а дуже мало часу.

Розвиваючіся тимчасом події не могли і не принесли заспокоєння умів, навпаки вістки про успіхи большовиків на Лівобережу, захват Харкова, повстання проти Директорії на Півдні все те впливало на полк деприму́ючо головно на старшин, бо очевидно на тих, які увійшли в його склад з метою розложити його, ділали ці події підбадьоруючо.

Слід догадуватися, що в Київі, осідкові ріжних тайних підземних революційних орґанізацій, аґітація серед військових частин велася ще інтензивніше чим на фронті. З нашої сторони охоронити корпус від аґітації, як з ліва так і справа (вона велася чорносотенною офіцирнею) не робилось таких заходів. Політичний Відділ Корпуса,[1]) на чолі якого стояв сотник Юліян Чайківський, звернув всю свою енерґію куди инде, оставляючи Корпус своїй долі.

В такому стані вийшов полк на фронт. Дезерція в йому очевидно не припинилась, а тільки зросла ще більше. Багато стрільців в часі бою ховалось, а вертали до своїх сотень, щойно опісля, коли все успокоювалось і коли видавано обід чи вечеру. Команда полку принимала міри для боротьби з дезерцією і мародерством, але викорінити сього лиха основно їй всетаки не вдалося.

Які відносини під тим оглядом панували в полку свідчить найкраще одна точка із наказу по 1 п. п. С. С., виданому дня 31. січня 1919 р.[2]) Наводжу її дослівно: »Командіри частин не виявляють досить енерґії на викорінення дезертирства[3]) з рядів вручених їм відділів. Дня боротьби з дезертирством приняти слідуючі міри: 1) Командір кождої сотні повинен мати спис своєї сотні, 2) перед наступом[4]) контролювати чи всі здібні стрільці виходять в розстрільну, 3) за розстрільною зіставляти стежу пять чоловік, котра кождого тікаючого з розстрільної завер-

---

[1]) Політичний Відділ містився в готелю „Версаль“ на Великій Підвальній, недалеко Золотих Воріт.

[2]) Наказ Ч: 4 по першому полку Січ. Стр Село Димерка. Дня 31. січня 1919 року.

[3]) Мається на думці дизерцією часову, з боєвої лінії.

[4]) Має бути перед боєм

татиме або розстрілювати на місці, 4) по скінченню бою команданти сотень провірять, хто без причини опустив розстрільну. Це була точка пята згаданого наказу, а точка шеста звучить: »Для боротьби з дезертирством і мародерством, в найблищому часі, при 1-ому п. п. С. С. орґанізується Воєнно-полевий Суд«.

Ті міри однак, як згадано, помогли мало, дезерція в розумінню втечі з полку не принималась, тільки вихід стрільців в розстрільну контрольовано точніше.

Щойно з переходом на р. Ірпень відносини в полку значно поправилися. Все нестійке і хитке здезертирувало і подалося домів, або на сторону противника це раз, а друге присутність трьох сотень із УГА, хоч їх вартість і їзза віку стрільців була не велика, все таки освіжила дотеперішню душню атмосферу в тій частині.

Здаючи Київ, Штаб Осадного Корпусу, на скільки мені відомо із розмов з полковником Роґульським і з оперативних наказів І-ої дивізії С. С., мав намір відійти від Києва на 10—15 верстов і подібно, як в падолисті-грудні 1918 р. окружити його півколесом, орґанізуючи рівночасно запілля, щоб по деякому часі знова Київ відібрати від большовиків.

З тою метою розташовано: ґрупу полк. Сушка на ріці Ірпені, на північ від Житомирського шоссе; ґрупу полк. Роґульського на р. Ірпень, на південь від згаданого шоссе, а ново утворену ґрупу під командою полк. Чмоли по правій стороні[1]) залізно-дорожного шляху Київ—Хвастів, в районі, зглядно на лінії сіл Боярка—Юрівка—Вита поштова і Хотів.

Першу ґрупу названо п і в н і ч н о ю, другу ц е н т р а л ь н о ю, а третю п і в д е н н о ю. Точне розташування північної і південної ґрупи мені не відоме, щож дотичить центральної ґрупи, то вона від -5го лютого займала лінію Шосейна Застава—Гориничі—Гнатівка включно. Частини цеї ґрупи були розташовані слідуючо: в Шосейній Заставі 1-ий курінь під командою сотника Королюка (старшого). Штаб полку і всі прочі відділи в Гориничах, за винятком 8-ої сотні, що стояла в Гнатівці і —обозу який примістився в с. Петрушки.

Склад центральної ґрупи з переходом на р. Ірпень змінився остільки, що з неї вилучено кінний полк Аркаса і виміняно артилєрію. Замість батерії полевих гармат з гарматної бриґади С. С. (командант полк. Р. Дашкевич) одержала центральна ґрупа одну кінно-гірську батерію здається з якогось наддніпрянського артилєрійського полка.

Вже в перших днях по виході за Київ, більшовики розпочали бої з південною ґрупою, якій рівночасно прийшло

[1]) Коли глядіти з Хвастова до Києва.

справлятися із трипільськими повстанцями от. Зеленого. І коли противник всю свою увагу, звернув іменно на відтинок фронту на право від зал.дор. шляху, Хвастів—Київ, то центральної і північної ґрупи майже не зачіпав. Більшовицькі відділи, *що стояли в Святошині і Борщагівках* ограничувались довший час тільки до висилки сильніщих стеж в напрямі Шосейної Застави і Гнатівки. Щойно десь дня 12-ого лютого сотня їхньої кінноти напала одну чету, І-ого куріня, яка стояла в Тарановій (хутори на північ від Шосейної Застави). В тому бою з нашої сторони впало кількох стрільців і один старшина, хорунжий К. Більшовики втратили також кількох кавалєристів.

Після перших боїв більшовиків з південною ґрупою, Штаб І-ої дивізії С. С., якій підчинялись ті три ґрупи, рішив відступити від Київа ще дальше, в цей спосіб однак що центральна ґрупа лівим крилом мала все дотикати житомірського шоссе. Це твердження є тільки моїм допущенням, яке основую на одному, наказі по 1. п. п. С. С., дотично його відвороту з лінії Ірпеня. Центральна ґрупа, а зглядно перший полк мав відступити на лінію сіл Ставище—Високе—Осівці. Відступ був розложений на чотири дні і так в першому дні полк мав дійти і заняти села Гуровщину—Шпитки—Личанку—Неграші, в другому Копилово—Мотижин, в третьому Ситняки—Рожів—Великий Карашин, а в четвертому як згадано Ставище—Високе—Осівці. Пізніше плян цей, як видно, закинено і центральна ґрупа відступила в район Звонкова—Сподарець—Плисецьке, так що її праве крило дотикало зал.-дор. шляху Хвастів—Київ, а ліве віддалилось від житомирського шоссе на яких 10—15 верстов.

В половині менш-більш лютого Центральній Ґрупі трапилась одна досить неприємна пригода, яка в инших обставинах, могла мати для неї прямо необчислимі наслідки. І тільки завдяки пасивности більшовиків все обійшлося гаразд. Річ в тому, що одного дня Північна Ґрупа опустила район свойого розташування і щезла не повідомивши про свій відхід Штаб Центральної Ґрупи. Куди ділась і що сталося з Північною Ґрупою, ніхто покищо не знає. Пізніше виявилось. Північна ґрупа одержала наказ спішно виїхати в район Коростеня чи таки в самий Коростень, куди

---

[1]) Ґенерал Капустянський в своїй праці „Похід українських армій на Київ—Одессу в 1919“, а саме на Схемі ч.: 2, що долучена до І і ІІ частини „Походу“ значить от. Зеленого (його загін) в околицях Черкаси—Квіткове, де він ніби бився з Запоріжським Корпусом, що відступив туди з Лівобережа. Оскільки мені відомо загін от. Зеленого в тому часі (на схемі зазначено: „Становище на укр. фронті в кінці січня 1919 р.“) себто при кінці січня і з початком лютого з Трипілля на південь не виходив, а його повстанці бились не проти Запорожців, а проти С. С. біля Київа і в околиці Білої Церкви.

з Мозиря наближалися більшовики, загрожуючи нашому підкиївському фронтові обходом з заду. Не треба аж надто визнаватися на воєнних справах, щоб зрозуміти в якій халепі могла опинитися Центральна Група, колиб більшовики в Київі і Святошині були в час довідалися о тому і приняли відповідні міри.

Вину за збаґателізування цього основного воєнного правила, держати звязок зі своїм сусідом і повідомляти його про свій евентуальний відступ, поносить всеціло начальник штабу Північної Ґрупи.

В тому менш-більш часі ходили слухи, що через Дніпро повище Київа переправилась велика маса большовицької кавалєрії під командою ґенерала Клембовського[1]) з наміром обійти ліве крило нашого підкиївського фронту.

В день або два після наглого зникнення Північної Ґрупи, відійшла і Центральна Ґрупа з лінії Ірпеня і подалась до Ясногородки, а звідтам прямо на південь блище до зал.-дор. шляху Хвастів—Київ. В тому менш-більш часі Центральну Групу підчинено в оперативному відношенню полковникові Чмолі.

Як була розташована Центральна Ґрупа в перших днях свойого переходу в район Плісецьке, не можу собі точно пригадати, в кождому случаю дня 17-го лютого було таке як це подано в наказі до Центральної Ґрупи з того-ж самого дня а який я, як історичний документ наводжу в цілости, без значніших змін.

Наказ Ч. 3.

Таємне.

по Центральній Групі

Плісецьке, 17-го лютого 1919 р.

1. З причин зміни положення на правому крилі в південній групі, центральна група зміняє відповідно своє розташування.

2. Розташування центральної групи по наказу Штабу південної групи є слідуюче: в Воробіївці розташується 7-ма кінна хвастівська сотня і броневик »Загаєвич«.[1])

В Яблонівці 1-ша сотня, два скорострільні 2-ої сотні і 4 кінних (виділити з хвастівської кінної сотні).

В Звонкові партизанський кінний полк військового старшини Козиря.

---

[1]) Ґенерал кавалєрії в старій російській армії, перейшов опісля до більшовиків і був членом окремої ради в Головному Командуванню Червоної Армії. Він-же автор брошури „Партизанскіе дєйствія“ в якій зясовані основи партизанської війни.

[2]) Загаєвич Микола, сотник С. С., командант 3-ої сотні в Окремому Загоні С. С. в Білій Церкві, загинув в мотовилівському бою, дня 18. падолиста 1918 р. Центральна Ґрупа мала ще друге панцерне авто „Черник“, але його втрачено при відступі з Ірпеня біля с. Гуровщини з причини попсуття мотору.

В Сподарці 4-та сотня, 10 кінних (виділити з партизанського кінного полку), 2 скорострільні 2-ої сотні скоростр. коша С. С.

В Переводі 8-ма сотня, два скорострільні 2-ої сотні, чета кінної сотні білоцерківського полку.

В Чорногородці 2-га сотня,[1]) 4 кінні (виділити з білоцерківської кінної сотні,[2]) полковий обоз.

В Плісецькім сот. 3-та, 5-та, 6-та і 9-та, піша розвідка, школа підстаршин, кінно-гірська батерія, чета 2-ої сот. скоростр. (два скорострільні), 5-та сотня скорострільців, полковий шпиталь, полковий звязок, 12 козаків кінної білоцерківської сотні і Штаб 1-ого полку та центральної групи.

3. Сотник Маренін назначається командантом тих частин, які стоять в Воробівці, Звонкові, Яблонівці, Перевозі і Сподарці. Осідком його є с. Перевіз.

4. Сотник Королюк[3]) назначається командантом частин, які стоять в Плісецькому і Чорногородці.

5. О год. 5-ій по полудні сот.. 5-та скоростр. коша С. С. вишле по два скорострільні в с. Яблонівку, Сподарку і Перевіз. Два останні скорострільні несуть службу в гарнізоні с. Плісецьке. Інструкції подасть комендант залоги.

6. По приході скорострільців 2-ої сотні, скорострільні 5-ої сотні вернуться в с. Плісецьке.

7. Полковий обоз міститься в с. Чорногородці.

8. Коменданти частин постараються о можливо скоре переведення телєфонічної лінії до Штабу Групи«.

(Підписи).

З розташування видно, що наміром Штабу Південної Групи (якій Центральна Група була підчинена), було задержатися на цій лінії довший час і боронити її. Центральна Група створила фронт по лінії Воробіївка—Яблонівка—Перевіз—Плісецьке, звернений не як передтим здовж ріки Ірпень на схід, а на північний схід.

Фронт знова Південної Групи біг по лінії Мала і велика Солтанівка—Васильків—Погреби. Праве крило цеї групи, що слід замітити, до Дніпра не досягало.

Розглядаючи ситуацію, що витворилась дня 17-ого лютого, мусимо сконстатувати, що боротьба з противником на тому фронті не мала ніяких виглядів на успіх. Фронт

---

[1]) Друга сотня, долучила до 1-ого п. п. С. С. щойно в Гориничах, передтим вона становила охорону Штабу Осадного Корпусу. Нею командував в тому часі сот. Федь Мельник.

[2]) Має бути здається „з білоцерківського кінного полку“ або „хвастівської кінної сотні“.

[3]) Сотник Королюк (старший) прибув до 1-го п. п. С. С. в останніх днях січня як комендант одної сотні з УГА. В перших днях лютого став він ком. І-ого куріня. Помер при кінці 1919 р. в Старо-Константинові на тиф.

обох ґруп був довгий всего на 40—45 верстов і ні одно ні друге його крило не мало ніякої природньої опори і забезпеки. Праве крило цього фронту було виставлене без забезпеки від сторони Зеленого, а ліве від сторони більшовицької ґрупи Святошин-Борщагівки, яка могла його обійти без найменшого труду, маючи свобідний, такий вигідний шлях, як житомірське шоссе. Зрештою сей фронт не мав поза собою таких резерв а навпаки неспокійне і зревольтоване запілля.[1]) Боронитись отже на цій лінії при значній перевазі противника не тільки в людях (головно кінноті), але і техніці було незвичайно ризиковно.

Після розташування на цій лінії, як наведено в наказі з 17-ого лютого, полковник Роґульський наказав тим частинам, що занимали Воробіївку, Яблонівку, Сподарець і Плісецьке, викопати для оборони стрілецькі рови. Цей наказ небаром одначе був відкликаний, бо для виконання цієї праці бракувало ґрупі найпримітивніших середників, зрештою копання стрілецьких ровів в цій ситуації було зовсім безпредметним.

По кількох днях мусів штаб І-ої дивізії С. С. прийти також до переконання, що вдержання цього фронту є річю неможливою і зарядив його ліквідацію.

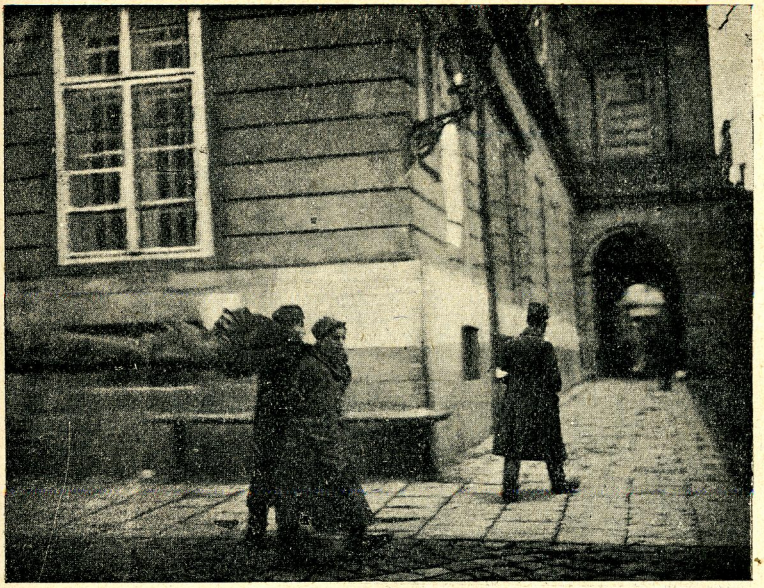
При кінці лютого Південна Ґрупа стягнулася в Хвастів і звідтіль переїхала на Поділля. За нею начала відступати і Центральна Ґрупа. Стягнувшись одного дня в Плісецьке, вона перейшла до с. Офірної, потім до Снігірівки, звідтам до Кадлубиці а в кінці в Хвастів де вже з місцевих робітників отворився »червоний загін«. З моментом приходу в Хвастів Центральна Ґрупа розвязалась. Перший полк одержав наказ їхати в Проскурів.

Та вибратись 1-ому полкові з Хвастова прийшлося не легко. Південна ґрупа відїзджаючи звідтіля, забрала зі собою майже всі льокомотиви і ваґони, оставляючи тільки непригожі до вжитку. До того й залізно-дорожня служба робила нам всякі перепони так що прийшлося вжити сили. Завдяки одному залізничникові українцеві вдалося знайти заховану в депо, ще одну льокомотиву, хотяй не зовсім »здорову« але ґідну принайменьше до вжитку на коротку віддаль. Стягнено вкінці і ваґони, складено »ешелон« і полк відїхав до Попельної. Із за браку місця в потягу обоз і кінноту вислано до Попельної похідним порядком і щойно там їх заваґоновано.

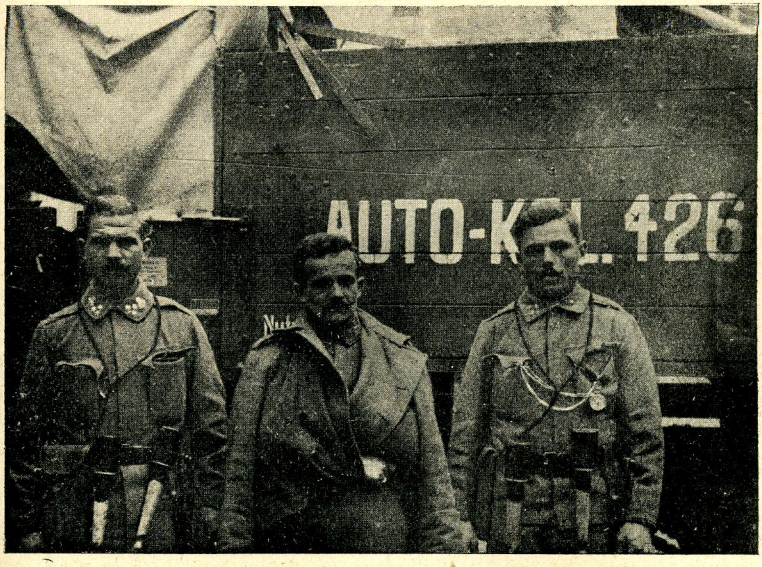
Полк переїхав через Козятин, Бердичів, Шепетівку і в першій половині березня станув в Проскурові.

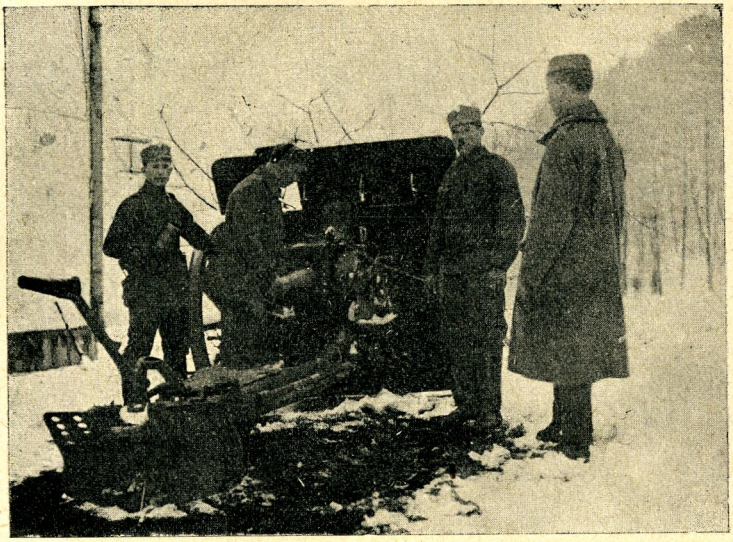
[1]) Повстання і заворушення в околиці Білої Церкви, Хвастова Попельні, Жмеринки і т. д.

Раненого стрільця несуть до перевязки на першу поміч в Магістраті.

Пор. Володимир Бабяк і двох десятників із відділу скорострілів 15-го австр. п. п., який в дні 1. XI. обсадив Гол. Двірець.

Перша гармата на Високім Замку, листопад 1918 р.

Українські стежі на Ринку у Львові провірюють документи.

Мирон Заклинський

На полевій сторожі.

(Лист У. С. Стрільця із поля).

Місце постою,[1]) дня 6. жовтня 1915 р.

Мої дорогі!

Опишу Вам коротко, як живуть тепер у полі Стрільці. Саме пора застою у воєнних операціях. Перший курінь У. С. С. носить дерево для будови укріплень (тепер відійшов кудись на позиції), а другий, значиться сотня Вітовського, Будзиновського, Мельника і Ом. Левицького, виставляє сторожі. Сотня Левицького має тепер дуже мало людей, так на одну чету. Тому при пільних сторожах ділять її між інші сотні. Сторожимо за рікою, якої другий беріг є також у наших руках. Що третю добу припадає служба. До того місця, де виставляємо пільні сторожі[2]), треба йти 10 кільометрів. Наша сотня сторожила там уже два рази і я опишу Вам, як це виглядає.

Виходимо попередного дня під вечір, ночуємо в селі на милю віддаленім відси[3]) і скоросвіт виходимо, щоби коло шестої години бути на місци. Тоді звільнена сотня іде на свої кватири спати і відпочивати, бо слідуючого дня вечером знову мусить вирушити. Переходимо через ріку, минаємо окопи і сильні дротяні перегороди і йдемо на місце віддалене яких 2 км. від ріки. Тут, на головній сторожі остає заступник Вітовського (перше був чет. Балюк, тепер хор. Северин Яремкевич) і лишає при собі з 10 людей, а решту сотні ділить між трьох комендантів пільних сторожей, які дістають приблизно по 20 стрільців і відходять на становище.

Я йду з десятником Мінчаком, бо знаю його воєнний досвід ще з Карпат. Попередним разом, пять днів тому, припала Мінчакові перша пільна сторожа. Вона найбільш невигідна, головно в часі непогоди, бо нема де сховатися перед дощем. Вона стоїть у чистім полі в окопах, викопаних серед лану бараболь, що густо заріс бодячем. Вартові змінюються що дві години.

Я пішов на варту пів десятої і станув серед бодяків приблизно 100 метрів перед нашими окопами. День чудовий. Сонце гріє, довкола прегарний вид. Мряка щойно уступила і як на долоні показалися два села, що є в руках москалів. Мальовничо положені на склоні горба; руху не видно нія-

[1]) Село Соснів над Стрипою.
[2]) За селом Богатківцями.
[3]) Семиківці.

кого. Виглядають як вимерлі. Праворуч бачу нашого другого вартового, як сховався за полукіпок і розглядається.

Передмною на яких 700 метрів є хата і стодола. Цілих будинків не видно, тільки дах і стіни до половини. Вони є в руках москалів. Чи москалі мають там постійну сторожу, чи лише висилають вартових — досі не знаємо. Коло хати ніколи нікого не видно. Але зближатися до неї небезпечно. Перед двома днями, як виставляла сторожі сотня Мельника, підлізли два смільчаки окопами, що лучать нашу другу сторону з тою хатою, аж близько хати, може на 150 м. Москалі почали стріляти і один стрілець, матурист Вінтоняк, повалився на землю тяжко ранений, а другий щасливо вернув. Як я був на стійці, то він ще десь там лежав, бо не було можна його забрати і аж на другий день принесли його, як була мряка.

Я пильно роздивлявся довкола, але нічого не помітив. Звичайно в день нема тут нічого цікавого ані небезпечного, аж в ночі. Тоді не видко перед собою нічого на 100 кроків, хоч небо зоряне. Не мож знати, чи там, за тією чорною завісою не діється щось задуманого на нашу загубу, чи не підсуваються москалі, або обходять нас. Тоді стоять вартові дуже близько окопів; віддалятися небезпечно і недоцільно.

Вечером був я на варті від 7.30 до 9.30. Я присів до землі, щоби проти неба бачити, як би хто надходив. Тоді я цілий перемінююся в ухо: Чую, як миші бігають; як скачуть жаби по стерні. Нараз, від мадярської пільної сторожі, що стоїть приблизно 1½ км. на право від нас, чути стріл: один, другий, а за хвилю вже сильний крісовий вогонь... Потім, знову все втихає. Може підсувалися москалі, а може тільки щось зашелестіло і вартовий зі страху вистрілив, прибіг до окопів і заалярмував усіх. О год. 9.30 звільнили мене. В наших окопах не спав лише комендант і двох або трьох стрільців. Я також положився на солому, накрив ноги коцом і заснув. Збудив мене близький вистріл. »Хто стріляв?« — питаю Мінчака. — »Всі вставати« — приказує він — »наші вартові стріляють«. (В ночі на кожній стійці сторожить двох). Зриваємося, кріси до рук. Вартові далі стріляють. Чуємо, що хтось кричить щось до них. Мінчак посилає до вартових стрільця з наказом, що як це москалі, то нехай зараз вертають в окопи, щоб відслонити поле до стрілу нам усім! Але стрілянина втихла. Чуємо, що вартові з кимсь спокійно розмовляють. Вертає посланець і повідомляє, що це наша стежа, яку Мінчак вислав недавно на звязок до другої сторожі. Всі успокоїлися. Як прийшли ті два товариші, що були вислані на стежу, то розповіли, що вони вертаючись заблудили, бо тяжко трафити до наших окопів серед чистого поля. Тому зближалися до нас від сторони москалів, а наші вартові привитали

їх рясним вогнем. Зараз пішов я з ще одним стрільцем на стежу до другої сторожі, яка постійно держала звязок з хор. Яремкевичем і повідомив, що нічо нового — стріляли помилково наші вартові до попередної лучбової стежі. Над раном був я знову на стійці.

Як розвиднілося і може було вже бачити все кругом, пішло нас трьох з радости непокоїти москалів. Ховаючись за полукіпки, зближилися ми до хати на яких 300 метрів і почали її острілювати. Від хати обізвалося кілька стрілів, але не в нас, лише в сторону наших окопів. Кулі засвистали над нашими товаришами. Як не зірвуться вони під проводом Мінчака! Розпустили розстрільну і пішли фронтом на хату. Острілювали її сальвами. Счинили таку стріляниву, якби не знати що сталося. Дехто вистріляв 50 набоїв. З хати не відповідав уже ніхто. За хвилю вернули ми всі до окопів. Прийшов до нас звязковий від мадярів і питав, що сталося. Ми сказали, що москалі стріляли з хати, а ми налякали їх.

Незадовго, коло 6. години рано звільнила нас сотня Мельника, а за яких 3 години вернули ми до нашого села. З обозу привезли нам харчі і почту, ми зїли снідання і кинулись спати.

Як прийшли ми другим разом звільняти сотню Будзиновського, то на головній сторожі — в тім місци, де задержується сотник — побачили ми, що стрільці копають нову могилу побіч усипаної вже могили стр. Вінтоняка. На ношах лежав убитий вістун сотні Будзиновського Михайло Швець, мій шкільний товариш. Вчера вів він стежу з трьох людей, маючи завдання перевірити, чи в недалекім ліску є москалі. Приповзав близько ліса, підвівся і розглядав околицю через далековид. Москалі були укриті десь у лісі і дали до нього сальву. Тов. Швець повалився на землю. Хоч до окопів сторожі було не дальше як кільометер, вернули стрільці одинцем дуже пізно, бо москалі переслідували цільними стрілами кожний їх відрух. Вістун був поцілений в шию і куля вийшла під раменем. Один стрілець, що лежав близько нього і вернув аж під заслоною ночі, казав, що він жив ще до год. 1. в пол., то є 7 годин. Хоч він був через 3 роки моїм шкільним товаришем і я бачив його перед кількома днями, не міг я пізнати його, як дивився на нього зпереду — такий був жовтий і змінений. Щойно дивлячись з боку віднайшов я знакомі риси лиця. Кулаки мав затиснені. Санітарі принесли його користаючи з ранньої мряки.

Тим разом пішли ми на другу сторожу, якої обсада займає хату і стодолу, що стоять одинокі на полі. На цій сторожі буває найнебезпечніше, бо близько неї є лісок і кілька груп дерев, де можуть москалі скритися, це для них добрий захист і опертя: видко як на долоні ту хату,

що ми острілювали з першої сторожі. Крім того обі хати подучені давним лучним ровом.

На цій сторожі навіть день був неспокійний. Москалі острілювали нас кілька разів. В хаті варили ми каву і бульбу, яку копали коло хати. Як лише стемніло, зачали знову свистати кулі. Ми всі полягали в окопи перед хатою, а вартові мали наказ пильно уважати. Настала тиша; і дехто дрімав, хоч не вільно було засипляти. Нараз, чую — наш вартовий, що стояв коло лучного рова, кричить: »Стій! Хто йде?« А йому у відповідь чути з рова виразнісінько: »Я з втарой роти«. Дивлюся на нашого вартового, — він не рушається. Мабуть занадто змішався і закаменів від несподіванки. Аж згодом стрілив раз і другий і побіг до нас; це було не далі, як 20 метрів. За ним кричав салдат невдоволено і з докором: »Братец, не стреляй!« Ще не зрозуміли, що заблудили. Та ми всі почали стріляти і счинили велику пальбу. Москалі в переляку вискакували з рова і втікали в ріжні сторони.

Від 10. години вартував я коло лучного рова. Надслухував і нераз здрігав, бо чув шепіт; але все впевнювався, що він не від поля, як здавалося, тільки з наших окопів. По півночі довідався Мінчак від Яремкевича, а цей від вищих команд, що москалі нападуть над раном на всі пільні сторожі здовж ріки. Ми роздумували, як боронитися куди прямувати при відвороті і признали положення досить критичним, бо прямо в сторону ріки втікати небезпечно. Докладно про це не напишу, бо счеркнулаби цензура. Нападу цеї ночі не було. Як зачало розвиднюватись і ми побачили околицю — відітхнули свобідно. Ця безсонна ніч дуже нас змучила. Ледви дійшли ми на свої кватири. — Я спав вчера ціле пополудне. Нині під вечір ідемо знову.

Оце описав я Вам докладно, що ми тепер робимо, а Ви напишіть, що коло Вас чувати.

Поздоровіть усіх знайомих та не забувайте про мене.

Стрілецька могила.

Весна. Усюди зеленіє,
Пташки співають в небесах,
А там над річкою чорніє
Могила в лозових кущах.

Низенький хрест похилений,
В болоті ніби сирота.
Ніхто не зна, що там знесилений
Лежить стрілець, душа свята.

Лишень вітри буйні з півночі
Заводять пісню — „хлопці спіть“...,
І тихо очерет шепоче
Про казку давних літ.

Г. Соловій.

Д. Г.

6-та сотня С. С. під Мишолівкою.

27. XI. 1918 перед пол. прийшли в с. Мишолівку дві сотні Дніпровської дивізії, при двох скорострілах, для спільної акції з 6-ою сотнею С. С., яка займала тут позицію. В наказі, який приніс зі собою командант цього Дніпровського куріня від сот. Чмоли, був назначений наступ на ворожі позиції з метою захопити їх і вислати парляментарів до німців на Лисій Горі. (Парляментарем назначено в томуж наказі значкового Харамбуру).

Провід над збірними сотнями віддано командантові Дніпровців.

Розглянувшись по мапі і зорієнтовавшись у ситуації, рішив командант куріня повести вечером наступ. З місцевого найвищого горбка орієнтувалися старшини в терені.

Скоро тільки стемніло — сотні вийшли на північно-східний край села (Мишолівки) і стали розгортатись у розстрільну в напрямку NNO. 6-та сотня йшла посередині розстрільної. Сотня, на право від 6-ої с. С. С., назвемо її для кращої орієнтації першою, своїм правим крилом обіймала дорогу над берегом Дніпра, Київ - Корчевате.

Командант куріня йшов позаді підсуваючихся до ворожих позицій сотень.

Ми йшли лісом тихцем, старались не ломати сухих гилячок під ногами, коли по лісі пронісся вистріл із ворожої сторони, за ним другий, третий і зашумів ліс.

Милозвучне: »вперед!« і ми бігом, перебігали вже поляну, щоб не випустити ініціятиви з рук, та тут і мусіли прилягти під сильним ворожим крісовим і скорострільним вогнем ізпід ліска, що був перед нами. Нам треба було »вперед« і ми роями, а бігом, ставали вже в одній лінії з ворогом. Скоро станула 6-та сотня в здобутій канаві. Густа розстрільна давала змогу бути весь час в курсі подій. Палаючі дула крісів і скорострілів противника вказували на завзяття одної збитої лінії. Ми були від себе в кількадесяти кроках. Нас прикували до землі — третю сотню (в розстрільній на ліво від 6-ої) обсипали картечю. »Штаб!« — передали з правого крила 6-ої сотні. Я перебіг туди... Перед нами барикади з бочок і пеньків, за ними хата, а по обох її сторонах два скорострільні, неначе дві огненні струї, косять попри землю кущі і засипають глиною сміливі очі героїв.

Використати момент і бити... тільки бити!...

Понеслась команда відкрити з ліва сильний вогонь і вискочити вперед.

Я порався вже біля одного скорострільа, як під хатою закричав якийсь гетьманець: »Ґаспада! лєвий наш фланґ і штаб в опасності, дєржать правий фланґ!« і зник, а в хаті — »свой!« і два вистріли; за ними продер клекотню голос раненого стрільця, що вибіг з хати і жалісно-проймаючо кричав: »Пане сотнику! я ранений! Тут штаб!«

Стрілець плакав, коли санітарі забирали його...

Тепер щойно почув я з заду сильний вогонь перемішаний з криком, а біля нас тільки кулі наче мухи, бились об дерева.

Один скорострільа і хата осталася за нами. Полонених ми мали, але вже неживих.

Стрілянина тільки з заду; якраз по правому крилі 6-ої сотні.

Треба було найти звязок з 1-ою сотнею — та її давно вже не було. Втім прибіг звязковий від команданта куріня, з наказом про відступ в село Мишолівку. При відвороті виявилось, що 6-а сотня відходить сама одна — послідня, а йшла мовчки, пригноблена. Перед самим селом зупинилася. Командант сотні числив стрільців; не доставало трьох: двох санітарів і один ранений.

Як любо говорити в такому випадку і при такім настрою до стрільців, но здається, що нема нічого милішого, як слухати тоді таким стрільцям голосу свого команданта. Він говорив коротко, а голос дрожав:

»Шеста сотня видержала бій! Ми відступаємо послідні, по наказу! Ви є гідні стати Січовими Стрільцями!...«

Сотня пішла по кватирах відпочивати, а командант до раненого; куля пройшла йому через руку, а друга перешила живіт.

»Пане сотнику!« — говорив стрілець крізь сльози, обнявши руками за шию свого команданта. — »Я помру і тепер дожидаю тільки кінця болю. Мені одного лишень жалко, що ми відступили. Стрільці йшли в бій на випередки; три кроки відстати позаді своїх товаришів в розстрільній, вони це відчували як злочин. Всіх нас вязала одна мета: перемогти і все наше чувство такого бажання, якось радо і завзято гнало нас... Ми слухали тільки, яка команда... Мені жалко, що я вже більше не буду між тими стрільцями...«

Ранком слідуючого дня о 4 год. 30 хв. курінь готовився до протинаступу, як прийшов наказ відступити на 25 верст, »вимарш 6-ої сотні з села о 5 год. рано«.

Ярослав Гордій
пор. У. С. С.

Єзуїтський город.

(Епізоди з львівських боїв, 9. листопада 1918).

Рано дня 7. листопада 1918 р., на перестанку Підбірці під Львовом, кільканацять стрільців вивантажувало з вагону дві полеві гармати, муніцію і інший артилєрійський набір. На тім перестанку нема вантажного помосту, тому важко було це робити — а на Підзамче, де в тім часі йшли вже перепалки, доїхати не було можна.

З тим транспортом, зі Золочева, приїхало нас двох старшин і 14 стрільців. Коло 9-тої години, дістали ми наказ із »Народнього Дому« відставити ці гармати до Львова, до касарень на Театинській вулиці. До гармат запряжено сільські коні, муніцію на підводи і обезпечившись малими стежами по обох боках, рушили ми на Личаківську рогачку.

По дорозі стрічали ми богато збігців зі Львова і богато наших військових людей, які продираючись із ріжних фронтів світової війни на жаль минали Львів, бо там була вже своя війна...

Зближаючись чим раз блище до міста, чути було крісову пальбу, клекіт скорострілів і гук ручних ґранат. Найбільше клекотіло в середині міста, звідки підносився стовп чорного диму, переплітаний огненими язиками.

Зі мною йшов один підстаршина, старий гарматчик австрійської армії. Він був дуже невдоволений з того, що гармати тягнулося до міста. Він готовий був зараз із місця стріляти: — »Ой пропадуть гармати в місті!« — говорив він. І дійсно, при фатальнім й непотрібнім відвороті з міста, гармати пропали.

На Личаківській вулиці був звичайний рух. Прохожі звертали увагу на наш виїзд, а коло касарень Петра і Павла якась баба навіть голосно кинула в нашу сторону: »О, дякреф Івани, вже артилєрію тягнуть!« На перехрестю вулиць уставлені були скорострільці, а коло них наші стрільці.

В місті клекотіло. Горіло дальше, а ми небаром дізналися, що це горіла Головна Почта на Сикстуській вулиці. Часом свиснула понад нами кулька. Але на те ніхто не звертав уваги — звичайна річ на війні... По мурах були розліплені відозви до Поляків міста Львова, в українській і польській мові, з зазивом понехати дальший пролив крови.

Гармати передав я в касарні на Театинській вулиці, якомусь поручникові гарматчикові, а сам з Куркової вулиці пішов у сторону Руської і Ринку.

Коло каменици »Дністра« стояло повно підвод із харчами. В Ринку, на ратуші, маяла жовто синя хоругов. Хоч було це недалеко від т. зв. фронту, то по вулицях крути-

лося доволі богато цивільних. Тут мушу похвалитися, як та Шевченкова сирітка, що і я в ратуші обідав. Там познакомився я з іншими старшинами і від них довідався, що на вулицях Львова не можна себе почувати безпечним; богато наших гине від підступних та нечайних наскоків. Бої ведуться тепер за обсаду державних будинків. Головний двірець втратили наші ще 2. ц. м. Нині обсадив противник ніким не заняту Духовну Семінарію і підсунувся в цей спосіб під саму Головну Почту. Залога почти не подавалася, тому облито нафтою будинок і підпалено. Він горить ще й досі.

Я зголосився негайно до служби в Ґенеральнім Секретаріяті, в »Народньому Домі«. Мені казали чекати на дальший приказ. Я сів на кріслі в передній кімнаті коло вікна, і бачив навал праці, з яким не могло собі дати ради тих кількох старшин, які там були заняті. Двері не замикались; входили і виходили цивільні, старшини і стрільці — навіть і полонених приводили сюди. Полонені це були вже дорослі »діти Львова«, а між ними богато і леґіоністів. На допиті виправдувалися, що не стріляли.

Пізно у вечір, дістав я наказ обсадити з 18 стрільцями Австро-Угорський Банк на Браєрівській вулиці, переглянути цей будинок та держати звязок на ліво із Соймом. Так якось випало, що я дістав найкраще військо: Січових Стрільців. Між ними було двох дуже ще молоденьких; кріси були більші від них. Ці »конуси«, як я їх називав, дуже мені придалися, бо вони знаменито визнавалися в улицях Львова.

Я рушив з призначеним мені відділом стрільців на Браєрівську.

Вийшовши на Ягайлонську, вже на площі Смольки, охрестив нас крісовий вогонь. По одному, по двох перелетіли ми цей кут перехресних стрілів, що падали від вулиці Міцкевича та Єзуїтського городу (коло кіна »Марусеньки«). З вулиці Нецалої також стріляли на нас, але ми якось щасливо дісталися до Банку.

Прийшовши до Банку, відділ стрільців залишив я на коридорі, при вході, а сам з двома стрільцями переглянув докладно чотироповерховий будинок. З льокаторами поводився я чемно. Тодішний директор банку, якого я там стрінув, був незвичайно чемний і зичливий для нас. Він кількасанацять днів пізніше згинув від кулі, що випадково попала зтамтого боку — якраз при сніданню, в своїй кімнаті, в присутності ґр. Дідушицького, що там мешкав. Тією кулею, а не нашою, як це неправдиво подала тодішна »Побудка«, була поранена і дочка цього директора.

Упевнившись, що в тім домі можна бути безпечним, зариґлював я другі двері від подвіря, при входових поставив алярмову стійку, а з рештою обсади закватирувався

в порожнім передпокою в партері. Оставив я стійки і на розі вулиць Міцкевича-Браєрівська та Браєрівська-Нєцала.

Могла бути вже північ, як стріли на вулицях дещо притихли. Кількох стрільців, яких я вислав на звязок до Сойму, принесли звідтам обід і вечеру. На цілий той відтинок, що мав назву »Сойм«, кухня була тільки в соймі і стрільці харчувалися тільки в ночі, бо в день було неможливо. Я вислав ще двох стрільців до Народнього Дому зі звітом, а також по набої, ручні ґранати і короткий кріс для мене, бо я не мав револьверу. Вони на час справилися. Веселий і бадьорий був настрій тоді у нас. Хотів я ще сам зайти до Сойму, але вже із вулиці від своїх стійок, побачив, що Сойм робить службу солідно. Час-до-часу скорострілсипав короткі черги по Єзуїтськім городі (»штраював« по фаховому) і по вул. Міцкевича, де аж іскри сипалися з каміння. Із горішньої Міцкевича, з лівої наріжної каменици клекотів ворожий скорострілі, а його кулі просвистували цілою вулицею аж на Ягайлонську. Почта ще горіла. Ряд камениць на перехресті Словацького і Сикстуської купався у яркім, червонім світлі. Виглядало це — на якесь пекольне гирло. Якомусь леґіонерові, в горішній частині Єзуїтського городу, не було мабуть виднося, бо освітив ракетою парк, а мій стрілець на стійці, стрілив до нього. Поза тим — ніхто більше нічого не почув, ані не побачив, тоді в тім 200-тисячнім місті...

Не знаю, чи тієї ночі з 8-го на 9-го листопада я здрімнувся хвильку, чи ні. Тільки скоро-світ рішився зараз провірити докладно терен на право від банку — в будинку Дирекції Поліції, що напроти банку, де мала бути, як мене інформували, наша залога. Але не було нікого. Видно було тільки великий нелад та познаки завзятого і крівавого бою. Мої стрільці найшли трупа якогось нашого вояка, що лежав на сіннику страшенно скервавлений, з перестріленими грудьми. Він лежав десь у комірці. Це була перша жертва, яку я бачив тоді.

З малим хлопчиною, стрільчиком, закинувши плащ на опашки і хопивши за кріс, вийшов я потайки на вулицю Нєцалу.

Зараз на розі Красіцьких і Нєцалої, за залізним парканом напроти Нєцалої, лежало повно лусок із набоїв, звідки нас вчера острілювано. Та нічого більше ми не бачили і подалися вулицею Красіцьких у сторону Городецької. Цивільні зазирали цікаво з брам камениць. Я питав їх, чи є тут яке військо. Казали, що нас перших бачать. Вийти на Городецьку не було можна, бо там ішла пекольна стрілянина, і світа Божого не було видно. Це клекотіло під касарнею Фердинанда. Але я таки рішився навязати з нашими звязок. До нині не вгадаю, котрою брамою ми перейшли із Красіцьких на вул. Зиґмунтівську (мій хлоп-

чина визнавався тут прекрасно — а я був цікавий, яка на тій вулиці ситуація). Жидівка остерігала нас, що на Зиґмунтівській крутяться леґіонери, а на горі св. Юра повно їх. Одначе на вулиці не було нікого. Ми озираючись, і з крісами готовими до стрілу, підійшли аж до будинку нової Дирекції Залізниць. Тут вже добре було чути стріли із горішної Міцкевича. На Зиґмунтівській було тихо і я не бачив нікого, тільки якась пані підійшла від сторони Дирекції Залізниць на хідник, глипнула на наші шапки і щезла. Вона видалася мені зразу підозрілою. Мабуть була на розвідці, бо співпраця цивільних по тамтій стороні була велика, а головно жінки приймали в ній визначну участь, як розвідчики, звязкові та посильні.

Повернувши назад тією самою, до нині мені не знаною, брамою, написав я звіт про ситуацію до Народнього Дому. За несповна півтора години приходить на обсаду нової Дирекції Залізниць 5-та гуцульська сотня (також У. С. С.). Чую... Ага! Вже бють леґіонери з вікон... Наші вдерлися в каменицю, що напроти, і почалася безтямна перепалка. Орієнтувалися вони прекрасно: тоді як кільканацять їх перелітало вулицю, ми діставали рясний обстріл із боку, з поверха старої Дирекції Залізниць. Та ми не даємо за виграну. Вдираємося до каменици другими дверми — противник уступає і ми опановуємо Стару Дирекцію.

Потім пішла ще сутичка по обох сторонах Зиґмунтівської. По нашій стороні був тоді ранений боєвий та відважний хор. К. та ще кількох стрільців. Ясно, що й противникові не обійшлося без втрат.

По опануванню будинку старої Дирекції Залізниць ситуація стала для мене кориснішою. Я міг тоді зредукувати стійку на розі Браєрівська-Нецала, як непотрібну, так що кільканацять моїх стрільців могло приймати участь навіть у тій перепалці на вул. Красіцьких. Звичайно по службі, позваляв я стрільцям відвідувати і своїх товаришів на інших розташуваннях. Найбільше ходили вони на Підзамче, де залюбки вмішувалися там у бої. За це приходили вони з Підзамча перебрані від стіп до голови: в німецькім однострою, чоботях, довгім плащі як спідниця, і тільки в шапці У. С. С. Загалом кожний правдивий вояк почувався тут певно, навіть і в дуже складній ситуації, бо дійсно не було тут таких важких боїв, які вже кожний зі стрільців мав за собою у світовій війні. Проте я ще й до нині не розумію, як можна було давати тому стрільцеві наказ покидати місто...

У мойому записнику, який мимо пізніших важких часів, хоріб, ревізій і т. д., заховався чудом до нині, записано під датою 8. листопада, що ще до того дня стріляли наші гармати на Головний Двірець.

Досвіта 9. листопада десь перед год. 6-тою рано чую

крізь сон, як мої стійки коло поліції стріляють. Вогонь змагається...

Зриваюся на рівні ноги, а за мною усі стрільці.

Вбігає алярмова стійка: наступ!...

На дворі мрачно, але видно, як у городі підсуваються леґіонери в сторону сойму. Стріляє вже залога палати Ґолуховського, а я обсаджую з 8 стрільцями поверхові вікна Дирекції Поліції, щоб шахувати наступ криловим вогнем із ліва.

Та сойм все ще спить.

Мій нетерпеливий хлопчина, стрільчик, висувається на балькон і бачить, як із гори Міцкевича виїздить авто покрите шинами, бальками, зі скорострілом на переді.

Пішла стрільба до безтями...

Раптом — закурилось мені в очах від тинку...

Стрільчик скричав... — То скорострільпосипав ґрадом куль по вікнах та по бальконі, і куля поцілила його в ногу. Ми витягнули його звідтам. Куля лишилась йому в лівім стегні ноги.

Аж тут закричав ще котрийсь: »Гандґранати! гандґранати!«

Авто-танк переїздило під бальконом...

Кинути ґранату на нього було запізно... Воно переїхало і заїхало мені аж під сам банк на Браєрівську.

Мої стрільці, що були надолі, в мить відстрілюючись, розбіглися до брам камяниць.

Я скричав зараз, щоби не втікали і били цільно, як обслуга буде висідати з авта, а мій приказ повторив стрілець, що був недалечко від мене, в противній брамі, в сліпій вулиці коло поліції. Зараз повторило цей приказ ще кількох стрільців у брамі банку і в інших брамах на Браєрівській, а на вул. Нєцалій кричав голосно котрийсь з моїх Усусусів. Та авто, побачивши, що тут нічого не вдіє і постоявши кілька хвилин перед банком, острілюване нашими, цофнулося назад до гори на вул. Міцкевича, навіть і не навертаючи. Нарешті обізвався вже і Сойм. Стріляли наші два скоростріли і то безвпинно. Леґіонери втікали вже з городу, хто із них остався ще живий.

Не знаю, товаришу хор. Т., що тоді командував скоростріламн, чи ти заспав, чи може, як ти сам казав, навмисне підпустив противника так близько, щоби відразу вистріляти 16 лент набоїв?...

По тім бою сумно виглядав Єзуїтський город. Противник вийшов дуже скервавлений з того наступу. А був це один із більших тодішних випадів. По тамтім боці було богато вбитих і ранених, без ріжниці стану, віку й полу: леґіонери, цивільні, діти і патріотичні жінки з крісами в руках.

В цім наступі дійшов противник — на право, майже

до вул. 3-го Мая, але здесяткувала його там перша чета (також Усусуси), що стояла залогою на Словацького. Треба зазначити, що обсада Сойму була тоді доволі слабка. Кромі цих двох скорострілів була там тільки одна чета т. зв. »борби зблизька«, а це міномётники, може 12 їх всього. За те сильно гарувала 5-та гуцульська сотня У. С. С. (з палати Голуховського), ну і хиба мої стрільці »прусаки«, як їх тоді називали з тамтого боку.

По тім кервавім бою наші згодилися на хвилеве перемиря; але тільки льокальне півторагодинне, щоб забрати ранених з города, які у важких муках жахливим криком благали рятунку й милосердя. Пішли санітарні стежі, а за ними ступали наші боєві відділи.

За кілька днів, штигулькаючи, притьопався знову до мене ранений мій малий стрільчик. Просився, що не хоче бути в лічниці, а хоче бути зі мною. Та я завернув його назад, бо ще не був вилічений. Це найкраще свідчить про дух, який панував тоді серед стрілецтва і тільки не вміла використати його наша команда, що здеморалізувала всіх своїми перемирями, яких також не вміла вихіснувати, хіба що за цей час можна було поробити на вулицях барикади, замаскувати ці вулиці, а також навязати між поодинокими відтинками сякий-такий звязок; але і того всього було за мало.

Згаданий авто-танк вже більше не показувався у боях, бо й так ледво вийшов з тієї халепи. Треба добавити, що його обстрілювали дуже цільно і стрільці 5-тої гуцульської сотні У. С. С., головно хор. Сіцінський, який виявився тоді справжнім мистцем у стріляню до цілі. Та противник імився потім інших стратеґічних штучок і хитрих способів тоді як з нашого боку було забогато поблажливости й за мало рішучости, бо вірилося не в побіду, а в можливість дипльоматичних успіхів і згоди.

Л. Лулу.

Десятиліття переходу Збруча.

(1919 16/VII. 1929).

(Спомин).

Хоч небіжка Австрія мачухою була для українського народу, то всетаки австрійська займанщина була найсвідомішою частиною, була нашим Піємонтом. Немов завершенням всієї орґанізаційної праці було творення військової орґанізації, славних пізніше Січових Стрільців, які побіч Соколів та Січей стали завязком обох українських армій.

Саме перед світовою хуртовиною, в дні 28. червня 1914 року, на січово-сокільському здвизі у Львові, можна

було бачити овочі орґанізаційної праці на полі фізичного виховання українського народу. Княжим городом Льва промашерували гордо десятки тисяч січовиків та соколів, там вперве проголосили своїм виступом своє істнування Українські Січові Стрільці.

Коли місяць пізніше Українська Боєва Управа в горячих словах завзивала молодь ставати в бойові ряди, бо лютий, страшний, відвічний ворог України, московський хижий цар зі своїми салдатами — завзявся доконати і ту частину українського народу, яка жила поза »його свободою«, тоді десятки тисяч синів Галицької України, з піснею на устах, збігалися до Стрия та зі сльозами в очах просилися, щоби можна їм присягати досмертну вірність Україні.

Та серед стогону гармат, прийшов 1918 рік. Де ті тисячні горді січово-сокільські ряди, що так самопевно маніфестували у Львові?

Де та, так рідка для українців, згода та однодушність, що в обороні рідньої країни, треба всім, без виїмку, жертвувати найбільшим скарбом — життям?

Кожний сьогодні легко відповість на повищі питання. Світова війна, в якій малася кувати краща доля і для України, розсіяла українців австрійської займанщини по всім усюдам непроісходимого фронту центральних держав. Там, на альпейських скелях, в альбанській малярії, на пісках Польщі, в турецькій пустині, на фортечних укріпленнях Вердену, клалися буйні голови січовиків та соколів на вічний супочинок.

Колиж прийшла хвиля великого зову в дні першого падолиста 1918 року, забракло борців. Ті, що лишилися в живих, стратили колишнє завзяття, яким горіли їхні лиця ще 28. червня 1914 року. Це й не дивниця! Велика, непереможна, здавалося, німецька армія, яка своєю свідомою, залізною дисципліною протягом чотирох літ перемагала ввесь світ, саме тоді заломалася, зневірилася під тягаром надлюдських зусиль. Людські нерви — не дротяні линви!

Та мимо всього Українці західних земель спромоглися на надлюдський вчинок. Малий скравок на захід висунених українських земель серед повної анархії, яка панувала у сусідів, сотворив стотисячну армію, яка протягом цілого півроку з успіхом опиралася переважаючим силам противника. Армії цій всього не доставало: муніції, крісів, одягу, обуви, ба навіть хліба! Та мала вона найбільшу цінність у себе: мала кипучу жажду оборонити свою батьківщину.

І оборонила! Як вистріляв стрілець тих кілька куль, яких беріг, як велику дорогоцінність, то білою збруєю, баґнетом боронив окопів. Як підошви в австрійських ще черевиках настирливо домагалися відпустки, то він в зимі за кару »давав їм шпанґи«, обвязуючи ганчірками; в літіж

з погордою викидав до рова зледащілі черевики та босоніж відбував походи. Нераз червонився камінь кровцею зпід пощибаних нігтів. Голод і холод легко зносилося, бо цеж боротьба за Неї, за Україну.

Прийшла хвилина, коли не в силі було видержати далі... Проти нас станула армія, яку західні держави вивінували найдобірнішим родом зброї та воєнного приладдя. Прийшов місяць травень 1919 року. Як леви боролися галицькі стрільці, та »встоятись не було сили«... Ті малі засоби муніції, якими армія розпоряджала, вистрілялося в кількох мінутах, бо противник атакував на цілому фронті. Почався відворот... Уряд і армія опинилися в Заліщицькому повіті.

Що почати?

На Україні майже по сам Збруч большевики... Чи не до Румунії? Та ось несподівано заскочено противника і почалася так звана друга офензива. Єдиною збруєю в початках було воєнне завзяття стрільця. Та не сила була встоятися безоружній, голій та босій галицькій армії... Знову відворот і прокляте питання: »що далі?«

Ми вже згадували, що впало було і питання:» Чиж до Румунії?« »Як«, спитає сьогодні читач, »йти галицьким українцям до румунських гієн тоді, коли за Збручем є якась українська держава?«

Так, це саме найтраґічніше місце в новішій нашій історії і одна з найважніших причин наших невдач. Можнаби ріжно оправдувати рівночасне істнування двох українських урядів, та ніяк не можна виправдати воєнного стану, який між ними панував. Галицька армія була в куті між Дністром і Збручем, московські большевики притиснули армію У. Н. Р. до Збруча коло Камянця, оба українські уряди віддалені на кільканацять кільометрів від себе і »урядово« не знають, про свої нещастя. Ось слова військового знатока, ґенерала М. Капустянського:

»Наддніпрянці навіть не уявляли дійсних обставин на польсько-українськім фронті. Офіційних зносин між урядами за останній місяць не було, а отримувалися відомости лише приватним шляхом«. [1])

Цебто звичайними словами: оба уряди, українські уряди, себе взаїмно шпіонували! Ось, крім зовнішних, від нас незалежних причин, внутрішня причина нашої катастрофи! Про це треба згадати в десяту річницю траґедії над Збручем, щоби нащадки не допустили в майбутности до подібного сорому!

---

[1]) „Похід українських армій на Київ—Одесу в 1919 р.“ часть III. Львів 1922. Накладом „Червоної Калини“, ст. 14.

Над Збручем, в місяці липні 1919 року відгралася траґедія вже не тільки української галицької армії, але й цілої західної вітки великого нашого народу. Тут опинилися старенькі діди батьки і матері; за Збручем шукали охорони й вірні дівчата, а з батьками та матерями їхали в »Україну далеку« і діти та немовлята. Скрипіли з далекої дороги вози, ричала худоба, немов на погорищі. Старенькі селяни цілували західний беріг Збруча, кидаючи в останнє свій зір. А на західнім обрію курилася галицька волость, як і за княжих часів.

II.

Як же прийшло до переходу У. Г. А. за Збруч при вище згаданому політичному відношенні між українськими урядами?

Після невдачі з офензивою ґенерала Грекова перемогла остаточно думка, переходу галицької армії та Уряду на Україну. Ось що говорять про цей акт урядові телєґрами:

Телєґрама Н. К. Г. А. з дня 4. липня: »Під сильним напором польських сил, за браком муніції й инших матеріялів, Галицька Армія буде примушена перейти річку Збруч та шукати опори й охорони на широких ланах Великої України. З цих причин Н. К. Г. А. звертається з проханням до Головного Отамана призначити район виключно для Галицької Армії — простір між р. Збручем а лінією Сатанів — Борщівка — Городок — Купель — Смотрич — Черч Голосківка — Камянець — Жванець включно, де Армія відпочилаб та упорядкувалася. Охорона границь Збруча та Дністра позістає Галицькій Армії. Для врятування дорогого залізничого майна й матеріялів прохається дозволити на перешивку залізниці нашими залізно-дорожними частинами від села Гусятина на наш бік аж до слідуючої стації« (»Похід«... III., ст. 13.).

Та на відпочинок не було часу хочби тому, що не було задля його безпечного місця, бо »з північної сторони, як сповіщала телєґрама Головного Отамана з дня 5. липня ворожі банди тиснуть наші невеличкі відділи, через що для забезпечення району скупчення Гал. Армії з півночі, необхідно негайно висунути відділи від Сатанова й Волочиська на північний кордон зазначеного для Гал Армії району« (15).

Так отже 16. липня перейшла Українська Галицька Армія річку Збруч. Часть її звернено відразу проти большевиків, решта посувалася поволі рівнож на фронт, головно під Жмеринку та на Вапнярку в напрямах на Київ та Одесу. Галицького стрільця не треба було аж намавляти, щоби йшов здобувати Київ та рятувати Україну. Він йдучи на

Київ, думав і про Львів. Та воєнне завзяття галичан ослабляла вельми ворожа постава населення, головно в прикордонній полосі, яке докором »зайдів« повитало змучених боями галицьких героїв. Та ні оця пекуча рана непорозуміння від рідного брата, ні хвилевий брак харчів — на Україні в шпихлірі »Европи«, де рідня армія терпіла голодом, ні упосліджения галицьких воїнів, мимо »порозуміння« між обома урядами, в воєнному постачанні, ні ворожі аґітатори, які при наддніпрянській толєранції безкарно гуляли між новим військом — не зуміли зломити воєнного завзяття галичан. І так, спільними силами, добуто славних успіхів. В три тижні після переходу Збруча, дня 9. серпня добуто спільними силами галичан та наддніпрянців Жмеринку; день пізніше захоплено Винницю, здобуваючи в обох тих містах велику воєнну добич. Населення на радощах витає своїх освободителів, скоро привикаючи до »австрійського« одягу, в якому в більшости ходили галичани. Бойова та карна постава галицьких бриґад викликала серед чужонаціонального навіть населення щирий подив. Ось примір: Перед входом до Ушиці принимав ґенерал Кравс почесний хід від свойого Корпусу. Після паради приступив до покійного вже о. Їжака, якийсь москаль з університетською звіздкою на грудях та питався, чи галичани не схотілиби освободити за одним замахом і Москву... Вже два роки він не бачив так карного війська, як галицькі полки...

Вже 30. серпня зєдинені українські армії осягнули передмістя золотоверхої столиці. Київ в наших руках! Воскресла слава Великого Романа та мудрого короля Данила! Галицька українська сила стала на сторожі великої української столиці!

Дальші успіхи здержав другий москаль, який з півдня загарбував українські землі, Денікін. Почалася довша, затяжна боротьба, з білоґвардейськими московськими військами на цілому Правобережжі. Місцеве населення пізнало в галичанах своїх братів та з любовю принимало їх. Без пересади можна сказати, що У. Г. А. була найулюбленішою армією на Україні в часі революцій! Задля її карности та порядку з довірям відносилися до »галичан« і вкраїнські національні меншини, бо під крилами їх армії находили безпеку життя та майна.

Та на боротьбу з непереможною армією виступив найлютіший ворог, який легко міг ґрасувати на знеможених, виголоднілих та обдертих тілах галицьких стрільців. Прийшов страшний, невмолимий тиф. І клалися буйні голови галицьких українських героїв, не тільки від куль та шабель червоних та білих москалів на широких степах України. В горячковій дрожі валилися сини зелених Карпат по голих, цементових долівках залізничих двірців — на рідній землиці не стало для героїв соломи! — по сільських стодолах

та стайнях, під будами обозних возів, без ліків, без лікарської та санітарної опіки, бо ті, в більшій частині, виконуючи обовязки, самі вигинули. А там десь далеко жерлися »оба уряди« за владу; місцева інтеліґенція не ставала сестрами жалібницями, тільки дебатувала над нюансами есерівської та есдецької програми; тільки селяни з любовю піклувалися нашими воїнами, хоч тиф лютував і між ними.

III.

Чи треба пригадувати дальші акти траґедії? Постій цілої Армії перемінився в одну, неупорядковану трупарню. Повставали нові цвинтарі з десятками тисяч березових хрестів. Дераżня, Браїлів, Жмеринка, Бар, Винниця...

Засумуй трембіто
Та по всьому світу,
Що зівяло галичанам
Сорок тисяч цвіту...

(Р. Купчинський).

Далі Денікін, большевики, поляки, Тухоля... Армія, лишена політичного проводу, змушена оставати на Україні, прикована пошестю до одного місця, переходила »з рук до рук« та докотилася до соромної Тухолі. Та це тільки сумний фінал великого та вічного для історії діла. Траґедія західних українців над Збручем є рівночасно незатертим, великим символом обєднання, свідком безприкладного патріотизму та рідкого самовідречення галицького селянина та робітника, які в одностроюстрільця зуміли своїм поведенням приєднати собі неприхильне зразу зазбручанське населення та цілий рік майже стояти в боях з усіма людськими та стихійними ворогами. Ота стотисячна армія понад голови »політиків« знайшла шлях до серця свойого брата на схід Збруча, ба навіть своїм безкрайним патріотизмом заохотила взятися до збруї та ставати в бойові ряди тамошніх селян. Сьогодні вже неможлива ота явна ворожість українського селянина до свойого брата з над Дністра, яка соромом та чорною розпукою палила нас в липні 1919 року. Сьогодні серця всіх українців бються в один такт, змагають до єдиного, великого діла, яке розпочала своїми крісами та шаблюками славна Галицька Армія; слава її гомоніла дулами гармат від Сяну, Дністром, ген аж по Київ, Дніпро та Чорне Море, Одесу. Вона не вмре, не поляже!

Андрій Чайковський.

Осип Струмеляк

хорунжий артилєрії У. Г. А.

(Спомин).

Він заслужив собі на те, щоб про нього згадати, бо це одинока нагорода йому за те, що положив своє молоде життя за волю Батьківщини.

В перших днях падолиста 1918 стали ми самборяне формувати нашу міліцію-військо, котрого нам було конечно потреба.

Вправді в Самборі стояв якийсь відділ війська під командою австрійського старшини українця (назвисько я забув), котрий запевняв нас, що його військо певне і вистане нам до помочі, та я придивившись тій частині, не мав на неї найменшої надії. Виглядала вона на збірку якихсь лишків армії до нічого нездатних і не розумію, на що її держали тай годували.

І справді, як прийшла до Самбора вістка автентична про розвал Австрії, то всі ці лицарі розбіглися як налякані курчата і пан старшина кудись пропав.

Тоді я виїхав до найблищих сіл, мені добре знаних збірати охочих. В однім дні відбув я чотири принагідні віча в Корналовичах, Гордині шляхоцькій і рустикальній, в Скирничах, Білинці малій, а над вечір заїхав до Білини великої. Про ціль тих віч кождий догадується.

За мною прислали сюди з Самбора з зазивом, щоб негайно вертатися до Самбора, бо мене українська орґанізація вибрала повітовим комісарем. Ще одно віче в Білині великій під церквою, і я вернувся.

Вернувши до дому, застав я гурток охотників, котрих формував сотник Мацієвич.

Між ними був »фаєрверкер« австрійської артилєрії Осип Струмеляк, якого я пізнав перед тим на вічу в Корналовичах.

Його меткість і військова постава звернула мою увагу на нього. Чоловік середнього росту, білявий, сухий на тілі, але з палкими, розумними очима. В розмові з ним я переконався, що це небуденна людина. Хоч самоучок з покінченою сільською народною школою, дослужився в австрійській артилерії ступеня »фаєрверкера«. Перебув світову війну переважно на італійськім фронті і перейшов артилєрійські курси від полевих гармат до гавбиць і моздірів т. зв. »мерзерів«. По розбитті австрійської армії повернув до свого рідного села Корналович, де мав рідню, а до того жінку і двоє малих дітей. Тепер він все те покинув і пішов добровільно до українського війська.

У нас робив він усяку службу від міліціонера до жандарма. Показався дуже метким і проворним, у всьому давав собі раду і можна було на нього покладатися.

По кількох днях приходить до мене попращатися. Стає мов винуватець, котрий на великий гріх зважився.

— А ви, Осипе, куди? — питаю.

— Вибачте мені, та не гнівайтеся. Саме тепер полковник Кравс формує на хирівському фронті нашу артилерію. Я туди йду. Там моє поле праці, бо в міліції почуваю себе ніяково. Я не піхотинець, а міліція то не моє військо. На моє місце знайдуться інші, а там хтонебудь мене не заступить.

Нічого було робити, хоч жаль мені було втратити людину, на яку можна було у всьому покладатися.

Пішов Струмеляк на хирівський фронт, але звязок між нами не порвався і він скільки разів приїздив до Самбора, відвідував мою хату і був любим гостем.

Варто було бачити, з яким вдоволенням розказував мені про це, що діялося на фронті, як він поперед боєвої лінії з двома гарматами гнав за противником до Ніжанковець, як полковник Кравс похвалив його за це перед усіми і поплескав по плечу.

Одного разу, коли його авансували на хорунжого, прибігає до мене дуже радий, мов школяр з гарним свідоцтвом, аж задихався:

— І ви мусите мене похвалити — каже — я такий радий, що не можу собі місця знайти тай до вас забіг.

— Ну, то кажіть, то і я похвалю.

— Прислали нам артилерійські стрільна з України, придивлююся до них: на ці »темпірунґи« (цільники на верстви). Мої гармаші не розуміють того, гадають, що це метри. Подаю »діштанц« (віддаль), »темпірують« якби на метри. Не йде. Зле, думаю собі, багато стрілен марнується. Це мене дуже злить, бо у мене таке око, що за другим вже стрілом »ейнґешосен«, бю як в бубен. Став я над тим думати, міркувати, рахувати, усю ніч не заснув, і таки доміркувався, зладив собі ключ, попереписував і роздав поміж гармашів і тепер йде все як на шнурочку. Подаю »діштанц«, то кождий гармаш знає як »темпірувати«.

Струмеляк мав тверду віру в побіду, нічим не зражувався, нічого не лякався, кожним успіхом радів мов школяр, неуспіх обіцював собі при найближчій нагоді поправити.

— Колиб лиш між нами не було заячосердних, прошу вас, бо такі лиш других деморалізують. От недавно прийшла до нас нова сотня з Самбора. Дивлюсь, нічого собі, ситі, обуті та одягнені. А їх командант такий бадьорий, так вихвалюється, що ось він їм дасть бобу. Лиш не подобається мені, що за широка у нього губа, за багато балакає.

Прийшло до першої стрічі. Сипнули на них з там-

того боку зі скорострілів, впало кілька шрапнелів... Дивлюсь, а пан комендант поклав по собі вуха, тай поза оплітки, а сотню лишив. Вона стоїть тай не знає, що робити. Мене така злість узяла, що хотів і собі покропити його картачею, та жаль мені було людей, може вони не такі боягузи. Замість того я спрямував мої гармати на противника, покропив його кількома шрапнелями тай відогнав...

В дні перелому під Судками треба було Самбір евакувати.

В Городищу стрічаю знову Струмеляка з двома гарматами.

На передодні був в моїй хаті Струмеляк, заспокоював мою рідню (мене не було в дома), що нічого не буде, що противник здержиться на другій лінії під Бісковичами, усе направиться, бо ми на це приготовані.

Тепер питаю його:

— *Щож, пане хорунжий, не так сталося, як ви вчера* говорили у мене в хаті...

Струмеляк сумний мов хмара, начеб соромився глянути мені у вічі.

— Я казав правду. Вчера все було приготовлене як слід, а рано остався на позиції сам комендант, сотник Лянґ з адютантом, а військо розбіглося... Дивіться он там на поле, скільки тих купок втікає, мов розігнана череда. Ех, давби я їм отими двома гарматами, та у мене ні одного стрільна немає... Як би так хоч одну сотку стрілен, я би й противника здержав. Дивіться, який гарний звідсіля »авзіхт«, аж просить: стріляй... Через ту рівнину Дністрову птиця не перелетілаб, а наші мародери або би завернули, або пропалиб усі...

Я помітив в його оці сльозу... З того часу я більше його не бачив.

Але я того чоловіка не міг забути, його доля мене дуже цікавила і я опісля за ним розпитувався між нашими старшинами.

Батерію Струмеляка приділено до 8. бриґади, яка мала охоронювати відворот з під Самбора.

До першого більшого опору прийшло на лінії Корналовичі-Гординя. Противник засів в корналовецькому лісі. Треба було його не допустити в село. Струмеляк дістав приказ село острілювати, і він відкрив гарматний вогонь.

По якомусь часі приїзджає до команданта бриґади Струмеляк страшно схвилюваний, прямо в одчаю.

— Пане команданте, благаю вас, змініть в частині ваш приказ, щоб село острілювати, а обмежитися до обстрілу відтинку між селом а лісом, це вистарчить...

— Чому-ж це?

— От бачите цю хатину між високими деревами не-

далеко церкви? То моя хата, а там мій старий батько, жінка, та двоє малих діток... Мені серце лусне, коли я їх убю...

Командант його зрозумів і перемінив приказ. Але хата Струмеляка була від ліса недалі як 800 кроків. Стрільно могло й туди попасти.

Можна собі уявити боротьбу у серці Струмеляка між семейним почуванням а обовязком вояка. Обовязок побідив і Струмеляк обстрілював завзято цей відтинок, поки не прийшов приказ уступати далі.

— — — — — — — — — — —

Усі старшини, котрі мали нагоду пізнати Струмеляка, признають, що це був зразковий вояк і командант батерії.

Підчас другого відступу У. Г. А. під Язлівцем стояв Струмеляк зі своєю батерією на узгірю, на яких 2 км. за фронтом. Сталося так, що звязок між частинами нашими, що стояли у лінії прорвався. Фронт перед Струмеляком держався добре.

Нараз передерлася позад лінії ворожа кінnота і погналася вихром на нашу лінію. Її здержано скорострілами і розігнано.

Але неудовзі зявився другий загін кінноти і увігнався між наших. Настав страшний хаос. Команди ніхто не слухав.

Струмеляк, щоб врятувати батерію, відстрілювався картачами з одної гармати.

Не вдержався. Грянули на нього кавалєристи і зарубали шаблями, а батерію забрали.

Так поляг геройською смертю цей щирий борець на становищі й не піддався...

Не знати, де його кости зложені, де б можна покласти памятник та написати на ньому:

Скажи, мандрівче, Україні, що ми вірні її сини в її обороні зложили наше молоде життя...

Були у нас Леоніди, та не було доброї долі...

Роман Сказинський.

Перемога.

(Подія на Великій Україні).

I.

Надійшла перша — після революції — весна. Селянські груди наповнилися запахом теплої, розбудженої землі...

Тиха оселя Кичерка піднесла до вуст чашу з весняними трунками.

Понад селом гора. Білий чіпець обсунувся з гори. Зпід чіпця розсипалися живі, буйні коси. Гора облилася румянцями.

На заході ріка Стримба. Глянула до сонця й усміхнулася. Високі босі коліна Стримби вдарили молодістю і поспіхом по лісі.

Весняні усміхи тривали недовго; з міста прийшли відомости, що з чужини валяться на українську землю полчища блакитних мундурів, щоб придавити її наново своєю пятою. Кичерка здрігнулася...

В неділю після великодня впала на Кичерку трівога. З міста виїхала влада...

Господарі позбивалися неспокійно в гуртки. На воротах — далеко одна від одної — поставали жінки.

На майдані між господарами стояв Федір Криша. Криша був бунчужним української армії. Ранений на самий великдень прийшов перед двома днями додому на відпустку.

Наступ блакитних заскочив його, мов грім із погідного неба. Рішив іти й віднайти армію. Велів приладити, що треба, і вийшов на село.

— З кіньми втікайте до ліса — радив на майдані.

Криша був найстаршим парубком у селі, бувалим у світі й провідником місцевої молоді. Господарі слухали Кришу з повагою.

— Ворог не питає; нищить, збиває нашу силу з ніг...

Дорогою надбіг Юрко, брат Федора.

— На мості двох кінних; питали за вітом...

Задудніла земля. Горстка блакитних верхових пролетіла вітром поуз господарів. Двох спинило коні під читальнею. Господарі повідскакували на боки. Юрко, зрозумівши, що коїться, кинув умлівіч Федорові свій сірак.

— Оружжа зложити, розійтися! — розсипалася вгорі ломана мова.

Коні, кидаючися в руках блакитних, розбили гурт селян на дві части: одних відкинули під читальню, других приперли до церковної огорожі.

Зі заходу надлетіла ще одна стежа. З нею старшина. Один із кінних підскочив до нього. Звіт був довгий. Старшині впала в око вивіска на домі: Читальня. Прижмурив очі, прочитав і рубнув по таблиці задоволено шаблею. Таблиця розкололася. Одна частина впала на землю, друга повисла боком на цвясі. Боком, як брова вдареної людини...

Федір стояв поблизу церкви. Недалеко за церквою починався ліс. Федір переліз непомітно через огорожу. Коло церкви зупинився, відтак хильцем побіг до ліса...

Враз старшина обернувся до селян:

— Є в селі військо?

— Нема.

— Трьох із вас, — ти, ти й ти — лишиться тут; решта додому!

Кількох кінних окружило в одній хвилі вибраних закладників, між ними сивого Максима, Федькового батька...

— За кожного вояка, що пропаде у вашій норі, заплатите життям. Зрозуміли?

Блакитний старшина вложив шаблю до піхви і зіскочив на землю.

Земля зойкнула глухим болем...

II.

Цілий день стогнали в Кичерці дороги; гуртки блакитних кидалися на всі сторони, приносячи, то забираючи прикази від коменданта, який станув на постої в читальні.

В кімнаті коменданта сиділи в куті закладники блакитних. Біля них станув із крісом у руці один із кінних...

Протягом дня здобули блакитні великий шмат країни. Вони позаймали одно село по другім, не зустрічаючи ні опору, ні війська.

Дешева побіда викликала серед блакитних підозріння. Високі похмурі стіни українських гір могли крити тисячі несподіванок для блакитних переможців. Блакитні подумали про це завчасу, опустили під вечір частину здобутих сіл і звалилися цілою силою до Кичерки.

Декільки відділів кінноти уставило на майдані коні і кинулося в село за сіном, за молоком і хлібом.

По селі розлилася сваволя. В хаті Криші знайшли блакитні його плащ.

— Тут »мазепінец«!

Перешукали хату, обориг, стодолу; не знайшли. Пішли.

За годину вернули. Хтось виговорився, що Криша на відпустці. Перешукали наново обійстя. Не дошукавшися нічого, донесли про все до команди в читальні.

Старшина велів узяти на допит Максима Кришу. З вікон читальні впав трівогою на село старий, хрипливий голос сімдесятьлітнього Максима. Його катували. Максим ослаб. Чути було тільки харкіт — слабий, втомлений. В міру того повиразнішали удари блакитних. Били Максима ходаком по лиці, копали запорошеними чобітьми...

Чути було, як кричали:

— Де син? Кажи! Кажи, бо...

Максим не видобув зі себе ні слова зізнання...

Настав вечір.

Ґаздині та дівчата поховалися по огородах, лишаючи хати на поталу дикій мужві...

Господарі та хлопці-недолітки повтікали з худобою до лісів...

Блакитні запалили на майдані велику ватру...

Ватра в селі!... Пяний чобіт робітника на долівці панських покоїв прославлено в книжках і в ґазетах. Ватра серед низьких, критих сухими ґонтами хат не вражає нікого...

III

Федір блукав по лісі, дожидаючи вечора. У присмерках ночі ладився рушити в дальшу дорогу.

Після полудня зустрівся у вивертах із кількома кичернянськими хлопцями, що скрилися в лісі з кіньми. Хлопці мали кріси.

— Федоре, рабують! — повискакували назустріч парубкові.

В голосі, в очах, у цілому тілі хлопців тремтіло щось незвичайного. Кинулися до нього, неначе здавна очікували на його прихід. Зраділи, втішилися. Увесь час дожидали на щось, мучилися цим дожиданням... Прихід Федька визволив хлопців із муки дожидання.

— Забрали тата — кинувся до парубка Юрко.

— І Клима Явора, і Миколу Лебідя...

— Випасли огороди...

— Ріжуть корови...

— Крадуть, бють, нищать...

Блискавиці в негоду бють, перетинаються. Федькові здавалося, що знайшовся знечевя у вирі...

— Тата? Защо? — знайшов очима брата.

— Забють, коли станеться їм у селі кривда.

— Будуть палити! — крикнуло кількох хлопців, заступаючи Юрка спинами.

Блискавиці розмоталися наново. Вісти зі села били звідсіль, звідтіль, звідусіль...

Хлопці не вгавали: переяскравлювали події, перебільшували грозу, — так, немов мали думку переконати його про щось...

— Товариші. Пождіть. Побачимо, може щось удасться зробити...

Хлопці радісно переглянулися.

— Слава!...

Обернулися в сторону Кичерки.

В очах блиснули радість і сила, як голі ножі.

Юрко потягнув Федора за собою. Хлопці мали в ярі скоростріл...

IV.

Долиною бігла Варка. Холодний вітер важив у живих долонях її розпущені коси. Змагався, притримував за стан...

Федір вискочив із яруги.

— Федоре. Вбили твого тата.

Мусів її піддержати, бо падала з утоми.

— Будуть палити село — проговорила тихіше.

Федір станув між хлопцями.

Поставив руку на плечах молодого, високого парубчака.

— Зумієш знищити на Стримбі міст?

Хлопець випростувався.

— Василь Соловій піде з тобою.

Хлопці зникли.

— До півночі маєте бути готові — кинув за ними Федір.

Юрко, Нечай і Процик дістали приказ станути біля скорострільа.

— Мусите підсунутися під церкву; ви почнете перші стріляти.

— Маємо сокири? — обернувся Федір до решти хлопців.

— Є!

— Максиме — уздрів Федір між хлопцями старшого господаря — беріть кількох дужчих хлопців і ставайте при дорозі за селом. Ворог, знайшовши знищений міст, кинеться дорогою насхід. Ви його привитаєте ялицями, каменюками...

— Решта зі мною!... Ми підемо просто себе, у наступ...

V.

Місяць на заході. Довгі, темні тіни змовників... Тріщить зловіщо в лісі сухе галуззя...

Північ. Біля церкви озвався скорострільник. Юрко не зробив братові заводу...

Посеред села виблиснула широким язиком ватра. Рух, зойки, коні... На порозі в читальні зявився розхристаний старшина блакитних...

Відділ Федька Криші випав із ліса, наче беркут із засідки, і звалився на оторопілого ворога. Блакитні очуняли й привитали наступаючих густою сальвою...

Сміливці не подалися. Хто не впав, станув віч-на-віч із ворогом...

Село заворушилося. Із хат повибігали стрівожені господарі.

— Біля читальні... Сини!... У рукопашному бої...

У кождого стишилося на хвилю серце. Потім... Непобідима стихія залила селянські серця: ніхто не вертав до хати, тільки імав за косу, за вили — й кидався на поміч героям.

Федько почув нечайно за собою силу. Хоч ранений уже двічі, вдарив із новим завзяттям на блакитних.

Блакитні припали до коней і кинулися з усіх сил в сторону Стримби.

Старшина спинив насилу свойого коня і станув посеред майдану. Ватра обняла його лице червоною, кровавою луною.

Враз, іззаду — від Стримби — надлетіла товпа кінних.

— Міст висаджений!

На блакитних упав опиром переляк. Вони розсипалися на всі боки — дико, по звірськи, один наперед другого.

Старшина кинувся насхід до ліса. Велика частина блакитних пішла в його сліди. За ними зірвався гурт кичернянських хлопців.

Місяць пірнув у хмари. Враз, під лісом озвалися зойки і проклони. На краю ліса привитав блакитних град каменюк і зловіщий тріск падаючих ялиць. Блакитні втратили до решти голови.

По селі розлявся гарячий віддих різні.

Федір лишився на майдані. У грудях запекла вогнем рана. Обсунувся на землю і втратив свідомість.

Максим Криша — побитий, скатований — станув на порозі читальні. Покинута, забута ватра виблиснула на хвилю і згасла. Максим в її світлі побачив сина, що лежав оподалік із простріленими грудьми.

Старий зібрав останки сил, виволікся на майдан і впав великою, жалібною плямою у головах сина.

Вистріли почали втихати. На світанку не стало в селі ніодного блакитного... Кичеряне святкували перемогу.

VI.

Федько порушився, хотів щось сказати і запав знову у сон...

В хаті пахло мятою.

Федько відчинив очі. Коло постелі сиділа Варка. На її обличчю малювалася трівога і жаль обидженої дитини...

Знагла, на дворі вчинився гамір. Варка метнулася до вікна...

Десь бігли хлопці, жінки втирали сльози...

— Що там? — спитав, прокинувшись, Федько.

Варка радісно обернулася.

— Наші! Наші прийшли...

Володимир Кучаб.

Пісня заліза.

— »Фу! Ти бісе рогатий!« — клене, як старий каторжник, цеглясто-мазий бунчужний Савків і як груда розмоклої глини теліпається позаду 3-ої батерії Нського артилєрійського полку.

— Це було одного червневого просвітанку у час відвороту Української Галицької Армії. Такий несподіваний і нагальний відворот з безугавною товкітнею, вічною непевністю за кожну хвилину. Провтомою. А до цего ще трівога перед окруженням, наскоками, частими проривами.

— »Господи Боже!« — чіхається повожатий третьої пари коней другої гармати, гармаш Сливка та зарившися важ-

кими, як камінь думками у неясних спогадах, поволи засипляє на сідлі.

А шкапи батерії ледви волочуться, насилу тягнучи забризкані граззю ящі та гармати...

Поручник Свистун командант батерії у соте з черги рішає, що є лютим більш, як кому здаватися навіть може.

— »Ну-у! — Впродовж двох тижнів витирати в одно артилерійське сідло і нічого кращого не бачити над заболочені задки амуніційних ящів. — Ух, ти!«...

— »Слухай, ти! Ни-итко! Підручного шморгни! Нитко-о-! Підручного!« — кричить поручник і пробігає здовж свойого відділу, хмарний, як нещастя!

А батерія пиняво пнеся під круту гору, як лінивий вуж, аж жижки дріжать шкапам.

І опять із почину!...

Сонно тіпаються гармати, втомлено звішують свої товсті шиї коні. Чавління випікає людям скули.

І так день за днем і ніч за ночею!

Це відворот...

А коли часами уже надто затісняється перстінь напираючого противника, тоді паде приказ повертати дула трьох гармат ген на ті шляхи, якими батерія ще ранком проїздила.

Тоді гармати здавлено гудуть пострілами. Ліниво, сонно.

Втомлено!

От-так, від нехочу!...

Бум! Бум!

А ворог напирає!

Як часами усім в батерії здається, що ось нарешті прийшов конець відвороту і коли гарматчики з особлившою увагою прочищуть дула для стрільби, тоді на спіненім верхівці влітає у батерею осаул полку, цей перший в корпусі джигун, молоденький четар Малюк у невідлучних ірхових рукавицях і здалека уже вимахуючи тростиною о срібній рукоятці, вищить:

— »Взад! Напрям село!... Обсадити коту 270!«... Повертає круто коня і з місця мчиться у цему клятому напрямі, кудою за кілька хвилин рушає в свою чергу 3-тя батерія.

— »А щоб ти здох!« — рішає гарматчик Чопик і в ту хвилину, як з уст поручника Свистуна паде охрипле »чвалом!« — Чопик стусанить що сил свойого підручного із гіркою лютю вояки — невдачника!...

Псінь! Псінь! — січуть ворожі скорострільні!

Над головами рвуться хмарини шрапнелів.

Краями дороги утікає задихана піхота!

— »Набік! Набік! Місце артилерії!«

Як злюща звірюка мчить по шляху батерія, а ящі високо в гору плигають на вибоїлих дорогах.

Залізний лоскіт глушить усе!

Тіпаються краєм дороги предовгі валки обозів, плакливо гудуть самоходи...

На розстайних шляхах під кучкою тінистих верб чатує завмерла панцирка.

Зрадливо готуєсь до ненадійного вискоку...

Десь там у якійсь балці, коли опять прийшлося прислонювати відворот і батерія ричала залізним вогнем, присунувся спітнілий, змішаний бунчужний до Свистуна: »Пане поручнику, голошу слухняно, по 30 стрілен на кожню гармату!« гуде старий, сивий гармаш і сіпає настобурчений вус!

Командант не відповідає!

Та з нечевя повертаєсь фронтом до старого вояка і салютуючи він каже:

— »Дякую вам в імени служби! Бунчужний!«

Старий витягаєсь, як струна і ні одна морщина не дріжить уже на його осмаленому лобі...

А коли батерія знову виїздить на дорогу, поручник повертаєся до людей і рубає слова:

— »Нічого хлопці! До Нижнева лише! А там...!« і робить рух рукою, як до отворення барабанного вогню.

Лиш гармаші можуть це зрозуміти.

І в ту хвилину гармаш Сливка натягає гучну пісню і співа батерія голосно, повагом!

Захрипло!...

На подільських шляхах відітхнули!...

Поволи сунуть вперід і час ліниво чоткує хвилини, у яких гармаші не знають, що творити. Покурюють, розказують собі усячину, куняють на сідлах. То волічуться при ящах, або знова досідають коней!

Як звичайно у марші!

Безграничному, втомному.

Скучному!....

Свистун водить зором по краях доріжки, якою суне батерія і дивується.

Як усе-усе, коло чого він проїжджає, і що минає він у тоскній своїй мандрівці на причуд близьким, своїм видається йому.

І тремтіння просвітанку!

І мрійне коливання важкого колосся пшениці, на ланах.

Крута стежина, повна холоднечі — серед збіжа!

Міркує: — »Від чого це?«

І співає гомін безвучний землі: дивні пісні — спогади, в які поринає Свистун, забувши на усе, що коїться кругом його.

А батерія безшумно суне серед моря колосся.

...Як недавно це було!

Під Львовом еще!

І пригадує собі:

Стояв зі своєю батерією в одному підльвівському селі і зимова скука проїдала їх усіх — його, стрільців, коні!

Війна ліниво тюпала на місці, позбавлена різких звору шень, обголена з несподіванок, одноманітна.

Сіра!

Знудженим ішов на службу. Рівнодушно міняв інші частини, займав кращі то гірші становища і...

Нудьгував.

А потім ці відпочинки на кватирах!

Така дуже тіснава, хлопяча нижа, повна задухи, тиші, що аж мозок колола. Тускле світло каганця і довга, зимова ніч.

Сон утікав десь на сніжні поля. Думка не рушалася.

І так водно, в зачароване коло...

Якось раз забзикав полевий апарат: »3-та батерія!

Гальо! 3-тя батерія!«.

Сонно прищулив ухо до слухавки! Телєфонували з полку.

Новість!

»Маємо сестричку милосердя!«.

А—а—а!

Приїхав...

Застав у старшинській столовій вічно спітнілого команданта полку, кучку розсміяних старшин і її — студентку медицини сестру Ірину!

Усі увихалися коло неї, припадали уже надто разяче до услуги їй, підлабузнювалися!

У вічі впадало, що кожній із них надіявся з її приїздом вилізти із цеї нудьги, яку ні гра в карти, ні зайва чарка мадярського коняку не могли розвіяти.

Усі надто надовго були лишені жіночого товариства і тепер не уміли скрити своїх пожадань!

Свистун чувся обманутим!

Знав з досвіду, що це значить мати »бабу« на позиції.

Ух!

Уже прочував заздалегідь прихід цих інтриґ, заздрощів.

Несмачні наклепи, противне підлабузнюванняся усіх кругом, нараз!

Не терпів цього!

Дійсно — ця Ірина була чарівною, але...

Занадто богато інших припадало коло неї.

І так перестав Свистун їздити у штаб на ті так добре відомі йому вечерниці, що починалися гутіркою, а кінчилися лишньою чаркою.

Лишився самітним у своїй хаті!

Але всеж довго у ніч він думав, — що можуть робити зараз там у штабі?

І жалів, що перестав їздити у полк!

За це жадібно прислухувався до розказування про неї. Дивно!

Сестриця ні на хвилину не позабула заставити усіх відноситися до неї з належною пошаною. Найменшої притоки до сплетень не даючи.

Свистун у скритті душі радів цему!

Перед ним нераз сповідалися із своїх невдач товариші.

— »Ну! Це страшенно проворна баба!« — гудів поручник Бобич і хоч мав за собою довголітний досвід у здобуванні жіночих сердець, зараз закопилював знеохочено уста — »Видиш, далебі, вона ні трохи непринадна!«

Але нещирість аж надто била з його очей!

— »Ніяк не розумію єї! І якого біса вона хоче у нас! вищав тоненько джигун, молодий четар Масюк. Тепер старшини заховувалися, як обиджені діти, яких неслушно скривдили!

Свистун ледви помітно слідкував за Іриною.

Дійсно цікава дівчина!

Стрільці раз враз хвалилися Свистунові:

— »А-а! яка добра сестриця! Вона про все тямить! Так гарно, що вона схотіла приїхати між нас!«

Дебудь у затишку привязує свойого коня і іде в окопи.

— »Вона так дуже уміє догодити нашому братові« — казали стрільці.

Свистун сам це бачив.

Ця дивна дівчина так знечевя виринувши серед сіровояцького миршавіння, зуміла надто скоро переродити усе кругом себе.

Стрільці тепер богато сміялися, охоче бралися навіть за непосильні завдання, здобувалися на вигадки, що не шкодили, а підносили боєздатність.

Несподівано для всіх зуміла убити тоску фронту.

І усе, коло чого день в день проходив Свистун рівнодушно, неспостерігаючи браків, вона в пору відкривала і по змозі усувала.

А її зорке око в час доглядало недостачу, дошкулювання, що непотрібно томили стрільця на фронті.

У найбільш небезпечні менти, у хвилини напяття зявлялася на фронті із повною готовістю по своїм силам у всім помочи.

Свистун нераз оглядався ген там у сторону горбів, чи не видно білого верхівця сестри Ірини, що ніколи у час бою не дожидалася на ранних у свойому приюті, а все з розпочаттям бою находилася у перших рядах стрільців...

Тямить ту хвилю:

У саму морозну, зоряну північ, сидів він зібгавшися на соломі під похідним шатром і при мерехтячім світлі лоївки робив обчислення, коли дістав тайний приказ виконати одно важне завдання.

Що раз дзигчав полевий телєфон з обсерваційної точки. Справоздання одно за другим товклися у слухавці.

Тиша!

Чорними сілюетами бовваніли дула гармат. Люди забивали руки, закоцаблі із стужі. Свистун дожидався нетерпяче означеної години.

Хвилинку перед отворенням вогню обслуга завмерла на місцях і коли Свистун мав видати приказ, почув скрипіт снігу від бігу коня! Оглянувся — пізнав Ірину. Безсловно стиснули руки і посміхаючись шепнув:

»Починаємо!«

»Колиб лиш удатно!«

Не відповів; — крикнув: Перша, ґранат! Вогню!

І завмер при слухавці!

Сліпучий блиск, залізний, оглушуючий ляск і враз... голосний сміх!

Браво! Прошу! — простягає телєфонну слухавку і кинув з деяким подрятованням: »Барабанний вогонь!«

У блискавках перерв між одним вистрілом а другим ловила Ірина шипучі в апараті порвані слова:

»...Ворожі амуніційні склади... на двірці... вилетіли у воздух!...

Ірина підсунулася блище до команданта, хотіла щось сказати, але страшний лоскіт стрільби не дозволив.

Обоє сміялися і....

Чули як серед цего дикого гимну заліза щось зашморгнуло їхні бючі з утіхи серця.

А гармати в одно реготалися залізним вогнем...

Так почалося між ними!

І так у цю дивну ніч зворушення почув Свистун на собі весь її тягар!

Палку вагу любови...

А коли відсапнувши по великій удачі, пішов у перве до школи, малої згорбленої, поруділої від старощів хатини, де примістився приют і постукав у двері, почув запах яблуневого квіття у майську ніч...

А сніжними полями тюпала смерть на миршавій ослиці і на безлистих вербах вихор грав диковинні напіви боротьби...

Час так скоро утікав!

Так мало собі сказали, а стільки несказаного ще залишилося їм!

Та за стіною школи неблаганий часомір війни чиканив остро, нарізно — хвилину розлуки!

На розстайних доріжках розлучилися. Забрали ясні спогади, рожеву мрію і потягли.

І розійшлися!...

Кожне із них на інші шляхи...

Такий закон війни!

Лиш невидні узи в одно пригнітали його!
Чи в день, чи в ночі!
Однаково...

* *
*

В цю останню ніч — на кілька годин перед наступом на Чортків, стояла батерія поручника Свистуна серед моря збіжа — вижидаючи приказу.

А ця ніч була чимсь із смертельної тиші, надмірної втоми і...

Жита шуміли мрійним, тихим колиханням. Форкали придавлено коні. Хтось у батерії голосно, протяжно позіхнув, хтось вривано молився!

Господи!... Господи!...

Усі вони гармаші — повожаті, нарядчики лежали на незжатій, росистій пшениці, і крадькома один від другого вдивлялися у чорну смугу там далеко на западі, де за темними горбами пірнули у спогадах родинні селитьби!

Господи!... Господи!... — хтось шептав!

І знову нічні серпанки синявими тінями закрили круг землі, замкнувши кінцем знеохоти та втоми цілу батерію.

А батерія ждала на приказ!...

Гей! Що привезе їм сьогодня ординанс зі штабу!

Набряклі від куряви, безсонности повіки пекли вогнем.

Уста борознами розсілися від втоми!

Чи знову взад буде треба податися?

Німіли й надслухували!

А срібний полин так отруйно пах.

Нарешті!...

Примчався у тупоті — чорний, ізгорблений. Важко зісунувся з сідла і колихаючися втомлено крикнув — »де командант?« —

Усі зірвалися на рівні ноги.

Бунчужний торгав довгий, звислий вус!

Гармаші тиснулися блище до верхового.

— »Ну?« — шепнув поручник.

Післанець поволи досягав із сховку пігнену коверту.

»Маємо наступ!« — зашевелів синіми, аж чорними устами!...

А-а-а! — добулося облекшуюче зітхання із кучки гарматчиків.

— »Вперід ідемо, хлопці!« — крикнув поручник — в цю хвилину хтось засміявся спазматично.

Сухо, скрегітливо.

»До запрягу!« — упав короткий приказ...

А як стала батерія готова до маршу, то старий бунчуж-

ний, виїхавши на чоло колюмни, повернув коня і піднісши високо шаблю в гору він святочно кликнув: »Уважайте, хлопці! Побіда — або смерть!«

І ніхто в батерії не здивувався цій нежданій заковиці, бо усі тепер зрозуміли, що інакше уже бути не може!

І нагнувшися дрібку вперід, вони усі — повожаті третьої батерії, самі без приказу натиснули острогами своїх борозних, вдаривши пугами підручних, рушили з місця — ген перед себе, де ждала на них їхня повинність!

Побіда або смерть!

Побіда або смерть! — завертілися безшумно колеса і батерія в тиші двигнулася вперід...

А як заїхали на призначене становище, то полем уже сунула розстрільна.

— Щасливо, хлопці! — кидали їм у слід гармаші, а стрільці ці, що блище ішли до гармат, приставши на мент, поверталися на чверть обороту і покликували — задихано — захрипло:

— »А лишень добре ціляйте!«

— »Ну, ну — не лякайтеся, вже ми сьогодня!«...

І найблищий гармаш простягав піхотинцеві заоливнену руку і стискали собі долоні, як старі, добрі приятелі...

— »Гей, там — а котра батерія?«

— »Третя, третя!«

— »Поручника Свистуна?«

— »Так!«

Молодий, струнький хорунжий підійшов блище до становища першої гармати.

— »Де командант?«

— »Там!« — і кілька заялозених ручиць простяглося перед себе на верх горба, де примістився Свистун, розсліджуючи передпілля...

— »Ти бачив, Нитко?« — штовхнув гармаш сусіда — »та цеж сестра Ірина«!

— »Що тут цікавого! Я все казав, що це герой-баба!«...

Коли пізнали себе серед збіжа, то щось в ту хвилину прикувало їх до місця і вони не могли розшукати ні одного слова, щоб виявити свою радість!

Але їхні очі...

Очі співали щось такого солодкого і враз...

Свистун здрігнувся: »Іро, ти куди!«

Терпяче посміхнулася: — »Чи не бачиш? Вперід!«

І простягла руку — »Це мій відділ! О! Ці з ліва! Бачиш, два скорострільні! Мої!«

»Твої...?«

Повернулися лицем в сторону, кудою ішла чета скорострілів і застигли!

— »І тобі не страшно, Іро?«

— »Досі не було! Але тепер!...« Ірина не скінчила, нервно повернулася лицем в лице до Свистуна і шепнула: »Але ти влучно стріляй!«...

Свистун поспішився запевнити її — »О так!« Але вона раптом простягнула йому руку шепнувши: — »До побачення там на переді!«...

І ніодно із них не знало, що в ту хвилину невидна рука судьби продерла на двоє у книзі їхнього життя найкращу сторінку!

Золоту!...

Тоді якраз зійшло сонце і відблисками засміялися дула трьох армат...

Почався наступ!

Батерія отворила вогонь!

Умістившися на горбі Свистун кидав прикази наставничим!

— »Пане поручнику! По 50 стрілен на гармату!« — телєфонував йому бунчужний!

— »Вогню!« — гукає в трубку комендант!

І батерія гуде!

— »Переносним вогнем! 20 метрів вперід: Вогню!« — командує Свистун!

І серед окрушин вільних хвилин між одним обчисленням а другим сміється Свистун:

— »Це я весільних пісень Ірині співаю! Чи розуміє вона це!«

І знову:

— »Сорок метрів вперід! Вогню!«

Гармати захлибуються !Дула цофаються на полозах, видко короткий блиск і запона небес передирається!

— »Пятьдесять метрів вперід! Вогню!«

— »Пане поручнику! По двацять стрілен на дуло!« — голосить бунчужний.

— »Перша! — вогню!«

— »Друга! — вогню!«

— »Третя! — вогню!«

— »По дванацять на гармату!« — задихується бунчужний!

Тоді Свистун підбігає до становищ і верещить:

— »Коні до запрягу!«...

Досідає коня, підносить руку і летить стрімголов у низ — ген у перід!

А за ним мчиться батерія, аж ящі плигають горою, не дотулюючи землі!

Дзвяхіт та шум заліза такі голосні, що ніхто з батерії не чує вищання тисячів крісових куль.

Щораз рвуться над головами ворожі шрапнелі.

Ворог видимо кріпшає.

Гармати женуть вперід дальше.

Нарешті розстрільна.

Повожатий першої пари коней, другої гармати злітає з коня. Наставничий паде під ящ!

Другий борозний третьої загороджує тілищем дорогу.

Та батерія на місци.

Майже на руках гармашів повертаються пушки.

Мент... і ціла батерія сипле картачею.

Божевілля!...

Захрипле, рвуче »гу-ра-а!« — наших! І усе кидається вперід.

Ситуація опанована!

Побіда за нами...

Величний наступ весною у 1919 р....

Бій кінчався.

Десь там з права від батерії хтось пробіг іще, перемчалася чета кінноти. По шляху заторохтіло особове авто.

Якось так тихо — як по похоронах...

Третя батерія видихувалася. Гармаші, спітнілі, люті з напяття обперлись о гармати і сопіли, як міхи у кузні.

Бунчужний кляв, оглядаючи гармати і щораз плював у сторону.

— »А могло бути зле! — шептався зі собою. — О-о! дуже зле!«...

На переді, під вербами, розглядав Свистун крізь скла поле битви.

Піхота щезла в переді...

— »Диви! Диви!« — позіхає один гарматчик і показує на дорогу. — »Ото парнув! В сам скорострїл потрапив!«

— »Ех! І влучно попав!« — докинув другий.

Хтось із цікавійших пішов подивитися як то виглядає там з тим розбитим скорострілом.

Довгу хвилину не вертався.

»Ну! І заковика! Пане бунчужний! Пане бунчужний!« — кричав цей, що пішов оглядати влучний постріл.

Коло розторощеного скорострїла лежало трьох скровавлених стрільців.

— »Ух! Господи!«

— »Що такого сталося?«

— »Пане бунчужний! Ясний грім побивби! Вони усі мертві!«

»Ну?«

— «А тут сестра Ірина! О-о!«

— »Тихо! Дурню!« — злякано шепнув старший гармаш та поволи підійшов блище.

Так є!

Лежала ціла в крові, пошматована, помята.

Влучний ворожий постріл ґранати скінчив із нею.

У бунчужного налялося кровю лице. Щораз обтирав рукавом спітніле лице і щось нуртувало у лобі старого...

— »Гей, ти Сливко! Уважай, як писнеш мені слово перед поручником, ну-у!« — і бунчужний погрозив білками, жовтими як віск.

— »Розумію, розумію«.

— »Марш до батерії!« — і старий остався сам при розбитім скорострілі.

Тоді старий вояка прикрив її покалічене лице своєю брудною, вояцькою хустиною і скинувши шапку, проказав щось у роді молитви! Але щораз вривав, цукався і на силу пригадував собі церковні мольби, від яких так він дуже давно відвик.

Щораз кидав:

— »Господи помилуй! Господи помилуй!«...

А там на переді під вербами розглядав Свистун крізь скла недавне поле бою, надіючися десь там за рікою відшукати чету скорострілів!...

Федір Дудко.

Галичани в Київі.

(Уривок із трильогії „В заграві“).

Лідочка розкриває очі зі сну й раптом зривається на ноги. І, притуливши руку до серця, чує, як з диким виттям і шаленим свистом низько проносяться гарматні стрільна над дахом і раз-за-разом, здрігаючись і жалісно дзвенькаючи, деренчать вікна від страшних вибухів. І, як тонка нитка в цім шитві страшних звуків, тривожливо, безнастанно дзеленчить у передпокої різкий електричний дзвоник.

— Господи! Що-ж це?

Вона раптом кидається до крісла, похапцем натягає на себе сукню й, не попадаючи в рукава блюзки, швидко вибігає до передпокою.

— Хто там?

— Я, пані. Відчиняйте скорше.

Серце забилося часто й тривожливо. Швидко, тремкою рукою відчиняє вона двері й бачить перед собою перестрашене Дарчине обличя.

— Большовики стріляють з Дніпра... Тікають і з пароплавів бють по нас... Біжіть скоренько наниз.

Губи трясуться у Лідочки, серце трохи не вискочить з грудей. Вона кидається до спальні й чує страшний тріск за садом. І, зиркнувши у вікно, бачить, як в хмарах пороху з проламаної діри в сусіднім домі вилітає снопом угору розторощене каміння.

— Гр-рох! — спалахкує серед саду новий вибух і видно, як в шаленому страху пригинаються дерева в сторони і сиплються на землю з них скошені верхи.

— Боже мій! Та що-ж це таке?

І, вхопивши хустку, вибігає на сходи.

— Грох-х! — падає десь близько нове стрільно і чути, як з жалібним дзвенькотом дрібно посипалися шиби з вікон.

Лідочка стрімголов кидається вниз по сходах.

— Сюди! Сюди, пані! — Хапає її за руку Дарка й бачить Лідочка її блискучі, повні жаху очі, й холод мурашками перебігав в неї по тілі.

— Гур-р... — сиплеться щось над головою, і швидко плутаючись ногами на вузьких сходах, Лідочка вбігає слідом за Даркою у темний льох.

Тьмяним вогником блимає серед холодних померків приліплена до бочки свічечка й важко пересовує жовті тіні на страшних, мов із воску виліплених, людських обличчях.

— Сюди... Сюди, пані... Сядьте... — вказує Дарка на бочку, й Лідочка, тяжко, мов підкошена, сідає й тісно притулюється плечима до мокрого муру.

Жіночі викрики, писки. Десь у кутку заходиться плачем маленька дитина.

— От бють, бодай з них душа вискочила! А навіщо й пощо — спитати б? Яка їм користь з того?

— А що їм — шкода, думаєте, кісток наших?

— Кажуть, »балахтєр« із під чотирнацятого числа на подвірі у нас лежить?

— А лежить, бідака. Геть чисто голову зірвало, як біг сюди...

А десь глухо, неначе під землею, раз-у-раз гуркотіло, й Лідочка чула, як за кожним вибухом дрібно здрігалися за плечима мури.

— Господи Твоя воля! І доки цим мукам кінець уже буде? — чує вона коло себе глибоке жіноче зітхання.

Раптом усе стихає. З диким криком вбігає до льоху якась жінка і голосом, повним розпуки, починає страшно голосити:

— Ой що ж я тепер в світі божому робитиму! Ой до кого ж я тепер бідну вдовину голову свою притулю!...

— Супруненкова! — тихим, жахливим шепотом пояснює якийсь жіночий голос над Лідоччиним вухом.

Лідочка здрігається. І жахом проймає її цей повний болю й надлюдського страждання жіночий крик.

— Як же я в світі тепер обернуся!... Що ж я...

— Та заспокойтеся ви! Однаково ж назад не вернеш... Бачите, яке лихо усім нам прийшло... Що зробиш — з Богом не битися. Так уже, значить, на роду чоловікові вашому написано...

— На фронті чотирі роки бився, живим додому вернув.

А от у своїй хаті, серед білого дня смерть його знайшла. Щоб вас там, анахтемів, земля не зносила!... Щоб там під вами, супостатами, Дніпро розступився!... Щоб вас там, іродів, куля не минула!...

Ставало моторошно від цих страшних проклонів у темряві глухої, холодної катакомби.

Хтось увійшов свіжий знадвору.

— Ну, що там — стріляють ще?

— Гатять, сукині сини. Трохи тепер далі стрільна падають. На стацію, кажуть, бють. Той район цілий Українці вже заняли.

— А куди ж товарищі тікають?

— В гору по Дніпрові. Десь коло Десни, кажуть, на пароплавах стоять і гатять без перестанку. Що їм! Київа нашого шкода? Чи нас із вами? На папері свобода, а як до діла прийде — то от...

— А з того боку, кажуть, з Деміївки, Денікін підходить. Тому-то вони й злі, як шершені. Петлюра звідси, а Денікін звідти — в кліщі з обох боків узяли.

Супруненкова стихла й тільки безсило, впавши лицем у коліна, стогнала.

Довгі, нудні, повні глухої невідомости й трівожливого чекання хвилини.

— Вийти б, подивитися! — каже хтось із мужчин. — Здається, притихло вже.

— Та сиди ти, дурна голово, й не рипайся! — сварить його жіночий голос. — Не чуєш — бухкають ще!

— — — — — — — — — — — — —

— Виходьте! Тихо вже! Повно галичан коло театру! — говорить хтось.

Рух. Один по одному люди встають зі своїх місць, підходять до дверей і нерішуче виходять.

— Господи, а я ж і дверей не зачинила! — пригадує тільки тепер собі Лідочка й рвучко встає.

Ясне сонце сліпучим блиском вдаряє їй у очі, й якимсь сном, тяжким кошмаром залишається позаду нудне сидження в льоху, й якась світла надія й радість переповнює їй серце.

Лідочка швидко, легкою птахою злітає по сходах нагору й швидко заходить до свого помешкання. Переходить передпокій, вбігає в першу кімнату і раптом, як вкопана, зупиняється: на кріслі коло столу — Іполит.

— Як? Ви не поїхали з ними?

— Ні, не поїхав, Лідіє Михайлівно. — Ви полонили мене.

Лідочці хочеться крикнути з радощів і хочеться прокинутися зі сну — бо ж сон це, сон!...

— І ви сиділи увесь час тут?

— А от сидів і непокоївся за вас. Де ви були?

— В льоху ховалась. Та ж вас тут вбити могло, Іполите!

— Я так і вирішив, Лідіє Михайлівно і коли вбють значить, вартий я того, — коли живим лишуся — повороту, значить, нема до них.

Лідочка раптом підходить до вікна й голосно скрикує:

— Боже, що вони наробили кругом!

Іполит встає.

— Може тепер ви займетеся своїм полоненим? — говорить він і підходить до Лідочки. — Я — в ваших руках.

— Ви що-небудь їли, Іполите? Котра година?

— Дорога Лідіє Михайлівно, не в тому справа. Хто в таку хвилину про їдження думати може? А ви от скажіть тепер мені, щоб я знав, що маю робити з собою... Тільки цілком щиро, просто й отверто, Лідіє Михайлівно — я чи Василь?

Лідочка раптом ступає крок назад і безсило спускається в крісло.

— Не питайте мене про це, Іполите.

— Як? І тепер я не смію питати?

— Боже мій! Майте ж якесь милосердя до мене.

— Так? Ну, значить, я йду. Прощайте, Лідіє Михайлівно!

І раптом повертається й швидко простує до виходу.

Лідочка зривається з крісла. І коли бачить, що Іполит взявся вже за клямку дверей, голосно кличе:

— Іполите!

Іполит нерішуче зупиняється й мовчки, не обертаючись, стоїть.

— Іполите, ви не підете від мене.

І чує він страшну муку в її голосі і ця мука цілющим пластирем лягає йому на душу.

— Ви не підете від мене — чуєте, Іполите? Але ми будемо говорити про це тільки тоді, коли верне Василь. Зрозумійте мене. А поки що хай усе залишається так, як було до цього часу. Чуєте, Іполите?

— Чую, Лідіє Михайлівно! Чую і корюся!

І він раптом підходить до неї, низько нахиляється і вдячно, як сестрі, як матері, як своїй жінці, цілує її холодну безсилу руку.

— Ну, а тепер ми підемо, подивимося, Іполите, на місто. Кажуть, галичани вже в Києві.

Вони швидко збираються й виходять на подвіря.

Коло свіжої ями з виверненим камінням і розметеною навкруги землею зібралася купка людей і тихо стоїть над бухгалтеровим трупом, якому хтось накрив уже розторощену голову мішком. Кров і кавалки мозку були розбризкані навколо.

— От, покійника маємо в подвірі! — каже Дарка, підходячи до Лідочки. І раптом скрикує, побачивши Іполита. — Господи, а пан Іполит тут?

Лідочка бере її під руку й, відвівши на бік, щось тихо шепоче на вухо. Іполит видить, як Дарка, ласкавими очима дивиться на нього й часто киває Лідочці головою.

— Ну, все гаразд, Іполите. Ходімте! — говорить Лідочка.

І раптом підносить свої руки до висків і з жахом дивиться собі під ноги.

— Я на кавалок черепа наступила. Господи! Он, маленький отой, з пучком русявого волосся.

Іполит бере її обережно за лікоть і говорить:

— На війні, Лідіє Михайлівно, на такі дурниці уваги не звертають. Ходімте.

Вони обійшли купку людей коло трупа й вийшли на вулицю.

Весело, радісно світило сонце на небі й було воно якесь святочне й урочисте. Люди, цікаво розглядаючися по сторонам, швидко бігли в сторону театру. Лідочка й Іполит вийшли на пішоходи, густо усипані битим склом і тинком, і пішли слідом за людською хвилею.

В домах, як розятрені рани на місцях вирваних зубів, чорніли великі пробиті діри. На вулицях густо валялися скалки шрапнелів, і діти з веселим криком збирали їх.

Перейшли Золотоворотську, Підвальну, Володимирську й вийшли на Театральну площу. Там гурмою стояли уже люди.

— Боже, галичани наші милі! — захоплено, по дитячи скрикує Лідочка й міцно налягає на Іполитову руку.

На сходах опери, на манелях, на огорожі квітників перед театром тихо сиділи в повній походній виправі галицькі вояки й, витираючи піт з обсмалених сонцем облич, відпочивали після тяжких бойових переходів.

Лідочка дивилася через голови людей на залізні галицькі шоломи, на наплечники, на блискучі рушниці в руках у стрільців — і радість, і щастя переповнювали її груди.

— Яке число сьогодня, Іполите?

— Трицять першого серпня.

— Історичний день в нашій історії!

На вулиці валялося вже біле черепя розбитих ґіпсових большовицьких памятників і люди топтали їх ногами.

Було тихо.

Вулицями проходив подих полекші й урочистого спокою.

П. Кущ.

Два блиски.

У ранці 1-го вересня штаб Запоріжської ґрупи вирушив з Василькова. Підчас коротенького відпочинку в придорожньому хуторі йшла така розмова зі селянами: »Давно були большевики?« »Учора спішно відходили на Київ«. — »Що-ж казали на прощання?« »Казали, що незабаром будуть вертати, бо, мовляв, петлюрівці побються з денікінцями, а ми ногонимо їх разом«...

Коротка розмова, але повна змісту! Большевики цілком правдиво оцінювали ситуацію, що скорше чи пізніше ми мусимо битися з денікінцями. І свідомо певно покидали вони Київ, це неминуче яблуко незгоди між нами й денікінцями.

Дорога, що крутилася по пісках через невеличкі гаї, вийшла на широку прогалину. Далеко вліво і зпереду заблищали золоті бані Печерської Лаври. Якісь нові сили підбадьорили втомлений орґанізм. Там був Київ — Земля Обітована!

Ще кілька годин тяжкої дороги пісками і через Деміївку та Вел. Васильківську вулицю штаб ґрупи прибув на двірець. Ще було дві години до початку святочного входу в столицю, які ужито для підготовки парадного вмаршу та засягнення інформацій в штабі галицьких військ, що стояв у ваґонах на двірці. Інформації були такі, що похід мав рушити вулицями, які обсаджено частинами Галицької Армії і що команда Галицької Армії провадить дальші переговори*) з командою Денікінської Армії про означення демаркаційної лінії.

По 4-ій годині похід вирушив від двірця. На вулицях товпа народу радісно витає своїх спасителів. Чи було це щире повитання рідного війська, годі зясувати. Де-не-де було видно денікінських старшин у військовім одягу з »погонами«.

Жінки й дівчата подавали нам жмути цвітків, з яких, у мене зробився врешті ціліський великий сніп і я мусів передати його, при візді із Фундукліївської на Хрещатик, ординанцеві. Не можу тепер вгадати, від кого, але дістав я і яблуко, яке дуже мені придалося, бо був гарячий день і відчувалося страшенну спрагу.

Майже весь Хрещатик був забитий натовпом так, що штабові ґрупи приходилося з трудом промощувати собі дорогу. Уставний порядок в поході помішався. Я був на

*) Здається, при участи державного інспектора Запоріжської Ґрупи (титулувався воєнкомом) Дерещука.

кілька кроків від командanта ґрупи і зміг приєднатися до нього тільки в цей момент, коли під ноги коневі ґен. Сальського кинув хтось трьохкольоровий російський прапор. Не всі із натовпу співчували тому інціденгові, бо разом з вигуками »Слава« були помітні й незадоволені лиця. В памяти моїй залишилося облича старшої інтеліґентної жінки, що, хапаючися за стремено, з обуренням повторювала: »Што ви дєлаєте, што ви дєлаєте!«...

Похід, що спинився був підчас зриву російського прапору, рушив далі.

Та в цей мент, перед кольони обігнав самохід. Ґен. Кравс, що сидів у ньому, гукнув щось до ґен. Сальського, який чвалом пігнав за самоходом. Ґрупа їздців, що була при ньому, також рушила вслід.

На розі Хрещатика й Царської площі, здається з правого боку, коло каварні, самохід зупинився. Коли я підіхав, ґен. Кравс щось на швидко оповідав ґен. Сальському, який слухав його, нахилившись до шиї коневі. Враз... десь навкіс від заду у напрямі Думи затріскотіли скорострільні. Кулі, відбиваючись від камінного бруку, відскакували ніби блакитні вогники... Разом з першими стрілами ґен. Кравс осунувся із сидіння до низу самоходу. Мотор загудів і самохід, окруживши ріг, понісся вгору по Олександрівській вулиці.

Штаб ґрупи, що зібрався був коло самоходу, мусів зробити закруг по площі, аби повернутись лицем до стрілів, і уґруповався в центрі площі проти Хрещатика. При перших стрілах я сягнув по револьвер і побачив, що кобура обірвалася в мент, як мій кінь рванувся, як затріскотіли скорострільні. Ситуація ставала поганою... Та за кілька хвилин ординарець вже подав мені револьвер, який встиг підняти із бруку.

Нагло з правого боку — від Подолу — появилися сірі постаті в довгих шинелях старого російського взірця, з білими пасками на рукаві і з рушницями в руках. Швидким кроком посувалися вони вздовж гірки, а потім по-під мури в напрямі до Хрещатику. Кількох із них нечайно кинулось до нашої ґрупи їздців, що дожидала дальших подій. Передній здається — у відзнаках підстаршини — підскочив до ґен. Загродського. Бахнув стріл! Ґен. Загродський зі спокоєм людини, що запалює люльку, випалив з револьвера до напасника.

Постаті з білими пасками позникали*).

Десь почувся вибух киненої бомби.

З боку Печерська, в напрямі на двірець, відкрила вогонь денікінська артилєрія.

Порожним кварталом Хрещатика, на якому не було

*) Це мала бути завчасу підготовлена денікінська поліція.

вже ані живої душі, вернув штаб ґрупи під Думу. Починало темніти.

Біля Думи ґен. Сальський видав розпорядження частинам, що брали участь в святочному поході, і ми рушили через Михайлівську та Столипінську до Жидівського Базару. Тут довідалися, що денікінці напали на поїзди галицьких частин, що були на двірці. Значиться вертати на двірець було неможливо і ми рушили через Вел. Васильківську до переїзду, де лишалася наша сторожа.

По дорозі й зокрема — на переїзді, куди зі всіх боків наспівали відомости — можна було довідатись про події в місті й на мостах. Були вістки про підступне обезброєння й навіть полонення частин на мостах. Декому вдалося втекти ще в ночі, другим — значно пізніше.

Штаб заночував в хатинці за Деміївкою. Про відпочинок не могло бути й мови. Весь час надходили відомости від частин і поодиноких вояків, що надходили з міста. Булавний старшина для доручень при ґен. Сальському сотник Євтимович і державний інспектор ґрупи П. Дерещук вибралися до міста зібрати відомости про становище в ньому, зокрема про події на двірці. На ранок вони вернули. П. Дерещук, зібравши коло себе кілька десятків козаків і старшин, почав раду. Дико блимаючи очима, доводив він про необхідність атакувати зараз місто й вибити з нього денікінців. Докази про відсутність певного звязку з частинами і командуванням Галицької Армії, про невпорядкованність відділів через вчорашні події, про необхідність за всяку ціну запобігти знищенню столиці — все це було для нього нічим. Та вкінці наспів наказ, яким доручено Запоріжській ґрупі відійти на Фастів і красномовцеві прийшлося припинити свої заклики.

Звільна почався відворот. Щойно в часі відвороту частини збіралися та впорядковувались.

Ще раз на закруті дороги заблищали золоті бані Лаври. Здавалось, що вже не такими ясними були проміні, які відбивалися від них, або принайменше не таким блискучими здавалися вони нам.

Довершилося... Нам вдалося тільки ступити ногою на Землю Обітовану. Та на цей раз не судилося оволодіти нею...

Микола Матіїв-Мельник.

На чорній дорозі.

У хаті ще було темно. В кутах підносили голови тяжкі тіні й держались на землі непорушно. Тільки на комині під стелею сліпав гасник і кидав руду мідь на старі, повгинані стіни й на поморщені руки під клоччам куделі. Крутилось веретено. Час від часу звогчував язик космату мичку, яку скоро хватали пучки й сотали в тонку, згрібну нитку.

Нікого більше. Лишили саму, як на вигоні... Вітер бє снігом по шибках, цокає молотком по дахові мороз. Шелестить скучно в загаті сухе шумелиння...

Студено. Кінці пальців — якби їх вистругав з буряка. Вона їх уже зовсім не чує. Нитка пересувається по них, як у трибі машини. Всі сустави закостеніли, здається, що там зовсім немає ані краплинки теплої крови. Лише ті думки в старій голові — усе червоним колесом, усе гарячі, як залізо в горнилі. Немає чим запалити в печі, а сніг лежить у десять білих ліжників і — як їй дошукатися того ріща!...

Тетяна зітхнула, поклала руки на коліна. Веретено перестало крутитись, нитка урвалася за думками.

Старого немає уже другий рік... Як у воду!... Пішов від хати з возом, новісіньким... Пара коників — а четверта зима минає, як Іванко, один її син, пішов воювати.

— Де ти, моя дитинко, обертаєшся, які твої гаразди таланні?... Сперла голову на долоні й пустила думки рікою.

До вікон кланявся день.

— Хіба не стидно тобі, стара, під куделею спати, га?... Оце, але!... Дорікала сама собі, що ледащіє. Але то все так, коли чоловіка опускає гаразд тай сила...

Злізла з печі й поклала на лаву черевате, як гладун, веретено, накинула на себе кожушину і вхопила коновки. Посувалася в глибокому снігу — слаба як муха.

Але коли доходила до воріт, з її грудей вирвався крик. Вона не знала, чи бігти, чи стояти. На конях того війська, як трави та листу... Старий Яким, що на пруса йшов, сказав їй, що це найкраще військо, що це »гусари«...

— Ой Боже, гусари, кажете? — питала в сусіда здивовано.

— Та вже я відай знаю, не буду з бабами доправдовуватися... Як кажу, що гусари, то гусари.

Коні форкали шпарко, гордо несли стрижені шиї тай кидали зпід копит збиті кулі снігу.

— Гай, гай! — промимрив Яким сам до себе тай оперся на ворота. Не думав скоро вертати до хати.

По шляху сунули довгі валки обозів. Залізні обручі коліс краяли ожеледу й рипіли, як похриплі дяки. Прогур-

котіла на колесах полева кухня. З кітлів била пара грубими кучерями. З бляшаної трубки вибігав молодим струмочком дим і тікав безжурно за вітром.

Десь із другого кінця долітав гамір, у якому вчувалося життя й сила. Понад фестонами з інею задрожав у повітрі голос трубки. Від гори до гори відбивався відгомоном і сховзав по білих узбіччах у провалля.

Тетяна кинула коновки у сніг і побігла.

— Може... може...

В серці бахнула полумінь. В голові закресало і зпід золотих іскор вилетіла велика червона ґорґінія й замерехтіла далеко перед слабими очами.

— Синку мій, один разочок, ще один маленький разочок тебе побачити!... І знову бігла, як блискавка. Ось, уже той місток... Кілько разів переходив він через нього... Ґей, скорше, скорше... Але обози загатили дорогу. Вона виминає, совпає в заметах — сніг у діряві чоботи... Та це нічо, їй уже гаряче, вже зовсім не чує холоду, сиплеться в ноги жар. Серце щемить від сподівання... Коби лише його побачити!...

— Ой, їдуть, їдуть! — лепетала несвідомо сухими губами, як осіннє вербове листя. Лише коби знати, де він, чи на переді, межи старшими, чи позаду лишився... Вона зараз буде знати, зараз розпитає про свого Івана. Якже-ж, вони всі там — як свої, найдуть його тай скажуть, що мама вже давно з хати вибігла тай зорить... сина шукає межи гусарами...

І їй причувався вже його голос... Таке несказано солодке слово: Ма-мо! Як цілувалаби тоді його, свойого одинака-сокола, як провадилаб його до тої хати, в якій тепер вона сидить, наче в дуплі. Зараз прибралаби, як у зеркалі... зараз палахкотівби в челюсти веселий вогник. А тепло її серця вигрілоби кращу квітку як та, що її весна приносить...

Вона не чує себе... вона міниться, як перлина в сонці. Думки забрали в неї розум... Ціла замінилася в одно велике серце, в якім горить образ її дитини... Їй здається, що інакше й не може бути. Чогожби гнівався... а коли їх стільки їде, то чомуж його бракувалоби між ними... Таж усі розуміють, що він із цих гір тай із цього села...

І вона біжить ще скорше. Вона така легенька, як та дівчинка, що перший раз на танець вийшла. З вітром полетілаби і — їй уже так добре з тими думками. Коби лише надїхав зараз, щоб не довго їй ждати... Як тяжко тепер ждати! Лекше ждала тих чотири літа, ніж тепер... Світ відродивсяби, якби його побачила. Не булоби тої жалоби в хаті, ні трівоги, ні голоду.

Їй здається, що зараз у котромусь ряді він виплине зміж усіх на коні, як сонце красний, пізнає — тай мамі з коника поклониться, гусаричок її срібний... Його голос-

ний сміх постелиться їй під ноги як солодке липове квіття...

Тепер уже дивилася, очі видивляла, щоби не проминути котрого ряду. А в очах щось мерехтіло, затиралося, мов сонні привиди. Лице за лицем, шаблі... рушниці на плечах і кінські голови в ремінню й залізі... Все пливе, як море, перед її очами... все далі... далі... далі...

— Дітоньки, соколи срібні!... Їдете від нас — та щаслива вам дорога, та най вас московська куля минає... лишень скажіть, котрий із вас мій...

Тай ступала, якби важила в думках, що їй робити, як до сина добитись. Таки приступила й запиталася, де її Іван, бо він уже четвертий рік від хати відбився, то вже найби хоть на годинку повернув тай словом золотим кинув на чорний стіл.

— Скажіть, скажіть, де мій Іван — просила словами-молитвами.

Легко ступали коні, стрункі ноги — як по струнах... Блискучі стремена... А на сідлах з горіха колисалися хлопці, як гай... гляділи кудись перед себе задумчиво, попід шнури телеґрафу, то шукали чогось далеким зором у тих дрімучих борах, що побілені зливалися з хмарами на небі. Глухо дудніла земля під копитами. Дехто пробував загрітися на студеному сідлі, дехто кидав на дорогу безжурним сміхом...

Але її ніхто не чув...

Муй конічку врани —
Од кралє мі дану,
Уж мі не понесеш —
Бо йсем порубани...
...Уж мі не понесеш...

Пісня летіла понад її голову, падала на білі корони і стрясала з них кришталевий пил. Над шляхом розпиналися чорні крила й ховалися під фоєю смерік...

Тетяна вже не питала. Її серце корчилось, як ряст під морозом. Видивляла свої очі до решти і стояла в снігу, як верба придорожня... Кожного обнімала тим зором, як свою найдорожчу дитину... Але Іванка не діждалася...

Проїжджали вже останні. Тоді вона побігла до них, ухопила коня за реміння й припала лицем до стремени...

— Де мій Іван, мій гусарик?... Слова мішалися з кровю й стрягнули в горлі...

Чиясь рука легко відклонювала її голову від студеного заліза...

— Не разумі... ніхт ферштеген, бабка!... ніхт ферштеген...

У лісах гинула пісня. Тихо злітали пилинки снігу, а вітер завівав Тетяні дорогу до хати.

Пустила свій зір за ними...

Глухла, пустіла дорога. Чорною смугою болю летіла від її серця в бекраїй світ.

— Так десь і він — по такій чорній дорозі... мій сокіл... мій гусаричок...

Вітер підняв над головою білий рянтух, закрутив і розсипав його в пил... Острими шпильками метав у лице, в очі і в серце.

Львів, 31. V. 1928.

Юра Шкрумеляк.

Таємничий рудий.

I.

Памятаю все, якби діялося нині або вчора. Бо якийби нервовий не був наш вік, а властиво люди нашого часу, то все таки на плиті людської памяти, хочби й людини, яка переживає багато й глибоко, виразно і тривко відбиваються враження навіть одної секунди, але враження небуденні. Таке одно враження пережив я, а властиво свідком його був я тому несповна рік, а небуденним називаю його тому, що воно, якби порівнати його з птахом, долітаючи до моєї свідомости, зачепило одним своїм крилом, або як хочете: перцем — об той невідомий нам ще світ, який певно є також природний, але який ми — люди називаємо собі вигідно: містичним. Розкажу.

При кінці минулорічних ферій приїхав я зі своїм приятелем Михасем, до наших спільних знайомих в село М. у Косівщині. Властивих ферій не мали ми змоги перебути на лоні прекрасної гуцульської природи — вичисляти причини непотрібно — тож рішили бодай останні дні серпня і перші дні вересня провести здалека від трамваїв, авт і »заліза« — дарма, що йому нині співають псаломи. Скориставши з запросин добрих знайомих, ми з радістю вкінці відірвалися від редакційного столика й майнули на полудне у »наші горді високі Карпати«.

Наші господарі, товариш долі й недолі Івась Косівчук і його молода дружина Маруся, далека своячка Михася, приняли нас дуже гостинно. По вечері ми, не гаючи часу, стали укладати плян прогулки в подальші гори, й на першу таку, цілоденну і цілонічну, рішилися вибрати таки слідуючого дня досвіта. На дворі була ще прегарна погода, тож треба було використати її як слід, бо вже вересень у горах звичайно не дуже дописує. Плян був такий, що досвіта виберемся через старі Кути в гори, щоби дійти аж до жабівських верхів. Переночувати мали ми в колибі над

Черемошем, в якій ми вже ночували перед двома роками, зо три милі повище Ст. Кут.

Погодившися остаточно встати о 3-тій год. досвіта — як це трудно для міщухів! — ми встали і бажаючи господині доброї ночі, мали вже вийти з господарем Івасем з хати, щоби піти переспатися на свіжому сіні в оборозі. Та тільки ми вже рушили до дверей, Михась на переді, як у сінях почулися чиїсь важкі кроки, а зподом виразний стук у двері: стук! стук! стук!

— Прошу! — закликав Івась, не то тоном негодування, не то певного здивування, хто це може бути в такій пізній уже вечірній порі.

Двері відчинилися і на порозі станув чоловік. Чоловік досить дивного вигляду. Виразно рудий, з червонавим обличчям, давно не бритим, на правому лиці виразна червона, аж кровава, близна з гори від правого ока до кінчика носа. Самий собою немолодий, уже під сорок, марний, никлий, з наплечником і палицею в правій та помятим кашкетом в лівій руці.

— Добрий вечір! — сказав він глухим, змученим голосом і обкинувши нас усіх присутних своїм зором, спинився вкінці на Михасеві і вдивився в нього своїми сірими аж наче білими очима так уперто, що й ми всі мимоволі глянули, замісць на незнайомого, на Михася. І це, що ми побачили, було дивне. Михась ніби змішався, видимо поблід, хвилину постояв, вдивляючись і собі з певним здивованням і навіть острахом у лице незнайомого, але за одну мить ніби переломив у собі якусь таємну й осоружну силу і сказав з притиском, показуючи рукою на Івася:

— Чого бажаєте собі, пане? Ось вам господар хати!

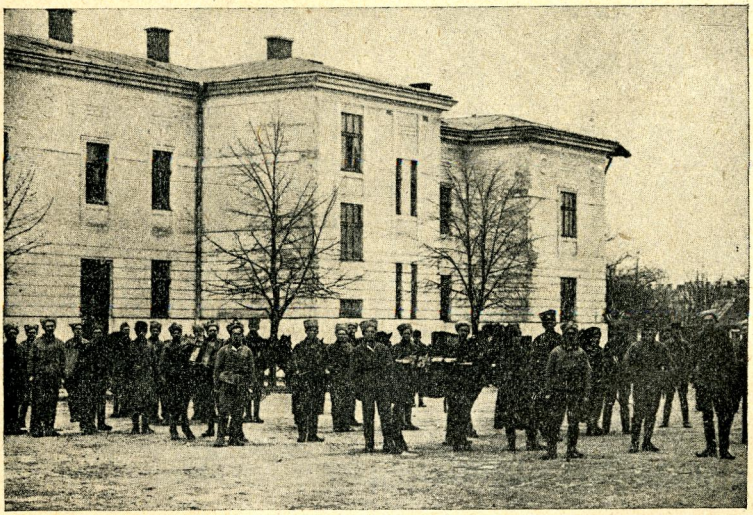
Тоді незнайомий зовсім звичайно звернувся до Івася і невиразно представившися тільки йому, перепросив, що докучає, але він мусів зайти, бо всюди вже в селі погашено, а він не може пригадати собі, котра дорога веде до Ст. Кут. Він торгує вівцями, тепер іде на одну полонину біля Соколівки, але на роздоріжю біля хати Івася не був певний, кудою йому піти.

Признаюся, що я аж лекше відітхнув, коли почув, що незнайомий має тільки таке скромне бажання і коли Івась, перепросивши нас, з готовістю пустився йти з незнайомим на двір показати йому дорогу. А незнайомий, виходячи, ще раз обкинув нас ніби байдужним зором і вже навіть не глянувши на Михася, сказав ледво чутно »добраніч!« і вийшов навперед Івася.

Підчас неприсутности Івася, а це тревало заледво пять хвилин, запанував у хаті якийсь дивний і заразом прикрий настрій. Видно, що хтось з нас троїх так настроював нас, в кождому разі ми за цілий час не промовили й слова. Пані дому гляділа через вікно, наче боялася за свойого

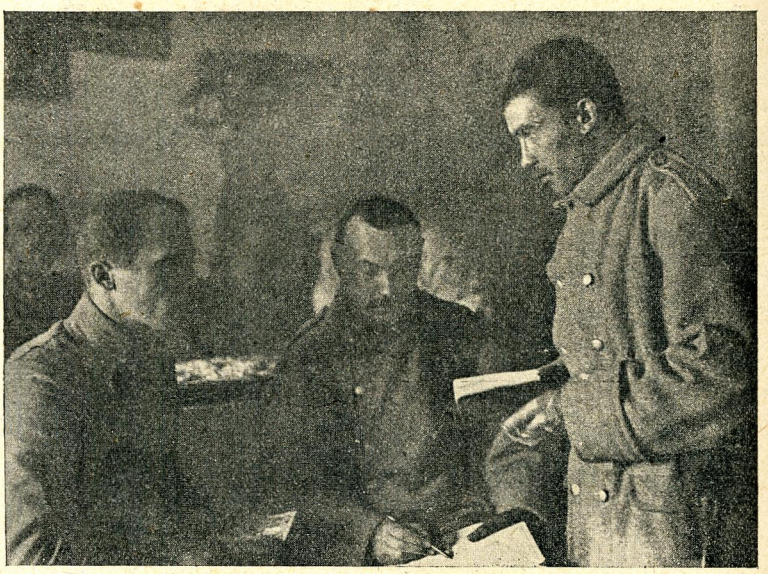

Відділ придніпрянців з Казятинської Бригади на Святі Зєдинення в Стрию, дня 5. січня 1919 р.

Стрийська сотня скорострілів перед відходом на фронт, в березні 1919 р.

Полк. Дмитро Вітовський з референтами Військового Секретаріяту, зимою 1918 р.

Полк. Д. Вітовський як командант сотні У. С. С. в 1915 році. З ліва до права: сот Д. Вітовський, підхор. Іваницький, сотенний писар, ст. дес. Трофим Янів, сотенний справник, бориславський робітник, визначний військовий організатор в часі революції на Вел. Україні та отаман Одеської Групи в 1919 р.

мужа, що пішов з незнайомим рудим кусень улицею, а я глядів — на Михася; Михась, неначе заклопотаний учень перед панною, мучив у руці пуделко від сірників — до повороту Івася він зовсім його поломив — і спершися на стіл, глядів не то на двері, не то у якусь порожнечу. Було видно, що ми всі нетерпеливо ждемо повороту Івася, начеби його вже пів дня не було в хаті. Нарешті ми почули, що він іде і вспокоїлися. Принайменше я і господиня. Бо й чогож властиво було непокоїтися. Зовсім звичайна річ — зайшов подорожний в хату, розпитати про дорогу. Правда, рудий він і близну має — алеж хиба люди не бувають часом руді і не мають часом шраму на лиці?

То я думав — і господиня дому, певно — що як Івась ввійде в хату, вся та дивна перерва зникне і ми підемо спати, як уже пустилися були. Та я помилився.

Коли Івась увійшов і, мовби нічого, сказав: »Ну, — можемо йти в стебло!«, тоді Михась заговорив якось дивно, начеби силуючись опанувати сильне зворушення:

— Спати можемо йти, — але не прогнівайтеся на мене, будь ласка, за це, що вам зруйную цілий наш плян: »Я завтра на прогульку не піду і вас не пущу!«

Признаюся, що хоча ці слова Михася не були вкінці такі страшні, хиба лише можна їх було тоді назвати несподіваними і трохи дивачними, то вони зробили на мене враження грому. Подібно вразило це і господарів хати.

— Чому не підемо, Михасю? — запитав Івась з найбільшим здивуванням.

— Пан Михайло мабуть щось трохи хорий! — замітила несміливо пані Маруся. — В такому разі певно, що не підемо.

— Ні, прошу вас, друзі, я не хорий, але не підемо, а про причину прошу не питатися, бо забагато говорити — відповів Михась з таким сердечним тоном у голосі, начеби просив у нас пощади.

А тоді я, знаючи добре душу свойого приятеля і знаючи, як мучиться він, криючи якусь сердешну тайну, взяв його за рамя і сказав отверто і голосно:

— Михасю! Тут мені здається — як це не дивно — але грає ролю той... рудий, що був тут перед хвилиною. Розкажи нам усе по щирости для своєї власної полекші. Хибаж ми не маємо в тебе настільки довіря?

Михась ніколи не опирався щирим словам. Не оперся й тепер. Він закурив папіроску, сів на крісло і зморщивши брови і не звертаючись до нікого, сказав з таким усміхом, який можнаби назвати гірковатим, такі дивні слова:

— Так. Цей рудий. Цей рудий з плямою на лиці. Він грає тут свою ролю. Він не знайомий мені, та вже четвертий раз в мойому життю перейшов він мені дорогу. Хоч вірте мені, або не вірте й назвіть це моїм смішним дивацтвом!

Цей рудий стрінув мене нині четвертий раз. Не ручу вам, що це той самий, якого я видів уже тричі, — але в кождому разі такий самий. Може не той самий, бо я бачив його раз уже мертвим, трупом. Двічи стягнув він нещастя на мене, а третій раз згинув сам. Як тепер буде, не знаю. Михась замовк, наче змучився тим, що сказав. А я просив його далі:

— То розкажи нам про це все докладно. Ми вислухаємо тебе уважно, бо вже й так прогулька наша пропала.

— Розкажи, розкажи, Михасю! — просив від себе Івась. — Марусю, може подаш нам ще чаю?

— Ні, — перебив Михась, дивно оживлений — чаю не подавайте! Я розкажу вам. Першим, кому взагалі про це розказую...

Ми посідали без слова, а Михась погасив свою недокурену папіроску і почав говорити.

II.

— Не маю сили розповідати всього докладно — почав Михась. — Розкажу коротко, бо взагалі спомини про цю руду мару осоружні. Але розкажу так, щоби вам по змозі дати доказ того, що я цього рудого мушу боятися. Його одинокого. Послухайте.

То було при кінці червня 1919 року. Ви знаєте, де була тоді наша збідована і напівобезброєна армія. Відступаючи крок за кроком до страшної памяти чотирокутника... Заощаджу собі точнішого роздирання такої болючої і свіжої ще нашої рани. Ми опинилися вже над річкою Стрипою. Я був у ґрупі сотника Р., що мала разом з іншими подібними здержувати противника бодай настільки, щоби відступаюче військо могло забрати з собою військове добро. Миж не тратили ще надії на поворот. І ось одного пополудня ми опинилися над Стрипою, де наша ґрупа, що складалася з шести сотень, станула, щоби як мога довго здержувати наступ противника. А він, уповаючи в своє хвилеве щастя, йшов за нами дуже зухвало. Не то, що по пятах став наступати за нами, але мож йому було хвилями безкарно прориватися на наші зади та перечеркати наші стратеґічні пляни.

Я був четарем, командантом сотні — 90 людей змучених, знуждованих, по двацять набоїв у кождого, але карних і завзятих. Моя сотня взяла під свою опіку відтинок між селами К. і С. Солідних окопів не копано здовж, тільки в кількох місцях над гостинцем і на кількох горбках здовж річки. Треба було обсадити около два і пів кільометра.

Видавши конечні зарядження сотні, я удався до коменданта ґрупи в село Ш. для спільної наради над найблизчим пляном акції. Нашій ґрупі згідно з приказом бри-

ґади треба було таки в ночі, о 2-ій над раном, зробити протинаступ через Стрипу і вдержатися там бодай ще пів дня, щоби уможливити іншим частинам зрівнати фронт.

Роздумуючи над виконанням пляну на свойому відтинку, вертав я верхом до своєї сотні в село К. Задуманий підігнав я коня правим боком гостинця, не запримітивши, що на дорогу звисало розцвіле галуззя кількох розложистих каштанів. Об одну галузку зачепив я в бігу головою і моя шапка покотилася в рів. Вже замахнувся я, щоби скочити з коня і підняти шапку, коли це в тій хвилі виринув десь, мов з під землі чоловік, побіг у рів і вхопивши мою шапку, подав її мені на коня, скидаючи свого капелюха. Я був йому по правді вдячний і хотів подякувати, та глянувши на його обличя, — я задеревів.

Спершу я не знав, *що* мені, — і навіть не усвідомив собі, чи я де цього чоловіка взагалі бачив. Та враз щось підсвідоме заговорило до мене і в одній секунді поставило мені ту людину в звязку з двома образами чи пригодами з мойого життя, пригодами, які досі згадую з великою прикрістю.

Перша пригода:

Я десятилітний хлопчина. Мене везе батько до Коломиї, записати до ґімназії. Доїжджаємо до міста. Я радію. Аж ось надїздить сотня драґонів, наші коні полошаться і серед сміху старшин віз перевертається в рів, повний кропиви. На щастя батько вийшов ціло, та мене витягли зпід воза зі зломаною в кістці ногою. Ми завернули до дому, — і до ґімназії поїхав я аж за рік...

Друга пригода:

Я скінчив осьму клясу. Завтра здаю іспит зрілости. До мене прийшли три мої найліпші товариші і просять, щоби я пішов з ними поїздити човном біля Вербіжа. Трохи розрадитися на передодні матури. Я послухав. Ми найняли лодку, їздили з пів години та прибиваючи вже до берега, лодка перевернулася і ми всі скупалися у воді. Ми сміялися з того. Та ранком, коли я пробудився і хотів встати — я почув, що не встану. Горячка збивала мене з ніг. Я перестудився і пролежав шість тижнів. Матуру здав один рік пізніше.

Кажу: ці події я все згадував сумно, але вважав їх за звичайні нещасливі випадки; ніколи не думав я, що з ними має звязок якабудь людина, »чарівник« який, чи хто.

Аж тоді, на тому гостинці, глянувши на чоловіка, який подав мені шапку, я дивним дивом усвідомив собі одну річ! Той — рудий, з близною на правому лиці, з білими очима... Як він дивиться на мене, подаючи мені ту шапку... Чи не він це стрінув нас перед ворітьми, тоді як ми з батьком виїхали на вулицю, щоби їхати до ґімназії? Він тримав жмут дроту у руці і кричучи: »Горшки дротувать!« подивився на

мене так, що я малий настрашився. Але я був малий і обернувшися, забув про рудого. Не думав про нього й тоді, коли зломив ногу, — і взагалі забув. — Той сам рудий... Чи не він стояв біля церкви тоді, коли я йшов над Прут лодкуватися? Він стояв, як серб, із ножиками й бритвами і пропонуючи мені ножик, подивився на мене так, що я не купив ножика, хоча хотів його купити і пішов чим скорше від нього, кличучи й товаришів...

Так — це той сам, а радше такий сам... Я не думав багато. Я тільки усвідомив собі в одній хвилі, що стріча з цею людиною вже двічи була мені предтечею нещастя й ударемнювала вже двічи мій плян. І я почув якусь непоборимy певність, що так станеться зі мною й тепер. І зараз таки я подумав: Чи не можнаби мені спробувати охоронитися від нещастя і вчинити цей раз так, щоби ця причина зла стала для мене осторогою!...

Всі ці думки майнули мені в голові за кілька секунд, підчас яких я дивився понад голову рудого десь у минуле. Вкінці я хотів ще раз глянути на нього — та він уже пішов навперед мене і я ще тільки доглянув його руде волосся, що виставало зпід капелюха і блищало як огень під заходячим сонцем, та його підкочені штани і босі ноги. Він пішов у село К.

А я? Я завернув коня і чвалом пустився назад до команданта ґрупи. Станувши перед ним, я сказав, задихавшись:

— Сотнику, я прийшов вам сказати, що я не всилі цеї ночі наступати!

— Що вам? Ви хорі? — питав сотник.

— Ні, не хорий, але бачу нещастя, яке стріне мене цієї ночі. Натомісць — в тій хвилі блиснула мені в голові нова думка — я прошу вас, поручити мені звернути увагу на горбок позаду нас. Там досить густий ліс.

— Що вам, четарю? Ви збожеволіли? Хочете наступати в зовсім противному напрямі, як говорить приказ? Звідки там взявсяб ворог?

— Так, сотнику, — відповів я. Я мушу нині робити щось противне, як повинен! І мимо початкових кпин мій сотник добачив у моїй обаві таку серіозність, що вкінці дозволив мені особисто з половиною сотні в ночі рушити на горб за селом С.

І сталося так: О 2-ій годині в ночі рушила наша ґрупа на відтинку яких десяти кільометрів на правий бік Стрипи. Я підійшов серед пітьми з 50-ма людьми й двома скорострілами під ліс за селом С., обернений спиною до наших наступаючих військ. Я поділив свій відділ на дві рівні частини і їхнім командантам наказав слухати мого шепоту, а людям робити те, що команданти. Ми ждали, стоячи в лаві, звернені до ліса. Там над Стрипою впало кілька стрілів,

затарахкотів скороcтріл і втихло, чому ми всі дуже дивувалися. Та тоді, коли там зовсім затихло — зашуміло щось і затріщало в лісі.

— Чуйно! — шепнув я. Ані пари з уст! Як стрілю з ракети, тоді гура! і на них!

Всі завмерли і гляділи в бовваніючий ліс. З ліса відділилось кілька тіней. Вони доглянули нас.

— Хто там? — крикнув я їх мовою.

— Свій! — відповів один з тамтих. А далі запитав: Чи вже по всім? Група зловлена?

— Ні ще! — крикнув я. — Лучити до нас! Ми є передня сторожа полку!

В тій хвилі з ліса висипалось около три сотні піхоти. І заки до мене зближилися якісь два старшини, я шепнув своїм хорунжим:

— На боки!

— Ну щастя, що ми вже злучилися! Бо ми вже були в страху, що нас українці зловлять... — закликав один з тих, що підходили до мене. — А поручник Подольскі є?

— Є! — заверещав я несамовито вже по українськи і готовий на смерть, очайдушно додав: Руки в гору! Нас тут три куріні! — бах! вистрілив з ракетового пістолєта.

Страшне гурра! готової на все пятьдесятки моїх людей роздерло воздух і з двох боків почали грати два скороcтріли в противника, що стояв кольонами яких двацять кроків від мене. Ворожі старшини спершу остовпіли, а потім, замісць хапати мене, побігли до сотень і стали видавати якісь прикази; втім один з них зойкнув і впав, поцілений кулею. Більшість вояків покидали кріси й полягали, горстка втікла в ліс, відстрілюючися, з ними і кількох старшин. Решту окружили мої стрільці. Ми здобули 180 полонених і пять скороcтрілів. Та три скринки набоїв — це була для нас найбільша радість. По противній стороні згинуло пять люда і було около 40 ранених, по нашій згинули два а хорунжий Л. важко ранений.

Ми окружили полонених і рушили до села С. Я пішов з двома стрільцями зо двацять кроків наперед. Тільки вийшли на гостинець, як проти нас надчвалав гонець і закричав здалека: — Четар Н?

— Той сам!

— Чого вертаєте? Бійтесь Бога! Стійте під лісом. Сюди завертає фронтом вся Група. В лісі ворог! Заходять нас із заду!

— Вже зайшли! — відповів я. — Ось ведемо їх 180!

— Що ви кажете? — заревів післанець гістеричним плачем і скотився зі зворушення з коня. — То ви вратували цілу Групу! — кричав він, комічно бючи ногами з радости і цілуючи мої коліна.

За хвилю зблизилася наша розстрільна. На коні причвалував сотник і поручник П.

— Сотнику, робіть збірку! Все готове! — сказав я тріюмфуючи.

А він не розумів мене спершу. Та коли переїхав здовж довгого походу полонених, зрозумів, що сталося, скочив з коня й обіймаючи мене та цілуючи, не міг вимовити слова.

Ранком зрозуміли ми всі, яка небезпека грозила нашій Ґрупі. Заки ми ще розквартирувалися попередного дня в селах, перекралося яром поміж селами К. і С. три ворожі сотні і засіли в лісі за селом С., щоби в ночі узяти нас із заду і заломити фронт ґрупи і бриґади. Це спостерегла бриґада аж в ночі, коли стежі побачили кілька ворожих вояків по противному боці гори, як вони неосторожно зійшли до села за горою. Тим також пояснилося це, що противник удавав утечу перед нашими, щоби їх заманути якнайдалі на західний бік Стрипи...

— Яке прочуття сказало вам, четарю, що там є небезпека? — питав мене змучений сотник, коли ми йшли на снідання, стягнені в південну резерву. Яка щаслива думка озарила вас і дала вам урятувати наших та здобути два вози зброї?

— Прочуття, сотнику, — і більш нічого! сказав я — Прочуття, яке важко пояснити.

Сотник задоволився тою відповідю і з радости й недопитував далі. Ми доходили до місцевої молочарні і побачили біля містка над ровом якесь збіговище. Приспішивши кроку, ми увійшли в середину громадки людей і побачили таке, що мене зморозило. В рові біля містка лежав з простріленою головою труп. Лежав лицем до землі — та я пізнав, хто це був. Пізнав по його рудім волоссю й закочених штанах та босих ногах. Це був труп рудого, що день перед тим стрінув мене на дорозі!

Мені зробилося страшно і відрадно.

— Он як! подумав я собі. Коли тебе непослухати, тоді ти згинеш... Нарешті маю розвязку, як зробити тебе нешкідливим!

І в тій хвилі я сам до себе усміхнувся, подумавши: Таж він уже й шкодити не зможе! Аджеж труп!

— Хто його вбив і хто це такий? — запитав сотник людей.

— Не знати! Тут і стрілянини не було. А чоловік це не тутешний.

Його обернули і він ніби дивився на мене погаслими очами. Я потягнув сотника до хати, тремтючи з якогось звворушення і з осоружности.

— Не було стрілянини... подумав я собі: А він згинув. Треба далі мати себе на осторозі.

Та від того часу не бачив я уже »свойого« рудого. Перейшов Україну, Німеччину, Чехію, перебув усякі пригоди й небезпеки, приглядався усім стрічним рудим і рудавим, але не стрічав такого. Але ось тут, нині, стрінув його. Такого самого. І що спротивився я нашій прогульці — зрозумієте мене тепер.

III.

І ми розуміли. І це оповідання зворушило нас своїм дивним змістом так, що коли Михась скінчив говорити і поклавши голову на руки, мовчки сидів, ми ще довго не промовили й слова. І взагалі не говорили вже про це того вечора, тільки мовчки попращалися з господинею дому, яка гляділа на Михася з сумовитим усміхом, і пішли спати. Та кожде з нас думало в душі про те, що ця історія мусить ще бути потверджена якоюсь подією перед нашими очима, десь тепер, завтра, післязавтра. І вона потвердилася.

Слідуючого дня ми майже не виходили з хати. На дворі стояла до полудня прекрасна погода і нам, правду сказати, було жаль, що дармуємо в заперті. Та по полудні надсунули знечевя десь із Чорногори і з Буковини чорні хмари, що скоро закрили весь овид і потемнили день. З заходу й полудня стало блискати й греміти, пішла злива і град.... І ми побачили, що Михась мав слушне прочуття. Прочуття, яке охоронило нас від великого нещастя, а може й смерти. Бо на тій бурі не скінчилося. Злива йшла цілу ніч і наступила та потопа, що знищила убогий гуцульський дорібок і коштувала богато жертв у людях.

Коли по двох днях дощ трохи ущух і до нас дійшли страшні вісти про стихійне нещастя, нам стало страшно. Так страшно, що ми навіть забули тішитися тим, що завдяки Михасеви уйшли небезпеки... Ми думали про рудого незнайомця, як про якесь містичне зявище, що змогло остерегти Михася і нас перед невідомим лихом, та не змогло ні відвернути його, ні остерегти вбогого та прекрасного гуцульського люду.

Ми думали про рудого і всі прочували, що історія не скінчилася. Ще щось бракує. Бракує того, що було при останній стрічі Михася з рудим... Думав про це певно і Михась, хоча й не говорив нам цього... Бо коли трохи прояснилося, і з домів кинулися добрі люде помагати знищеним гуцульським селам, Михась став нас намовляти, рушити здовж розбурханого ще Черемоша в гору.

І ми пішли. Оглядали з болем душі страшне знищення над берегами бистрої річки. Дивилися на босих, голих і голодних. Бачили нещасних потопленників. А коли над вечір дійшли до того місця, де колись була колиба, в якій ми мали ночувати ту памятну ніч, ми не застали й сліду

з колиби... Вода сполокала її, як тріску... Вона мала сполокати й нас, як би ми були там заснули.

Тут відпочили ми й рішили завернути назад. І коли вже обернулися, йти долі рікою, Михась здержав нас. Він ще оглянувся і обкинув зором беріг Черемоша. Там не було нічого замітного. Гори каміння, дерева й піску, нанесеного повінь. Оподалік лежало напів розбите перевернене човно. Михась удивився в те човно і раптом спішним кроком пустився до нього. Ми за ним. Він дійшов скорше від нас, вхопив човно за один бік і піднявши трохи в гору, глянув під нього.

— Ось вам! Він тут! сказав він, наче з якоюсь полекшою в душі, що його прочуття було доцільне та що є доказ на правдивість його дивного спомину.

Ми підбігли і спільними силами обернули човно в його природне положення. На відкритому місці лежав напів схований в пісок труп, нашого недавного гостя, рудого, з близною на правому лиці.

Ми не говорили нічого, тільки з страхом подивилися одно на друге і спішно пішли долі шляхом, перескакуючи нанесені повінь колоди. Не говорили ми й підчас дороги, тільки кілька разів оглядалися в гору, туди, позад себе, де лежав *той*. Майже смерком добігли ми до хати Івасів і аж там посідали, змучені фізично і душевно.

А на другий день ми оба з Михасем вернули до Львова.

Коли ще буде яке продовження тієї загадочної історії, то при нагоді докажемо.

Др. Роман Гаванський.
пор. лікар У. С. С.

Памятного 1919 року.

(Спомини з Великої України).

Вишкіл скорострілів УСС, до якого мене приділено після першого відвороту під Чортків, весь на возах, виїхав зі села Іванівки на Скалу, щоби там через імпровізований міст перейти на східний беріг Збруча.

Було це вчасним ранком в липні 1919 р.

Перед нами і за нами море возів. Здавалося, що ціла Галичина пустилася на нову мандрівку народів.

Відворот за Збруч відбувався у повнім порядку. Вже наперед визначено кожній частині місце постою за Збручем.

Сумно дивилися за нами селяне. І нам самим було якось важко на серці. Оставляли своїх на невідоме, а самі також не знали, як нас там приймуть за Збручем. Не диво, що неодному сльоза закрутилась в оці. Найбільше боліло кожного, що не через програну, а через брак амуніції приходилося нам покидати рідні сторони.

За Збручем положення було також неясне. Вільного від большевиків простору було так мало, що частини защілля мусіли таки возами промощувати собі на схід дорогу. Того дня переїхали ми в якесь село, що зараз за Збручем, а до вечера фронтові відділи заповнили вже кожний клаптик вільного місця.

Боєва лінія розвинулася на східнім березі Збруча, в дійсности були це тільки більші застави звернені на захід. Польські війська дійшли до Збруча і дальше не посувалися. Якось дивно і мовчки закінчилися ці криваві змагання за галицьку межу.

За Збручем віднайшов я випадково свого молодшого брата при одній з батерій, з якою він перший раз відбув свій боєвий хрест, вийшовши в поле при відвороті зі Станиславова.

Попри Камянець їхали ми щораз дальше — на полудневий схід. Нові враження і нові люди.

Місцеве населення недовірчиво дивилося на нас. Були й такі, що держали рушниці, або як вони називали »вінтовки« під рукою і то цілком явно. Розуміється, що в нас був гострий наказ нічого не займати та за все платити. Наказ був виконуваний безоглядно і це нам вийшло на користь пізніше, тоді як ціла наша армія немічна та безборонна лежала покотом на тиф.

Населення поволі привикало до нас. На довгих постоях завязувалися скоро знакомства. Чимраз більше доводилося нам стрічати там щирих та добрих людей, хоч в дійсности населення колишньої подільської ґуберніі найбільше було здеморалізоване всякими воєнними переходами, як прифронтова смуга і терен безнастанних, змінчивих боїв армії УНР з большевиками.

На щастя погода якось нам дописувала. Ми їхали дорогами, які годі собі деінде уявити. Тямлю таку одну дорогу коло містечка Китайгороду. Стрімка і спадиста — виглядало з долини, що й самому вийти на верх не можна, не то щоб коні з возами туди витараскати. Стрільці на руках мусіли виносити обоз та гармати.

Та якось щасливо ми добилися до села Косиковиць, що положене над самим Дністром. Тут були розміщені частини Коша УСС, а в дворі розложився наш харчевий старшина, все веселий та жартівливий хор. Гук, а також і приют для хорих.

Двір був незнищений. Все стояло так, як його оставив давний власник. Селяни самі берегли цього майна і тепер, із нашим приходом, передали нам ключі. Домова каплиця, фортепян, більярди все те було непорушене і вказувало на те, що колишні дідичі на Україні вміли в достатку та у вигоді жити. Старенькому резидентові, який

жив десь на піддашу, передали ми деякі дорогоцінности, що найшли ще у дворищі.

З Косиковиць приділено мене до лічниці бриґади УСС, яку наладнав Др. Сьвідерський. Займала вона хутір Сорокани недалеко від Косиковиць. Був це малий двір у чудесному парку. Повно рож. Цілий гай їх під вікнами. Недалечко ставок. Др. Сьвідерський залюбки показував у тому ставку свої мистецькі досягнення у плаванню. Завдяки орґанізаційному хистові Д-ра Сьвідерського вскорі розложилася там лічниця на сто ліжок. Др. Сьвідерський вмів заохотити всіх до праці, вмів із малих засобів зробити велике діло: лічницю. А тоді вже зачалась була пошесть. Спершу показався черевний тиф, а за ним і поворотний. Небаром і мене звалив він із ніг. Поворотний тиф це дуже погана недуга — вона завертає нераз по три, чотири, а то й по сім разів; сильні болі в цілому тілі, дуже висока горячка — це головні обяви.

Наш паровий дезинфекційний апарат був цілими днями в руху і тільки завдяки йому пошесть ще не так дуже поширювалася. При тому і літо та можність кватирування денебудь в чистім полі, не давали тифові спромоги так скоро поширюватись, як це діялось пізніше в осені. Також і недостача ліків не давалася відчувати ще так дуже в нашій лічниці. Ми вспіли всеж таки вивести дещо із Галичини. І тут прислужився найбільше хор. Цибульський, який вивіз досить богато ліків з військової станиславівської аптики, тоді як всі інші вивозили столики, крісла та всяку непотрібну бюрову обстановку. Також і Др. Сьвідерський не вагався вернути ще раз ізза Збруча з возами на залізничу стацію коло Скали та захопити ще досить санітарного майна, хоч вже тоді горіло все довкола, а останні наші стежі покидали західний беріг. Тими врятованими ліками ми користувалися потім весь час нашого побуту на Великій Україні. Це ще один доказ, що на війні треба самому про все подбати і не оглядатись на нікого. Інакше пропавби, колиб прийшлося очікувати на те, що приділять із головних маґазинів. І дійсно, наші вміли добре маґазинувати, та звичайно пропадало все те марно.

Наш постій у Сороканах, це була одна ідилля, в порівнанню до того, що нас пізніше чекало. Всюди взірцевий лад. Чисті кімнати, добрий харч приводили скоро недужих до здоровля. Тільки надміру відчувалося недостачу соли. Її випадало всего по одному ґрамові на стрільця. Проте найбільшу прислугу мали ми таки з нашого дезинфектора. Без нього ніякій армії нема що на Україну вибиратись, бо в короткому часі тиф, а не зброя винищить її.

Дуже важко приходилося нам прохарчовувати лічницю. Доріжня була велика. Що правда наші галицькі частини діставали вже платню в гривнях та карбованцях зі

скарбниці УНР в Камянці, та були це смішні суми на тамошні відносини, де кожна дрібничка починалася від цілої сотки. Треба було випродувати поволі те, що ще врятувалося, щоби вижити. Галицька армія терпіла дуже на брак гроша, хоч цукор, це українське золото, лежав у магазинах і не можна було його рушити, бо так наказували у Камянці міністерства. А можна було за малу частинку цього цукру одягнути цілу армію. Та ми радили собі, як могли. Випродувалися, або лікували дооколичних селян за харчі і прохарчовували себе.

А з часописей доходили до нас відрадні вістки. Галицька армія разом з придніпрянською перла на Київ. Тільки ізза Дністра, час-до-часу доходив до нас гук румунських гармат. Цигани пострілювали собі на наш бік ось так для додання собі відваги. Пригадували нам, що всеж таки ми зі всіх сторін окружені й відтяті від світа...

Були тоді жнива в розгарі. Галицькі етапні відділи збирали хліб з двірських ланів та готовили засоби для армії.

Небаром надійшла радісна вістка про заняття Київа. Ми думали, що вже сповняться наші мрії. Ось, ось зловіща судьба прихилиться до нас і ми отрясемося зі всіх наших невдач: »Через Київ«... Та не так сталося, як гадалось. Спершу глухі вістки, а потім вже й відомости з часописей потверджували, що наші покинули Київ. До всього нещастя прилучився ще один новий ворог: Денікін. »Біда чайці небозі, що вивела чаєнята при битій дорозі«... Приходилося нам кервавитись на всі боки.

Тимчасом наша лічниця дістала наказ двигнутися вперед недалеко фронту і І. бриґади УСС.

З жалем покидали ми тихі Сорокани. В дворі залишилися тільки важко хорі з обслугою — а в північно-західнім куті парку остали при дорозі могили кількох наших Стрільців. Були це перші могили У. Г. А. на Великій Україні. А скільки їх потім виросло...

Наша дорога вела на Ялтушків, Бар до Браїлова.

Вже надходила осінь, а з нею почала скаженіти й непогамована пошесть.

В Браїлові ми заняли місцеву лічницю при фабриці цукру. Це була дуже пригожа будівля для нас — так як тільки можна це подибати на Україні. Все було розбудоване на широку міру: приюти для хорих на пошестні недуги аптика, хоч дещо й знищена, пральня, домівки для лікарів і обслуги, водотяги, електричне світло — ба навіть мала операційна саля. Сама лічниця як і фабрика цукру були положені за містом над ставом.

При допомозі місцевих сил із фабрики взялися ми до її впорядкування. Все пішло надсподівано скоро. Почалася дальша праця і лікування хорих. А їх прибувало щораз

більше. Вкінці, не ставало вже нам сил, так що треба було піднаймати місцевих фельчерів. Але ми не давалися. Рятували себе як могли.

Одного дня дістав я наказ виїхати до штабу бриґади УСС, щоб заступити там Дра Щуровського, бриґадійного лікаря, який був на відпустці.

Штаб бриґади УСС був тоді в складі Придніпрянської Дієвої Армії, в боях з Денікінцями під Уманем. Мріяли УССтрільці, що ось ось дійдуть вже до Єлисаветграду, в само серце Херсонщини, де стояли постоєм 1918 р. і з яким вязало їх стільки незабутих споминів. Думали. Та надії завели. Не сповнились бажання дійти аж ген над береги українського моря, напоїти коней із синіх вод Дніпрових.

Штаб бриґади УСС стояв тоді у залізничих ваґонах на малім перестанку, що на шляху до Христинівки й Уманя.

На фронті велися нерішучі бої так характеристичні для тодішної війни із Денікіном. Та вже тоді по всему було видно, що наближається неминуча катастрофа. Тиф косив усе безпощадно. Щоденно відсилав я у залізничих возах до двіста хорих взад. Ця жахлива пошесть знищила в короткому часі найкращий цвіт нашого війська — стару стрілецьку братію, доповнену потім синами всіх українських земель, бо мали ми вже тоді і новобранців також з Придніпрянщини. Дезинфекторів не було, а холодна осінь та пошесть серед місцевого населення ще більше поширювали недугу.

По повороті до Браїлова застав я лічницю переповнену. Ціле місто перемінилося в одну велику лічницю. Хорували не тільки наші, але й масово хорувало населення. Праці було богато, а тут і мене щось в кілька днів, як я вернув з фронту, хопив у свої обійми пятнистий тиф. На щастя, що завчасу, бо вже пізніше приходилося хорувати в дуже важких умовинах. Тепер міг я хоч спокійно вилежати в горячці своїх 14 днів під опікою д-ра Сьвідерського та місцевої фельчерки Ліди Соломонової, яка незвичайно піклувалась нашими хорими.

Тимчасом лічницю нашу евакували до Ялтушкова. Нас хорих перенесли до санітарного поїзду пор. Перфецького та затягнули на залізничу стацію в Барі.

Я хоч вже був по тифі, то знову дістав горячку та лежав у ваґоні високо під стелею, а в сусідстві поруч мене пор. Ясеницький. Так стояли ми в ваґонах на стації Бар біля двох тижнів, бо не було підвод, які би нас перевезли в Ялтушків. Тут помер стр. Воробець з Ценіва та лежить там похований ще з другим стрільцем біля залізничого шляху. Бідного Воробчика, як ми його звали, поконав 4-тий поворот-

ний напад тифу. Наш булавний з лічниці, Лущ, як міг так обходив нас. Та страх перед тифом вже огорнув богато із тих, які його ще не мали. Можна було тоді бачити на дверах характеристичні написи, що »просять не входити«. Але і те не помагало. Пошесть ширилась, і я дуже мало знаю таких, що не хорували.

Тимчасом фронт так якби вже не істнував, бо й так все хорувало, або обходило хорих, а денікінські стежі доходили вже недалеко Бару. Вкінці одного дня дістали ми підводи і виїхали до Ялтушкова. Дорога була погана, осінна студінь і болото — так що з наших хорих щось двацять померло по тім переїзді. В Ялтушкові лічниця помістилась в будівлях фабрики цукру, а крім цього ще всі школи та двір на передмістю, були переповнені хорими. Хорі лежали на долівці. І добре було, якщо можна було бодай о сінники для них постаратися. А число їх збільшувалося і переходило вже тисячку. Кожного дня звозили дооколичні селяне нових хорих та просто залишали їх під порогом лічниці. Між місцевим населенням також не було вже хати, деб не лежав хтось хорий на тиф. Щодня тягнулися похорони на місцевий цвинтар, а дальше ховали вже померших в масових гробах. В лічниці обслуга все змінялась. Старі хорували, а виздоровці, які прийшли трохи до себе, манджали до дому, до Галичини. В таких обставинах приходилося окрім наших хорих, помагати ще й місцевому населенню, також ліками, бо в місцевій аптиці ліків вже давно не було. Харчівню в лічниці провадив наш славний »батько« Др. Чумак, і тут розвинув він свій незрівнаний куховарський хист. Було лиш дві дієти для хорих, яку діставали однаково старшини і стрільці; виздоровці їли із полевих кухонь. Виздоровці були приміщені в великім бараку для робітників. Праця в лічниці була вже понад наші сили. Вкінці приділено нам сан. пор. Перфецького. Та і він небаром захорів на тиф і по дуже важкім переході помер. Так не стало ще одного зі старої стрілецької ґвардії. Поховали його на місцевому цвинтарі в окремій могилі, на якій поставили високий деревляний хрест. Також помер і наш полевий духовник.

Жахлива пошесть клала все покотом. Вже і лікарів не ставало. Дра Сьвідерського покликано ненадійно на санітарного шефа III. корпусу. Др. Сьвідерський нерадо покидав нас. Але мусів. Я остався сам у лічниці. На щастя приходив вже до сил по тифі сан. хор. Цибульський і він міг занятись трохи хорими.

Тимчасом останки нашої армії, що міжтим були вже погодилися з денікінцями, відступали під напором большевиків на Одесу. Большевики тоді вже ліквідували Денікіна. Та лічниці залишились на місцях. Не було спромоги

таку масу хорих вивозити кудись. І ми оставали самі як сироти обезброєні і безсильні на непевне завтра.

Перед своїм відходом подбав про нашу лічницю пор. У. С. С. Безпалко, який залишив нам ваґон пшениці на хліб і відразу згодив місцевого пекаря, щоби цей доставляв нам щоденно свіжий хліб. Лічниця дістала ще й ваґон цукру, за який зобовязався один з місцевих купців давати відповідну суму гроша для лічниці. Мабуть, що так добре заосмотреною не залишилась в тих часах ніодна лічниця. Команда просила о опіку над хорими місцевих нотаблів. Все, що було можливим, зроблено. Жалко було нам розставатися, тим більше, що ми не знали як довго нам прийдеться оставати самим і яка судьба нас чекає. А положення ставало безвихідне. Польські війська стояли на схід від Камянця, у віддалі 30 км. від нас. З півночі і від сходу надходили большевики, переслідуючи відступаючих денікінців. Ми були в середині.

Галицькі частини тоді загалом не бились. Були заняті своїми хорими. Здається, що мабуть від 14. бриґади їздили навіть парляментарі до команди польських військ на переговори, щоби ті не займали наших лічниць. Було це коло Різдва. Зима того року давалася в знаки, морозами та снігами. На щастя головний відділ лічниці примістився в будинку заряду фабрики і це нас рятувало. Таки зараз по відході галицьких військ фабрика сама виставила свою міліцію, яка день і ніч несла охорону фабричного майна і нашої лічниці перед місцевими бандитами. Ще за часів побуту наших військ бандити вже починали гуляти по дорогах,а тепер коли не було ніякої влади, вони ще більше роззухвалились.

Пережили ми так щось більше як місяць без ніякої влади і аж тепер пізнали ми людей — хто як відносився до нас. Місцеві дуже жаліли за нашими. Головно жиди, яких Галичани спасали від усяких бешкетів зокрема від денікінців. Та пізніше показалося, що память про вдячність далеко не сягає.

Всі ті, що були зобовязані грошево для лічниці, додержували своїх зобовязань, але бували й виїмки, бо деякі користаючи з того, що нема влади, повертали гроші замість у гривнях, в карбованцях, а лічниця на тім тратила. Треба знати, що тоді панувало не тільки політичне безголовя, але й грошеве. За найкращі гроші уважалося давні царські рублі і українські гривни, потім карбованці, а вкінці большевицькі карбованці. Ціни нормувались після того, якими хто грішми платив. Я складав гроші в касі фабрики при свідках, що мені потім вийшло на користь, бо міг бодай спокійно спати, не боячись місцевих бандитів. А вже почали вони всім доскулювати. Одної ночі забрали нам коней, які возили воду до кухні та розбили пивницю, де

було ще троха нашого цукру. Добре, що на тому покінчилося. А в містечку йшла вечерами стрілянина ніби на фронті. Місцеві випробовували свою зброю. На Йордан то там гриміла канонада, як велика яка битва. Аж тепер виявилося, де амуніція, якої так не доставало для армії. Широка українська вдача! Вона не знає меж: тоді її добре, як нема нікого. Був Петлюра, то ліпші були большевики, прийшли большевики, то кращі петлюрівці...

З лічниці відходило богато домів. І так одного дня прийшов до мене булавний Л. і десятник, що завідував харчами та просили, щоби перебрати від них майно, бо вони ідуть до дому. Жонаті, — тягнуло їх до рідні. Інші покидали все без найменших викидів совісти. Навіть і не зголошувались, що відходять. А лічниця терпіла на тім. Треба було брати нових санітарів, кухарів, та всяку нову обслугу і підучувати її. Наш »батько« Чумак, що завідував кухарським ділом, поїхав також за військом на Одесу, і ще ще гірше давалося нам тепер відчувати. Міжтим, до лічниці, напливали все то нові хорі, або такі, що переходили десь із далеку домів — нужденні, обдерті й голодні. Стан лічниці замість меншати, то все ще держався коло 600 чол. З обслуги на своїм місці видержав до останку старший десятник від дезинфектора (на жаль забув я його назвиско) інших треба було наймати за гроші. Був також один »командір« від Махна, який перехорувавши тиф у нашій лічниці, залишився потім для обслуги хорих та став мені нераз у пригоді своїм досвідом.

До міста доходили тоді всякі можливі і неможливі слухи. Найкраще були поінформовані жиди. Вони вели дальше торговлю: возили цукор у Камянець, а звідтам привозили нафту, сіль, сірники, яких брак давався дуже відчувати. Ба навіть з Одесою мали вони звязки, бо одного разу дістав я від одного вдячного пацієнта тютюн та паперці, що були тоді дійсно великою цінністю. Звичайно, курилося тютюн в папері, який попав під руку. Тому і богато книжок пішло тоді з димом, бо на всякий папір був великий попит.

Події йшли своїм ходом. Були вістки, що наближаються большевики. У містечку пішов великий жах. Все з ляку завмирало. Щодня чулося, як розповідали, що в ночі втік той або тамтой перед большевиками. А були це часи воюючого комунізму — тож недиво!

Заряд фабрики перебрала в руки т. зв. колєґія, з робітників і дрібніших урядовців тієї фабрики. Але фабрика дальше працювала, а навіть продукувала біля сорок ваґонів цукру. Також і в маґазинах лежало ще до 300 ваґонів давнішого цукру. А була це одна зі середних фабрик на Україні; і вже від 1918 р. тревала громадянська війна:

всякі війська, які переходили туди, забирали безліч цукру, оставляючи тільки посвідки.

Одного гарного зимового дня мали ми несподіванку. Ненадійно прийшов до фабрики відділ »Галєрчиків«. Виекв іповані були й одіті як з голки. Набрали цукру і подались у зад, до лічниці не заходили. Небавом показалися і перші большевицькі стежі. Ми добре зробили, що остались в будинках фабрики, бо до фабрики не мали вони розгону.

Прийшли що правда і до лічниці, але з ними явилася також ціла фабрична колєґія та просила, щоб не безпокоїли хорих. І дійсно, не пішла намарно наша допомога місцевому населенню в часі тифу, бо в тих тяжких часах місцеве населення виявило для нас, безборонних і немічних, не тільки милосердя, але й певну вдяку.

Я жив недалечко від лічниці, в домі одного урядовця фабрики, п. Р. Мої господарі були для мене більше як приязні й добрі. Та на жаль мали вони з того приводу всякі пакости, між іншим ревізію »Чека«, і щоби не бути причиною їхнього нещастя перебрався я до лічниці.

Життя в лічниці ішло своїм робом. Деякі ліки вже вичерпувались. Не стало головно ґази. Треба було зужиту ґазу прати і знову її уживати. Камфори до встрикувань було ще доволі, так, що помагалося нею і фабричній лічниці. Дрова купували ми у фабриці, було їх там досить, так, що зиму перебулося у можливих обставинах.

Завдяки отій фабриці цукру, лічниця могла якось проіснувати у тих тяжких часах. Але пережили і ми ріжне. Одного дня прибігає до мене санітар і каже, що знову ідуть большевики з міста до лічниці. І справді, вони небаром прийшли шукати за зброєю. Я казав повести їх спершу до себе, на велику салю, бо показалось, що мимо заказу, ще таки декотрі стрільці заховали зброю і треба було якось рятувати ситуацію — спрятати її за той час. Прийшло може з десять червоноармійців. Трохи були підпиті; половина з них була з ручними скорострілами так зв. »Люісами« на плечах. Обступили мене півколесом на великій салі, де довкруги лежали, на підлозі, хорі. Один із них високий, рижий, трохи відступивши, наготовив скоростріл і приклавши його мені до живота, зажадав револьвера. Був я тоді в своїм білім лікарськім плащі. Вивертаю кишені, показую, що не ма, але не помагає! Ситуація критична. Ніби в кіні. Та в останній хвилині, чую за собою голос: »Є, є!... маєте!« Це один хорий, десятник від дезинфектора, витягнув револьвер з під подушки і хитаючись на ногах, подав його червоноармійцям, які на вид револьвера кинулись до нього і мене оставили в спокою. А револьвер з набоями був тоді дійсно великою цінністю. До того ще й тютюн удобрив дещо наших непрошених гостей. Вони

перевели ревізію і вийшли. Були це мабуть Богунці. Бо якийсь дядько з козацьким вусом навіть признався, що »ми тоже Українці«!

Та другим разом було вже більше скрутно зі мною. Раз у ночі поснули ми твердо з Цибульським, аж тут — будить нас, вимахуючи револьвером, якийсь пяний »старший« від большевиків, що мовляв, тут живуть »офіцера петлюровскіє«, та давай до нас: »Збирайся, на розстріл!«.

Ну, щож діяти, як йти то йти. Збираюся поволи, та поглядаю у вікно, чи досить темно на дворі, щоб дати ногам знати. Годі так пропадати, ні за цапову душу! Україна широка... Та мій Цибульський почав переконувати його, що ми не є ніякі »офіцери«, а врачі, значиться, лікарі по їхньому. Але де там! не поможе: »петлюровські офіцера збиратись на розстрел!« тай годі. Малу перепалку викликав і знак червоного хреста на рукаві мойого плаща: наш гість конче вперся, щоби я здіймив цю опаску, а я не хотів. Так ми перечилися, якийсь час воловодились із пяним, аж мої господарі пробудились, прийшли та переконали його, що ми не є ніякі »петлюровські офіцера«. З великою бідою, і знову при помочі тютюну вдалось спекатись непрошеного нічного гостя. Він залишив нас з тим, що ще навідається колись. Та потім виявилося, що це наші добрі сусіди не мали як позбутися пяного і показали до нас дорогу: мовляв »он там петлюрівські старшини«. На другий день той самий »старший« протверезившись дещо, і стрінувши мене на дорозі до лічниці, просив вибачення. Всеж таки ми наїлися страху з Цибульським, бо в тих часах було це не шутки! В місті, під той час, була вже команда большевицького куріня і вона відносилася до нас цілком коректно. Тоді вже і в них починав бушувати тиф; тож вони увічливо запитували нас нераз, чи нам чого не потрібно. Звичайно, я дякував за память, бо ми дійсно заосмотрені були добре, тільки просив я о охорону лічниці. Вони все ішли мені на руку. От, якось раз урятував я через їхню команду кухні, які вже вивозив собі якийсь дядько разом з підмовленим красноармейцем, як казав, на фабрикацію самогону, який був тоді одинокою розрадою населення. Другим разом вийшла інша історія. Вечером сидів я собі в кімнаті між хорими, аж тут входить двох високих узброєних »червоноармійців«, та вимахуючи нагаями питають за мною. Не дуже то радо я признався до своєї особи. А вони до мене: »Збирайся! підеш з нами!«. Що було робити. Іду з ними. Аж у сінях питає мене один: »Термометер у тебе есть?« Почувши це стало мені лекше; бо мої нерви були тоді вже доволі надшарпані. Червоноармійці просили мене в цей спосіб до хорого товариша. Ми сіли на санки і шаленим чвалом, пігналися кудись на передмістя. За цей час в ліч-

ниці думали, що мене вже вивезли. Такі несподіванки бували щораз.

Між іншим, добре я зробив, що склав гроші в касі фабричної лічниці. Раз якось, приходить до мене »воєнком« (воєнний комісар) та каже, що до них дійшло, що у нас є пару міліонів, тому він бажає провірити стан каси та рахунків і зазначив при тому, що у них за подібні прогріхи карається розстрілом. Успокоїв я його, що колиб мені було хотілось, то я бувби вже давно вивтікав з грішми, тим більше, що маю добрих знайомих, які вивезлиби мене, не чекаючи аж на нього і большевиків. Та з ними треба було говорити все просто з моста. Комісар провіривши стан каси, казав передати собі половину грошей для наших хорих в Барі, які залишилися там без опіки. Він виказався дорученням совітської бриґади. Пізніше я переконався, що наші хорі в Барі дійсно гроші дістали.

З часом відносини якось укладалися, ми призвичаювалися до обставин і майже забули, що це війна і що ми на фронті.

Одного ранку збудила нас стрілянина. Дивимось, — большевики утікають. Всі на санках. Бо треба знати, що війну велося тоді тільки на підводах. І в большевиків весь час стояли санки обернені дишлями в зад.

Наступали польські війська. Їхні стежі увійшли до Ялтушкова. Були і в нас, але довідавшись, що це лічниця, нікого не займали. Наша лічниця опинилася тепер в середині боєвої лінії. Ялтушків переходив з рук до рук. Поляки бували тут частими гостями, а большевики ніби сталими господарами. Провадилась тут, так сказатиб, цукрова війна.

Якось згодом мав я честь познакомитись з політкомом (політичним комісарем) самої »Чеки«, що мав спеціяльні доручення аж з Москви. »Політком« прийшов з »ордером«, яким виказався, щоби перевести у мене особисту ревізію. Ревізія була досить можлива. По правді якийсь Мадяр мав велику охоту на мої консерви, але присутний командант відділу не дозволив нічого забирати. Потішився хіба тим, що ми мали в наплечнику. Проте »Політком« заспокоївся кокаїною, яку десь хор. Цибульський випадково мав між ліками. Розуміється, що нічого небезпечного у нас не найшли. Мабуть, що був це якийсь донос від людей, які хотіли нас позбутися...

Та слава нашої кокаїни розійшлася широко, бо вже в кілька днів пізніше удостоїв нас своїми відвідинами якийсь знатний »командір«, та конче вимагав кокаїни. Обіцяв на переміну і золото і розстріл. Ми ледво спекались його ампулкою розпущеної кокаїни, що десь ще найшлася в аптиці. Кокаїністи на все готові, аби тільки дістати цю божеську отрую. Наліг до кокаїни поширився за світової війни і то не лише у б. Росії.

Одного дня помітили ми великий рух поміж місцевими жидами. Питаємо, що діється, та із них тяжко було щось добути. Ходили бліді і засумовані. Показалось, що зі сходу на захід перебивались рештки денікінської армії, яка спасалася до Польщі. Тоді і большевики заметушились. Чути було стрілянину дуже близько. Але на щастя ціла та буря перекотилася понизче від Ялтушкова. Жиди відітхнули, бо загроза погрому не давала їм спати через кілька ночей, тимбільше, що вже не було галичан, які захистилиби їх.

Небаром перенесли большевики нашу лічницю до Бару. В Ялтушкові вже був тоді боєвий фронт. Ми дістали підводи і перевезли останки хорих до Бару. Хор. Цибульський залишився ще в Ялтушкові, щоб перевезти решту майна лічниці до Бару. Хорі, що були вже виздоровіли, порозходились де хто хотів. Одні йшли домів, інші вступали до місцевих міліцій, а ще інші шукали за галицькими частинами. Остали тільки ті, які не мали сил нікуди вибиратись.

І так покинули ми Ялтушків, в якому перебували цю памятну зиму 1919—20 р. Тільки на цвинтарі залишили в могилах понад 180 старшин та стрільців вірних синів галицької землі. На загал перейшло тоді через лічницю до двох тисяч хорих. Список померших передав я тоді в кількох примірниках через вертаючих у Галичину. Якщо хто мавби цей список, то повинен його подати до Краєвого Товариства Охорони Воєнних Могил, Львів Руська 18. Список виготовив стр. Липка, який помагав нам до кінця в адміністрації лічниці.

Коли ми прийшли до Бару, то застали там инших хорих у жахливім положенню. Харчеві маґазини лічниці розграблено по відході галичан, можливо, що навіть через наших мародерів, які залишилися навмисне в Барі, щоби лекше і скорше дістатись до дому.

Хорі були подібні до живих скелетів; лежали в неопалених кімнатах, без лікарського догляду і харчів. Тамошній кружок Червоного Хреста, що спеціяльно оснувався для тієї цілі, не мав потрібного гроша, щоби нести доцільну поміч. Просто жах було дивитись на це, що там діялось. Тільки білі кости стерчали із ліжок замість ніг. Скільки там вимерло Бог один відає, бо мабуть ніхто не провадив докладної евіденції. Разом із Ґілецьким, який приходив вже до себе по тифі взялися ми до роботи. Решту гроша з Ялтушкова кинули на поправу харчів, щоб рятувати решту недужих від загибелі. Тиф ширився тепер також і в большевиків, і то цілою силою. Нас і місцевих лікарів візвали вони на допомогу. Сотки хорих, із большевицького фронту, везли санітарні поїзди у далеке запілля і ніде не було поміщення: всюди переповнено. Та на щастя наші

вже були дещо перехорувались і ми тепер піклувалися тільки важко хворими та інвалідами. Тільки з їдою ставало що раз гірше. На обід зупа та фунт гливого хліба на цілий день. Палива жадного. В місті всі паркани й дерева давно пішли вже під сокиру. Хоч гинь.

Урядувала тут в Барі також і правдива »Чрезвичайка« з цілим своїм апаратом і мала всіх і вся в підозрінню. Як тоді там жилось, то тільки той зрозуміти може, що сам це пережив...

А політична ситуація ускладнювалась. В Камянці готовилася вже офензива Петлюри на Київ. У галичан був прибитий настрій. Бо по всіх тих жахливих втратах, огортала кожного непереможна туга за рідною стороною, пекуча жажда вирватись раз із того чотирокутника смерти. Тож не дивниця, що події розвивалися немов у кіні. Хто чув і слухав, що між собою говорили галичани, хоч як вже тоді були всі до себе недовірчиві, міг наперед відгадати, який буде кінець решток галицької армії. Ми з лічницею, далеко від узброєних своїх галицьких частин найшлися в дуже скрутнім положенню. Виходило, що скорше чи пізніше нас розгромлять; одні, або другі.

І дійсно, кінець був недалекий. Все прийшло скоро й ненадійно. 1. квітня 1920 р. заняли Бар польські відділи, а ми з лічницею попали в полон. Такий був наш »Пріма Апріліс« 1920 року.

В Барі оставили ми на цвинтарі, між стрілецькими гробами одного з найкращих старшин, нашого доброго друга ще з Карпат, пор. У. С. С. Клима, який так з тугою чекав на тепло і сонце...

Ірина Шмітельська-Климкевичева.

Різдвяна мрія.

(Спомин з часів мандрівки по Херсонщині).

I.

Погас короткий, зимовий день і безмежний український степ став вкриватися тінями. Ще хвилю майорів на небозводі останній відблеск вечірного сяєва, прощальний привіт вмираючого дня. Непроглядні маси снігу стелилися фіолетним оксамітом, а воздух дріжав від безлічи сітей спускаючихся на землю.

Було студено. Ледяною кригою скував мороз землю. Острий, проймаючий вітер гуляв у просторі, висвистуючи дико побідну мельодію.

У таку морозну, непривітну ніч пробирався замерзлим шляхом відділ українського війська. Стрільці посувалися

поволи совгаючись по ховзкій дорозі, з трудом оминаючи снігові заспи, наметені хуртовиною. Сумно іржали забідовані коні, спрагнені теплих пристановищ. Похнюпили голови і приставали що хвиля важко дихаючи запалими боками.

По переду куріня на сивому коні їхав стрілець у високій, чорній шапці з крісом на плечах. Від часу до часу скакав конем у перід і розглядався довкруги, шукаючи сліду людських осель. Але не бачив нічого... Тільки шлях сірів під ногами і завівав буйний вітер, збиваючи гори наметів у сніжній пустелі.

»Не дібємося сьогодня у село«, дався чути молодий, свіжий голос.

»Дядько казав всього одинайцять верстов, а ми переміряли більш вісімнайцяти...«

»Де тобі дядько правду скаже... Коби так добрі чоботи ще й кожушина, то йшовби хоть на край світа, але так... Половина нас без плащів, а про чоботи то й згадувати нема що«.

»Вчора відпали мої підошви, зігнили зовсім. Одні холяви ще тримаються. Позакручував я ноги ганчірками, обвязав мотузками, але довго так не потягну«.

»Тоді сядеш на віз, запхаєш ноги у солому і їздитимеш«.

»Ворогови свому не бажавби я такої їзди. Замерзну на возі, як оце недавно Петро Отаманюк закостенів. І не відітрете...«

Замовкли. Обтулилися міцно витертими плащами і поманджали дальще з надією в серці на близький відпочинок.

Довго уже степ розпливався у чорних сутінках ночі, а курінь все ще пробирався відлюдною пустелею. Ізза хмар викотився блідолиций і сріблом сипнув по полю. Хлопцям стало відрадніще. Дехто затягнув навіть пісоньку, але зараз таки і урвав, бо за кождим глибшим віддихом ледяна крига лягала на груди і пісня замерзала на устах.

Пізно у ночі опинились перед невеличким горбом. З трудом видрапались на верх і радісний оклик вирвався із сотні грудей:

»Село!«

Їздець на сивому коні почвалав у напрямку світел, що матовим полиском блимали у тумані. Край села ждало на нього кількох людей.

»Кватири готові?«

»Готові, пане сотнику! Село велике й богате, є де приміститись. Одна біда, що люди в селі викопали поперек дороги широкий рів. Недавно тому зрабували їх денікінці і дядьки не хотять тепер нікого«.

»Нічого!«, сказав сотник.

»Якось дістанемося«.

Скоро зібрався цілий курінь. Піші стрільці легко оминали перешкоду, але коні й вози стали. Візники закляли, озлоблені несподіваною перешкодою.

»Принести лопати!« — приказав сотник.

Незабаром кільканайцять рук стало засипувати рів. Праця була не легка, бо замерзла земля туго опиралася притупленим лопатам. Скидали у діл все, що було: каміння, груди землі, сніг, дерево, навіть солому. По півгодинній праці усунено перешкоду і курінь війшов у село. Квартирункові розміщували стрільців по хатах, а сотник проїзджав улицями пильнуючи, щоби все було в порядку. Відтак уставив стійки і один з послідних відїхав у приходський дім, що дрімав на тлі струнких смерік, цілий посріблений місячним сяєвом.

II.

Блідий, соняшний луч продерся крізь мережані студеню шиби і пан сотник збудився. З насолодою витягнувся на пухових подушках і став розглядатись по кімнаті. Проти ліжка на прекрасному, полтавському килимі, у золочених рамах висів портрет православного священика. З під густих, високих брів гляділи жартівливі, сталевої краски очі. Ці очі творили контраст із чорною бородою і довгими, спадаючими аж на плечі кучерями.

»Батюшка« — подумав собі сотник і став одягатись.

Увійшов чура і приніс сніданок.

»Добрийдень, пане сотнику!« — промовив вдоволено. — »Імость посилають каву і просять, щоби прийшли до них на обід«.

»Бачу, що тобі повелось«, усміхнувся сотник, поглянувши на врадуване лице Трохима.

»Ох, пане сотнику! Коби ми хоть трохи у цім селі простояли. Імость дали мені велике горня пареного молока, а панночка украяла байду хліба, білого і пухкого як паска«.

»Принеси мені води і вичисти чоботи, але так, щоби світилися«, сказав пан сотник, мимохіть покручуючи невеличкого вусика.

Убравшись пішов сотник на село. Зарядив збірку і приказав хлопцям обчиститись, пообшиватись, направити обуву і обіпратись. Оглянув також вози і велів підкути коні. Мешканці села повиходили і собі на майдан та обступили стрільців. Пізнавши блище галичан, поставилися до них дуже прихильно, не жалували хлопцям хліба, а коням паші. Від господарів довідався сотник, що батюшки у селі нема, його запроторили у тюрму і там розстріляли.

»Хто розстріляв і за віщо?« жахнувся сотник.

»Москалі розстріляли«, відказав дядько. »Найшли у нього українські книжки. Добрий батюшка був, з народом тримав. Другого такого не найдете, хочби і цілу ґубернію

переїхали. Кооператива у селі, хор, орхестра — це все його діло«.

»Білий крук, унікат«, думав собі сотник завертаючи у приходство. Не богато таких між тутешніми батюшками.

За обідом пізнав сотник цілу священичу сімю. Найстарша з дітей Раїнка, стрункa сімнайцятьлітня дівчина, схожа була на батька. Ці самі ясні, сталевої краски очі з довгими, предовгими віями і темно каштановате волосся заплетене в одну косу. Молодші діти, два хлопці-однолітки і маленька чотиролітня дівчинка підходили у матір, кругленькі, повненькі і ясноволосі.

»Як називаєшся, любенька?« — поспитався сотник, знімаючи дівчинку на руки.

»Дзвіночок«, відказало дівчатко.

»Она називаєсь Звониміра«, пояснила Раїнка, »але ми її кличемо Дзвіночком. Цілий день бігає, скаче, щебече, звеселяє нас усіх«.

Дитина була сміла і чужих зовсім не боялася. Зацікавилась золотими пасками на сотниковій блюзі і видрапалась йому на коліна.

»Розкажи мені казку«, допоминалась.

»Добре«, сказав сотник і почав:

»Бузько пан каштелян,
Має крила як жупан.
Має ноги червоненькі,
А сам собі молоденький«.

Після обіду перейшли у салю. Стояв там гарненький, доброї марки фортепян. Сотник був музикальний і ударив кілька акордів.

»Якщо ви граєте«, сказала пані матка, »то прошу не стісняйтесь. Мій покійний дуже любив музику, грав на усіх інструментах, навіть компонував. З дітей одна Раїнка вдалася до нього, молодші діти немузикальні.«

Раїнка внесла малу, воскову, домашнього виробу, свічечку і поставила на столі.

»Дуже бідуємо без нафти«, нарікала пані матка, »а ще гірше без мануфактури. Пообдиралися зовсім. Нема в нас і взуття. Старша дочка має ще з ліпших часів скіру на чобітки, остання памятка від батька з торішньої їзди у Київ. Держить її в грубці, щоби не забрали«.

Поплила довга, щира розмова. Сотник розказував про галицьку землю, її змагання до самостійности, листопадовий зрив і люті бої о кожду пядь землі. Згадав і про скрижалі, які довелось тепер галицькій армії переходити і свої надії на кращу будучність. Всі слухали цікаво, а Раїнка з захопленням.

»Гарнаж-бо ся степова квітка«, думав собі сотник, лю-

буючись шовковими віями так довгими, що аж тінь від них падала на рожеве личко.

Пізно у ночі розійшлися. Дзвінка і так уже спала, примостившись на сотникових колінах. На сірій, військовій блюзі розсипалися кучерики щирим золотом, а личко червоніло полевим маком.

III.

Святий Вечір. Радість сплила із небес. Забули люди свої турботи й ґризоти, втішним серцем стрічають Різдво Христове. Забули і галицькі вояки свої злидні й болі. Зібралися у великій, шкільній салі всі разом, старшини й стрільці, одна велика українська родина.

Шкільна саля гарно прибрана. На стінах килими, за образами вишивані ручники, столи вкриті білими скатертями. Усі ці килими, вишивані ручники і мережані настільники придбала Раїнка. З самого ранку порається по салі, прибірає, порядкує. Сотників чура Трохим ходить за нею, як тінь, сліпо виконує усі прикази, готов за панночкою скочити і в огонь. Сьогодня стрінула його велика радість. Панночка подарувала йому скіру на чоботи ще й підошви, а він був майже босий.

Блиснула перша зірка і стрільці зібралися вокруг стола. Всі гарно прибрані, обчищені і пообшивані. Виглядали ліпше як звичайно; навіть запалі щоки червоніли, але може це був тільки відблиск огню...

Сотник поділився просфорою і кождому сказав якесь щире, тепле слово. Вечеря тягнулася довго, а подавані страви відбігали далеко від традиційних страв українського Святого Вечора. Не подано борщу, ні пирогів, ні голубців, навіть сушениць не було, але й те, що зявилося на столі, перевисшало всякі побажання, а звідки воно взялось, остало на все тайною кухарів і пана сотника.

Смачно заїдали хлопці росіл з макарономі волову печеню з капустою, а попивали чаєм із паленого цукру. Пані матка прислала ще кутю і небуденних розмірів медівник. Страви переплітано промовами, співами і сміховинками.

Сотник говорив:

»Стрільці! Минулого року святкували ми Різдво в окопах під Львовом. Тямите, як гарно було? Наші кулі падали прямо у ворожі позиції, наші стежі доходили до стрийської рогачки. Деж будемо стрічати слідуюче Різдво? В Галичині, товариші, у нашім любім, свобіднім краю, у своїх рідних хатах«.

Ще довго говорив сотник, а стрільці слухали бадьорої промови команданта і кріпилися духом. Раїнка була також між присутними. Не пустили її домів і силоміць посадили побіч сотника. Дівчина спершу соромилась, відтак привикла і незабаром уже виспівувала враз із другими коляди. Її

чистий мецо-сопран лився срібною струєю і дзвенів як соловейкова пісня.

Розбавилися хлопці. Захотілося їм навіть погуляти і стали розсувати столи. Сотник зібрався, щоби Раїнку провести домів.

На дворі падав сніг, мягеньким килимом застеляв стежечки й дороги. Коло школи земля була витолочена і убита десятками ніг, але чим далі йшли, сніг густіщав, а на дорозі доходив майже колін. Сотник поглянув на тоненькі Раїнчині черевики й не говорячи ні слова, підняв дівчину на руки. Раїнка пручалася.

»Сидіть тихо!« сказав сотник. »Не пручайтеся! Промочите ноги і пані матка сваритимуть«.

Минули деревляну церковцю і наближалися до приходства.

»Хто носитиме вас снігом, як мене не буде?« жартував сотник.

»Чобітки подарували ви мойому чурі, а до весни ще далеко«.

»Не треба мені чобіток!« відказала Раїнка.

»Меньше клопоту буде. Не потребую уже промишляти, дебто скіру заховати, щоби не забрали«.

»Після завтра виступаємо...« почав по хвилині сотник, зазираючи дівчині у вічі.

Раїнка не відповідала, обернула навіть головку і так дійшли у приходство. Поставив її обережно на поріг і стискаючи ручку, промовив:

»На добраніч вам Раїнко!«

»Добраніч, пане сотнику!« відказала ледви чутно і зникла за дверми.

Зі школи долітав шум і гамір. Скрипка грала дрібно, дрібненько, а галицькі вояки вистукували закаблуками, гуляючи до білого світу.

IV.

Повіяв західний вітер і мороз переломився. В само полудне блиснуло сонце і розтопило ледяні криги. Земля покрилася рудавими плямами. Закапало з під стріх, а з дахів і ринв тонкими струйками поплила вода.

Раїнка стояла при вікні. Вдивлялася у тоненьку смужку ліса, синіючу на обрію, і стягнувши брівки щось напружено думала. Сотник сидів при фортепяні і вигравав стрілецькі пісні. Нараз встав, відсунув табуретик і рішучим кроком підійшов до вікна.

»Панно Раїнко!« промовив.

»Я хотівби з вами поговорити, дещо розпитати...«

Дівчина дрогнула, звертаючи поблідле личко в сторону сотника.

»Завтра рано виступаємо, але з весною підемо назад. Будемо вертати оцим самим шляхом, що онде білієсь під лісом. Скажіть панно Раїнко! Будете мене дожидатись?...«

Раїнка мовчала. З під примкнених повік плили густі сльози. Сотник хвилювався.

»Я люблю Вас Раїнко! Чогож Ви плачете? Не обидивже я вас своїм коханням. Скажіть відразу, не мучте мене... Чи хочете стати мені дружиною? А може я помилився думаючи, що і ви мені прихильні?«

»Ви не помилилися пане сотнику і я моглаби бути дуже щаслива«, відказала щиро Раїнка, »але... в мене є суджений«, додала тихо.

»Цього я не надіявся«, збентежився сотник.

»Любите ви його?«

»Я його зроду не бачила« заридала дівчина ховаючи личко у долоні.

»Не плачте Раїнко« говорив ніжно сотник.

»Заспокійтеся і скажіть мені отверто, що змушує вас йти заміж за людину, якої не тільки що не любите, але й з роду не бачили«.

Раїнка обтерла очі і заспокоївшись трохи промовила.

»Як батенька нам розстріляли, випрохала мати, щоби за нами, за сиротами оставлено парохію. І тепер вижидаємо богослова«.

Сотник поблід.

»Я заопікуюся цілою ріднею. Підождіть лиш Раїнко!«

»Не можемо ждати«, відказала сумно дівчина. »По святах приїде богослов. Не піду я за нього, мусимо йти звідцілля«

»Я переговорю з матірю, може не все ще пропало...«

»Не трівожмо її пане сотнику! Вона й так богато натерпілася. У моїх руках доля цілої сімї«.

Замовкли. Дивилися крізь заплакані шиби на обдертий із снігових прикрас краєвид, вслухувалися в безнадійний плюскіт скапуючої дахом води.

Слідуючого дня рано ще й сонце не встало, вийшов сотник на подвіря. Сивий кінь ждав на припоні. Густа мрака здіймалася в гору, важким каменем лягала на груди. Ожеледа застеляла землю і політав сніжок.

Селом нісся гомін. Скрипіли вози, накликувалися голоси й тупотіли коні. Галицьке військо збіралося у дорогу. Задріботіли кроки і легенька постать станула на подвірю. Сотник пізнав Раїнку. Серце живійше забилося, радість обхопила душу. Надумалася? Прийшла з доброю вісткою?... Простягнув руки.

»Раїнко!«

»Я прийшла попращатися пане сотнику. Не гнівайтеся і простіть мені. Я хотіла ще раз вас побачити, ще раз почути ваш голос, в останнє...«

Пригорнув її до себе.

»Дожидайтеся мене кохана!«

»Ох! не буду я тебе ждати і не повертайся... Зі смертю батька пропала й моя доля, минулися щасливі безжурні дні«.

Заграла трубка і кінь заіржав на припоні.

»Прощавай! Тебе вижидає галицька земля, перед тобою велике діло«.

Ще раз пригорнув до себе, поцілував заплакане личко і скочив на коня.

»Прощавай!«

Ще одно слово, один рух, кінь збив сніг копитами і їздець на сивому коні розплився у тумані. Пропав раз на все як сон... як мрія...

Остав один спомин. І розцвів у душі, неначе платочки червених рож на сповзлім оксаміті.

Л. Веринський.

Вишкіл і Кіш У. С. С. над Дністром.

(1916—1918).

Кінець 1916 р., весь 1917 р., аж до літа 1918-го простояли Вишкіл та Кіш У. С. С. в околиці Миколаєва над Дністром.

Команда Коша, відділи виздоровців та новобранців стояли в Пісочній і в сусідному селі Київці, команда Вишколу у військових бараках біля Миколаєва, а поодинокі сотні в Розвадові, Верені та Рудниках.

Околиця Миколаєва подобала тоді на один стрілецький табор. Скрізь по стаціях видніли стрілецькі мазепинки, по селах та дорогах лунала стрілецька бадьора пісня. Були важкі часи, але було й безжурно та весело — і то тим веселіше, що за Збручем народжувалась вже Українська Держава.

Рік 1917 був богатий у події. Вістки, які доходили з України — про Центральну Раду, формування українського війська та стихійний здвиг по тамтім боці, вносили підйом у стрілецькі ряди, а будили неспокій та підозріння в австрійському командуванні. Виринала можливість переходу фронтових частин У. С. С. на другу сторону. В Коші та Вишколі не переводились таємні наради і ніхто не знав, до чого воно дійде.

Серед таких то настроїв трапилась ще одна небуденна подія, а саме — свято посвячення нового прапора У. С. С.

Стрільці від початку свого істнування не мали окремого прапора. Іноді уживали, при всяких виступах на фрон-

ті, прапора Січи з Ясениці коло Дрогобича — до речі сказавши дуже дешевого і нецікавого своїм виглядом, із портретом Хмельницького напереді, який то прапор привіз зі собою полк. Гриць Коссак, що перед війною був кошовим тієї Січи, а також командантом стрільців бориславської округи. До цього прапора стрільці не мали великого привязання, уважаючи його звичайною конечністю, хочби з огляду на особу полк. Коссака і то тимбільше, що його примітивний вигляд — на довжезному дручку величезна фана — нагадував звичайну церковну хоругву, що у військовому приміненні мусіло доволі разити.

Тому запанувала загальна радість серед стрілецтва з приводу посвячення нового прапора і хоч чергувалися тоді події одні цікавіші від других, в які так богатий був цей памятний рік, то це рідке свято заняло стрілецькі думки на протязі довгих днів, що можна було помітити і серед старшин і серед стрілецтва.

Почалась спішна підготовка.

По стрілецьких стоянках робили порядки, здовж гостинців копали рови, прочищували дороги, господині по селах білили хати — а вже в команді на бараках, та по всіх канцеляріях, була справжня передсвяточна метушня.

Вкінці прийшло навечерє свята. При вїзді до кожного села, де стояли стрільці, була поставлена висока парадна брама, замаєна сосниною та цвітами із написом »Витайте гості«. На свято мав приїхати митрополит Шептицький, а також делеґації від німецької та австрійської команди. Після посвячення прапора митрополит мав відвідати також і інші села, де стояли стрільці, тому скрізь робилося приготовання і всюди був помітний настрій як перед празником. На кілька днів перед святом новий стрілецький прапор привезено зі Львова. Він виглядав доволі просто, але поважно та манив око своєрідністю і ефектовним добором красок. Весь синий і з правдивого шовку, мав по одній стороні вигаптованого золотом і сріблом архистратига Михайла, а по другій, довкола мережку із китиць червоної калини з ініціялами У. С. С. в середині. Проект цього прапора зладив старшина У. С. С. чет. Іванець, а виконанням його занялось львівське українське жіноцтво, а головно дві сестри К. та І. Величківні.

У вечір перед самим святом вирядилась почесна сотня із музикою на привитання приїзших гостей. Омаєні зеленю миколаївські бараки, де стояла команда, заблестіли світлами, замаяли прапорами. І дворець залізничий в Миколаєві пристроєно святочно.

Погідний вечір мерехтів міліонами зір, десь з далека від лугів ніссся запах скошених трав, зівялої отави. Царіла тишина. Така як буває звичайно перед великим святом. Непорушно дожидала на залізничім шляху рампа, коли

піднесеться і пропустить на двірець з шумом та клекотом поїзд, у якому надідуть гості. Серед тієї тишини затріпотіли часом прапори, ніби сполохана птаха, десь брязнула зброя.

Аж мигнули яркі світельця і крилатий маяк на семафорі підніс свою довгу руку. Перед стацію вибігає залізничча прислуга. Урядовець у високій червоній шапці виходить напроти поїзду і відкашлює неспокійно.

Зашумів потяг і з повагою увігнався перед стацію. Впала команда: »Позір!«, музика заграла гимн.

Гості перейшли перед фронтом почесної сотні і подались повозками до бараків. Там відбулося офіційне привитання і святочна вечера в старшинській столівці.

На другий день, ранком 28. жовтня 1917 вирядились сотні на полі за бараками. Перед прегарно построєним полевим вівтаром відправив митрополит Шептицький Богослуження і посвятив прапор. В часі Богослуження грала стрілецька музика. Перед вівтаром стояв штаб, гості, та делеґати австрійської і німецької команди, а позаду у лавах стрільці. Ясний погідний день, що розливався у синяві мрійливого неба, підносив ще більше святочний настрій. Царіла непорушна тишина. Сонце вилискувало по золотих трубах, мигтіло по зброї, й висріблювало стерні павутинням. Була тиха задума осені і повага святочного настрою, про який не мож знати — чи він переливається з природи на людей, чи з людей на природу.

Біля полудня свято покінчилося дефілядою перед командою У. С. С., делеґаціями, та митрополитом.

Вишколені і вимуштровані сотні, витягнувшись як струна, перейшли одним ударом соток ніг поруч дорогою і попрямували на свої стоянки. За ними гурмою повалив народ під скочні звуки стрілецької орхестри. Скінчилася парада і починався великий празник. Празникували і стрільці і села, скрізь де вони стояли.

Весна 1918 року принесла зі собою чимало змін у Вишколі. Богато стрільців та старшин відійшло до фронтових сотень на Україну, а решта рвалася туди, щоб як найскорше. Проте команди Коша та Вишколу не могли діждатися наказу, щоб рушити за Збруч і тільки заєдні балачки та сподівання ворушили стрілецькі серця і захоплювали всі їхні думки. Та сподіваний наказ не приходив.

А над Дніпром, на землях давного Запоріжа, стояли стрілецькі похідні куріні, від яких заєдно доходили вістки про тамошний »рай« — як писали у листах стрільці з Олександрівська. Та Вишколові і Кошеві не судилося бути учасником тих радісних подій, які переживали фронтові частини; вони щойно пізніше виїхали туди. Покищо жили надією та очікували тієї радісної хвилини, переживаючи сіру буденщину на вправах і воєнній підготовці. Головно у Вишколі

було богато праці. Почавши від 1917 року відбувалося вишколювання новобранців У. С. С. під доглядом німецьких інструкторів, бо Вишкіл належав тоді до т. зв. »Авсбільдунґсґруппе« німецького прінца Оскара. Прінц Оскар вимагав дуже богато і як типовий пруський ґенерал, не жалів ніколи ні себе, ані своїх трудів. Він появлявся на вправах серед німецьких інструкторів, підходив до стрільців, як вони лежали у розстрільній в болоті, і сам клався поруч стрільця та пильно слідив як той прицілює: чи добре держить кріс, як наставлений мірник, щоби все було »Фінґер лянґ, Авґен авф, ругіґ зецт аб«... (палець випростуй, око відчини, спокійно дай в низ).

Стрільців і старшин дивувала не тільки німецька солідність, але і зручність. Запеклі прусаки виучувалися на протязі тижня української команди, як папуґи, а сам Оскар, за короткий час, так у всім визнавався, що навіть і доручення вмів передати стрільцеві по українськи.

Цей німецький »дріль« хоч давався стрільцям у знаки, то всеж таки вони до нього згодом привикали і ставали справжнім модерним військом. Найбільше відчували німецьку руку стрілецькі старшини й підстаршини. Їм в десятеро діставалося це, що стрільцям, з окрема нещасним підхорунжим, одинокому старшинському нарибкови, який хоч покривджений своїм поганим аванзом, мусів знати всі найновіші воєнні досягнення і всі засоби модерної боротьби. Ніде правди діти, то т. зв. стрілецькі »пів-хорунжі« мусіли провадити чети й сотні та мусіли виручувати правдивих старшин, які здебільша побували на відпустках, або за малими виїмками не мали відповідної підготовки. В часі української війни ці давні підхорунжі були гарними старшинами завдяки доброму вишколенню, з окрема завдяки курсові в Роздолі, про який дехто і до нині не може забути, згадуючи »як то у Роздолі давали школу«...

Вкінці прийшов наказ із Команди Армії, що Вишкіл і Кіш відходять на Херсонщину в околиці Єлисаветгороду.

І зраділи стрільці як діти. В омаєних зеленю та прапорами поїздах вирушили на Україну, на нові стоянки, про які так довго мріли. Покотилися з гучними співами стрілецькі ешелони і покотилася неодна сльоза з очей карих.

Відїхали Стрільці, залишаючи жаль по собі і, пісню:

»Зажурились галичанки через тую вміну,
Що відходять Стрільці наші та на Україну.
Хтож нас поцілує«...

Смерть полк. Дмитра Вітовського.

Величезний літак, в якому їхав полк. Вітовський і його адютант чет. Чучман, належав до німецького товариства воздушної перевозової фльоти і був вирядженій в найкращі засоби тодішної техніки. Довжина крил цього літака мала 43 м., мав він пять моторів в силі 260 коней і на ньому можна було помістити вантаж ваги 4500 кґ.

В Бреславі навантажено на цей літак скрині із всякими документами а головно з грішми. Українські гроші, ще з часів гетьманщини, друкувалися в Німеччині, а що Україна була тоді від цілого світа відтята, то тільки воздушною дорогою можна було їх туди перевозити.

Коли вже літак був навантажений, його оглянули знавці-механіки та призначені до цього інжинєри і визнали, що він спосібний до лету. Що спричинило потім катастрофу, не відомо. Можливо, що в часі перелету над границею літак підстрілено, бо інакше годі думати при цій певности, яку дають спеціяльно сконструовані того рода літаки.

На цім літаку крім полк. Вітовського та його адютанта чет. Чучмана їхали ще: командант літака Ольрау, машиніст Біндерфайн і Покрандт, пільоти Вернер і Тені та моторовий Лєфлєр.

Полк. Вітовський, вертаючи з мирової делєґації з Парижа, хотів як найскорше дістатись до армії на Україну. Переїзд через Чехію, Мадярщину й Румунію був із ріжних причин неможливий, також через прибалтийські краї і большевицьку Росію не можна було проїхати, хочби тому, що Україна провадила тоді війну з большевією, тож оставлялася одна дорога: літаком, яку мусів вибрати полк. Вітовський.

Про саму катастрофу розказують очевидці таке: Десь коло 9-тої години рано чули місцеві люди шум великого літака. Гудіння, яке доходило із висот, було дуже сильне. Та літака не було видно, бо летів дуже високо і тільки по гукові можна було пізнати, що це летить великан, який має кілька моторів.

Коли літак перелетів вже річку Руда, нараз, десь у висоті почувся вибух. Бухнуло полумя і літак у виді огненої кулі почав спадати вниз. Тільки довжезна смуга чорного диму, ніби хвіст комети, тягнувся за ним. В цій хвилині видно було, як одна особа вискочила із горіючого літака з апаратом для спаду, та апарат не відчинився.

Позбігались місцеві люди.

На землі догорювало ще румовище літака та тліло вісім трупів. Догорювали й рештки всяких документів і гроші. Папері та гроші, що були сильно збиті у паках, не відразу спопеліли і те, що з них залишилося, забрали представники тамошньої німецької влади.

Останки недогорених трупів спрятано, а полк. Вітовського і його адютанта Чучмана перевезено окремо, спершу до Бреслава, а потім до Берліна.

В Берліні відбувся величавий похорон заходом тамошнього українського конзуляту у місцевій католицькій церкві — Гедвікскірхе.

Довгі літа пролежали металеві домовини полк. Вітовського і його адютанта в позиченій чужій капличці-гробниці на давнім цвинтарі Гуґинотів. Аж весною 1928 р. побудовано там коштом »Краєвого Товариства Охорони Воєнних Могил у Львові« окрему крипту, де зложено тлінні останки першого секретара військ. справ, незабутньої памяти полк. Дмитра Вітовського і його адютанта чет. Чучмана. Поховані вони на чужині дожидатимуть кращої нагоди, коли спочинуть на рідній землі.

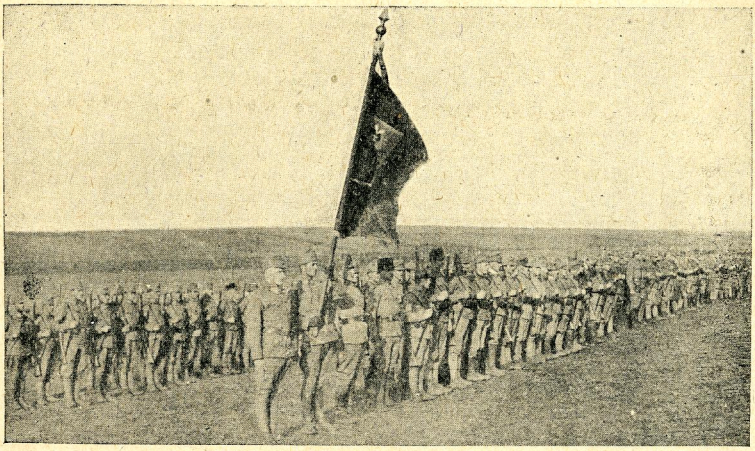
А.Шустекевич
б. пор. У. Г. А.

З останних боїв.

(Осінь 1919 року на Великій Україні).

По розмоклих полях Київщини змагалися ще останки Галицької Армії з полчищами Денікіна. Босим, обдертим, виснаженим сотням приходилося тепер воювати з трьома ворогами — москалями, студінь, та найстрашнішим ворогом — тифом. Ці останки колишньої армії можна було поділити тепер на три армії: найменшу боєву, яка на фронті відпирала ще ворога, на армію вмираючих, що лежала по лічницях, обозах і селах та найчисленнішу армію смерти, що з дня на день зростала. Не знаю, котру з них можна було назвати щасливішою. Чи цю, що стояла на фронті й очікувала смерти, чи цю мертву, яка вже сповнила свій обовязок та збулася терпінь...

Кожного дня відходили зі сотень десятки стрільців у запіля і доповняли армію смерти. Фронтові сотні, яких стан виносив колись кілька сот, змалів до кільканацять. Та ці, що залишилися ще в сотнях, доказували тепер чудес. Дрожачими від безсиля руками держали кріс на поготівлі, запалими очима слідили за ворогом. Більшість між ними це ті, що або вже перебули тиф і повернули до своїх сотень, або ці, що повтікали з лічниць, воліючи вмирати по сотнях між товаришами, чим у лічницях без догляду. А лічниці уявляли тоді зі себе справжні доми неописаного жаху. На долівках валялися хорі разом із мертвими. Одні вже скостенілі, інші в горячці — верещали божевільним криком, допталися по трупах, потім падали на них і так конали...

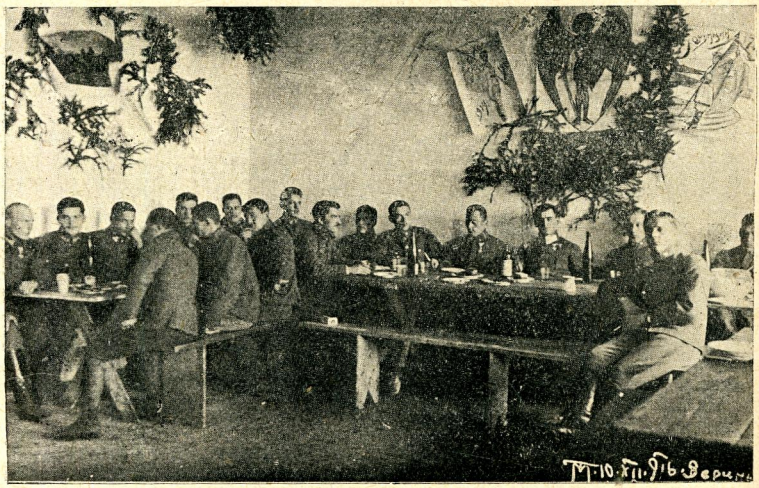
Стрільці і підхор. Глушко з прапором Ясеницької Січи в Тудинці над Стрипою в квітні 1916 р. (Гляди стор. 140).

Був звичай у Вишколі У. С. С., що на Святий Вечір команда ділилась зі стрільцями просфорою. Священник з Вереня благословить просфору. Сидять на конях, від ліва до права: кмдт. Вишколу от. Г. Коссак, старшина для доручень, чет. І. Іванець і кмдт. сотні, пор. Г. Трух).

Син нім. цісаря Вільгельма II., прінц Оскар, на перегляді Вишколу У. С. С. — За ним, позаду, австр. та нім. штабовці, от. Коссак і пор. Яримович.

Старшинська столівка Вишколу У С. С. у Верені над Дністром зимою, 1916 р.

Ті, що осталися на фронті, безсилі, ходячі кістяки, що ледви держалися на ногах, сповняли свій вояцький обовязок гідно до останньої хвилі, хоча із кожним днем менше було надії на успіхи, на побідний поворот домів. Проте кожний терпів й надіявся до останнього; гинув з надією, що як не він й не його товариші зброї, то хоч слава повернеться на рідну землю і перейде із роду в рід.

Вигибали десятки тисяч народу, гинула армія — а на все те спокійно дивився культурний світ. І видно, що добре змальовано перед »культурним« заходом, тих галицьких »большевиків«.

Та хто зна, як виглядалаби сьогодня карта Европи, колиб не ці »большевики«, що в критичний мент своїм трупом перегородили захід від сходу і стали мимовільно заслоною проти східної хуртовини.

Сумна була тоді осінь, як наша доля. Безнастанно падали дощі і перемінили славні укр. дороги в ріки болота, по яких з трудом могли посуватися обози та гармати, западаючи по оси в багно.

Наша бриґада XI. була тоді в поході в околиці Уманя. Сумний був цей похід. Замовкли співи, втікла десь веселість, а кождий закутавшись у плащ, дзвонячи від холоду зубами, ішов мовчки вперід западаючи в болото, та мріючи про відпочинок. Вітер нас підганяв, а дрібний, зимний дощ бив у лице. Мов в похороннім марші посувалися безсилі куріні — повільно, тихо; лиш час до часу забреніла у когось зброя, або налякане гайвороння знималося хмарою і з кряканням відлітало в степи. Сірий сум заляг на оповиті густою мракою розмоклі поля.

По кількадневнім поході прийшли ми пізним вечером до одного села. Яка радість була серед стрільців, коли могли вже врешті погрітися у теплих хатах, та висушити перемоклий одяг. Тепер мріяв кожний тільки про відпочинок. Дістався до теплих хат, стрільці не ждучи вечері, поклалися спати. Відпочати і заснути — як мало потребував тоді стрілець до щастя.

В той час стан сотень виносив по кільканацять стрільців. Моя сотня, яка ще до недавна мала понад 200 стрільців, зменшилася до пятьнацяти, а між ними були вже і поворотці з лічниць, що перебули тиф і прийшовши трохи до сил, зараз голосилися назад до сотні.

Як щасливими почувалися стрільці у той вечір, коли ми по довгих походах дісталися в село, то може зрозуміти тільки цей — хто бував у походах і знає, що це значить потреба відпочинку. Та про довший відпочинок ми могли тільки мріяти. Запасу в нас не було ніякого. Ми все стояли на фронті, тому й про зміну не могло бути й мови. Тим разом також не довелося нам відпочивати. За яку годину заалярмовано наш курінь. В сусіднім селі напали денікінці

на нашу залогу, що була в силі ледви кількanацять стрільців і вона подалася взад, а деякі з неї були вже в нашім селі.

Не пішли ми на фронт, то фронт прийшов до нас... І знову цілу ніч курінь у службі, на полевих сторожах, розвідках і в гострім поготівлю.

Досвітком дістаємо наказ рушити за село. За селом розгорнувся курінь у розстрільну і скрився в рові, що тягнувся здовж цвинтаря. Звідси видно було з кільометер від нас віддалену стацію Оратів, а довкола неї кілька домів і там стояла денікінська головна сила. По залізничім шляху роз'їздили два ворожі панцирники. Перед стацією видно було в окопах денікінців.

Панцирники запримітили нас, бо за хвилю відкрили по нашій розстрільній сильний гарматний вогонь. Одначе він нам не шкодив, стрільці були в глубокім рові, а ґранати розривалися перед або за нами; зі шрапнелів, що тріскали високо понад нашими головами, ми тільки сміялись.

По гарматній підготовці денікінці почали наступати. Мабуть думали, що від їхнього обстрілу осталися з наших тільки трупи. Та наш крісовий і скорострільний вогонь отверезив їх скоро. Вони мусіли завернути, а їхня розстрільна пішла у розтіч. Стрільці без приказу рванули за ворогом і цілий курінь пігнався за ними, наступаючи їм на пяти. Обидва ворожі панцирники завернули спішно на стацію. За нами заняла позиції вже й наша артилєрія, що прийшла на допомогу. За хвилину загреміли наші батерії і бухнули чорні стовпи куряви. Гарматні стрільна розривалися на стації. Раз по разу попадали ґранати коло самих денікінських панцирників. Чорні змиї поранені тікають у зад як сполошений звір. Наша розстрільна з грімким »слава« вривається на стацію. Денікінці заскочені панічно втікають, а їм на здогін летять наші шрапнелі і ґранати.

На стації довідуємось, що перед нами стояли самі старшинські загони.

Наш курінь залишився на стації, а одна сотня пішла наступом на першу залізничу будку і заняла її. До вечера ворога перед нами не було видно. Вечером дістав я наказ рушити зі сотнею на другу будку, яку заняв без трудів. Тут забезпечуюся через ніч полевими сторожами, а що кілька годин висилаю звязкових до команди куріня.

В ночі впав на землю густий туман, так що на кілька кроків не було видно. Досвіта наспіли до нас телєфоністи, а за ними прибула команда куріня і бриґади. Телєфоністи доти ходили то довкола будки, то лазили по телєґрафічних стовпах, аж зголосили, що їм вже вдалося получитись із денікінцями. І дійсно, через наш телєфон чути було виразно всі прикази, звіти і розмови денікінців. Ми довідались у цей спосіб, що перед нами стоїть один старшинський інжинірський курінь і що боєвий стан денікінців на

нашім відтинку виносить 2000 крісів, сила в порівнанню до нашої велика. Дальше чули ми в телєфоні, що вони готовилися зраня до наступу і просили якогось там ґенерала, щоби приділив їм скорострїл, бо їхній зіпсувався. Наші сили дуже увеличували і дуже шанували нашу боєздатність.

Досвітком, як тільки почало світати, сотня дістає від бриґадира наказ негайно наступати і за всяку ціну заняти будку ч. 3, де окопалися денікінці і де стояв їх панцирник. До помочі приділено мені один скорострїл. Правда, що наша сила в порівнанню до ворожої була зникаюча, але в стрільців була охота і завзятість, а це у війні головне.

На землю впав густий туман, кругом царіла тишина. На сході вже почало румяніти, сходило сонце.

Заряджую збірку, кажу людям в чім річ і за хвилю наша розстрільна зникає в густім тумані. Поволі, обережно, посуваємося по зораних розмоклих полях у сторону ворога. Ззаду, на залізничім шляху застогнав наш панцирник »Галичина«, що йшов нам на допомогу, маючи перед собою подібного ворога. Десятці стрільців приказую підсуватися з лівого боку шляху, пятьом з правого, де перед денікінцями видно глибокий яр. Стрілець від стрільця на 10—12 кроків, так щоби це виглядало, що нас більше. Западаючи в болото з крісами готовими до стрілу, посуваємося вперід, а за нами скорострїл. Залізничим шляхом із заду суне повільно панцирник »Галичина«, вищиривши грізні гарматні гирла.

Тихо підкрадаємося чимраз блище до ворога.

Іду осторожно вперед, так що в тумані трачу із очей розстрільну, яка через розмоклі поля не може скоро посуватись. За яку хвилину чую перед собою, там на переді, якісь голоси і розмову... Денікінські окопи!...

Тут здержуюсь. Жду на розстрільну, що вскорі зрівнюється зі мною.

Хвилю ідемо вперід і бачимо вже перед нами в тумані постаті. Вони посуваються здовж окопів.

Даю умовлений знак нашій панцирці...

Ревнули гармати... Посипали і ми рясним крісовим вогнем... Що сил стане, не прилягаючи навіть до землі, біжимо вперід. Нестримно... Без віддиху... З криком »слава« кидаємось на денікінців. Вони не надіялись таких гостей, та ще так рано, тимбільше, що самі готовилися до наступу на нас. З переляку не встигли вхопити за кріси і думаючи, що це наступає Бог зна яка сила, кинулись до втечі. Деякі не вспіли навіть вийти з окопів і попали в полон. Денікінський панцирник подався взад. Утікаючого ворога пражили наші скорострїли і панцирник »Галичина«, що частував їх шрапнелями. Богато денікінців попало у полон, а ще більше з них валялось по полі. Трупи встелили розмокле поле сіріючи на чорноземі. В окопах захопили ми і цей скоро-

стріл, про який згадували денікінці у телєфонічній розмові, яку ми підслухали і який мабуть тільки що досвіта дістали. Ми повернули негайно його дуло у противний бік, на них, щоб доганяв недавних своїх власників. Не вспіли денікінці випробувати його на нас, то ми випробували його тепер на них... Також і на будці захопили ми декілька денікінців (деякі з них зі страху повлазили аж до пивниці). Захопили ми також телєфонічні апарати, богато набоїв, харчі та всякий наряд.

З ліва від нас, мов ранні птички розбуджені, почали відзиватися стріли. То інша наша бриґада, побачивши утікаючих денікінців, почала й собі наступати на них. Наш панцирник підїхав аж до будки ч. 3, а за ним ішло решта куріня, який зараз розгорнувся в розстрільну, щоби доганяти втікаючого ворога. Денікінці налякавшись, в паніці опустили цілий фронт, а наші повипрягали з обозів коні, пігнали за ними і гналися довший час, виловлюючи розбитків по лісах. Фронт денікінців був перерваний. Вони попали в паніку і тоді дуже легко можна було заняти Умань. Та не було з ким. З горсткою стрільців годі було запускатись задалеко, до того ще таки того дня відійшли в запілля нові жертви тифу.

Під вечір мали ми знову телєфонічне получення з денікінцями. Насміялися досить з їхнього звіту про наш наступ. В страха великі очі! Денікінці здавали звіт, що на них наступали »ґаліцкія полка« в силі кількох тисяч піхоти, дивізіон кінноти, два панцирники, кілька скорострілів і т. д. В дійсности було в нас усього 15 стрільців, 1 скорострільна та 1 панцирник. Проте ворог пішов у розсипку, хоча було його кілька тисяч. У страшній паніці втікав він перед тими 15 стрільцями.

Довкола стації Оратів держалися ми майже до »переходу« до Денікіна і до часу, як ціла бриґада начислювала вже тільки кільканацять стрільців і як не була вже в силі вдержати найменшого відтинку.

Так виглядала у той час сила вимираючої Галицької Армії. Була вона малою фізично, зате була великою морально. І треба подивляти стрільців, що по стільки невдачах, не падали вони духом, а сміливо можна сказати — що ставали завзятішими, ставали божевільними у тому завзяттю. Тяжко найти в історії подібну траґедію армії, яка по невдачах, окружена зі всіх сторін ворогами, не здавалась, не падала духом, а до послідної хвилини держалась, і гинула за ідею, яка вела її через цілу українську Голгофту і за яку вкрила степи України горами трупів. Нині остали тільки могили по полї. Та й вони вже зрівнані з землею. Та ніхто ніколи не зрівнає із землею тієї слави козацької, що з вітрами »у полі говорить«. Бо вона гомонітиме всевічно — од роду в рід...

Сот. І. Вер-а.

Під Шаргородом.

(22—23 червня 1920 р.).

Третя залізна дивізія займала відтинок фронту вздовж річки Лозової, на захід від Шаргороду.

Довший час прийшлося постояти там дивізії, бо такі були вимоги тогочасної боєвої тактики на цілому фронті. А противник скрізь був дуже активний і дуже настирливий. Це можна було пояснити не так успіхами — якими на нашому фронті большовики похвалитися не могли — як самогоном, що ним поїли червоноармійців для кращого настрою. Ми знаємо, що большовики постійно вдавалися до цього »могутнього« засобу для піддержання боєздатности свойого війська.

Особливу активність в той час виявляв 369 совітський полк, що стояв проти нашої 7-ої стрілецької бриґади. Не помагали нам збудовані окопи — бриґада щоденно мала чималі втрати від ворожого вогню, головно від гарматнього. Наша артилєрія ніяк не могла дати собі ради з тією ворожою батерією, що стояла — як вдалося вивідати — в Слобідці Шаргородській.

Обридло вже старшинам і воякам стояти на одному місці. Всіх тягло вперед, бо тоді булоб можна покінчити з настирливим ворогом. Обридло вже і командантові бриґади щодня діставати звідомлення про безнастанні втрати серед наших.

І задумав командант бриґади знищити ворога та забрати йому оці гармати, які і нам булиб придалися. Наші полеві варти завважили, що від півночи, ворог припинив стрілянину, а вже досвіта в нього не було помітно жадного руху — славне червоне вояцтво спочивало від »тяжкої« праці коло самогону. Донесли про це командантові бриґади, який казав пильно стежити за ворогом й про все йому негайно сповіщати.

Перевірив усе сам і був вдоволений. Поступки ворога, певного до нахабства в своїй силі, віщували повний усміх. Отже для операції вибрано ніч з 22 на 23 червня. 22-го увечорі було видано всі підготовчі розпорядження, перегруповано частини і ударна ґрупа в силі 2 курінів і кінної сотні зібралася уночі на східній околиці села Будне.

Командант бриґади видав наказ: »Обидва куріні вирушать з Будного за якусь годину перед сходом сонця і невеличким ярком просунуться в повній тиші і непомітно під саму Слободу Шаргородську. Коли перейдуть через р. Лозову на ворожий бік, то одною сотнею забезпечаться від полудня, щоб часом сусідні ворожі частини не вдарили на зади, а вже

під самою Слободою розгорнуться до бою, причім кінна сотня одним махом допаде переплав через ріку в Шаргороді, щоб відтяти ворогові шлях до відвороту. Піхота постарається без гамору, уживаючи лише баґнетів, захопити все, що буде в селі«.

На обсаді цілого відтинку фронту бриґади остався тільки один курінь. На головній дорозі, що провадить з Шаргороду до Івашковець, поставлено чету спішеної кінноти, якій наказано боронитися на тому місці до останнього чоловіка на випадок наступу ворога.

В наказі команданта бриґади ч. 52 було коротко, але цілком ясно назначене завдання ударної ґрупи: »...для ліквідації 369 совітського полку і захоплення гармат наказую...«

О годині 2-ій вночі 23 червня командант бриґади дав останні розпорядження, перехрестив військо і сказав: »з Богом«.

За якусь годину вже почало світати і було видно, як маневрують наші куріні. В той-же час большевики вже не спали і почали наступ більшими силами якраз на тому відтинкові, що найбільше турбував команданта бриґади. Заходила небезпека, що курінь розтягнутий на цілому відтинкові бриґади та чета спішеної кінноти не витримають удару і тоді ситуація стане грізною, бо може бути відрізана ударна ґрупа. Тоді прийшлосьби їй перебиватися через ворожий фронт. А резерви не було ніякої.

Командант бриґади, що в той час наглядав за рухом ударної ґрупи, допав коня і пігнав туди, де була небезпека. Вояцтво, побачивши свого команданта, запалало боєвим завзяттям, вдарило на ворога, який тікаючи попав під вогонь нашої ударної ґрупи, що вже покінчила своє завдання і повертала після славної побіди.

Ворог був знищений цілковито. Захоплено богато полонених, 2 гармати в повній запряжці, 3 скоростріли на тачанках та навіть 2 полеві кухні, що привезли чай.

У нас згинув геройською смертю хорунжий Євфимів.

Радісно привітав славне вояцтво командант бриґади, полковник Шандрук та здоровив його з побідою.

На той мент приїхав і командант дивізії ґенерал Удовиченко та дякував 7 бриґаді за так гарний успіх.

На томуж таки відтинкові простояла 7 бриґада ще цілий тиждень, але перестрашений ворог не проявляв уже ніякої діяльности.

4 серпня 1927 р. на чужині.

Адемар.

„Курій смерти“.

(Спомин з Поділля з 1920 р.).

Одного серпневого вечера входимо в подільське село Дурняки. Невидумана назва — ні. Село над тою самою річкою, що й місто Ново Ушиця — виходить, що воно Новоушицького повіту.

Дядьки сидять на приспах коло хат і підзірливо оглядають нас.

Підїзджаю до найбільшої громадки:

— Вечір добрий батьки! Чи давно втікли большевики?

— Добрий вечір! — відповідає кілька десятків згрубілих голосів, знімаючи шапки. — Може з годину тому, як чкурнули. Навіть кухню покинули! Он там стоїть!

— Ми приїхали до вас заночувати! Не будете гнівні?

— Та чогож бо гніватися! — відказує один із них і подумавши хвилинку, питає:

— А скажіть будь ласка, як вас називати, бо не визнаємось на отих ваших погонах, що на ковнірі маєте!...

Я зліз із сідла і передав коня джурі. Дядьки обступили мене ще густіше і сміливіше.

— Як називати, питаєте?

— Егеж.

— Називайте хоч горшком, аби в піч не ставили!...

Дядьки засміялися.

— Ну, а скажіть, будь ласка — якої ви партії будете, чи частини? Мабуть, що петлюрці, правда чи ні?

— Так! — кажу.

— А чи ви не з »курія смерти?« — питає якийсь дядько, з доброю вже сивиною в усах.

— А що таке, батьку?

— Та бачите, за той »курій смерти« я дістав доброї прочуханки!

— Від кого? Від большевиків?

— Та ні. У мене Параска гірше большевика. Ось послухайте я вам розкажу, а мої сусіди хай засвідчать, що правду говорю.

Отож така була »гисторія«, пане любий: У наше село на нічліг, теж в такий час як оце ви, — надійшла піхота. Високі, здорові хлопці, як один! Гарно одягнені; не такі обдертюхи, як оті, що пів години тому повтікали — що їх не знати, що це за люди: кацапи і ще якісь там Бог їх відає, бо як говорять навіть не розбереш. — Отож, як надійшла та піхота, то дітвора довідалась, бо вміє читати — прочитала на чорному »фатові« — що цей полк називається »курій

смерти«. А мої дівчатка прибігли з поля тай до жінки зі сльозами:

— »Мамо, мамо... Ховаймо кури... бо прийшов у наше село »курій смерти«...

А стара каже: — »Чи ви блекотини, чи дурману наїлися, що таке несамовите говорите! Таж то козаки... Та ще й петлюрці!« — і діти заспокоїлися.

По півночі вони рушили в сторону Курилівець — бити большевиків. Та моя Параска скоро-світ наробила такого галасу, що три дні голова боліла і ребра:

— »Хведір! Хведір!« — вилетіла під клуню, де я спав і напосілася, як квочка: »Ти старий собако! Спиш!... як забитий... не чув як кури кричали? Тут-же сиділи над твоєю головою, ось на сливці!«...

— Та не чув нічого! — відказав я. А катова баба, як потягне ціпком по ребрах: — »Оце тобі, щоб ти чув, господарю!«...

— Та що сталося? — питаю сердито.

— »Що сталося... що сталося«... — немов скажена блекотала: — »Ось що сталося!««... — тай другий раз мене через плечі. »Ось що сталося! Нема ані рябої, ані чубатої, ані пелехатої — як пять разом сиділи, так і пропали! Дівчата правду сказали: »ховай мамо кури!« Поїв кури... отой курій смерти... Бодай на нього пропасниця насіла!... Ну, хіба не прийде більше до наших Дурняків. Усіх баб зберу і будемо бить від наймолодшого до найстаршого, отих анахвимів, того курія смерти. Ні, не подарую того!«

Тут і син надійшов; ми почали сміятися, а син каже:

— Мамо, хай хоч раз козаки зїдять, а не тії большевицькі комісарі!

Боже, та стара, мов скажена, як вхопить за ломаку та мене по ребрах, а сина по руді, а все через того курія смерти.

Тому я і зацікавився, чи ви не з того курія смерти.

— Ні... — кажу — ми з кінного полку. Курей не любимо, тільки вареники зі сиром в сметані...

— То прости Біг! Параска на вечеру варить вареники. Дозвольте вас просить на вечеру!

Ми пішли у трьох на вареники, хоч і страшенно боялися войовничої Параски.

А вона побачила нас у порога і ані добрий вечір не відповіла. Тільки сердито спитала: — »А ви не з курія смерти?«...

———

Я. Винник.

Повій вітре з України.

Темний, теплий серпневий вечір. Небо вкрите чорними й важкими хмарами, і тільки де-не-де прогляне крізь ці хмари одинока зірка.

Десь далеко за виднокругом, час від часу, палахне усе жовтаво-фіолєтним сяйвом далека блискавка і тоді на момент стають видними чорні ряди »пацонухів«, що то неначе війська обступили з усіх боків бакші над яром...

Тихий, теплий вітрець подихає раз-у-раз, приносячи то медові пахощі цвітучої недалеко гречки, то гострий, неначе комашний квас, аромат з недалекого гаю.

Заспокоюючe тихо шелестять листя пацонухів, ніби ведучи між собою якусь таємничу розмову — розмову про те, »як хорошо, як весело на Божім світі«, як гарно й весело співали в день пташки; як радісно тепло світило для мене сонце, які хороші уродилися на бакшах кавуни та дині, яке в них самих повне та важке зерно-насіння і що робити, щоб його не випивали оті злодії-розбишаки горобці, які не бояться ні опудала з довгою палкою в руках, ні гусячого пір'я, що його порозвішував на »валові« дід Кузьма...

Ми з батьком їдемо »наніч« по снопи забірати на прикінці »вдовиці« ті останні копи пшениці, що поставлені коло бакші. Раз на раз вітер закидав нам на гарбу густі пахощі спілих динь і викликав у мене уявлення скільки тепер там у дідуся в куріні в кутку на соломі є спілих динь і найліпших кавунів; як гарно буде випрягши волів і пустивши їх пастися, залізти до куріня, в якому ще трохи відчувається тепле денне повітря і сильно пахне динями та потрохи прілою соломою, землею й казанком, в якому дід Кузьма варить собі куліш і наласувавшися, скільки душа забажає кавунами та динями, заснути сном праведним, заснути під тихий подих вітру, під заспокоюючий шелест листя надскучливого, заснути під мелянхолійно мрійний спів соловея серпневого цвіркуна, пісня якого панує над усією цією картиною, пісня до якої поміж розмовою прислухаються й оці струнке пацонухи, й оті понурі темні хмари і як зачаровані нею лежать в пітьмі ночі повносочні, солодкі кавуни та медяно пахучі дині...

А як спокійно радісно буває на душі, коли в кінці серпня у неділю вечером; на току повно скирдів ще не молоченого збіжа; в повітрі ще ніби відчуваються »уседзвони« на вулиці пахне смаженим гарбузячим насінням та дьогтем, лунають пісні хлопців та дівчат; поволі затихає денний гамір; вся природа починає засипляти і серед її рівного

спокійно-ритмічного подиху, на огороді в буряні попід тином; тут поруч з Вами, десь далі збоку, спочатку помалу, ніби несміливо, а далі дужче, дужче, неначе срібні дзвоники, розлягається й пливе в напоєному вечірними пахощами повітрі мельодійне: »цвір-р-р цвір-р-р!«

То серпневий соловій-цвіркун починає свою пісню, пісню молитву й подяку матері природі за її щедрі дари, якими вона нагородила людей за їх тяжку й невтомиму працю і слухають тую пісню зірки, що мерехтять на безкраїм небозводі, неначе здивований зупинився серед неба й прислухується до неї місяць і тільки вічно говорливі осики в садку за клуньою, тихо шепочуться між собою: »Як гарно співають цвіркуни!«...

...Колиж — після гарячого серпневого дня — душне й тяжке передвечірнє повітря насичене електрикою — від заходу з за гори, з півдня від лісу ростуть і насуваються, як грізні невблагані потвори, чорно-сизі хмари, з яких раз по раз палахкотить осліпляюча блискавка та безуговку стугонить — аж земля труситься — грім; запізнившийся в полі селянин поспішає додому; коли вся природа залякано завмірає перед грозою; коли пітьма раптом згущається, а ще яркіш і релєфніш вирисовуються білі ряди осяяних блискавкою хат; коли наближається страшна »гробина ніч«. Замовкають тоді й цвіркуни і тільки в хаті під припічком, несміливо й боязливо, ніби запитуючи, час від часу розлягається: цвір-р-р... цвір-р-р!...

До нас у хату, невідомо звідкіля, забрив недавно один такий несподіваний і рідко тут чуваний гість-цвіркун. Вечерами він співав нам свою мрійну серпневу пісню. Неначе срібні сльози лилася і розсипалась його пісня у нас в хаті і викликала незабутні картини минулого... Тільки той навчиться цінити здоровля, хто втратить його.

Так ми, що втратили Батьківщину свою, тепер здалека, живучи на чужині, навчилися розуміти і бачити її красу. І з якою поражаючою яскравістю повстають у нас часами картини і образи з давно минулого! Через повні трагізму із циклю недавно минулих подій — картини; через пройдені терпіння, кров і сльози; через увесь той хрестний шлях, яким судьба заставила нас — своїх вибранців — іти, повстають і стоять вони, ці картини, а над ними в діямантових огнях горить і сяє — Батьківщина!...

Юрій Могалевський.

Уривок із споминів

В переділі вагону III-ої кляси зібралися ми, орґанізатори загону добровольців, в кількости 6 чоловік о 7 г. вечером 15 січня 1918 р. на стації Київ II. Наш загін мав на другий день 17 січня о 6 г. рано вирушити на ст. Лозову, Знаменка, Сінельниково і далі на Катеринославщину, Полтавщину, Харківщину, приєднуючи до себе по дорозі нових добровольців та виганяючи большевиків із занятих ними теренів, які при незорґанізованости та безпляновости наших, вони заняли дуже малими силами.

Ешелон нашого загону складався з довгого ряду вантажних вагонів »теплушок«, між котрими в середині було кілька плятформ, на яких стояли 4 полеві гармати і панцирник, озброєний пушками та скорострілами.

Ешелон наш мав всякого військового наряду на 500 чоловік піхоти, велику кількість гарматних та крісових набоїв а крім цього ще 30 скорострілів. Все це ми протягом тижня стягали до купи і готовили до походу. Наші приготовання наближались до кінця, і на другий день о 5 г. рано, наша піхота, що ночувала в ріжних кінцях м. Київа, мала прибути на стацію і мала навантажитись у ваґони, а о 6 г., згідно з пляном, виробленим вищим командуванням, мала вирушити в похід. Піхота наша, це були добровольці, що зголосились прочитавши зазив, вивішений у вестібулю Центр. Ради і які мали пізнати один одного що йно на стації, де малося їх зформувати остаточно, а вже докладніше підчас походу.

Ми, орґанізатори цього загону, ще звечера прийшли на стацію і заняли один із переділів штабового ваґону III кляси, тому, аби закінчити деякі справи, а їх було сила силенна. Дехто з нас почав обходити ваґони і оглядати їх, дехто провірював зброю; дехто оглядав гармати, а дехто проводив телєфон від ваґону до стації, щоби получитись з командуючим округою полковником Шинкарем, за дозволом якого ми формували цей загін. Інші розкладали наші речі в переділі ваґону і готовили чай та вечеру. О год. 8 і пів вечером прийшов до нас якийсь полковник, не пригадую його призвища, що був призначений вищою військовою владою на команданта нашого загону. О 9 і пів ми всі сиділи в переділі, де за чаєм, знайомились один з одним і обговорювали наші теперішні переживання та обдумували докладно завтрашній відїзд. Один із наших держав варту біля ешелону на дворі.

Момент, який переживала наша молода держава, був скрутний. Без оголошення провадилась війна з московсь-

кими большевиками, які вже були захопили Полтавщину, Харківщину, Катеринославщину, часть Херсонщини; стацію Пятихатки, Кременчуг, Синельниково, Лозову, і вже підходили, під командою Муравйова, майже під Київ.

В самому Київі було дуже неспокійно і з хвилини на хвилину сподівались виступу місцевих комуністів. Комуністи повели проти Центр. Ради шалену аґітацію серед війська, що стояло наоколо Київа і в самому Київі, на всяких зборах та засіданнях на вулицях міста і скрізь, де тільки була до цього нагода. Їх настирливости і сміливости не було меж, а наша соціялістична влада дивилася на те все і не приймала рішучих заходів, щоб припинити ці виступи ворожих елементів, а на захист держави зі свойого боку, висилала тільки контрагітаторів в досить малій кількости і дуже слабеньких.

Влада наша робила це у той час, коли ворог всією своєю силою, зі всіми засобами та зброєю в руках, відіймав у неї один шмат землі за другим, винищуючи при тому свідомий український елемент, ніс загладу і руїну. Проголошення війни з Московщиною прийшло в останній мент. Коли вже не було довіря серед населення, так що й воювати не було вже кому, бо все відвернулося від своєї влади. Навіть і в ці критичні дні найшлись з поміж членів Центр. Ради, парляменту України, і членів Уряду, такі, які і в цей час вели переговори з Московщиною. Уряд наш не розумів, що вся його сила була в тому, що він був перш всього націоналістичним, а потім (— соціялістичним, і чим більш він перед III інтернаціоналом старався доказати свою соціялістичність, тим більш губив свій авторітет і симпатії в населення, та з кожним днем тратив більше території і ставав слабшим. Державні керманичі бачили, що летять в провалля, а з ними й Держава і не знали на яку ногу стати. Дні були настільки трівожні і непевні, бо все валилось, що коли мені по справах орґанізації добровольчого загону якого я був ініціятором, прийшлося, кілька днів перед описуваним моментом, бути у командуючого округою полковника Шинкаря, то він, у відповідь на моє прохання, щоб підсилити наш загін людьми, підвів мене до великої мапи Київа і його околиць на якій було понатикуваних багато прапорців всілякої краски:

— »Ось бачите — каже (— тут, де на мапі понатикані прапорці, стоять ріжні військові частини. Одні прапорці означають ,згідно з донесенням, вірні частини нашого Уряду, інші — непевні, а ще інші — ворожі. Як бачите самі, певних військ дуже мало і з кожним днем кількість їх меншає. Скажу Вам, що за Київ я непевний і з дня на день сподіюсь виступу місцевих комуністів, а не маю жадної військової частини, на яку я міг би цілком покластись. Ось мене, командуючого військовою округою, охороняє панцирник

і я непевний, чи його обслуга мене не покине та не втіче разом з панцирником... Ворожа аґітація страшна, і протиділати її годі. Ось як бачите, я вам людьми помогти не можу, хоч і дуже хотів би«.

Мої співробітники хоча й не знали докладно, що творилося, проте відчували це все; і хоч розмова велася у вагоні, про ріжні пляни, що до завтрашнього відїзду, то настрій був пригноблений і поганий. Відчувалось наближення якогось лиха. Склад нашого товариства був такий: Полковник, який мав командувати вагоном і був для нас цілком невідомою людиною, підстаршина Чорний — теж мало знаний і гармаш по фаху, що мав всі відзнаки ордену св. Юрія за хоробрість та перший старшинський чин, теж як нагороду за хоробрість. Дальше були мої співробітники з Олександрівська на Катеринославщині, звідки ми щойно два тижні тому назад, втікли вигнані ворогом, а саме: Повітовий комісар, сельський учитель, людина невійськова, — робітник із залізничих майстерень теж невійськовий; двох старшин панцирного дівізіону, обидва скорострільці, один грузин, а другий лотиш. Їхній панцирний дівізіон ремонтувався в м. Олександрівську і там захопила його разом з ними революція. Ізза того дівізіону була бійка з большевиками в грудні, які намагались його захопити в свої руки, а я не давав, і в тій бійці мені сильно помогли ці старшини, які врешті решт, через два тижні, примушені були теж залишити Олександрівськ. Із досить великої скількости старшин, що в цей день були в Олександрівську, тільки їх двох, грузин та лотиш, помогли мені тоді, як представникові української влади. Кілька днів перед тим, вони прийшли до мене і заявили, »що вповні розуміють змагання українців і співчувають їм, бо й самі бажають волі для свойого народу, а так як доля закинула їх на Україну і тут до Олександрівська, де вони бачуть, що має дійти до бою, то вони радо поможуть мені, бо тим самим вони помагають і своїй батьківщині до знищення спільного ворога«...

І дійсно помогли вони в цім бою 13 грудня 1918 р. в Олександрівську і без них не булоб успіху. Тут, у Київі теж помагали за совість.

Коли ми так сиділи, журливу й тиху нашу розмову перервав телефонічний дзвінок. Командуючий округою полковник Шинкар, повідомляв нас, що місцеві большевики захопили військовий арсенал на Печерську і просив негайно відкрити туди гарматний вогонь.

Всі ми 7 чоловік зараз же вискочили з вагону і стали стягати гармату з платформи на землю. Здається, ще когось попросили на поміч і за хвилину гармата була вже на землі, тут таки біля потягу, у віддалі 5 кроків, а ще за хвилину — перший гарматний стріл на захист столиці України, збудив нічну тишу м. Київа.

З того часу на протязі 9 днів гарматні і крісові стріли не вгавали. Памятного 15. січня 1918 р. опівночі сталося те, що підготовлялось і чого боявсь полковник Шинкар. Нам було дуже тяжко справитися з несподіваним завданням, бо не було для того відповідних людей, які мали прибути лише на другий день ранком, але тут вимагалось чину зараз. З цього поганого положення вирятував нас підстаршина Чорний. Він як фахівець наводив гармату, сам вкладав набої і стріляв, а ми тільки йому помагали. Таким чином він став комендантом, а ми його підручними. Біда була в тім, що у нас не було коректора, який кореґував би стрільбу, а була тільки поганенька мапа, що припадково знайшлась у Чорного, який сірником брав якусь міру по ній і почав стріляти.

Стріли, як ми потім довідалися, досить добре попадали. Зараз же телєфонічно ми донесли полк. Шинкареві, що його наказ виконано і просили, получитись телєфоном з якимнебудь обсерватором, який кермувавби стріляннням, а також просили надіслати військову мапу міста Київа.

Після першого стрілу, я мало не здурів, бо ніколи не стояв так близько біля гармати і як людина не військова, не мав поняття, як треба поводитись біля неї. По інших своїх товаришах, теж не військових, я бачив, що і їм було ніяково від того пекольного гуку, про те ми не відходили і робили все, що наказував нам підстаршина Чорний. Він, по кожнім вистрілі, сміявся, танцював і якось цілий ніби змінився. Обличя його сіяло, очі блищали, і весь він був у радіснім настрою, а ми стояли приголомшені і мовчазні від того грюкоту і тріску. Так і видно було у Чорнім правдивого фахівця гармаша, артиста, не дурно він одержав у світовій війні, всі відзначення.

Через кінематоґрафічну швидкість дальших подій не можу собі пригадати, як довго тяглася ця стрільба. Памятаю лише, що ранок застав нас на залізничім торі біля нашого ваґону і гармати, а перед нею в напрямі міста, стояло кілька скорострілів. Перед ранком большевики робили спробу захопити нашу гармату, бо вона їм сильно заваджала. Два старшини скорострільці з панцирного дівізіону, лотиш і грузин, зробили свою службу. Поставили скорострільці перед гарматою і відбили напад большевиків. Для нас стало ясно, що тепер ворог доложить усіх зусиль, аби прогнати нас із позиції, та захопити гармати і все військове майно та зброю, яка була в нас, а також все майно, що було на стації в інших поїздах. А було там усього доволі. А ту, як на біду, ніхто з нашої піхоти не прийшов, а нам самим годі було оборонити стацію.

Біля 6 г. ранком, я вибрався до міста, аби розвідати, що діється та просити командуючого прислати якусь допомогу. Взяв я револьвер у кишеню і пустився в дорогу оглядаючись на всі боки.

По дорозі майже нікого не зустрічав, за виїмком жидів, ріжного віку і полу, а переважно жінок, які визирали зпоза брам та вікон, чогось оглядались на всі боки і комусь то давали якісь знаки.

Як потім я спостеріг, то це були розвідчики, які звідомлювали большевиків про всякого переходячого вулицею. В Центральній Раді застав я богато осіб, але нічого доброго від них не довідався, хіба стільки, що наш уряд має дуже мало війська й тому збирає вояків по ріжних державних інституціях і посилає їх у бій. Охорону Ц. Р., яку несли козаки, теж мали забрати, а тому закликали охочих вступити в курінь охорони Ц. Р., куди зголосився і я.

Від Ц. Ради пішов я до командуючого округою, але його не міг побачити, бо там була велика метушня, але розказав я якомусь старшині, що був при команді, про наш стан і просив помочі для нас, бо годі буде стацію вдержати. Він обіцяв полагодити справу. Я вийшов, накупив харчів і повернув до своїх. Мої вже встигли забезпечити гармати, всіми нашими скорострілами, які уставили півколесом, так що годі було ворогові туди підійти. Службу при скорострілах несли наші скорострільці по черзі, то грузин, то лотиш. Біля них було ще двох нових осібняків, мені не знаних. Я подав їм інформації про це, що розвідав і зібравшись, пішов до Ц. Ради. На другий день прийшли до мене мої земляки — повітовий комісар і робітник, які не бажали зі мною розлучатись і записалися також до відділу охорони Ц. Ради. На стації залишився як командант підстаршина Чорний, двох старшин скорострільців, грузин і лотиш, і ще трьох осібняків, так що вся оборона стації Київ II. мала 6. людей, які боронили її за весь час боїв, які тягнулись цілих 9 днів.

Хоча місцеві большевики що дня і що ночі намагалися захопити стацію, а часом навіть і по кілька разів на добу, але ця горстка відважних людей кожний раз відбивала ці атаки. Весь тягар боротьби виносили Чорний, лотиш і грузин.

Нераз відвідуючи їх, у вільний час від вартової служби при Ц. Р., і коли можна було до них пройти, я бачив їх страшенно перетомленими і бажаючи їм помогти, ходив я кілька разів до команди міста з проханням прислати їм допомогу, але добитись не міг, бо війська не вистарчало. Стан оборони Київа був критичний. Бракувало війська, а вороги продиралися аж до середини міста, атаки йшли зі всіх сторін, треба було забезпечуватись на всі боки, а тут ще ворожа аґітація шаліла на кожному кроці і ті незначні сили, якими розпоряжав ще уряд, маліли з кожним днем. На вулицях почали залишатись панцирники, бо обслуга покидала їх і тікала, а післати на її місце не було кого. Військовий комісаріят оголосив тоді відозву до громадян м. Київа, в якій закликав військових вступати на службу, обіцяючи нагороду.

На жаль, з посеред зареєстрованих в Київі 30.000 старшин, зголосилося дуже мало, а як потім большевики захопили Київ, то розстріляли кілька тисяч.

Кількох, що зголосилися післано також і до старшини Чорного на стацію, але Чорний приняв їх недуже радо. Як тільки вони прийшли, то заявили: »Ми прислані вам на помощ! А »де же люді?«... Тоді Чорний сів за скоростіл а вже за цей час навчився стріляти зі скорострільа, і сказав їм: »Вон! а то постріляю!«. Більш допомоги не було і тим кільком людям приходилось на собі виносити весь тягар оборони. Командантом був Чорний, помагали йому весь час лотиш і грузин та ще двох, чи трьох невійськових. Коли треба було стріляти з гармати то стріляв Чорний, а помагали всі, а коли ворог йшов у наступ, то лотиш і грузин хапали за скорострільа.

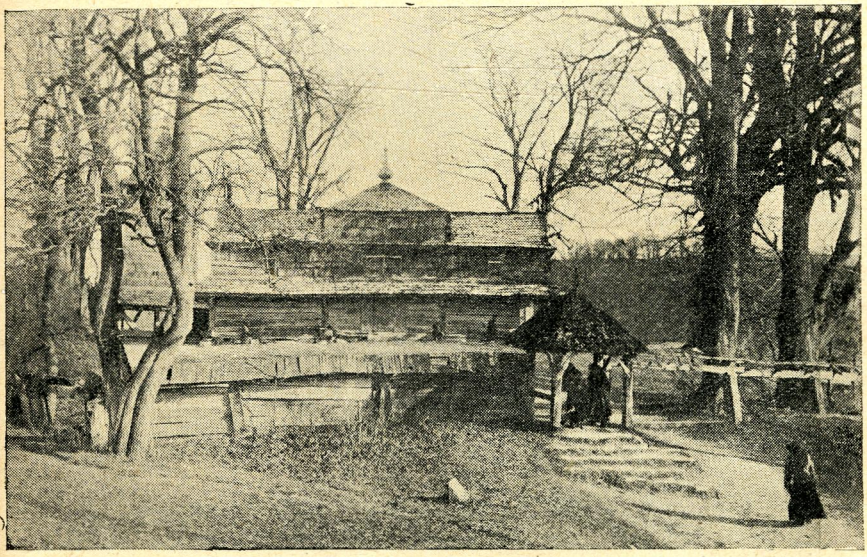
На передодні виходу наших військ із Київа, трапився такий випадок.

Ранком, дали знати з Команди міста, що ворожий панцирник вибив нашу заставу на залізничім мості, що на Дніпрі, і прямує на стацію, тому треба спинити його негайно гарматним вогнем. Чорний відкрив вогонь на сліпо і хоч стріляв по мапі, та не знав, чи цільно, бо не було глядача, обсерватора. Через якийсь час, із за гори, виїхав ворожий панцирник і як побачив на горі гармати Чорного, то не довго думаючи, взяв їх під огонь зі скорострільних гармат Гочкіса. Один з таких набоїв розірвався під гарматою: якогось начальника стації, що помагав, забило, одного з цивільних ранило, старшині логишеві відірвало ногу, Чорному ранило обі руки, ногу і голову. Решта обслуги повтікала. Чорний хоча був ранений, не залишив поля бою, а навів свою гармату на ворожий панцирник, що був недалеко, і двічі вистрілив. Панцирник запарував і втік; очевидно, що дістав добре. Ворог був прогнаний, але в оборонців стації залишився тільки один Чорний і то ранений. Надійшли якісь доброзичливі люди й почали рятувати ранених, а Чорний, швидко перевязавши свої рани, пішов до Центр. Ради, де знайшов мене і просив завести його до команданта міста. Ми вибралися туди, але по дорозі стрінули команданта припадково на розі Фундукліївської та Володимирівської вулиці. Як ми підходили, то він вийшов з якогось то готелю, сів на коня і збирався кудись їхати, але затримався хвилинку, балакаючи з якимись військовими.

На нас звернули всі увагу, не дивлячись на те, що гуркіт від гарматних стрілів лунав по цілому Київі і тріск крісів та скорострілів не давав говорити. І дійсно картина була незвичайна, так що не можна було не звернути уваги. Чорний, хоч і був в уніформі, але рукави мав закочені аж по рамена, а руки перевязані якимись ганчірками вище ліктя, груди розхрістані і покрівавлені; голова навскоси повязана

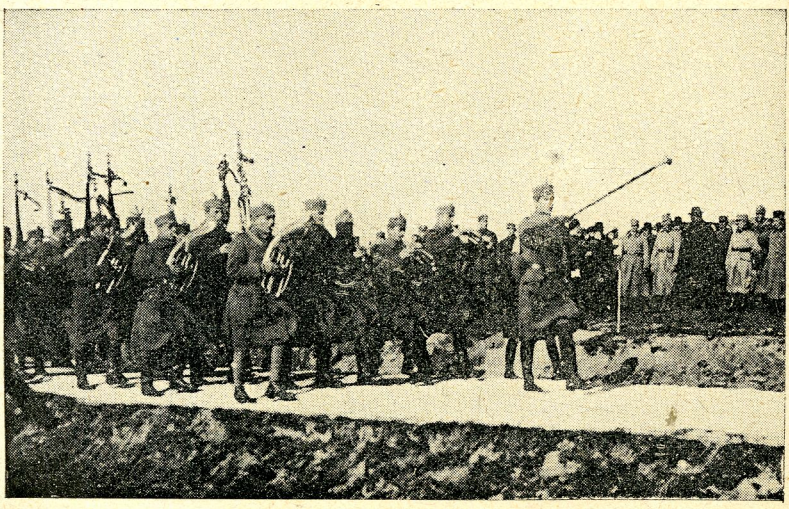
Похорон стрільця у Верені над Дністром 1917 р. За домовиною кмдт. Вишколу У. С. С. полк. Слюсарчук і от. Коссак з адютантом пор. Др. В. Старосольським.

Церковця у Верені над Дністром, де стояли стрільці. Під церквою старезний дуб, під яким, як каже переказ, мав спочивати Хмельницький в часі походу на Львів.

Посвячення прапора У. С. С. в Розвадові над Дністром осіню 1917 р. Митрополит Шептицький відправляє полеве Богослужения. Перед вівтарем от. Коссак, полк. Ґужковський, полк. Слюсарчук і делеґації австрійської і німецької армії.

Дефіляда після посвячення прапора. На почеснім місци: митр. Шептицький, команда У. С. С., делеґації та гості.

якоюсь хусткою; обличя бліде, уста запечені — і тільки червоні очі блищали, як вогонь.

Я підійшов до командanта, та заявив, що останній оборонець стації Київ II. прийшов здати звіт. Всі з зацікавленням згуртувались. Чорний поздоровив по військовому і зголосив, що стація залишилась без оборони і що туди треба негайно післати людей, на оборону. Командант щиро подякував йому і додав, що як би мав таких більше, то й сліду з ворога не сталоб, та жалів, що не має чим його нагородити за геройську поставу, але нехай буде йому це потіхою, що гідно сповнив свій лицарський обовязок. Командант порадив Чорному, щоб пішов у лікарню і заявив, що людей зараз пішле на стацію. Я таки зараз повів Чорного в лікарню, де він зімлів. Лікарські оглядини виявили, що кости в нього ненарушені, хоч рани важкі. Зімлів він від упливу крови і перевтоми. При мені його перевязали і напоїли вином. Тоді привезли зі стації також раненого лотиша. Він мав відірвану ногу.

Жалко було дивитись на гарного, струнκого старшину без ноги, якої позбувся в обороні чужого краю, але за одну справу.

На другий день о 12-ій в ночі я покинув Київ разом із нашими військами, заєдно думаючи про тих нещасних, що залишились там у лікарні на ласку й неласку ворога. І довго не мав я про них вістки, аж весною 1920 року довідався, що Чорний є полковником в армії У. Н. Р. і верховодить гарматною частиною III. Залізної Дивізії.

В лікарні його переховали сестри. Про долю лотиша Доніна вісток не було. В 1920 році, по переході Збруча, полковник Чорний, разом із ним попав у табор.

Ще в 1921 році Чорний брав участь в повстанчому рейді на В. Україну під командою Ю. Тютюнника, звідки вернув щасливо, після невдалої виправи.

Про дальшу долю полковника Чорного та його колишніх співробітників, грузина й лотиша, нічого певного не знаю. Я списав тільки те, що бачив, як приклад, що може зробити людина щиро віддана ідеї, яка не шкодує себе, щоб перевести її в життя. Честь і слава таким героям, як полковник Чорний і таким, як старшини грузин та лотиш, які послужили за совість чужій державі і чужому народові в імя великої спільної справи.

Інваліди У. Г. А.

Забезпечення Інвалідів Української Галицької Армії є солідарним обовязком усіх українців разом і кожного зокрема!

Не буде цей обовязок важкий, якщо кожний член громадянства візьме на себе хоч дрібну його частину!

Українське Краєве Товариство Опіки над Інвалідами у Львові

вул. Руська ч. 3/II.

Посол Дм. Паліїв, голова, Полк. СС. Сушко Роман, секретар.

виплачує зі збірок на цю ціль ренти інвалідам УГА. після слідуючої таблиці:

100%-овий	інвалід	одержує	місячно		зол.	50.—
90—95%	„	„	„	„	„	35.—
80—85%	„	„	„	„	„	30.—
70—75%	„	„	„	„	„	25.—
60—65%	„	„	„	„	„	20.—
50—55%	„	„	„	„	„	15.—
35—45%	„	„	„	„	„	10.—

33%-ові інваліди і низше не одержують сталої ренти з браку фондів!

ЗАРЕЄСТРОВАНІ В УКТОНІ ІНВАЛІДИ ПО ПОВІТАМ.

Повіт Бережани.

Бесага Тома, Ценів, п. Козова, 35%.
Бойко Степан, Нараїв, 25%.
Грабар Петро, Потутори, 30%.
Гунька Василь, Вербів, п. Нараїв, 25%.
Гуцал Павло, Свобода зол., п. Козова, 40%.
Дулеба Гнат, Лапшин, п. Бережани, 30%.
Іваськів Денис, Свобода зол., 60%.
Кватюра Іван, Глинна, п. Плауча мала, 50%.
Лапунька Іван, Потутори, 33%, в УДІ (Дім Укр. Інвалідів).
Лещук Ілярій, Краснопуща, п. Поморяни, 50%.
Мельник Василь, Лапшин, 25%.
Мойсей Дмитро, Криве, п. Козова, 30%.
Перістий Іван, Городище, п, Кізлів, 60%.
Потягач Дмитро, Жуків, п. Бережани, 25%.
Прийма Петро, Августівка, п. Конюхи, 50%.
Стахів Михайло, Нараїв, 40%, без ренти!
Штокало Петро, Хоростець, п. Плауча мал., 50%.
Чикота Панько, Лапшин, п. Береж., 30%.
Чорній Гринько, Потутори, 30%.

Повіт Бібрка.

Береза Петро, Шоломия, п. Ст. Село, 45%.
Гупало Михайло, Старе Село, 40%.
Гураль Петро, Звенигород, п. Ст. Село, 50%.
Денишин Петро, Бориничі, 50%.
Дидюк Петро, Водники, п. Ст. Село, 60%.
Кляйний Степан, Водники, 50%.
Кучер Михайло, Бородчиці, 80%.
Козак Михайло, Кологури, п. Соколівка, 40%.
Лобас Андрій, Кологури, 60%.
Лойко Михайло, Водники, 25%.
Панчиняк Андр., Звенигород, 40%, без ренти!
Толопка Григор, Підярків, 80%.
Ференчак Андр., 95%, в УДІ.

Повіт Богородчани.

Волосянка Іван, Лисець стар., 35%.
Гогільчин Василь, Маркова, п. Солотвина, 40%.
Гуцуляк Іван, Старуня, 40%.
Дякон Семен, Посіч, п. Лисець, 60%.
Іванишин Дмитро, Іваниківка, п. Лисець, 40%.
Івасів Гнат Посіч, 30%.

Костей Василь, Богородчани Ст., 60%.
Корнутій Василь, Лисівка, 65%, без ренти!
Мартинець Волод., Богородчани, 45%.
Пітчук Іван, Горохолина, 60%.

Повіт Борщів.

Капуста Микола, Стрілківці, п. Королівка, 33%.
Лукаш Микола, Стрілківці, 40%.
Поважний Василь, Мушкатівка, п. Борщів, 40%.
Решетило Юліян, Озеряни, 25%.
Худоба Осип, Пищатинці, 60%.

Повіт Броди.

Козак Іван, Немяч, п. Підкамінь, 35%.
Прихітко Петро, Дубє, п. Пониква, 75%.
Сакалюк Осип, Ст. Броди, 25%.

Повіт Бучач.

Абрамець Микола, Баранів, п. Задарів, 35%.
Василишин Степан, Остра, п. Коропець, 75%.
Галицький Михайло, Устє Зелене, 70%.
Журавинський Микола, Пишківці, 65%.
Мариняк Степан, Петликівці, п. Васівці, 60%.
Павук Микола, Бучач, 60%.
Ціцюра Василь, Устє Зел., 100%.

Повіт Городенка.

Кнігиницький Павло, Ясенів нільн., 60%.
Максимів Микола, Чернелиця, 35%.
Малик Олекса, Репужинці, п. Чернелиця, 35%.
Реґуш Петро, Глушків, 25%.

Повіт Городок.

Ванько Іван, Вишенка, п. Крукеничі, 30%.
Гриділь Василь, Угерці незаб., 40%.
Гофман Осип, Любінь вел., 60%, в УДІ.
Гулик Іван, Великополе, 35%.
Денис Павло, Ставчани, 35%.
Задорожний Василь, Ставки, п. Янів, 45%.
Криницький Іван, Рокитно, 50%.
Палюха Гринько, Завидовичі, 40%.
Савчак Микола, Вишенка, 50%.
Сосоловський Василь, Любінь вел., 75%.
Юзич Степан, Керниця, 75%.
Фостяк Іван, Мальковичі, 95%, в УДІ..

Повіт Добромиль.

Вахович Микола, Хирів, 60%, в УДІ.
Гливяк Михайло, Квасенина, 30%.
Поточний Іван, Коростенко, 50%.

Повіт Долина.

Владика Микола, Тяпче, п. Болехів, 40%.
Гундич Омелян, Осмолода, без ренти!
Лесів Микола, Церківна, п. Болехів, 75%.
Сенюк Онофер, Туря вел., 33%.

Повіт Дрогобич.

Ільків Іван, Губичі, 33%.
Логин Теодор, Стебник, 30%.
Ляхович Мих., Болохівці, 30%.
Самсон Петро, Волянка, Гукова гора, 35%.
Скоропад Микола, Гаї ніж., Білич, 60%.
Хомяк Григор, Раделич, п. Мединичі, 60%.
Янів Ілько, Губичі, 60%.

Повіт Жидачів.

Ворон Григор, Ляховичі зар., п. Журавно, 50%.
Гринцак Михайло, Протеси, п. Журавно, 60%.
Ємець Йосиф, Володимирці, п. Журавно, 25%.
Жовнір Микола, Мельнич, п. Журавно, 70%.
Кузишин Савко, Баличі зар., п. Соколів, 35%.
Лопух Олекса, Протеси, п. Журавно, 60%, в УДІ.
Ляврик Антін, Деменка надн., п. Розділ, 50%,
Марчук Андрій, Монастирець, л. Журавно, 75%.
Мельнишин Данило, Волиця гнізд., 30%.
Ониськів Юрко, Монастирець, 30%.
Парадовський Іван, Ляховичі зар., 35%.
Романович Іван, Жирава, 40%.
Сивак Волод., Жидачів, 50%.
Стадник Степан, Ляховичі зар., 50%.
Цап Михайло, Деменка ліс., 60%.
Яворський Ілько, Сулятичі, 30%.
Якимів Теодор, Баличі підг., 50%.
Ярич Яць, Баличі заріч., 30%.

Повіт Жовква.

Бардиґа василь, Любеля, 75%, в УДІ.
Воляник Іван, Боянець, п. Туринка, 100%.
Воляник Іван с. Мих., Боянець, 30%.
Ган Роман, Добросин, 50%.
Гладюк Іван, Бутини, 60%.

Гриник Іван, Нове село, 60%.
Добош Федор, Деревня, 35%.
Ломаґа Василь, Вязова, 55%.
Ломаґа Михайло, Туринка, 40%.
Лужний Бр., Жовква, 100%, в УДІ.
Мармаш Волод., Стремінь, 40%.
Никула Іван, Стремінь, 40%.
Никула Максим, Стремінь, 30%.
Пугач Степан, Замочок, 25%.
Райта Юрко, Боянець, 30%.
Саламаха Максим, Бір кунин., 60%.
Слука Мих., Туринка, 60%.
Сорока Петро, Жовква, 35%.

Повіт Заліщики.

Буско Осип, Бедриківці, 35%, без ренти.
Долинський Петро, Лисівці, п. Тлусте, 33%.
Мостовий Кость, Лисівці, 60%.
Прухніцький Юрко, Лисівці, 45%.
Угринюк Іван, Дзвиняч, 60%, в УДІ.

Повіт Збараж.

Паляниця Дмитро, Терпилівка, 50%.
Хемій Данило, Медин, п. Скорики, 85%.

Повіт Зборів.

Бартків Іван, Осташівці, п, Озірна, 75%.
Беркита Василь, Воробіївка, 40%.
Булавський Михайло, Годів, 35%.
Вовк Михайло, Гукалівці, 75%.
Дмитрів Данило, Гукалівці, 25%.
Дупай Михайло, Пліхів, п. Поморяни, 90%.
Кендзерський Роман, Яцківці, п. Озірна, 60%.
Рава Федор, Білоголови, 33%.
Хамрай Олекса, Цецова, 80%.
Шуст Григор, Глинна, 60%.

Повіт Золочів.

Башко Микита, Закомарє, 50%.
Варшона Григор, Жуличі, 33%.
Деркач Пилип Др., Сторонибаби, 80%, без ренти!
Дубас Григор, Залісє, 60%.
Дудик Роман, Сасів, 60%.
Ільків Степан, Кути, 35%.
Костишин Іван, Кути, п. Олесько, 95%.
Курпіта Григор, Ремезівці, 60%.
Лагола Ілько, Переволочна, 50%.

Майба Денис, Куткір, 35%.
Папроцький Гнат, Бортків, 35%.
Сабадаш Волод., Коропець, 60%.
Сидорович Семко, Ушня, 50%.
Цяпко Василь, Юськовичі, 33%.

Повіт Калуш.

Возняк Данило, Калуш, 33%.
Ільків Михайло, Угринів Стар., 55%.
Ющишин Пилип, Негівці, 30%.
Пірус Микола, Сапогів, п. Вістова, 60%.

Повіт Камінка стр.

Адлєр Мойсей, Желдець, 30%.
Бабух Осип, Горпин, 60%.
Вавринюк Онуфрій, Незнанів, 50%.
Великий Ілля, Новосілки, 50%
Жеребецький Андрій, Дальнич, п. Камінка, 60%.
Кіт Семен, Горпин, 50%.
Кручкевич Петро, Руда сіл., 40%.
Плотиця Андрій, Буск, 50%.
Політило Семко, Грабова, 75%.
Фурґала Іван, Русилів, 60%.

Повіт Коломия.

Андрохович Омелян, Коломия, 100%.
Бугайчук Дмитро, Коломия, 35%.
Григорчук Юрко, Корнич, 75%.
Грицюк Петро, Балинці, 40%.
Ґуралюк Альбін, Воскресінці, 60%, УДІ.
Давурак Микола, Кулачківці, 35%.
Довганюк Петро, Слобідка піл., 60%.
Карпюк Дмитро, Хлібичин ліс., 60%.
Качурак Вас., Підгайці, 100%.
Костишин Михайло, Коршів, 70%.
Курликовський Микола, Іспас, 80%.
Матейчук Федор, Кулачківці, 30%.
Микитюк Микола, Слобідка піл., 40%.
Мельник Василь, Залуче, 40%.
Старчук Іван, Пилипи, 45%, без ренти!
Типчук Юрко, Добровідка, 95%.
Чіґір Федір, Коломия, 25%.

Повіт Копичинці.

Брезіцький Микола, Чабарівка, 80%.
Когут Дмитро, Яблонів, 50%.
Козак Гнат, Нижбірок Нов., 40%.

Данилишин Дмитро, Чорнокінці вел., 65%.
Перепелюк Михайло, Яблонів, 75%.

Повіт Косів.

Ґушул Микола, Рожнів, 60%.
Кищук Іван, Жабє-Присліп, 70%.
Підлітейчук Петро, Хімчин, 25%.
Пирчук Василь, Жабє, 70%.
Черленюк Юрій, Голови, 50%.
Чоканчук Никифор, Жабє, 40%.
Шекерик Дмитро, Жабє-Синиці, 33%.
Шинкарюк Василь, Жабє-Слупейка, 30%.
Ярема Василь, Черганівка, 50%.

Повіт Львів.

Башевський Іван, Кожичі, 35%.
Білий Йосиф, Грибовичі вел., 50%.
Бичковський Сенько, Миклашів, 30%.
Бобеляк Яким, Дмитрє, 95%.
Вентик Іван, Львів, 40%.
Дмитерко Іван, Підберезці, 75%, без ренти!
Дмитришин Іван, Кожичі, 25%.
Дмитришин Микола, Кожичі, 60%.
Завербний Семко, Миклашів, 40%.
Зварич Михайло, Львів, 25%.
Іванечко Іван, Львів, 33%.
Карпишин Федор, Селиська, 30%.
Кернога Михайло, Підберезці, 33%.
Керод Григор, Волків, 70%.
Кохановський Тома, Каменопіль, 50%.
Кулик Йосиф, Яричів стар., 33%.
Курдибан Іван, Гаї к. Льв., 60%.
Лисайчук Волод., Львів, 50%.
Любуська Леонтий, Вербіж, 40%, в УДІ.
Мигаль Йосиф, Рісна рус., 55%.
Миськів Дмитро, Збоїска, 60%.
Олексів Яків, Германів, 50%.
Пасірський Павло, Малехів, 30%.
Попик Василь, Пикуловичі, 50%.
Раїнчак Григор, Грибовичі вел., 60%.
Реґуш Михайло, Кагуїв, 60%.
Рибчинський Михайло, Кожичі, 50%.
Романів Федор, Піски, 100%.
Стахур Іван, Запитів, 35%.
Тимовчак Василь, Ляшки мур., 70%.
Український Семен, Бродки, 55%, без ренти!
Харатон Йосиф, Малехів, 35%.
Циганчук Михайло, Сороки, 60%.
Федорчак Федор, Винники, 100%.

Повіт Ліско.

Грицик Йосиф, Ступоцяни, 40%.
Подолинський Петро, Соколє, 30%.

Повіт Любачів.

Паславський Олекса, Борова гора, 40%.

Повіт Мостиська.

Білоус Михайло, Волостків, 35%.
Бішко Данило, Підліски, 60%.
Бущак Іван, Волостків, 95%.
Волошин Ілько, Ляшки гост., 90%.
Гусяк Степан, Малнів, 30%.
Костерева Степан, Малнівська воля, 33%.
Наконечний Роман, Острожець, 25%.
Оліярник Василь, Волчищовичі, 30%.
Романишин Григор, Острожець, 40%.
Фартух Василь, Малн. воля, 30%.
Фіґура Іван, Крукеничі, 70%.
Шеремета Василь, Боляновичі, 60%.

Повіт Надвірна.

Іванків Юрко, Молодьків, 65%.
Кузьмин Петро, Саджавка, 30%.
Козак Олекса, Тисьменичани, 33%.
Конісейчук Осип, Микуличин, 95%.
Кузишин Микола, Заріче, 70%.
Соколенко Василь, Камінне, 40%.
Томащук Микола, Саджавка, 60%.
Тороус Онуфрій, Саджавка, 55%.

Повіт Перемишль.

Бачинський Василь, Негрибка, 65%.
Дмитришин Михайло, Перемишль, 25%.
Жавко Михайло, Перемишль, 40%.
Коцяба Осип, Перемишль, 50%.
Юськевич Іван, Міжинець, 35%.

Повіт Перемишляни.

Крохмальний Григор, Полтва, 50%.
Ткачишин Василь, Словіта, 60%.
Яворський Михайло, Солова, 30%.

Повіт Печеніжин.

Бойчук Петро, Печеніжин, 95%.
Повх Василь, с. Леся, Печеніжин, 60%.

Худаш Лука, Стопчатів, 80%.
Юрійчук Дмитро, Ключів мал., 35%.

Повіт Підгайці.

Березюк Степан, Богатківці, 25%.
Вівчар Василь, Іщків, 30%.
Вівчар Федор, Литвинів, 40%.
Гладій Павло, Новосілка, 95%.
Грабовський Михайло, Семиківці, 25%.
Клюба Василь, Заставче, 55%.
Клюс Петро, Хатки, 30%.
Коваль Адам, Голгочі, 95%.
Когуна Олекса, Іщків, 75%.
Когут Михайло, Божиків, 30 %.
Колісник Степан, Раковець, 25%.
Кулик Степан, Раковець 35%.
Лупак Кароль, Іщків, 50%.
Машталір Андрій, Гайворонка, 45%.
Москаль Андрій, Бенева, 65%.
Рокицький Роман, Носів, 55%.
Скасків Іван, Голгочі, 25%.
Череватий Василь, Гнильче, 50%.
Чубко Федор, Бенева, 30%.
Чухрій Іван, Хатки, 50%.
Щур Микола, Голгочі, 50%.
Яєчник Іван, Гайворонка, 25%.
Якимець Петро, Семиківці, без ренти! 70%.

Повіт Рава Руська.

Вітка Гаврило, Руда Журав., 30%.
Вишинський Іван, Потилич, 30%.
Возьний Василь, Хлівчани, п. Угнів, 60%.
Ґовда Микола, Біла, п. Маґерів, 30%.
Добош Демко, Тарношин, 30%.
Добош Степан, Голе Рав., 60%.
Залуський Василь, Потилич, 33%.
Когут Василь, Камінка вол., 30%.
Кожушко Олекса, Камінна Гора, 40%.
Козій Григор, Махнів, 80%, в УДІ.
Кремінець Микола, Біла, п. Маґерів, 60%, в УДІ.
Лагодич Іван, Камінка ліс., 80%.
Лупій Яків, Камінка лісна, 95%.
Луцик Михайло, Старе Село, 30%.
Матвіїв Микола, Забірє, 50%.
Мельницький Микита, Хлівчани, 50%.
Обуховський Леоп, Василів вел., 60%, без ренти!
Сітник Матвій, Ульгівок, 30%.

Сподарик Онисим, Річиця, 40%.
Стасюк Іван, Ульгівок, 50%.
Сумка Теодор, Девятир, без ренти! 60%.
Товстяк Григор, Салаші, 60%.
Ценюх Іван, Монастирок, 30%.

Повіт Радехів.

Волос Іван, Стоянів, 65%,
Горбач Андрій, Топорів, 60%.
Олійник Лука, Криве, 30%.
Охота Ізидор, Радехів, 60%.
Сенчук Пилип, Синьків, 35%.
Слободюк Теофіль, Витків нов., 80%.
Смаль Андрій, Стоянів, 33%.

Повіт Рогатин.

Андрухів Іван, Бовшів, 50%.
Баривчук Андрій, Конюшки, 50%.
Белнів Гринько, Черче, 50%.
Борецький Юліян, Руда, 50%.
Василюк Іван, Васючин, 50%.
Вільчек Іван, Бовшів, 100%.
Вітер Михайло, Чернів Стар., 65%.
Воєвода Василь, Потік, 35%.
Гуменний Дмитро, Липиця дол., 30%.
Вільчек Михайло, Бовшів, 100%, в УДІ.
Ґенеґа Степан, Дегова, 30%.
Даниляк Юрко, Чесники, 60%.
Дорофей Микола, Путятинці, 40%.
Жирак Михайло, Липиця Гор., 55%.
Жмурій Стах, Серники гор., 30%.
Заверуха Ілько, Дібринів, 25%.
Левицький Василь, Васючин, 30%.
Луців Максим, Липиця гор., 60%.
Маман Тит., Козара, 50%.
Медвідь Іван, Яблонів, 40%.
Мельник Степан, Пуків, 50%.
Непорадний Степан, Серники гор., 25%.
Олійник Демко, Липиця гор., 30%.
Петровський Прокіп, Уїзд, 33%.
Підлужний Іван, Дрищів, 30%.
Процик Андрій, Слобода, 60%.
Савка Михайло, Бовшів, 35%.
Семчій Антін, Вишнів, 65%.
Сліпенький Василь, Пуків, 75%.
Сташків Марко, Псари, 80%.
Стек Михайло, Черче, 50%.
Тернівський Петро, Дібринів, 25%.
Федунь Іван, Пуків, 50%.

Повіт Рудки.

Бей Дмитро, Горожанна вел., 85%.
Бреґей Іван, Коропуж, 50%.
Городник Олекса, Сусулів, 25%.
Гуменний Василь, Горожанна вел., 30%.
Ґресько Іван, Ніговичі, 30%.
Дячишин Олекса, Горожанна вел., 33%.
Козак Микола, Новосілка Гост., 50%.
Козловський Іван, Ляшки зав., 60%.
Кухар Йосиф, Новосілка Опар., 40%.
Леґезда Михайло, Гошани, 70%.
Маланій Григор, Колодруби, 50%.
Рибак Петро, Голодівка, 35%.
Сарабаха Олекса, Конюшки сем., 70%.
Сиротич Степан, Кліцко, 50%.

Повіт Самбір.

Біш Бронислав, Гординя Руст., 50%.
Возняк Тома, Гординя руст., 40%.
Войтович Михайло, Баранчичі, 40%.
Голинський Осип, Самбір, 50%, рез ренти!
Ґоцький Юрій, Самбір, 80%, без ренти!
Грущак Іван, Волоща, 60%.
Коваль Іван, Викоти, 60%.
Коміщак Франц, Воля блаж., 33%.
Михайлюк Степан, Сприня, 60%.
Москвяк Михайло, Корналевичі, 50%.
Сенета Пилип, Завадка, 60%.
Ярема Іван, Радловичі, 70%.
Яциник Антін, Лужок гор. 50%.

Повіт Старий Самбір.

Гринько Петро, Стрільбичі, 50%.
Кальницький Онуфрій, Сушиця мала, 75%.
Котецький Йосиф, Топільниця, 35%.
Кухар Іван, Білич, 30%.
Сенета Василь, Ст. Самбір, 95%.
Сорочак Павло, Стрільбичі, в УДІ. 60%.
Суходольський Степан, Білич гор., 70%.
Флюнт Ярослав, Кобло ст., 50%.

Повіт Скалат.

Грицай Василь, Іванівка, 33%.

Повіт Сколє.

Дьорка Андрій, Жупанє, 35%.
Рурак Андрій, Тернавка, 35%.

Микитчин Прокіп, Славсько, 50%.
Попович Іван, Труханів, 95%.

Повіт Снятин.

Беґей Василь, Олешків, п. Заболотів, 60%.
Зузяк Микола, Ілинці, 80%.
Лилик Андрій, Тростянець, 55%.
Лилик Михайло, Олешків, 60%.
Онуфрійчук Михайло, Красноставці, 45%.
Петрик Дмитро, Устє н. Пр., 30%.
Петрук Василь, Орелець, 30%.
Романюк Дмитро, Вовчківці, 60%.
Селезінка Дмитро, Хлібичин піл., 30%.
Стрипко-Стрипчук Дмитро, Тулуків, 50%.
Юрковський Остафій, Трійця, 40%.

Повіт Сокаль.

Гайдучок Кузьма, Гійче, 50%.
Гарасимчук Мирон, Свитазів, 40%.
Горбай Михайло, Городище, 25%.
Давидок Ілько, Себечів, 30%
Дещиця Микола, Первятичі, 30%.
Думка Андрій, Жнятин, 33%.
Зубко Микита, Ліски, 50%.
Козань Павло, Ліски, 60%.
Латинник Данило, Варяж, 80%.
Лещишин Кіндрат, Довжнів, 30%.
Лещук Степан, Довжнів, 30%.
Лісецький Дмитро, Белз, 80%.
Ліськевич Юліян, Гоголів, 80%, без ренти!
Марків Кость, Безеїв, 50%.
Милик Бартко, Жнятин, 40%.
Наконечний Григор, Переспа, 95%, в УДІ.
Остапів Михайло, Куличків, 60%.
Пістун Михайло, Себечів, 50%.
Пилипчук Павло, Глухів, 80%.
Походжай Іван, Хлопятин, 40%.
Прокопчук Роман, Спасів, 30%.
Процентий Филимон, Старгород, 50%.
Савка Олекса, Новий Двір, 30%.
Саґанський Атанас, Шмитків, 30%.
Сайчук Григор, Перемислів, 30%.
Сак Онуфрій, Мошків, 50%.
Чавс Іван, Варяж, 80%.
Швець Омелян, Боратин, 80%.
Якимович Іван, Двір Романівка, 60%.

Повіт Станиславів.

Адамський Йосиф, Хомяківка, 45%.
Дрогомирецький Дмитро, Боднарів, 90%.
Дуркач Михайло, Лани, 70%.
Калин Олекса, Побереже, 30%.
Кардаш Дмитро, Загвіздь, 65%.
Курілець Петро, Деліїв, 65%.
Леґінь Юрко, Межигірці, 60%.
Лемців Михайло, Тязів, 60%.
Михальчук Василь, Викторів, 60%.
Пилипів Андрій, Чукалівка, 60%.
Торбяк Микола, Межигірці, 25%.

Повіт Стрий.

Антонів Іван, Стрий, 50%, в УДІ.
Бабій Микола, Кавчий Кут, 50%.
Байко Іван, Стрий, 50%.
Бовдур Михайло, Стрий, 95%.
Гуцало Микола, Сихів, 95%.
Ґілецький Панько, Комарів, 40%.
Гудима Микола, Нежухів, 95%.
Захарко Федор, Татарське, 45%.
Кахній Микола, Лисятичі, 30%.
Копач Василь, Добрівляни, 50%.
Кравець Теодор, Братківці, 35%.
Мачоган Кость, Дідошиці мал., 35%.
Микитюк Іван, Стрий, 35%.
Пінчук Олекса, Добрівляни, 95%.
Фидрик Йосиф, Сихів, 50%.
Череватий Григор, Станьків, 60%.

Повіт Теребовля.

Болой Микола, Різдвяни, 75%.
Гнатів Петро, Винявка, 30%.
Кобільник Олекса, Будзанів, 33%.
Крамар Степан, Винявка-Хмелівка, 50%.
Малащук Іван, Кобиловолоки, 50%.
Мальчик Михайло, Кобиловолоки, 55%.
Мединський Петро, Винявка, 25%.
Миськів Іван, Різдвяни, 95%.
Рибак Михайло, Різдвяни, 70%, без ренти!
Скоренький Юрій, Різдвяни, 60%.
Стечишин Степан, Глещава, 50%.
Чемерис Іван, Могильниця, 50%.

Повіт Тернопіль.

Бутрин Степан, Янківці, 80%.
Гладій Франко, Ладичин, 40%, в УДІ

Грицишин Яків, Біла гора, 40%.
Гуцал Григор, Товстолуг, 80%.
Дикий Степан, Буцнів, 50%.
Зот Михайло, Янківці, 80%.
Краснопера Павло, Тернопіль, 25%, в УДІ.
Маркиза Петро, Довжанка, 55%.
Невідомий Василь, Плесківці, 33%.
Сенчишин Василь, Тернопіль, 40%.
Трус Ілько, Висипівці, 60%.

Повіт Товмач.

Андрейчук Дмитро, Пшеничники, 60%.
Благий Микола, Стриганці, 40%.
Бодак Осип, Олешів, 95%, в УДІ.
Волошин Михайло, Ляцке шлях., 60%.
Гавриш Теодор, Милованнє, 50%.
Ільчишин Дмитро, Камінна 50%.
Кутиский Іван, Горигляди, 30%.
Лобур Микола, Вільшаниця, 45%.
Пазюк Іван, Олешів, 30%.
Петрів Василь, Чорнолізці, 40%.
Худик Панько, Олешів, 30%.
Червак Михайло, Петрилів, 25%.

Повіт Турка.

Ощипок Петро, Дністрик Дуб., 40%.
Пшанецький Атанас, Дністрик Дуб., 25%.
Пунейко Микола, Лімна, 85%.
Середич Василь, Ботелка виж., 40%.
Слабський Федор, Ботелка ниж., 95%.

Повіт Чортків.

Гаївський Андрій, Біла, 60%, в УДІ.
Коцюк Антін, Біла, 60%.
Лесів Іван, Угринь, 50%.
Мацьків Микола, Шманьківці, 40%.
Пахолків Ілько, Колиндяни, 25%.
Соробей Іван, Біле, 50%.
Татарин Михайло, Долина, 33%.
Чернецький Василь, Павшівка, 25%.

Повіт Яворів.

Андрейко Федір, Стариська, 35%.
Беїк Михайло, Наконечне, 60%.
Біда Павло, Стариська, 60%.
Василиха Іван, Дрогомишль, 65%.
Ґаладжун Іван, Віжомля, 35%.

Жґадинський Сидір, Тучапи, 40%.
Івашко Василь, Молошковичі, 50%.
Лазор Михайло, Селиська, 25%.
Лютий Степан, Яворів, 80%.
Ноґа Лев, Стариська, 33%.
Оркуш Іван, Серни, 50%.
Панів Федор, Селиська, 40%, в УДІ.
Шалина Іван, Нагачів, 30%.
Шидловський Андрій, Новосілка, 45%.
Шот Михайло, Вільшаниця, 95%,
Явдик Ілько, Дрогомишль, 50%.

Повіт Ярослав.

Бучко Клим, Кореница, 50%.
Шафран Іван, Грабовець, 80%.

ЗАРЕЄСТРОВАНО В УКТОНІ

в дни 1. серпня 1928:

6	інвалідів	100%-ових
22	„	90—95 „
24	„	80—85 „
32	„	70—75 „
87	„	60—95 „
97	„	50—55 „
96	„	35—45 „
147	„	25—33 „
133	„	10 - 20 „

4 ветеранів У. Г. А.

ВІДДІЛ ОГОЛОШЕНЬ

1929.

Шановні Читачі! Купуйте тільки у фірм, які помістили оголошення в нашім календарі і покликуйтеся на нашу видавничу кооперативу.

Ревізійний Союз Українських Кооператив

Центральне Обєднання Української Кооперації

Львів, вул. Словацького ч. 14.

Телєфон 40-96,

видає:

„Господарсько-кооперативний Часопис“

тижневик, який містить статті з кооперативної теорії та практики, подає докладні відомости про правне положення та податкові тягарі кооператив. Інформує про кооперацію у других народів. Присвячує богато місця дла хліборобства.

Місячний додаток:

„Кооперативне Молочарство“

Предплата виносить: в Польщі річно 24.— зл., для заграниці річно 4 дол.

„Кооперативна Республика“

місячник, одинокий у нас теоретично-науковий економічний журнал, який містить важні й цікаві статті з области нашого господарства, теорії і практики господарсько-споживної кооперації, обговорює способи боротьби з лихвою через організацію кредитових кооператив; кладе наукові основи під організацію збуту плодів селянського господарства і їх перерібку у промислових підприємствах.

Передплата: річно 16 зл., піврічно 8 зл., чвертьрічно 4 зол., окремі числа по 1.50 зл.

БІБЛІОТЕКА

Ч. 1.

Інж. Евген Храпливий: **Молочарське книговодство** з взорами і таблицями до молочарської рахунковости, 1926 . . . . . 2.—

Ч. 2.

Інж. Евген Храпливий: **Наші молочарські кооперативи в 1925 р.** Огляд на основі біляисів, статистики, продукції замкнень рахункових . . . 0.25

Ч. 3.

Антін Гаврилко: **Як повстає недобір товару?** (Товарове манко) 1927 . 0.50

Ч. 4.

Др. Карло Коберський: **Всі до нас!** Реферат на кооперативне свято . . 0.25

Ч. 5.

Інж. Евген Храпливий: **Основи кооперативного молочарства,** 115 малюнків в тексті 3.50

Ч. 6.

Організація і ведення господарсько-споживчої кооперативи, з евент. молочарським відділом . . . 1.—

Ч. 7.

М. Шахнович: **Поучення** як засновувати господарсько-споживчі та инші кооперативи І. ступня, Повіт. Союзи Кооператив і як лучити кооп., враз зі зразками подань (зі змінами і доповненнями зробленими в РСУК) . . . . 2.—

Ч. 8.

Джордж Рессель: **До великих діл!** (з книжки »Кооперація і національні завдання«) 0.50

ПІДРУЧНИКИ

для кооперативних курсів:

1. Др. Карло Коберський: **»Економіка українських земель під Польщею«** (начерк економічної ґеоґрафії), Ч. 1. Львів 1928.
2. Проф. Б. Мартос: **»Кооперативна ревізія«.** Львів 1928.
3. Гірш-Коберський: **»Сучасна організація торговлі«.** Львів 1928.

ОФІЦІЙНІ ВИДАННЯ:

1. Статистика кооператив за 1925 р.
2. Статистика кооператив за 1926 р.

В ДРУКУ:

1. Кооперативна читаночка (книжочка до масового ширення).
2. Пропаґандастичний плякат (вступайте в члени кооперативи).

Замовляти **у всіх українських книгарнях та адміністрації видавництв.**

Ревізийний Союз Українських Кооператив,
Львів, вул. Словацького ч. 14.

Якщо хочемо мати справжній

! ! !

Молочарський Промисл

то мусимо його розбудувати через свою одиноку кооперативну молочарську орґанізацію

Краєвий Молочарський Союз

„Маслосоюз“

ЛЬВІВ, вул. КОСЦЮШКИ Ч. 1 а.

телефон 43-86, телеґр. Маслосоюз — Львів.

Звертайтеся по всякі поради в справі основування молочарень, закуповуйте першорядні машини і прилади молочарські, збувайте весь свій набіл тільки через МАСЛОСОЮЗ та його Відділи у більших містах краю:

1. **Стрий,** Шевченка 5, тел. 26,
2. **Станиславів,** Собіського 28, тел. 279,
3. **Перемишль,** Ринок 25, тел. 340,
4. **Тернопіль,** Міцкевича 41, тел. 234,
5. **Самбір,** Косцюшки 2 а, тел. 43,
6. **Коломия,** Шевченка 25,
7. **Дрогобич,** Стрийська 14, тел. 285,
8. **Сокаль,** Кольонія 30 (орґ.)
9. **Луцьк,** Ягайлонська 13.

Громадяни!

Одинока наша і найліпша паста до обуви і шкір

„ЕЛЄҐАНТ"

фірми О. Левицька і С-ка
ЛЬВІВ, Кордецького 51.

Не лише дає найкращий полиск
але

хоронить шкіру перед вогкістю, робить гнучкою, через що не тріскає та через свою видайність є найдешевша.

Тому не з патріотизму, але з власного інтересу уживайте тільки цієї пасти!

!!

По цілій Україні лунає клич
„СВІЙ ДО СВОГО!“
та не усі ще наші люди
прозріли — тому
ДІЛОМ ДОКАЖІМ
що ми розуміємо той клич

ВСІ „Повітові Союзи“ ВСІ
склади „Нар. Торговлі“

продають

СВІЧКИ

З одинокої української фабрики
інж. Котецького і Ска
ЛЬВІВ, вул. Бічна Кульпарківська 9.

28-ий рік видання! **28-ий рік видання!**

Літературно-науковий ВІСТНИК

місячник літератури, науки й суспільного життя виходить в обємі 6 аркушів друку, містить оригінальну й перекладну белєтристику, повісти, оповідання, драми, поезії, статті з української історії, літератури, суспільної економії й инших царин знання, огляди літератури, науки, суспільно-політичного життя, критику й бібліографію.

видає: Українська Видавнича Спілка.

Редагує Комітет. За редакцію відповідає Петро Постолюк. Річна передплата виносить 26·— зол. піврічна 14·— зол., місячно 2·50 зол. За границею 4 доляри або рівновартість.

РЕДАКЦІЯ Й АДМІНІСТРАЦІЯ: ЛЬВІВ, РУСЬКА 18. III.

ГОТЕЛЬ НАРОДНА ГОСТИННИЦЯ

У ЛЬВОВІ, ВУЛ. КОСТЮШКИ Ч. 1.

Перестанок трамваєвий біля готелю

Для вигоди П. Т. Гостей вінда і в кімнатах телєфони. Для селян осібні убікації. Доїзд трамваями: Ч. 1., 6. і 7. з Головного двірця, Ч. 9. з двірця Підзамче, Ч. 8. з двірця Личаків. — Телєфон: 8-88.

Одиноким середником проти кашлю, катару, хрипки і хоріб віддихових доріг є правно стережені і дипльомовані пастильки

„GLAZIAL"

Ділають дезінфекційно в устній ямі, відсвіжують і охолоджують.

Хто раз спробує зістає сталим відборцем. -- З огляду на наслідування проситься уважати на правно стереженнй напис.

Всі Кооперативи замовляють через »Народну Торговлю« у Львові.

РІК ЗАЛОЖЕННЯ 1882.

ТОВАРИСТВО ОБЕЗПЕЧЕНЬ НА ЖИТТЯ

„ФЕНІКС" у Відні

Ґенеральна Репрезентація у ЛЬВОВІ, КОСТЮШКА 8. працює в Польщі, Франції, Бельґії, Голяндії, Італії, Іспанії, Німеччині, Чехословаччині, Югославії, Угорщині, Австрії, Болгарії, Туреччині і других державах.

Заключує обезпечення після дуже дешевих тариф.

:: Пошукується здібних заступників. ::

Найстарша українська книгарня
Ставропіґійського Інституту в піднаймі

У. П. Т. — РІДНОЇ ШКОЛИ

МАЄ НА СКЛАДІ: Шкільні підручники. — Церковні книги, красне письменство, діточі видання, шкільні і парохіяльні друки, стінні карти.
Хто купує в цій книгарні — цей докидає цеголку до будови **РІДНОЇ ШКОЛИ.**

Одинока Українська Гуртівня шкір і футер

„ХРОМ“

промислово-торговельна спілка з о. п.
У ЛЬВОВІ, ВУЛИЦЯ РУСЬКА Ч. 20.

ДОСТАВЛЯЄ найкращу шкіру на обув, краєву й заграничну. — ВИРОБЛЯЄ футра першої якости на спосіб липський і віденський. — ПРИЙМАЄ до виправи й фарбування всілякі сирі шкіри на футра. — Кооперативам догідний кредит за векслевим забезпеченням.

Повітовий Союз Кооператив в Стрию

продає:

1) Плахти на вози непромакальні, власного виробу 2×3 в ціні 60.— Зл. (на бажання вирабляє й инчих розмірів).
2) Нові плуги Завадзкого залізні враз з колісницею в ціні 70.— Зл. Все льоко франко стація Стрий.
3) Цемент, бляху, всяких родів штучні навози по цінах фабричних.

ПЕРЛЬМУТТЕРА УЛЬТРАМАРИНА

є безумовно найліпшою і найвидатнійшою синкою до білля, вапна і малярських цілей. Відзначена на виставах золотими медалями
в Брукселі і Медіоляні.
Жадайте по всіх кооперативах і складах Народної Торговлі.

Пишіть сейчас
по оказове число часопису

„НОВИЙ ЧАС"

Це одинокий у нас ілюстрований, популярний часопис.

Приносить найбільше відомостей з цілого світа.

ВИХОДИТЬ ЩО ДРУГИЙ ДЕНЬ.

Оказові числа висилається безплатно.

„НОВИЙ ЧАС"

Львів, ул. Боїмів 4. I.

Ч. телєфону 30.13

Одинока українська кооператива для церковних річий, відзначена медалями і крестами заслуги на виставах у Римі, Карльсбаді, Одесі, Стрию і Коломиї під фірмою:

Дім торгов. промисл. „ДОСТАВА“ Львів, Домініканська 11/I

поручає свої склади : у Львові, вул. Руська ч. 20, у Перемишлі, Ринок 23, у Тернополі, вул. Перля ч. 16/I. — Тільки тут дістанете найкращі ДЗВОНИ, ФЕЛОНИ, ФАНИ, ШАЛІ, СУКОНКИ, ОБРУСИ, ІЛИТОНИ, ПЛАЩАНИЦІ, ЧАШІ, МОНСТРАНЦІЇ, КАДИЛЬНИЦІ, ЛІХТАРІ, ПАВУКИ, КИВОТИ, АМПУЛКИ, ОБРАЗИ, ЕВАНГЕЛІЯ, СВІТЛО, КАДИЛО і т. д.

Тільки ДОСТАВА виконує своїми артистами найкращі ІКОНОСТАСИ, ПРЕСТОЛИ, ВІВТАРІ, ПРОПОВІДНИЦІ.

Тільки ДОСТАВА найкраще малює церкви своїми АРТИСТАМИ-ЗНАТОКАМИ нашого стилю.

Всі евентуальні зиски розділює ДОСТАВА на церковні і народні цілі, а членам кромі дивіденди дає що річно товарові звороти від всіх готівкових закупок.

Тому нехай не буде у нас ні одної церкви, ні одного церковного Брацтва, якеб не було членом »ДОСТАВИ« (уділ Зол. 10.—, вписове Зол. 1.—.).

Найдешевші та найцікавіщі книжки замовляйте впрост у Видавництві

„ОКА“ в Коломиї, Євангелицька 7

На уходах, істор. повість в 2 томах, Чайківського . 4.—
За сестрою, з образками, Чайківського 1.50
Побратими, (Сагайдачного I часть) Чайківського . 3.—
До слави, (II часть в 2 томах) . . . . . 6.—
Гетьман, (III часть в 2 томах) друкується . . . .
Чорна рада, Куліша . . . . . 2.—
Запорожці в Сарагоссі, Ординцева . . . . . 2.—
Тарас Бульба, Гогола . . . . . 2.—
Гуляйпільський батько, в 2 томах, Поліщука . . 4.—
Гетьман Мазепа, в 2 томах, Мордовця . . . . . 4.—
Зірка, історична повість Зубенка . . . . . 2.—
Остання любов цара Соломона . . . . . 1.—
Княгиня Романова, повість . . . . . 2.—
Праведні душі, Келлєрмана . . . . . 1.—
Проти филь, Кузьмової 1.50

Можна замовляти також дрібні книжочки історичного змісту п. н. »Раст«, одна книж. 50 гр.
Річна пренумерата за 12 книжочок 5.— зл.
О. Кузьма, **Коломия,** Євагелицька 7.

Читайте одинокий на українських землях у Польші щиро український **щоденник**

„Д І Л О"

що виходить уже 46 рік у Львові.

Редакція і Адміністрація міститься у Львові, Ринок 10. II. поверх (Дім Тов. »Просвіта«).

Телєфон Редакції й Адміністрації 29-41. Конто почт. щадн. 143.322. Адреса для телеґр.: Львів »Діло«.

Видає: Видавнича Спілка »Діло«. Місячна передплата 4.50 зол. В справі оголошень звертатися до Адміністрації.

Читайте! **Читайте!**

Одинока щиронародна селянська ґазета в краю є

„С В О Б О Д А"

політичний, просвітний та господарський часопис, орґан Укр. Національно-Демократичного Обєднання. Виходить щотижня на неділю.

Адреса Редакції й Адміністрації »Свободи«: Львів, Ринок 10.

II. пов. Телєфон 29-41. Конто пошт. щадн. 143.322. »СВОБОДА« коштує чвертьрічно в краю 2.20 зол., в Америці піврічно 1. доляр, в Чехословаччині піврічно 30. чеських корон.

Друкарня Видавничої С-ки „ДІЛО"

кооперативи з обмеж.. пор.

у Л Ь В О В І, РИНОК 10. І. пов. (дім „Просвіти")

Тел. 29-26.

виконує скоро і солідно всі друкарські роботи, а саме: книжки, брошури, часописи, афіші, летючки, табелі, запрошення і т. і. по дуже уміркованих цінах. Має 1 ротаційну машину (яка друкує 15.000 примірників на годину), 4 поспішні машини, 2 підручні та 3 машини до складання т. зв. »Лінотипи«.

Для Читалень »Просвіти«, Повітових і місцевих Кооператив виконує касові книги, книги членів, запрошення на забави і т. і. після найновіших взірців. Для Лікарів, Адвокатів, Інжинєрів, Промисловців, Купців і інших осіб виконується листи, коверти, підручники і т. і. Для громадських і парохіяльних урядів виконує всякі друки.

Замовлення з провінції виконуємо в двох днях.

ФОТОҐРАФІЧНІ АПАРАТИ

і їх складові части дістанете у великому складі

Яків Шарф

Львів, вул. Сикстуська ч. 22

побіч „Народної Гостинниці".

Одиноka українська харчівня
Львів, Ринок 40

Дмитра Дружбяка

Харчівня вибагливо наново уряджена.

Кождого дня свіжі смачні і здорові обіди, снідання і вечері по дуже дешевих цінах. — Обслуга скора й солідна. — При обіді, вечері чи сніданню можна прочитати всі львівські і позальвівські часописи. — —

Води мінеральні столові і лічничі, **лімоняди овочеві** — як також відсвіжуючу **Or-si** оранжаду виробляє фабрика **„ЗДРОВЄ"**
ЛЬВІВ, вул. Здровє ч. 9. — Тел. 14-72

Замовлення з провінції полагоджує відворотно.

МАШИНИ

до виробу цементових дахівок ріжних системів, форм на керничні бетони, хрести, громозводи і всілякі вироби слюсарські виготовляє

Михайло Стефанівський
Львів, Кордецького 45
або Варстатова 10.

Найліпший ГОРІШНОШЛЕСЬКИЙ

Вуголь

з копалень **„Giesche"**
як і **букове дерево**
доставляє ваґоново

„ТИТАН" торг.-пром. Спілка **у Львові**
вул. ВАЛОВА 23. — Ч. тел. 6-36.

Лен, коноплі, клочча і вовну

посилайте до продажі і обміни за готові полотна та іншу мануфактуру, лише до одинокої української

Акц. Спілки у Львові
Городецька 95

„Полотно"

Приймемо співпрацівників на кожду місцевість **на дуже корисних условинах.**

А. ПЯСЕЦЬКІ

С-ка Акц.

ФАБРИКА ЧОКОЛЯДИ

КРАКІВ

поручає свої вироби.

„VICTORIA“ шварц до чобіт

„LUCSOL“ паста терпентинова

„VICTORIA“ паста воскова

поручає як вироби першої якости

Фабрика шварцу і пасти

„VICTORIA”

КРАКІВ

Рік основання 1881

ПОДҐУЖЕ

Рік основання 1881

Найлучші

Кекси --- Андрути

Вафлі десерові, тортові, ледеві

марки „Tip-Top“

БРАТТЯ ШРАМЕК — ТЕШИН.

МУЖЕСЬКУ
ЖІНОЧУ
ДІТОЧУ

ОБУВ

виконує

солідно, скоро, гарно і дешево

ШЕВСЬКА РОБІТНЯ
УКРАЇНСЬКИХ ІНВАЛІДІВ

ЛЬВІВ, вул. СВ. СОФІЇ 25

під вмілою управою Ол. Беряка.

Принимаємо направки. Робимо ортопед. обув.

Власні матеріяли на складі!

За відповідною порукою уділюємо ратальних сплат!

Після найновійших журнальних взорів
усі роботи з обсягу МУЖЕСЬКОГО

КРАВЕЦТВА

принимає і виконує відома
зі солідности і уміркування цін

кравецька робітня
Українських Інвалідів

ЛЬВІВ, вул. СВ. СОФІЇ 25

під управою Усусуса А. Дуфанця.

Для Всеч. Духовенства: РЕВЕРЕНДИ, ПАПІСТИКИ і др. - Робітня держить на місци заграничні і краєві одіжеві матеріяли!

Новости світової літератури.

ВИДАВНИЦТВО

„ІЗМАРАҐД“

Львів, вул. Словацького 14/I

видало такі переклади з найновішої світової літератури та оригінальні твори:

Всеволод Іванов: Поворот Будди . . . Ц. 2·— зл.
Степан Цвайґ: Амок. Оповідання . . . „ 2·— „
Пільняк: Смерть командарма . . . . „ 0·60 „
Степан Цвайґ: Лист незнайомої . . . „ 2·— „
М. Арцибашев; Дикі. Повість . . . . . „ 2·— „
М. Рудницький; Пригоди й нагоди. 2 томи „ 4·— „
М. Зощенко: Вибір.

Замовляти у всіх українських книгарнях, або у видавництві **„Ізмараґд“**, Львів, вул. Словацького 14.

Випозичальня книжок

„ІЗМАРАҐД“

Львів, вул. Словацького, 14 I. п.

Великий вибір книжок

українських, польських, німецьких, російських, французських та англійських.

Висилається книжки також на провінцію.

Випозичальня відкрита кожного дня від год. 9—1 і 3—7.

ДРУКАРНЯ

Ставропігійського Інституту

Львів, вул. Бляхарська ч. 9.

По війні цілковито відновлена, заосмотрена новими машинами для звичайних і кольорових друків, машинами і матрицами для відливу черенок найновійших крої́в.

При друкарні стереотипія і переплетня.

Виконання робіт як найсоліднійше.

Ціни конкуренційні.

„МАТАДОР“

ЛЬВІВ, ВУЛИЦЯ ПОДЛЕСЬКОГО Ч. 6.

Найбільший склад торб.

Ціни конкуренційні. — Замовлення через „Центрос юз“, Львів, вул. Зіморовича ч. 20 і „Народну Торговлю“, Львів, Ринок ч. 36.

КРУПИ гречані, просянні, ячмінні перлові і краківські, як рівнож всі вироби стручкові

доставляє кожду скількість фірма **Е. ВОЛЬОХ**

ЛЬВІВ, вул. Вільчків 4. - Тел. 24-06

Кунероль під гарантією: чистий товщ до їдження із кокосових горіхів.

Вживайте МИЛА

КОМЕТА

ТШЕБІНЯ

Всі Повітові Союзи, Кооперативи замовляють через **Народну Торговлю**

∴ ∴ **Львів, Ринок 36.** ∴ ∴

Ви виглядаєте старо наколи Ваше лице, з причини недостаточного плекання, є зівяле, поморщене і нечисте, наколи маєте мало волося і коли чорні, брудні зуби зогиджують ваші уста. Через відповідне плеканнє шкіри, уст, волося, стаєся чоловік здоровійшим і свіжійшим. До належитого плекання тіла припоручуємо: Феллєра чудове Ельза мило-красоти, Ельза-помаду до лиця і до охорони шкіри, Ельза-помаду на **ріст** волося, Ельза-молоко лїлїйове дезинфекцийне, Ельза вода до уст, сильну Ельза-воду кольонску, ніжну Ельза запах ліса перфуму а над все від давна **улюблений** Ельза-Флюід. Ельза средства **против нагніток приносять вам спокій і звільняють Вас від** докучливого болю і Ви також полюбите всі Ельза препарати, коли спровадите собі їх від польскої централї пересилкової Ч. 311 Ельза препаратів в Більску, А. Гутвинскі, Ринок 15.

Адвокат і військовий оборонець

Др. Володимир Загайкевич

в Перемишлі, вул. Костюшки ч. 3.

НАЙНОВІЙША ПОВІСТЬ

Дра АНДРІЯ ЧАЙКІВСЬКОГО

П А Н И Ч

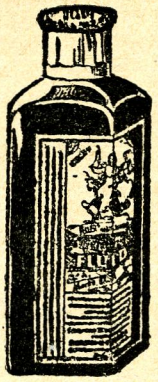
16 АРКУШІВ ДРУКУ. — ЦІНА 5 ЗОЛОТИХ. —

ГОЛОВНИЙ СКЛАД: „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ, ВУЛ. РУСЬКА 18, III. — КНИГАРНЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“ В ЗОЛОЧЕВІ, КОЛІЙОВА Ч 1.

Як зістати свіжим і здоровим?

Робимо то, що вже наші діди й родичі робили і уживаємо: від 32 літ випробований і улюблений

„Феллєра Ельза-Флюїд"

котрий певно успокоює біль, взміцнює і покріплює тіло. Він придається:

як косметик є він жерелом сили і красоти.

До натирання у всіх случаях, де натирання є конечним і дуже скоро ділає.

До членів по трудах, усиллях, утомленню і т. д. ділає взміцнюючо і оживляючо. Як добре ділає **Ельза Флюїд** при болях ревматизму і гіхту свідчать ріжні листи з подякою, з котрих наглядно можна переконатися, як **Ельзафлюїд** цілком лічить навіть дуже передавнений ревматизм.

До плекання уст дуже улюблений задля свого доброго ділання на ясна і зуби.

Для горла особливо в зимі і мокрі дні як вода до полокання горла (декілька крапель змішаних з водою ділають знаменито.

До плекання тіла проти всяких висипок на тілі з запахом і т. д., котре відсвіжує, чистить і скріпляє.

До плекання голови взміцнює і чистить шкіру голови і хоронить перед твореннем луски і т. д.

В зимі хоронить перед злими наслідками вогкости і зимна.

В літі є він скріпляючою домішкою води до миття і до купелі, ділає проти поченняся і дезинфекціонує.

При 1.000 нагодах оказується добрим і пожиточним средством і для того не повинен він бракувати в жаднім домі.

Скілька крапель ділають о много лучше і сильнійше як „Францбрантвайн".

В кождій родині можна його при численних нагодах з найбільшим успіхом уживати.

Многосторонна придатність правднього *Ельза-Флюїду Феллєра* є *достаточно знана.*

Що всі хвалять, то мусить бути добрим!

Можна дістати в пачках з 6-ма подовжними або 2-ма спеціяльними фляшками.

ЕЛЬЗА-ВОДА до уст робить зуби білі і чисті і ділає відсвіжуючо та дезинфекційно.

ФЕЛЛЄРА ЕЛЬЗА-Помади до лиця є незрівнанним средством до надання шкірі лиця і рук мягкости і делікатности. Остуди, зашкірники і і веснянки зникають нагайно при її помочи.

ЕЛЬЗА-МАСТЬ до волосся (Таннохина помада до росту волосся) має добродійний вплив на волосся і шкіру голови, запобігає випаданню волосся і передчасному осивінню

ЕЛЬЗА-ПЛЯСТРУ для туристів можна дістати в малих і великих картонах.

ЕЛЬЗА - МИЛО ЛІЛІЙОВЕ МОЛОКО чудове цвітне мило.

ЕЛЬЗА-МИЛО БОРАКСОВЕ особливо придатне проти веснянок.

ЕЛЬЗА-Рибний тран Дорша правдивий і смачний. Найлучше покріплення для дітий та старших.

ЕЛЬЗА-ХИНА ВИНО з залізом від років дуже упюблене.

ЕЛЬЗА-Загорянський СОК при болях грудей.

ЕЛЬЗА-ШТИФТ МЕНТОЛЕВИЙ проти мігрени.

ЕЛЬЗА-ПОРОШОК проти насікомих.

ЕЛЬЗА-порошок для корму худоби.

ЕЛЬЗА-ТИНКТУРА для туристів у фляшочках.

ЦІНИ: Нам неможливо означити сталі ціни, однако обчислюється кождоразово як найтаньше. — **Ни жадания пересилаємо докладні цінники.**

Почтова оплата: На почтовій оплаті можна богато заощадити, наколи скількість знакомих з одного місця рівночасно замовляють на одну адресу. **Замовляючий дістане крім того даровий пакунок.**

Адрес замовлення: Правдиві **Ельза-препарати** аптекаря Е. В. Феллєра можна дістати:

Для Східної Галичини: В польській пересилковій централі № 311 Ельза-препаратів в **Більску,** — аптекар **А. Гутвинскі, Ринок ч. 15.**

Для всіх инших країв: у ЕВГЕНІЯ В. ФЕЛЛЕРА, СТУБИЦА ДОНЯ, № 311. ХОРВАТІЯ.

По цілій Україні лунає клич »Свій до свого«!

ПАРОВА ФАБРИКА ЦУКОРКІВ І ПОМАДОК
ВЛ. К. АВДИКОВИЧЕВА
вул. Кордецького ч. 23. „ФОРТУНА НОВА“
Телєф. 26-14. (бічна вул. Корол. Ядвиги)
ПОРУЧАЄ СВОЇ УДОСКОНАЛЕНІ ВИРОБИ.
Жадайте всюди наших цукорків і помадок!
У Львові можна їх також набути у нашім склепі при вул. Руській 1.
та не усі ще наші люди прозріли — тому, ДІЛОМ ДОКАЖІМ, що ми розуміємо той клич. ВСІ повітові-Союзи. ВСІ Кооперативи, ВСІ реально думаючі Українці маюсь купувати тільки у одинокій українській фірмі „НОВІЙ ФОРТУНІ“.

АДВОКАТ
Др Евген Ловицький
Підгайці.

ФАБРИКА МУЧНИХ ВИРОБІВ „KŁOS“
Спілка з огран. відпов.
у Львові, Янівська 31.
Бюро замовлень: Костюшки 1 а, тел. 1299-2657.
Поручає **макарони волоські незрівнаної якости.**

Новий львівський млин паровий
Д. Аксельбрад і Син
у Львові
Стація зелізнича: **Львів-Підзамче.** Телєфони: 102 і 52-03.
Кооперативи замовляють через „Народну Торговлю“
Львів, Ринок 36.

АДВОКАТ
Др. Дмитро Мудрецький
Чесанів

Іван Борис Спадкоємці Перемишль, Ринок 2
СКЛАД ФАРБ, лякерів, покосту, свічок, оливи, смарів, артикулів дрогуерийних, товарів спортових і до забав — фарби артистичні
ПЕРФУМЕРІЯ і КОСМЕТИКА

ПЕЧІ І КУХНІ КАФЛЕВІ нові ставить скоро і дешево так у Львові, як і на провінції майстер кафлярський — **Михайло Галібей**
— **Львів, вул. Петра Скарги ч. 5**

Передплачуйте!

Купуйте! Читайте!

Найкрасший і найдешевший на західньо-українських землях ж у р н а л Української націоналістичної молоді

СМОЛОСКИПИ

Річна передплата 6 зл., піврічна 4 зл., чвертьрічна 1·50 зл.

Поодиноке число 0·50 зл.

Оказові числа висилається за надісланням 55 гр. почт. зн.

Адреса: „СМОЛОСКИПИ“, Львів, Боїмів 4. I.

Українським селянсько-робітничим часописом є

„ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС“

„Громадський Голос“ боронить інтересів українських працюючих мас, українських селян і робітників.

„Громадський Голос“ приносить докладні відомости про все, що діється на всіх українських землях та цілому світі. Хто хоче отже знати правду про все, що діється у нас і в світі, хай читає **„Гром. Голос“**.

„Громадський Голос“ містить образки і наукові розвідки та веселі оповідання; приносить поучення до господарства для чоловіків і жінок.

„Громадський Голос“ містить в кожному числі обширний огляд життя і діяльности професійних орґанізацій українського селянства „Селянських Спілок“ Хто хоче знати, що й як треба робити в „Селянських Спілках“, хто хоче знати, як боронити інтересів українського селянства, хай передплачує **„Громадський Голос“**

З окрема богато уваги присвячує **„Громадський Голос“** кооперативним і иншим орґанізаціям серед нашого народу, та подає вказівки, як їх вести, щоб вони приносили користь українському народові.

Кожне число **„Громадського Голосу“** має богато дописів зі всіх сторін краю.

„Громадський Голос“ виходить кожного тижня під неділю і коштує всього 3 (три) золоті на квартал.

Тому передплачуйте **„Громадський Голос“**, бо там найдете і науку і забаву!

Селяне! Дбайте, щоб читальня і кооператива у Вашому селі передплачувала **„Громадський Голос“**.

Робітники! Дбайте, щоб Ваші орґанізації передплачували **„Громадсьхий Голос“**.

Поредплачуйте, читайте і поширюйте „ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС“!

Адреса Редакції і Адміністрації: **„Громадський Голос“ Львів, Ринок 10.**

Списокъ церковныхъ книгъ и бланковъ

находящихся въ магазинахъ Ставропигійскаго Института

	Въ пер. Зл.	Брош. Зл.
Акафистъ великій	8·50	6.00
Три акафисты	2·00	1·00
Акафистъ усопшихъ	—	0·75
Апостолъ великій	25·00	18·00
Апостолы и Евангелія	4·50	—
Библійніи повѣсти	4·00	3·00
Богогласникъ малый	4·00	1·50
Богословіе нравственное (ч. I. и II.)	—	3·00
Богослуженіе на св. Богоявленіе	1 50	0·80
Гласопѣснець	20·00	15 00
Евангеліе великое	15 дол.	
„ меньшее	12 „	
„ страстное	—	5 00
Изборникъ	18·00	13 00
Ирмологіонъ	30·00	20·00
Литургія св. Іоанна Златоустаго	—	5·00
Молитвословъ іерейскій большій	16·00	13·00
Молитвословъ іерейскій меньшій	8·00	6 00
Молитвословъ Богъ надежда	3·00	2 50
Молитвословъ Господу помолимся	2·50	2·00
Молитвословъ Другъ души	2·50	2·00
Молитвословъ Кормъ души	3·00	2·50
Молитвословъ для молодежи	1·00	0·75
Молитвосл. для дѣтей	0·80	—
Октоихъ	45·00	32·00
Осмогласникъ	20·00	12 00
Пѣснословъ малый	1·00	—
Помятникъ покойниковъ	0 50	—
Псалтирь малый	6 00	4·00
Служба Божа различныхъ намѣреній	—	5·00
Требникъ I. II.	30·00	24 00
„ ч. I.	15·00	12·00
„ ч. II.	15·00	12·00
Тріодь цвѣтная	40·00	30·00
„ постная	30·00	22·00
Тропари воскресніе и Прокимени	—	0·60
Часословъ великій	30·00	20·00
„ малый	3 25	2·00
Чинъ вечерни и Изборникъ пѣсень	—	0·50
Чинъ вечерни и утрени	1·00	—
Чинъ крещенія и миропомазанія	1·00	—
Чинъ посъщенія больныхъ	1·00	—
Чинъ парастаса (½ полотно)	5·00	3·50
Чинъ Тайны супружества	—	0·40
Зборникъ литургичныхъ и церковныхъ пѣсень (Людкевичъ)	6·00	2·00
Св. Письмо о. Бачинского (1—VII) по	10·00	7 00
Право церковное	8·00	5·00
Практичный проводникъ	8·00	5·00
Богословіе моральное	8·00	5 00
„ пастырское	8·00	5·00
Псалтирь	6·00	4 00
Новый Завѣтъ	12·00	8 00
Коляды	—	1 00
Друки церковныи по	—	0·10

АДВОКАТ

Др. Степан Федак

Львів, вул. Сикстуська ч. 48.

Літографія А. Андрейчина, Львів,

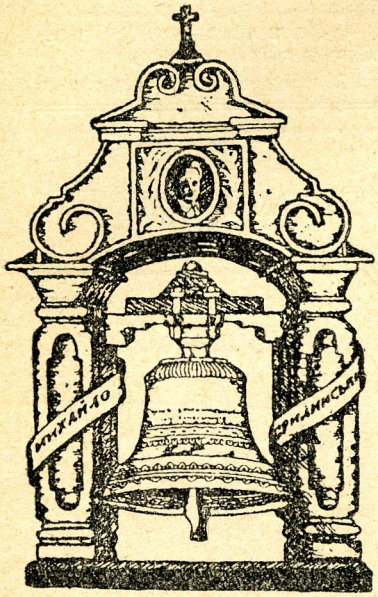
б. картографа вул. св. Михайла

Нач. Команди У. Г. А. ч. 4.

АДВОКАТ

Др. Григорій Стецюк

Підгайці.

Одинока українська відливарня дзвонів

Михайла Брилинського

ЛЬВІВ-ЗАМАРСТИНІВ, вул. св. Михайла ч. 14.

Відливає мельодійні дзвони довільної величини з найлучшого металю о чистім і звучнім голосі, під порукою чистої гармонії як також витревалости. — Купую розбиті дзвони, на жадання переливаю на нові. — Відливаю з всяких металів відливи, як бронзівничі, машинові, будівельні, — плоскорізьби, фіґури і т. инше. —

Поручаюсь ласкавій памяти
і остаю з глубоким поважанням
МИХАЙЛО БРИЛИНСЬКИЙ

Важним питанням при теперішній непевній погоді є охорона тіла перед шкідливими наслідками перестуди. Вже при найменшім болю членів, рваню, катарі, при болю голови і крижів не повиннося довго ждати, лиш спробувати сей усмиряючий біль домовий лік, котрий вже наші родичі і діти уживали при всяких нагодах, а над все при ревматичних болях. Сим від 32 літ улюбленим ліком і косметиком є: Феллєра пахучій Ельза-Флюід. Натирання і миття Ельза-Флюідом утихомиряє біль, змоцнює і скріпляє мускули і нерви, спричиняє нечуйність на зимний воздух. Він ділає внутрішно і зовнішно о много сильнійше, видатнійше і певнійше як горівка француска (Францбрантвайн). Єго можна дістати в пачках з 6-ти подвійними або 2-ма спеціяльними фляшками з польскої централі пересилкогої Ч. 311 Ельза препаратів вБільску, аптикар А. Гутвинскі, Ринок 15.

Українська
масарська торговля Теодора Пявки
Львів, вул. Руська ч. 16
достарчає вудженин, мяса, ковбас, солонини і смальцю.
СВІЖИЙ ТОВАР — ЦІНИ НИЗЬКІ.

ДЕНТИСТ
був. лікар Поліклініки у Берліні

Мед. др. Степан Дмоховський

ПЕРЕМИШЛЬ, вул. Колійова 1. — Усі в обсяг новітної дентистики входячі роботи. Прецизійна техніка дентистична.
Спеціялістичне лічення осіб **вразливих і нервових.**

АДВОКАТ
Др. Микола Николайчук
Надвірна

Ті,
що приїзджають у Львів повинні памятати, що
найздоровійша
найдешевша
Реставрація
Р. Флісерової
вул. Ягайлонська 11

ПЕРШОРЯДНА УКРАЇНСЬКА ЦУКОРНЯ
Д. СТЕЦЬКОВА
Львів, вул. Миколая 7
Щоденно смачні, свіжі тіста й ласощі.

Ґенеральне заступство ВИН ЛІТУРҐІЧНИХ, столових і лічничих італійської фірми С. Е. В. І.
Продажа чаю китайського і кави цейльонської : ::
ЛЬВІВ, ВУЛ. ВАЛОВА Ч. 14.
Д. СВИЩ

АДВОКАТ
Др. Михайло Воробець
Калуш

ПЕРШОРЯДНИЙ
ФРИЗИЄРСЬКИЙ САЛЬОН
С. КУРЦ Львів, Руська 20 дім „Дністра"
Підстрижка після найновійших фасонів
Спеціяльний сальон для Пань -- Ринок 12а.
Стриження, ондулювання, масаж лиця. manicure і т. д. — Обслуга елєґантна!

ГУРТІВНЯ
Фарб і хемікалій
Адольф Чопп
заприсяжений річезнавець і оцінитель карного і краєвого суду
Львів, вул. Жовківська 2
поручає свою торговлю фарб і лякерів, на складі артикули домово-господарські.
Власна хата. — ТЕЛ. 18-51. — Рік зал. 1845

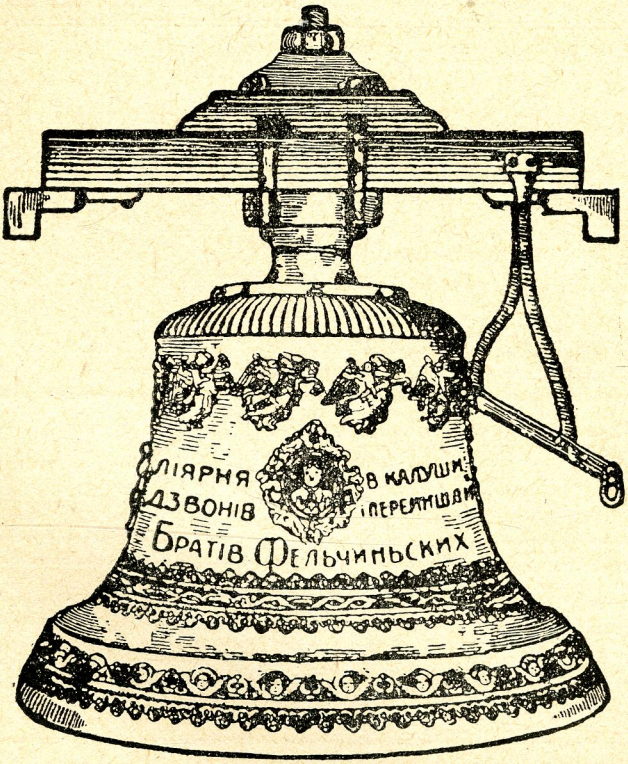
НАЙСТАРША і НАЙБІЛЬША в КРАЮ

ЛІЯРНЯ ДЗВОНІВ
БРАТІВ ФЕЛЬЧИНСЬКИХ

в КАЛУШІ вул. Сівецька ч. 6. *(Kałusz wojew. stanisławowskie)*	і	в ПЕРЕМИШЛІ вул. Красінського 63 а. *(Przemyśl wojew. lwowskie)*

Фірма істнує поверх 120 років відзначена численними медалями на виставах краєвих і заграничних між ними Grand Prix Париж 1927 (Світова вистава) і Grand Prix Льєж 1928 (Бельґія).

Ціни можливо найдешевші. Сплачувати можна також ратами. — Солідність фірми потверджують похвальні листи, якими може похвалитися згадана фірма.

Стережіться фірм повозних а в першій мірі жидівських.

Наша найбільша в краю лїярня виливає дзвони тільки з найлїпшого заграничного металю а то: дзвони поодинокі, гармонїйнї групи дзвонів довільної величини і тонів та дзвони до видзвонювання мельодій т. зв. Carrillon. — **Перетоплює** старі неужиточні дзвони і достроює під ґарантією чистої гармонії до дзвонів вже істнуючих і **це є спеціяльністю фірми. — Посідає** стало на складі великий запас готових дзвонів ріжнородної ваги і тонів. — **Виконує** у власній фабриці комплєтні залізні дзвіниці і ріжнородні залізні конструкції вежові. — **Висилає** на бажання сторони спеціяліста для уділення фахових порад і всказівок. — **Доставляє** дзвони на місце власним коштом а на випадок, як що-б они не відповідали бажанням купуючого (услівлям умови) своїм коштом забирає їх назад без нїяких претенсій до купуючого.

АДВОКАТ
Др. Евген Давидяк
Львів, вул. Вірменська ч. 19.

ФАБРИКА
цукрів і чоколяд Е. ЛЮБЛІН
Львів, вул. Берка Йоселовича ч. 11.
Кооперативи замовляють у Народній Торговлі, Львів, Ринок 36.

АҐЕНЦІЯ
Земельного Банку Гіпотечного С.А.
у Львові, Ягайлонська 8.
БАНК ДЕВІЗОВИЙ
купує і продає девізи, валюти, всілякого рода ефекта, листи заставні, льоси і долярівки. — Одинока — українська коллектура Державної Клясової Льотерії. — Інкассо векслів акредитових, вінкуляції.
Телєфон ч. 4-10, 38-40. Телеґраф. адр.: Terrabank Львів.

Нотар
Михайло Татух
в Підбужу.

Звертається увагу на оголошення **НЕРВОЛЬ Др. ФРАНЦОЗА,** неоцінений цей середник від 30 літ в цілім світі поширений і узнаний за найлучше натирання на ревматизм і всілякі болі і ломання — вирабляє і висилає Аптека Міколяша, Львів Коперника ч. 9.

ФУТРА нові замовляйте, жіночі й мужеські покривайте, жіночі плаші модернізуйте в робітні
КАРПЯКА у ЛЬВОВІ, при вул. КУРКОВІЙ 11 а.
Скіри сирі до виправи посилайте і спродавайте.

АДВОКАТ
Др. Іван Волянський
Станиславів, вул. св. Йосифа ч. 1. І. п.

Знане, солідне і найтаньше жерело покупна найріжнородній-шого пакункового, перґамінового паперу, паперові торбинки, шнурки, шпаґат і т. д. поручає фірма

М. Купферштайн у Львіві, Овочева 5.

АДВОКАТ
Др. Степан Бохенський
Збараж

Mr. pharm. Й. Штайн
(передтим Йосиф Гольцер і Ска)
Гуртова продаж лічничих зел, хемікалій, аптичних і кольоніяльних товарів.
Львів, Жулінського 10.
Тел. 13-74 і 37-92
Телеґр. адрес: „Апо" Львів.
Пов. Союзи кооператив і кооперативи можуть дістати мої товари у „Нар. Торговлі", Львів, Ринок 36

Маґазин капелюхів
О. Бережницької
Львів, вул. Пекарська 47
поручає на
кождий сезон гарні і елеґантні капелюхи по цінах приступних.

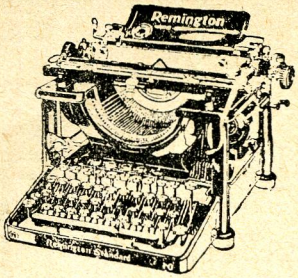
АДВОКАТ
Др. Маріян Ґардецький
Кути

Андрути (вафлі) ріжної великости і якости,
Оплатки столові ріжних розмірів і грубости
Вироби цукровничі, андрути перекладані у всіх сортах, цукри, помадки і чаєві любистки
найлучшої якости, найкращого виробу
найдешевше

Я. Яремкевич і І. Невідовські
WADOWICE.

Наша фабрика оплатків і андрутів нагороджена на виставі рільничо-промисловій золотою медалею.
Жадайте і купуйте у всіх складах Народної Торговлі і усіх Кооперативах.

АДВОКАТ
Др. Михайло Фільц
Яворів

ОДИНОКА УКРАЇНСЬКА
МАЙСТЕРНЯ
для направи, чищення і реконструкції **машин до писання**
всіляких систем

ЮЛІЯН ЛОМАҐА

ЛЬВІВ, вул СЄНКЕВИЧА ч. 8
(ріг пл. Домбровського).
Телєфон ч. 28-70.

СКЛАД МАШИН ДО ПИСАННЯ ВСІЛЯКИХ СИСТЕМ
І ПРИБОРІВ ДО НИХ. — **Варстат при вул. Ліндого 2.**

АДВОКАТ

Др. Гриць Олійник

Грималів

В наших сторонах кожда зміна температури дається дуже сильно відчувати. Катар, кашель, хрипка, біль горла, рванє членів, біль голови і зубів є у нас в той час на порядку деннім. Незвичайно сильно мучать ревматичні болі. Ми вже не раз зробили цей приятний досвід що усмирюючим наглі болі показався все певний: Феллера пахучий Ельза-Флюід, котрий уживали все наші родичі і діти, як завсіди пригожий лік і косметик. Ельза-Флюід ділає все з успіхом і то так внутрішно, як і внішно. Є він сильнійшим і більше успішним як Францбрантвайн. Єго можна дістати в пачках з 6-ти подвійними або 2-ма спеціяльними фляшками з польскої централї пересилкової Ч: 311 Ельза-препаратів в Більску, аптикар А. Гутвинскі, Ринок 15.

АДВОКАТ

Др. Остап Навроцький

Делятин

ДЕНТИСТ

ЯКІВ НАСС

Львів, Сикстуська 17. II. п.

Скріплювання хитаючихся зубів, пльомбування й винимання зубів без болю. Штучні зуби в кавчуку і золоті після американської системи. — Пацієнтів з провінції полагоджується в найкоротшому часі. — П. Т. Урядовцям і студентам значна знижка. — Полекші в сплатах.

СВІТ

одинокий на західно-українських землях ілюстрований журнал для всіх виходить вже четвертий рік у Львові двічі в місяць.

Журнал поміщує репродукції українських малярів, подає знимки з життя товариств, краю та цілого світу.

У кождому числі повістевий додакок, сатиричний куток та загадки.

Фотографічні знимки у виконанні: Л. Янушевича, М Сеньковського та Українського Фотографічного Заведеня „Спорт".

Карикатури арт.-маляря О. Карпенка.

Передплата виносить в краю: на рік 28 зол., на пів року 14 зол., на чверть року 7 зол.; за кордоном 4 ам. дол. річно. — Поодиноке число 1.20 зол.

За надісланням 10-сотикового значка висилається оказові примірники.

Адреса: Редакції і Адміністрації: **Львів, вул. Руська ч. 3.**

Е. М. Єдлін ∴ і Син ∴

Лущарні проса, гречки, ячменню і гороху.

Стація колійова **Львів-Дворець,**

тор промисловий **„Янівське".**

Ч. тел. № 13-94.

Торговельно-Промисловий Банк

Коопер. з відповід. уділ.

у Львові, Боімів 4.

Кредитовий відділ: Приймає грошеві вкладки в золотій валюті на 9%, в доляровій на $8^1/_2$% та веде всякі банкові, торговельні й промислові чинности.

Торговельний відділ: Веде „Гуртівню текстильних товарів", має на складі готові убрання, великий вибір вовняних і пів-вовняних сукон, та блаватних товарів, головно для сільського населення.

Добірна якість! — Ціни найнизчі!

Для кооператив удогідн. в сплатах.

Українська

Книгарня й Антикварня

у Львові, вул. Рутовського 22.

Купує і продає: шкільні підручники, нові й уживані, белєтристичні й наукові книжки в українських і чужих мовах, закуплює цілі бібліотеки й рукописи, призначені до друку.

Приймає замовлення на книжки инших краєвих і заграничних видань. Бере в комісову продаж усі українські книжки і журнали.

Великий та найдешевший склад шкільних і канцелярийних приборів. Замовлення на провінцію полагоджує відворотно за попередним надісланням гроший або за післяплатою.

Випожичальня книжок українських, росийських, польських і німецьких. Що тиждня всі новости на тих мовах. Отворена через цілий день. На провінцію щоденно висилаєсь книжки. Близші інформації про услівля випожичування уділяє відворотною почтою.

ЛІКАР

Др. Маркіян

ДЗЕРОВИЧ

Львів, вул. Кохановського 100.

АДВОКАТИ

Др. Льонгин

ОЗАРКЕВИЧ

Др. Кость

БІРЕЦЬКИЙ

Городок Ягайлонський

МУШТАРДУ ФРАНЦУСЬКУ КРЕМСЬКУ АНГЛІЙСКУ

природні соки овочеві, коріння мелене

поручає

„VITELLIO“ **витвірня споживчих артикулів**

Спілка з огр. порукою

Львів, вул. Садівницка 66.

Всі повітові союзи замовляють впрост через Народну Торговлю у Львові, Ринок 36.

Варстат праці для своїх людий!

Часть зисків на Просвіту

Куріть і жадайте всюди найдобірнійших паперців до курення

„КАЛИНА“

з фабрики кооперативи „БУДУЧНІСТЬ“
в ТЕРНОПОЛІ, вул. 3-го Мая ч. 10.

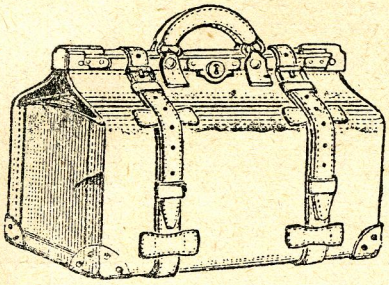
Двигаймо рідний промисл

Свій гріш для свого народу!

АДВОКАТ
Др. Ярослав Селезінка
Радехів

ГРАФІЧНІ ЗАВЕДЕННЯ
А. ГЕҐЕДІС
(HEGEDÜS)
Спілка з ограниченою відповідальністю
Львів, вул. св. Михайла ч. 4.
(бічна вул. Костюшки). — Тел. 19-14.
Виконує по приступних цінах Акції, Етикети, Сиґнатури, Вартісні папери, Плякати, Реклями, Дипльоми, Ноти, Опакування, як також всі роботи входячі в обсяг артистичної літоґрафії.

АДВОКАТ
Др. Сеник Данило
Нове Село к. Підволочиськ

Куфри, валізи, подорожні **торби,** жіночі **торбинки, портфелі, пуляреси, ґумові плащі, рукавички, палиці,** парасолі і т. д. — поручає

фабрика куфрів і торб

Леопольда

Розенцвайґа

Львів, Сикстуська 5. Тел. 29-20.

Усі направи з обсягу шкіри приймаєся.

Sidol

„SIDOL“ найлучше средство до чищення металя, шиб, люстер і марморів

„SIRAX“ порошок до шурування. — **„LODIX“** світла паста терпетиново-воскова до взуття. — **„SIGELLA“** ∴ ∴ найкраща паста до підлоги. ∴ ∴

Вироби хемічної фабрики „SIDOL“

Варшава - Прага, вул. Широка 4.

Жадайте в усіх складах Народної Торговлі — кооперативах — всюда!!!

Іван Раставецький

нотар

у Львові, Рутовського 7.

напроти лат. катедри.

ГОДИННИКИ — золоті і срібні вироби поручає

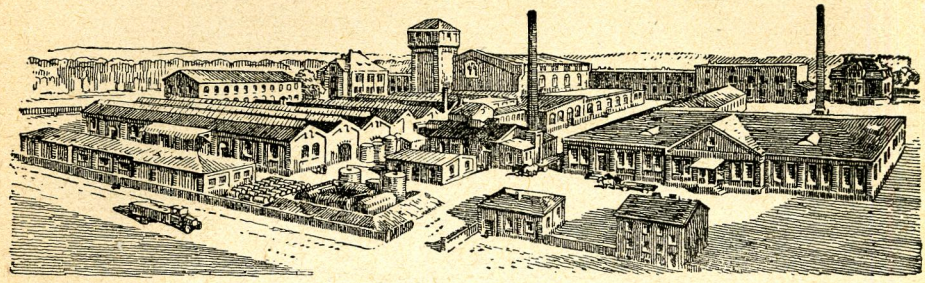
Іван Зельтенрайх

Львів, Марійська пл. 5.

Рік зал. 1887.

Товари першорядної якости. — Продаж рівнож на рати.

Ті фабричні заведення працюють для Тебе!

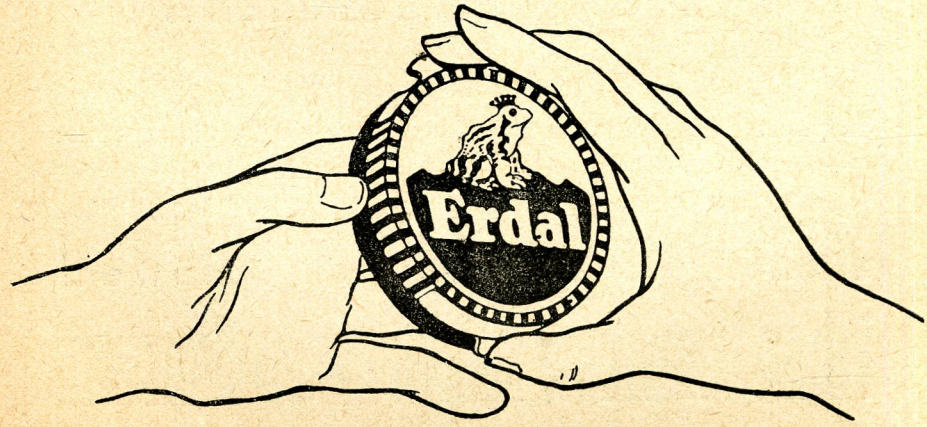
СПІЛКА АКЦІЙНА ДЛЯ ХЕМІЧНОГО І МЕТАЛЕВОГО ПРОМИСЛУ „ХЕМІМЕТАЛЬ“, ЗАВЄРЦЕ. — ЗАГАЛЬНИЙ ВИД.

ЕРДАЛЬ

зі жабкою на пуделку плекає обув і вироби зі скіри, надає їм трівалий полиск відпірний на вогкість і всі інші впливи воздуху, в ужиттю натомість відзначається надзвичайною видайністю.

Всі пуделка „ЕРДАЛЬ“ заосмотрені ідеальними патентованими отвирачами.

Ердаль не коштує більше мимо патентованих пуделок легко отвираючихся.

Придержуючи денце в лівій руці, легко натиснути правою оба місця патентовані — вистаючі кусники бляхи — причім вічко легко відскакує.

КООПЕРАТИВИ!

Заосмотруйте своїх членів в машини і прилади рільничі

як:

КІРАТИ
МОЛОТІЛКИ
ПРИСТАВКИ
СІЧКАРНІ
ПАРНИКИ
І ПРОЧІ

Одинокою фабрикою, котра то на догідних умовинах уможливлює

є

„SUCHEDNIÓW"

бо уділить Вам довгоречинцевих і дешевих кредитів.

Звертайтеся о поради, вказівки, проспекти і ціни під адресою:

Suchedniowska Fabryka Odlewów i Huta Ludwików Spółka Akc. w Kielcach.

Фабрики: в Кельцах і Сухедневі затруднюють понад 2.000 робітників.

Передплачуйте!

найдешевший ілюстрований двотижневик

„ЖІНОЧА ДОЛЯ“

котрий виходить 3-ий рік в Коломиї і містить вірші, оповідання, дописи про життя в краю, статті на ріжні теми цікаві для кождого читача, богатий огляд жіночого руху взагалі, а головно огляд праці українського жіноцтва в Галичині та на всіх землях замешкалих Українцями.

Цікаві дописи з Хін, Аляски, Мексика, Канади, Кубані, Чех, Відня, Буковини і т. п. — де „Ж. Доля“ має своїх кореспондентів. — Крім того має цікавий американьско-канадийський відділ.

Передплачуйте! **Читайте!**

Передплата на рік 10 зл., піврік 5 зл., чвертьрік 2.50 зл. — Для заграниці 2 доляри річно.

Адреса: Коломия, вул. Нова ч. 1.
Kołomyja, East Galizia, Poland, Europa.

Приймається замовлення на

АЛЬМАНАХ „Ж. ДОЛІ“

з календарем на 1929 рік.

„НАША КНИГА“

15 аркушів друку! **Богато ілюстрацій!**

Ціна з пересилкою 3.60 зл., без пересилкі 3 зл.
Для заграниці з пересилкою 60 центів.

Хто пришле гроші до 30-го вересня, не платить почтової оплати. — Кромі сего можна набути в редакції „Ж. Долі“ слідуючи книжочки тогож видавництва: „Як повести працю в жіночих гуртках“ О. Кисілевської; „Туберкулоза“, „Мати й немовлятко“ і „Хороби дитинки“ Др. В. Ганьківського і „Добра хазяйка“ з бібльотеки для господинь.

РОБІТНЯ ҐАЛЯНТЕРІЙНО-ПЕРЕПЛЕТНИЧА

СТЕФАНА ГЕВАКА

ЛЬВІВ, БЛЯХАРСЬКА 11.

Приймає всякі роботи з обсягу ґалянтерійного переплетництва: о п р а в а євангелій і церковних книг, бібльотечних книжок, бюрових, брошурування накладів і т. п. — Оправа образів, passepartou для П. Т. фотоґрафів, альбоми, теки на дипльоми і туби Tableaux, касети на срібло й біжутерію, футерали на музичні і хірургічні іиструменти і т. п.

Виконання артистичне й старанне. ═══ **Ціни уміркованні.**

Prima

бібулки й ґільзи до папіросів

AIDA

під оглядом своєї якости перевищують навіть французькі вироби.

Чи усі знають, **що одинокий Українець різьбар,** який робить проєкти і виготовляє до церков **різьби, памятники** — Шевченка, Франка

є

АНДРІЙ КОВЕРКО

артист-різьбар

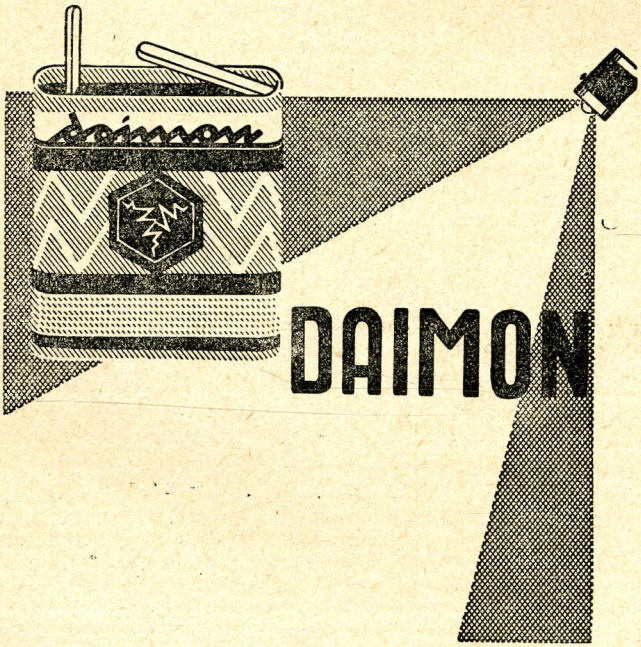
Львів, Антонього 9.

ВСІ КУПУЮТЬ! *ВСІ ЖАДАЮТЬ!*

„ДАЙМОН“

РАДІО-АПАРАТИ, БАТЕРІЇ, ЛЯМПОЧКИ, ЖАРІВКИ

ТІЛЬКИ НАЙЛІПШОЇ ЯКОСТИ

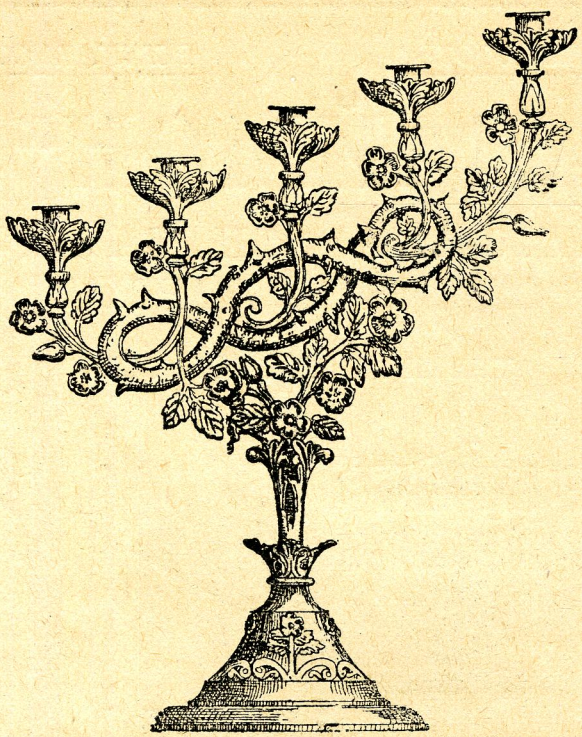

ЗАГРАНИЧНОЇ ФАБРИКИ

„DAIMON“

ҐЕНЕРАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ

В. ПАНЬКІВ, ЛЬВІВ, МІЦКЕВИЧА Ч. 22.

Ч. ТЕЛ 6-24 (ПЕРЕДТИМ ТОПАС).

СКЛАД І РОБІТНЯ ЗНАРЯДІВ ЦЕРКОВНИХ

ВОЛОДИМИРА УСТЄНСЬКОГО

ЛЬВІВ, ВУЛИЦЯ РУСЬКА Ч. 5

Поручає свій богато заосмотрений склад дзвонів передвоєнної якости, феконів, фан, чаш, монстванцій, павуків, лямп перед найсв. Дарн, ліхтарів і т. д. по найдешевших цінах за готівку і на сплату. Запамятайте число дому **5.** (над Ставропігією).

ПЕРШЕ ЗАВОДОВЕ БЮРО ПЛЯКАТОВАННЯ

ЛЬВІВ — ЛІНДОГО Ч. 7.

ТЕЛЄФОН Ч. 20-98. ТЕЛЄФОН Ч. 20-98.

Найкращий сніданковий льокаль Горячі перекуски. Слава горівки „Атлясівка“ знана у цілім краю. Льокаль відновлено і значно поширено на зразок загран. фірм. Стріча з цілим артистичним світом.

Л. АТЛЯС — ЛЬВІВ, РИНОК 45.

По всіх складах „Народної Торговлі“ і по всіх кооперативах **жадайте ґуми** під обцаси і підошви тільки марки

„БЕРЗОН“

Заступство фірми „БЕРЗОН“:

Ґольдберґ і Вільдер Львів, Марійська Площа 8.

Першорядна Кавярня
Незрівнана Реставрація
Чаруючий Бар

„ЛЮВР“

ЛЬВІВ, 3-ГО МАЯ. — Стріча культурного Львова.

Лікар-спеціяліст недуг внутрішних

Др. Остап Прийма

ОРДИНУЄ У ЛЬВОВІ, вул. ЛИЧАКІВСЬКА 32. І. пов. — — — Просвітлювання Рентґеном

Центральне Бюро Плякатування і Афішів

Андрій Шиян

у Львові, Коперника 30.
:-: **Телєфон ч. 32-53.** :-:

АДВОКАТИ

Др. Іван Блажкевич і Др. Роман Савойка
Дрогобич.

ПЕРФУМЕРІЯ

МРА ЕРНЕСТА БОМЗОГО

ЛЬВІВ, ГОТЕЛЬ ЖОРЖА.
ВАРШАВА, ҐАЛЄРІЯ ЛЮКСЕМБУРҐА.

Поручає всілякі косметичні вироби краєві і заграничні, як також власного виробу кольонську воду „Понятовського“. Головне заступство на цілу Польщу виробів фірми.

INSTITUT DE BEAUTE, PARIS, PLACE VENDOME.

ФАБРИКА КОНСЕРВ

ЖИГМОНТА РУКЕРА

СПІЛКА АКЦІЙНА У ЛЬВОВІ

Фабрика і бюра: Львів (Знесіння), Жовківська 173.

Телєфони: 97, 16-33, 22.

Рахунок біжучий: Польський Банк Промисловий, Львів, П. К. О. № 149-319. — Рахунок жировий: Банк Польскі, Львів.

Вироби власні перворядної якости: Консерви яринові в пушках — компоти овочеві в пушках і слоях Jam'y овочеві. — Мармоляди ґварантовані чисті: яблочна, вишнева, морельова, порічкова. — Консерви мясні і кавові. — Замовлення виконувані як найстараннійше — відворотно. — Догідні услівя платности.

Фабрика мучних виробів

„BRONISŁAWA“

ЛЬВІВ, вул. св. Мартина ч. 20.

ПОРУЧАЄ

МАКАРОНИ

Руркові (волоські), клюски, лазанки, нитки (вернішель), макарони росолові в ріжних формах вироблені

з найкращої пшеничної муки

Замовляти через „НАРОДНУ ТОРГОВЛЮ“, Львів, Ринок 36.

Фарби. -- Лякери. -- Покости. - Олії. - Хемікалія. Вироби домово - господарські. -- Косметика.

АЛЬОЙЗИ ГІБНЕР

Львів, Ринок 38.

Телєфон 25-13.

М. Е. Дінер — M. E. Diener

Склад емаліованих
і залізних начинь

Львів, Площа Теодора ч. 5. — Телєфон ч. 21-26.

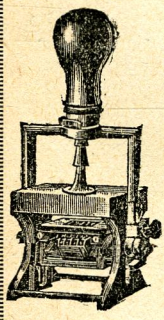
Банкове конто: Земельний Банк Гіпотечний, Львів, Підвалє 7. — Конто П. К. О. Варшава ч. 153.290.

Найдешевше жерело:

Пончіх — Рукавичок
Скарпеток — Білизни
Светерів — Діточа виправа.

ФІРМА ЛІХТ **Львів, Гетманська ч. 22.** (біля театру).

Хто покличеся на це оголошення дістане опуст. Прошу переконатися.

Друки і печатки виготовляє естетично і по найнищих цінах тільки

ДРУКАРНЯ І ФАБРИКА ПЕЧАТОК

І. ФРІДМАНА

Львів, Сикстуська 4.

Число тел. 17-90.

Адвокат

Др. Корнило Троян

Ходорів.

Фабр. Хем. П. Штраль і Ска, Шопєніце

Знова осягнули Спеціяльности

„АЛЬБОРІЛЬ“ найвисшу нагороду!

На II. Міжнародній Виставі Комфорту Мешканевого (II-me Exposition Internationale Du Confort Dans L'habitation) в Лєодіюм (Liege) Бельґіа — вироби **„Альборіль“** відзначені **Великим хрестом і золотою медалею.**

Інтернаціональна Корабельна Агенція

заінкорпорована в 1920 р.

СПІЛКА СКЛАДАЄТЬСЯ ТІЛЬКИ З УКРАЇНЦІВ.

Висилаємо гроші на Україну, до Польщі та Ромунії і виплачуємо американськими долярами на послідній почті.

Стараємось о потрібні документи на вїзд до Канади.

Наколи вертаєте домів, удайтесь до нас, а ми Вам постараємось о пашпорт та потрібні віза і вишлемо Вас поспішним кораблем.

Заступаємо Cunard, Canadian Pacific, White Star, Red Star, Holland, Baltic America та North German Loyd лінії.

Заходіть або пишіть до

International S. S. T. A. Ltd.

195 QUEEN ST. W. TORONTO 2, ONT.

УКРАЇНСЬКА КНИГАРНЯ ПРОСВІТА

НАЙБІЛЬША КНИГАРНЯ НА ВСХОДІ КАНАДИ.

Маємо на складі книжки ріжного змісту, всякі прибори до писання, гарні друковані листи прикрашені цвітами, часописі всіх Видавництв.

Маємо великий склад українських рекордів та ґрамофонів.

Просимо писати або заходити до

Knyharnia Proswita

195 QUEEN ST. W. TORONTO 2, ONT.

Гребенів

Пенс. „Стахова Воля“

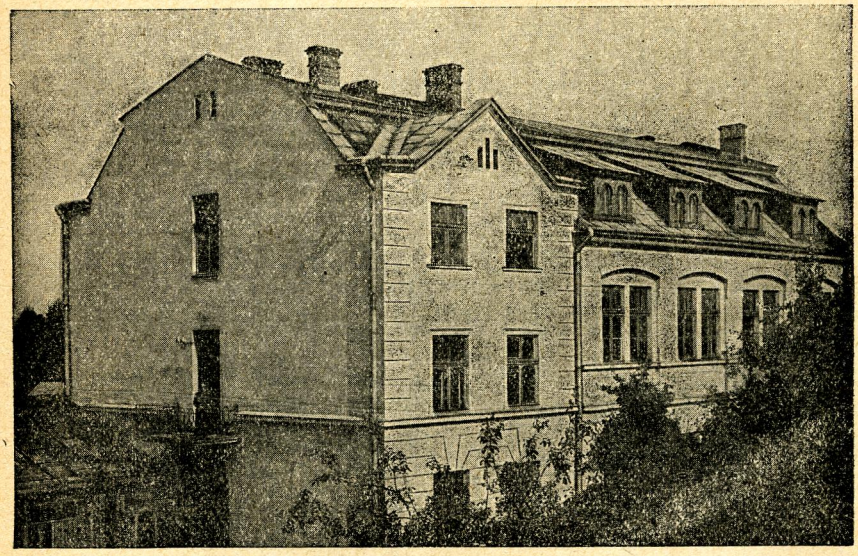
4 год. їзди зі Львова, біля залізн. стації — в чудовім положенні Скільських гір, — поручає гарні, сонішні кімнати з повним удержанням. **Ідеальне місце побуту для** реконвалєсцентів і відпочинку для здорових. — Сезон від мая до вересня. — Багато розривок.

ДРУКАРНЯ І ПЕРЕПЛЕТНЯ

ДРУКУЄ

РЕЛІҐІЙНО-ПРОСВІТНІ КНИЖКИ, БРОШУРИ, ЧАСОПИСИ, МУЗИЧНІ НОТИ, МОЛИТВЕНИКИ, КАЛЄНДАРІ І КАЛЄНДАРЦІ, КАТАЛЬОҐИ, ЗВІТИ, ЦІННИКИ, ОБІЖНИКИ, ГРАМОТИ, СВІДОЦТВА, АСИҐНАТИ, ПРОҐРАМИ, ШЛЮБНІ ЗАПРОШЕННЯ, ПОСМЕРТНІ КАРТИ, ОГОЛОШЕННЯ, ФОРМУЛЯРІ І ПРОЧІ РІЧИ, ЯКІ НАЛЕЖАТЬ ДО ДРУКАРСТВА В ОДНО- І КІЛЬКОХ КРАСКАХ І З ІЛЮСТРАЦІЯМИ.

ЧЕКОВЕ КОНТО ВАРШАВА 143.160.

ЧИСЛО ТЕЛЄФОНУ 19.

ОПРАВЛЯЄ

І БРОШУРУЄ КНИЖКИ ПО БАЖАННЯМ ЗАМОВЛЯЮЧИХ, І ВИГОТОВЛЮЄ ВСЯКІ ИНШІ ПЕРЕПЛЕТНИЧІ РОБОТИ ТАК ЗВИЧАЙНІ ЯК І АРТИСТИЧНІ, ПОСЛУГОВУЮЧИСЬ ПРИ ТІМ МАШИНАМИ НОВІЙШИХ СИСТЕМІВ.

ОО. ВАСИЛІЯН, ЖОВКВА

Громадяне!

В 1928 р. минуло 60 літ істнування і праці Товариства »Просвіта« у Львові, 60 літ будження і скріплювання національної свідомости, поширювання фахового знання та орґанізації народного життя у всіх його ділянках. З малих починів повстали великі висліди, тому і тішиться »Просвіта« загальним признанням і довірям народу.

Та перед »Просвітою« щораз то ширші завдання, до виконання яких необхідно великих сил, а ще більше матеріяльних засобів, тому

В ЮВИЛЕЙНОМУ РОЦІ 60-ЛІТНЬОГО ІСТНОВАННЯ ТОВАРИСТВА »ПРОСВІТА«

нехай не буде ні одного Українця(-ки), який(-а) не зложивби більшого ювилейного дару »Просвіти«, як народню данину на освітню роботу, на поширення і поглиблення її

Що зробите для »Просвіти« — зробите для Вас самих, для Ваших Родин, для цілого народу. Ваша жертва поверне до Вас сьогодні-завтра як не в тій то в іншій формі.

Клич створення КНЯЖОГО ДАРУ для скріплення підстав освітніх змагань нехай несеться широким гомоном від хати до хати, з уст до уст. А далі памятайте о

ПЯТЬОХ ОБОВЯЗКАХ КОЖНОГО УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНИНА

і української установи у відношенні до Тов-а „Просвіта“, а саме:

1) бути членом Тов-а »Просвіта«;
2) кожного року в місяці грудні зложити »Дар Просвіти« — себто народній податок на освітні ціли;
3) в місяці жовтні — місяці української книжки, обовязково закупити в »Просвіті« певну кількість книжок, памятаючи, що хата без книжки — то чоловік без душі;
4) брати живу участь в житті місцевої читальні, ділитися там з другими членами своїм знанням і досвідом і таким чином спільними силами реалізувати основну мету »Просвіти«, якою є: »ПРОСВІТА« і піднесення культури українського народу у всіх його верствах і напрямах життя;
5) ділитися з Матірним Тов-ом »Просвіта« своїми спостереженями і увагами до освітнього діла (стати постійним кореспондентом), бо таким чином освітній праці надамо більше зісту і відповімо потребам народнього життя.

Не вбиваймо духа Народу своєю байдужностю.

Приложім руку до розбудження його, а зробим це як дійсні і діяльні члени »Просвіти.

Більше дбайливости, охоти і щирости до праці та віри в намічену ціль і повну побіду в недалекому майбутньому.

ТОВ-о »ПРОСВІТА« — Ринок, ч. 10 (Львів).

СПІЛКА АКЦІЙНА

ТОВАРИСТВО ОБЕЗПЕЧЕНЬ „БУДУЧНІСТЬ“

(„ПШИШЛОСЦЬ“) У ВАРШАВІ

Український Відділ — філія Львів, Коперника 14. Тел. 40-57,
або Львів, Кілінського 1. Тел. 4-70.

ЗАЛОЖЕНЕ В РОЦІ 1919.

ПРИ СПІВУЧАСТИ МАТІРНОГО ТОВАРИСТВА АСЕКУРАЦИИНОГО „ФЕНІКС“ У ВІДНІ

Акційний капітал виносить зл. 1,000.000.
Сума актив виносить около зл. 4,000.000.

ДІЛ: ЖИТТЄВИЙ, ПОСАГОВИЙ, КРАДІЖЕВИЙ, ТРАНСПОРТОВИЙ І Т. Д.

Українська переписка — Українські поліси.

Оперте о Versicherungsaktiengesellschaft „Phönix“ у Відні, Münchner Rückversicherungsgesellschaft в Kölln, Frankfurter Rückversicherungsgesellschaft в Берліні, Schweizer Rückversicherungsgesellschaft в Zürich і пр.

Обезпечення це орґанізація примусової ощадности!

Ощадність робить одиницю сильною — будує добробут народу — двигає націю!

Нема сорому!

Нема сорому, коли Ви, жінка або дитина терпите на **пропуклину,** бо це терпіння не повстало з Вашої вини. Однак великим гріхом є занедбання **пропуклини,** бо це несе за собою грізні, а навіть смертельні наслідки в житті. Тому нехай кожний недужий на **пропуклину,** а не маючий охоти піддаватися операції,

ЗВЕРНЕТЬСЯ НЕГАЙНО ОСОБИСТО ДО

Заведення М. ФРАЙЛІХА

Львів, вул. Городецька 35.

ВИНАХІДНИКА І СПЕЦІЯЛІСТИ ПАТЕНТОВ. БАНДАЖІВ РУПТУРОВИХ ДЛЯ МУЖЧИН, ЖІНОК І ДІТЕЙ.
ЦИМ БАНДАЖАМ завдячують сотки людей свій цілковитий ратунок без операції.

Свідчать о тім золоті медалі, почесний докторат, дипльоми, а також подяки Вп. П. лікарів, священиків, високих достойників, офіцирів і урядників. Тож нічого дивно, що **Фірма М. ФРАЙЛІХА, істнуюча від 60 літ,** здобула собі в тій области перше місце не тілько в краю, але й заграницею. — Пані обслуговує жінка.

ЦІНИ УМІРКОВАНІ — ПОЛЕГША В СПЛАТІ.

Рільничі машини, краєві і заграничні — головно сівалки, молотілки і трієри, добірне **насіння, погної** вагоново і подрібно, знамените камінне **вугля** доставляє:

Спілка Українських Аґрономів

Львів, Собіського 28. — Ч. тел. 37-58.

Найліпші вироби, найнищі ціни, найдогіднійші сплати.

Громадяне не кидайте Рідної Землі!

Хто мусить виїхати в світ, нехай не дає віри **ніяким аґентам, котрі еміґрантів лише визискують та ошукують.**

Кождий сьвідомий Українець перед виїздом з рідної землі звертається до

Товариства Опіки над Українськими Еміґрантами

яке в своїх

ІНФОРМАЦІЙНИХ БЮРАХ

у ЛЬВОВІ, — вул. Городецька ч. 95, I поверх,
:: **в ТЕРНОПОЛІ,** — вул. Міцкевича ч. 3, ::

дає пояснення і поради устно та письменно про всі краї европейські та заморські, полагоджує **всі пашпортові справи в урядах, заграничних конзулятах, корабельних лініях.**

На письменну відповідь треба долучити
:: :: поштових марок на 75 гр. :: ::

В кождій громаді, в кождій читальні повинен бути двотижневик

„УКРАЇНСЬКИЙ ЕМІҐРАНТ“

який дає точні відомости про всі краї та умовини праці. Чвертьрічна передплата **2** злп. **Жадайте оказових чисел.**

Загодом Товариства появилися:

РОЗМОВИ УКРАЇНСЬКО - АНҐЛІЙСЬКІ

Книжечка потрібна кождому хто їде або живе в Сполуч. Державах Америки та Канаді. Ціна брошурованої книжечки 2 зл., оправленої в полотно 2 зл. 50 гр. На пересилку поштову в краю долучувати 70 гр. Для заграниці 50 ам. центів.

Українські еміґранти за морем і в европейських краях звертайтеся також у всіх Ваших справах до нашого Товаритсва, де дістанете пораду і опіку. **Адрес Товариства:**

Редакції і Адміністрації: Львів — Городецька 95.

Громадяне, звертайте увагу еміґрантів на наше Товариство, остерігайте перед несовісними аґентами ::

Товариство Взаїмних Обезпечень

„ДНІСТЕР“

у Львові, вул. Руська ч. 20.

Обезпечає:

1) **від огню** будинки, хатні і господарські движимости, худобу, пашу і збіжа в долярах або в польській валюті;

2) **від крадежі** готівку, вартісні папери, дорогоцінности, предмети домашняго уряджения, товари, склади і т. п.

КООПЕРАТИВНИЙ БАНК

„ДНІСТЕР“

у Львові, вул. Руська ч. 20.

уділяє позички векслеві і товарові, зачети на підклад акцій і т. п.,

переводить купно і продаж усякого рода цінних паперів,

приймає під найкориснійшими услівями вкладки в краєвій і заграничній валюті,

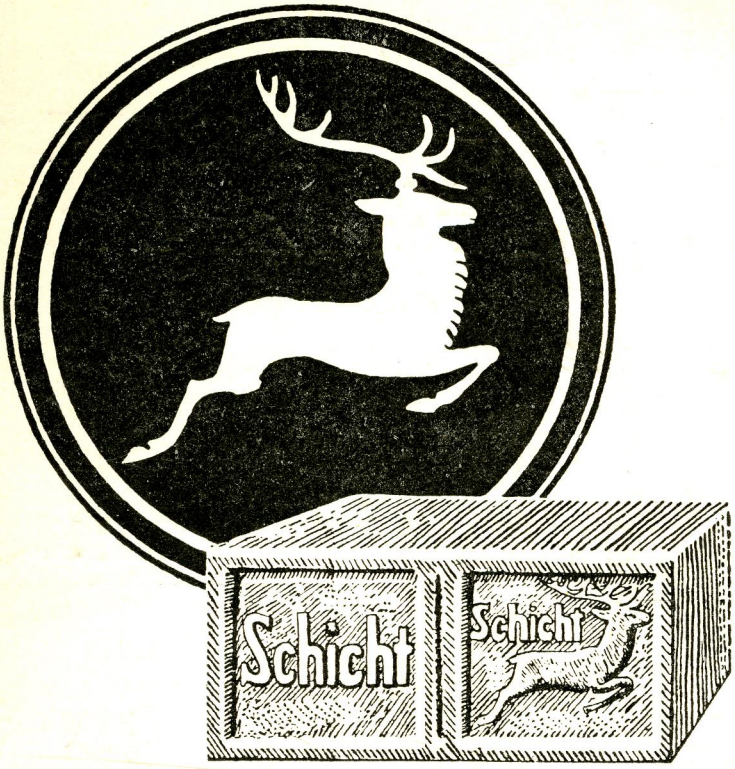
переводить торговельні операції,

приймає вплати на рахунок третих осіб,

попирає діяльність других кооператив.

Адреса для телеграм: „ДНІСТЕР“ Львів. — Телефон ч. 547.

Інформації в справі обезпечування і позичок уділюють аґенції „ДНІСТРА“.

Второпна господиня уживає тільки мила

„ОЛЕНЬ-ШІХТ“

Дешеве через свою видайність.

№ 28193 3, 30
ПРОВЕРЕНО С/Ф. 19 87
III
Д 28.155
1929

ФІРМА
РОМАН ЗУБИК
властитель
Осип Стефанович
Львів, вул. Галицька ч. 16.
Число телєфону 21-21.

ПОРУЧАЄ ПО ДЕШЕВИХ ЦІНАХ

ПОЛОТНА і ШИФОНИ

ПРЕГАРНІ МАТЕРІЯЛИ ЖІНОЧІ З ВОВНИ, ШОВКУ І БАВОВНИ — СУКНА МУЖЕСЬКІ АНГЛІЙСЬКІ І КРАЄВІ НА ОДЯГИ, РАҐЛЯНИ — БУНДИ.

КОВДРИ І КОЦИ
ПЛЄДИ, КАПИ
СЕРВЕТИ, СЕРВЕТКИ, ОБРУСИ
РУЧНИКИ У ВЕЛИКОМУ ВИБОРІ
НА ЛІЖКА

ПОЛОТЕНЦЯ — ЦАЙҐИ

З друкарні А. Ґольдмана у Львові, Сикстуська 19. — Телєфон 8-74.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР-АЛЬМАНАХ
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ
НА 1929 РІК

ЛЬВІВ 1929
НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „ЧЕРВОНА КАЛИНА“.